Daruri și anateme: Ce a adus creștinismul lumii

O nouă serie de cărți vă oferă oportunitatea de a discuta cu una dintre cele mai neobișnuite persoane din Biserica modernă – diaconul Andrei Kuraev. A devenit cel mai tânăr profesor de teologie din istoria Bisericii Ortodoxe Ruse. Acest om știe cum și iubește să se certe. Sectarilor le este interzis să se întâlnească cu el, iar oameni din alte orașe merg la prelegerile sale de la Universitatea de Stat din Moscova. Vă oferim o carte nouă a diaconului Andrei Kuraev, care poate trece instantaneu de la discursul pur științific la o glumă, de la subiecte cotidiene la teologie.

- CE A ADUS CREȘTINISMUL ÎN LUME
- 1. ESTE FAMILIARITATEA ÎNTOTDEAUNA RĂU?
- 2. LIBERTATEA CONȘTIINȚEI: UN DAR CREȘTIN RESPINS DE INCHIZIȚIA CREȘTINĂ
- 3. CUM A DEVENIT OMUL MAI MARE DECÂT LUMEA
- 4. DARUL LĂCRIMURILOR
- 5. DIMENSIUNEA NON-COSMICĂ A UMANITĂȚII
- 6. REVOLUȚIA SEXUALĂ CREȘTINĂ
- 7. PEISAJ FĂRĂ DEMONI
- 8. DEMITOLOGIZAREA CREȘTINĂ: CALEA SPRE ȘTIINȚĂ
- DACĂ DUMNEZEU ESTE IUBIRE
- MUNCA UNUI ȘAMAN
- ZEII CARE L-AU TRECUT CU VEDERE PE DUMNEZEU
- POATE FI LEGEA SAU ENERGIA SUBIECTUL IUBIRII?
- BUDISM: DISPASIVITATE FĂRĂ DUMNEAVOASTRĂ
- ISLAM: VESTEA LUI DUMNEZEU CARE NU ÎȘI IAU CRUCEA
- VECHIUL TESTAMENT: UN DUMNEZEU GELOS
- „BHAGAVAD-GITA”: „EVANGHELIA INDIANĂ”.
- ȘI ÎNCĂ EVANGHELIA...
- ESTE NOUL TESTAMENT ÎNVECHIT?

- ÎN CĂUTAREA „AL TREILEA TESTAMENT”
- POLITEISM, PANTEISM ȘI MONOTEISM
- DACĂ MARTORII LUI IEHOVA AU DREPTATE
- ESTE VECHIUL TESTAMENT CRIMUD?
- LECȚII DE RĂBDARE ÎN VECHIUL TESTAMENT
- ESTE ISRAEL CHIAR ALESUL?
- CEEA CE TĂCEȘTE VECHIUL TESTAMENT
- MUNCA UNUI PROFESOR
- CINE NU POATE MERGE LA RĂZBOI?
- PENTRU CE ESTE RĂZBOIUL?
- SACRIFICIUL UMAN ȘI DIVIN
- SACRIFICIILE BUDISTICE
- INTOLERANȚA RELIGIOASĂ ÎN INDIA.
- SACRIFICIUL UMAN ÎN LUMEA ANTICĂ
- CUM SE FACEAU SACRIFICII ÎN TEMPLUL DIN IERUSALIM
- DE CE SĂ MĂ MERG LA TEMPLIU DACĂ DUMNEZEU ESTE ÎN SUFLETUL MEU?
- ESTE POSIBIL SĂ FII MÂNTUIT ÎN AFARA BISERICII?
- NEMURIREA PIERDUTĂ
- TEOLOGIA DE LA CERNOBIL
- INTOLERANȚĂ APOSTOLICĂ
- PROTESTANT ÎN „CERNOBIL”
- PĂCAT FĂRĂ IERTARE
- JUDECATA DE PE ULTIMĂ
- ESTE CREȘTINISMUL VINOVAT PENTRU CRIZA DE MEDIU?
- A FOST ISUS ÎN INDIA?
- CE ÎNSEAMNĂ SĂ FII CREȘTIN?
- ESTE TEXTUL NOULUI TESTAMENT DISTORAT?
- CARE ESTE PRINCIPALUL IDEAL DIN EVANGHELIE?

- DUREREA TUTUROR RELIGIILOR
- DUMNEZEU ÎN CĂUTAREA OMULUI
- ÎMPĂRTĂȘANIE: VEȘTI BUNE PENTRU TRÂM
- FILOZOFIA CULTULUI
- PRINCIPALA DIFERENȚĂ DINTRE ORTODOXIE ȘI PROTESTANTISM
- DESPRE RELIGIA ÎN AFARA MORALITĂȚII

CE A ADUS CREȘTINISMUL ÎN LUME

Pentru mulți oameni, anul 2000 este un motiv pentru a vorbi despre învechirea creștinismului. Ascultați vocea unei persoane care a făcut parte din comitetul de stat rus pentru celebrarea aniversării: „Printre mișcările Y2K, preferata mea se numește «Zero». Susținătorii săi, musulmani de origine africană care locuiesc în America, propun resetarea calendarului la zero pentru a evita conflictele religioase. Se tem că odată cu venirea anului 2000, când creștinii vor sărbători victoria religiei lor, va urma o puternică explozie teroristă din partea fanaticilor altor credințe. Prin urmare, singura salvare ar putea fi declararea anului 2000 anul «Zero», neîmpovărat de nașterea nimănui. Va începe o nouă numărătoare inversă și poate că oamenii de diferite religii se vor uni în jurul unui astfel de calendar.” Astfel, în numele „păcii între religii”, creștinii vor fi privați de locul lor sfânt. Marat Gelman, ale cărui gânduri tocmai au fost citate, a venit și cu simbolismul pentru întâlnirea „Anului Zero”, care a început chiar să decoreze evenimentele aniversare ale statului: numărul XXX este stilizat ca o clepsidră cu trei cupe, în două dintre care „nisipul se vărsa, iar în a treia abia începea” [1] … Se spune că timpul creștinismului s-a terminat.

Ei bine, atunci trebuie să ne gândim la ce le-a adus creștinismul oamenilor. Cum le putem explica oamenilor seculari că darurile aduse de creștinism nu au devenit demodate?

Și, din moment ce vorbim despre un dialog cu oameni seculari, aceasta înseamnă că conversația va fi mai întâi despre ceea ce este important în sistemul lor de valori, dar mai puțin important în al nostru, cel creștin. Pentru oamenii seculari, cultura este importantă, adică ceea ce pentru creștini este ceva secundar și subordonat. Comparați două sintagme: „Lavra Treimii Sfântului Serghie este centrul culturii ruse antice” și „Fondatorul Lavrei Treimii Sfântului Serghie, Sfântul Serghie de Radonej, a mers în deșert pentru a crea un centru al culturii ruse antice”. Prima dintre ele este evident adevărată, iar a doua este la fel de evident absurdă. Și, prin urmare, cultura este secundară în raport cu isprava spirituală propriu-zisă... Și totuși, acum vom vorbi despre schimbări în cultură.

Însă înainte de a începe această conversație, trebuie să fac un avertisment. Creștinismul își dezvăluie noutatea prin comparația cu lumea pe care a venit să o reînnoiască. Nu se poate spune că întreaga lume a fost de acord cu această reînnoire. Prin urmare, lumea păgână nu a rămas în trecut: chiar și astăzi se opune creștinismului. De exemplu, este considerat o bună practică să ridiculizezi „absurdițile miturilor biblice". Ce au făcut apologeții creștini din vechime într-o astfel de situație? – Ei au combinat apărarea Sfintei Scripturi și explicarea credinței creștine cu expunerea absurdităților, contradicțiilor și imoralității din miturile păgânilor înșiși.

Adevărat, apologeților antici le era mai ușor să-și ducă polemicile: contemporanii lor le cunoșteau miturile și, uneori, era suficient să le sugereze pe cele mai josnice dintre ele - și devenea clar că, având o astfel de bârnă în propriul ochi, păgânii se apucau foarte nepotrivit să caute paie în ochiul Evangheliei. Neopăgânii de astăzi reduc păgânismul pur și simplu la „apropierea de natură" și la „cosmism" abstract. Ei bine, este cu atât mai necesar să le arătăm ce este păgânismul real, istoric. Nu cel pe care îl reconstruiesc după gustul lor, folosind două sau trei broșuri, ci cel care a existat de fapt, care a precedat creștinismul și s-a opus Bisericii.

Dacă scopul este de a introduce păgânismul real, neîmpodobit, atunci trebuie să fim pregătiți ca din dulapurile păgâne să iasă lucruri, ca să spunem blând, neatractive. Unele citate din literatura păgână și exemple de mitologie păgână pe care cititorul le va întâlni în acest capitol pot părea destul de indecente. Îmi cer scuze cititorului ortodox pentru asta, dar contemporanii noștri seculari își umplu uneori capul și nasul atât de mult încât poate fi foarte dificil să le explicăm că acest lucru emană un miros, nu o aromă. „Ce spui, ce spui! De ce ești atât de intolerant, atât de categoric! Poate că acestea sunt violete!" Și până când nu le vei aduce chiar lângă grămada corespunzătoare și nu vei amesteca cu cizma ce zace acolo, ei vor repeta mantra lor despre „valorile umane universale" și „aceeași spiritualitate a tuturor religiilor" [2] .

Totuși, va fi util pentru cititorul ortodox să însoțească această excursie a noastră pentru a înțelege profunzimea diferențelor dintre creștinism și păgânism. Căci nu veți avea o idee adevărată despre casa voastră până când într-o zi nu o veți părăsi și nu o veți privi din exterior.

Așadar, ce a adus creștinismul în căminul uman și ce a încercat să elimine din el?

Cele mai importante fundamente ale oricărei culturi sunt suma ideilor unei persoane despre sine, despre originile și scopurile existenței sale în lume, despre lumea înconjurătoare însăși și despre relația sa cu Dumnezeu. Tocmai în

această experiență fundamentală a cunoașterii de sine a făcut creștinismul cele mai semnificative schimbări.

1. ESTE FAMILIARITATEA ÎNTOTDEAUNA RĂU?

Primul dar pe care creștinismul l-a adus oamenilor a fost dreptul de a i se adresa direct lui Dumnezeu, dreptul de a se adresa lui Dumnezeu cu „Tu”. Omul a recâștigat ceea ce Tertullian, un scriitor creștin din secolul al III-lea, numea familiriatas Dei, adică o apropiere familială, prietenoasă, cordială de Dumnezeu (vezi: *Tertullian.* Împotriva lui Marcion. 2, 2).

Ni se pare natural astăzi ca o persoană religioasă să se roage lui Dumnezeu. Dar în lumea precreștină, Dumnezeu era considerat ca fiind în afara religiei. Era imposibil să te rogi lui Dumnezeu. Trebuia să te rogi Domnului.

Cuvintele „Dumnezeu” și „Domn” nu sunt sinonime în istoria religiei. Însăși esența păgânismului constă în faptul că aceste concepte sunt separate și se raportează la realități religioase diferite. Păgânul este convins că zeul primordial, Primul Principiu, nu acționează în lume.

Este bine cunoscut faptul că zeitatea supremă a grecilor poartă numele de Zeus. Zeus este conducătorul lumii, „Domnul”. Dar este el Dumnezeu în sensul cel mai înalt al cuvântului, adică Cauza Primă, sursa întregii existențe, Absolutul? - Nu. Prometeu îl numește pe Zeus - „noul lider” [3] . Potrivit lui Hesiod, Zeus este un pucist ereditar. Prima diadă de zei de aici poartă numele Gaia și Uranus. Gaiei nu-i plac nașterile constante, iar într-o zi, Gaia, după ce și-a ascuns fiul Cronos în locul în care s-a născut, „i-a dat în mâini o seceră cu dinți ascuțiți și l-a învățat tot felul de trucuri. Uranus a apărut, conducând noaptea în urma lui, iar el s-a întins lângă Gaia, arzând de dorință amoroasă și s-a răspândit peste tot în jur. „Pe neașteptate, fiul și-a întins mâna stângă dintr-o ambuscadă și, cu dreapta, apucând o seceră uriașă cu dinți ascuțiți, a tăiat membrul genital al dragului său părinte și l-a aruncat înapoi cu o lovitură puternică” (*Hesiod* . Teogonia. 174-181). Cronos-Timpul, însă, are obiceiul de a-și devora copiii („Timpul atotdevorator”). Și când se naște Zeus, este timpul răzbunării...

După cum vedem, „dominanța zeilor olimpici se bazează pe o întreagă serie de deicide. Acei zei de la care provin zeii grecilor sunt dispăruți, invalidi. Zeus este tatăl tuturor nemuritorilor doar în măsura în care este un paricid. Iar memoria acestui zeu inexistent, fragmentat (Cronos) stă întotdeauna între zei, împiedicând absorbția lor în unitatea lui Zeus” [4] .

„Schelete similare în dulap” au fost găsite în legendele altor popoare.

Poemul sumerian-babilonian „Enuma Elish” povestește cum zeul primordial „Apsu cel primordial, creatorul” a fost adormit în mod magic de urmașul său, zeul Ea, și a suferit și castrarea (de către zeița Mummu) [5] .

Hitiții au același mit despre cum zeul original a fost lipsit de puterea sa creatoare și a fost înlăturat din treburile oamenilor: „Odinioară, în anii trecuți, Alalu era rege în ceruri. Alalu ședea pe tron, și chiar puternicul zeu Anu, care îi întrece pe ceilalți zei, se închina la picioarele lui, stătea în fața lui ca un paharnic și ținea o cupă de băut. Și au trecut nouă secole, în timp ce Alalu domnea în ceruri. Când a venit secolul al zecelea, Anu a început să lupte cu Alalu și l-a învins pe Anu, iar Anu s-a așezat pe tron... Când a venit secolul al zecelea, Kumarbi, Kumarbi, descendentul lui Alalu, a început să lupte cu Anu. Kumarbi l-a ajuns din urmă, l-a apucat strâns de picioare, l-a tras pe Anu din cer și l-a mușcat de picior și i-a mușcat puterea masculină, iar aceasta a devenit ca bronzul, turnat în pântecele lui Kumarbi” [6] .

Același lucru se întâmplă și în mitologia ugaritică: Baal, reprezentând a patra generație de zei, împreună cu frații săi atacă palatul ceresc al lui El, îl elimină și, aparent, îl castrează (mitul spune eufemistic: „Ceva a căzut pe pământ”). Se pare că rana este prea gravă, iar El (de la acest nume semitic antic - *Allah* la musulmani și *El* , *Eloah* , *Elohim* ca nume ale lui Dumnezeu în Biblie) nu mai poate fi același. Chiar și atunci când în povestea mitică Baal este eliminat temporar de următorul zeu (Mot, un aliat al lui El), El refuză să se întoarcă pe tron. După ce a preluat din nou puterea, Baal îi cere lui El să se retragă la izvoarele universului - la izvoarele râurilor și la abisurile pământului [7] .

Păgânii sunt convinși că lumea nu este condusă de Dumnezeu. În teologia păgână, „Domnul” nu este zeul originar, iar Dumnezeul originar, dat la o parte din treburi, devine un zeu inactiv (deus otiosus) și încetează să mai fie „Domnul”, Conducătorul. Chiar și numele său este treptat uitat (Ovidiu, povestind despre începutul cosmosului, spune așa despre Creator: „Un anume Dumnezeu - ce fel, nu se știe...” [*Ovidiu* . Metamorfoze 1, 32]).

Dumnezeul Suprem este fie de neatins, fie neputincios, fie pur și simplu se odihnește în inacțiune. Chiar dacă nu este răsturnat, El însuși nu este interesat de lumea noastră, căci suntem prea nesemnificativi, iar El deleagă conducerea lumii oamenilor spiritelor ierarhiei inferioare... Lumea este condusă de „Lorzi” privați și diverși - uzurpatori sau „viceregi”. Fiecare dintre ei își conduce „partea”. Oamenii aflați sub controlul lor trebuie să poată construi relații cu acești stăpâni, iar noi nu ar trebui să ne amăgim cu iluzia că altcineva, Supremul și Primordialul, ne poate auzi rugăciunile...

Și pe acest fundal, predica lui Moise răsună brusc: El s-a întors! Cel care a creat lumea (Elohim – Gen. 1:1), El care era Dumnezeul odihnei (Dumnezeul Sabatului), a intrat în istoria oamenilor. El nu Și-a pierdut puterea și nu Și-a uitat creația. *Poate o femeie să uite copilul ei, ca să n-aibă milă de fiul pântecelui ei? Totuși, chiar dacă va uita, Eu nu te voi uita!* (Isaia 49:15).

Aceasta este principala noutate a predicării îndrăznețe și pline de bucurie a profeților israeliți: „Dumnezeu este Domnul". Cel care ne călăuzește pe drumurile istoriei este același care ne-a creat. Și Cel care ne-a creat este Supremul și Originarul. Nu este Dumnezeu mai presus de Domnul. Și nu este alt Domn decât Dumnezeu. *Să știe acest popor că Tu, Doamne, ești Dumnezeu* (1 Regi 18:37). *Binecuvântat este poporul al cărui Dumnezeu este Domnul* (Psalmul 143:15). Căci El (Elohim, Eloah) – Domnul, adică subiectul Legământului cu oamenii, este Cel care a creat cerul și pământul…

Ceea ce inițial era privilegiul uimitor al unui singur popor – dreptul de comunicare directă cu Cel Preaînalt – Apostolii l-au extins la toți oamenii. Acest lucru a fost atât de neașteptat încât chiar și gnosticii, ereticii aproape creștini din primele secole ale erei noastre, au preferat să-l numească pe Hristos Mântuitor, dar nu Domn, deoarece identificau acest din urmă nume cu un tiran și uzurpator (vezi Sfântul Irineu de Lyon. Împotriva ereziilor. 1,1,3).

Mai mult, s-a dovedit că Dumnezeu a venit la oameni nu în căutare de sclavi, ci în căutare de prieteni. Pentru Aristotel pare evident: „Prietenia cu un zeu nu permite nici iubire reciprocă, nici vreo iubire. La urma urmei, este absurd să auzi de la cineva că este «prieten cu Zeus» (Marea Etică 1208b 30). Apuleius îi atribuie lui Platon o teză la fel de lipsită de speranță: «niciun zeu nu comunică cu omul, ... zeii cei mai înalți nu se obosesc cu o astfel de condescendență» (Despre Divinitatea lui Socrate, 4-5). Dar severitatea filosofilor a fost topită de mila Evangheliei: „Nu vă mai numesc robi, căci sclavul nu știe ce face stăpânul său; ci v-am numit prieteni" (Ioan 15:15).

Dacă popoarele păgâne își permit să se îndrepte către cea mai înaltă zeitate cerească doar „ca ultimă speranță în vremurile celor mai teribile dezastre" [8] , atunci creștinilor li s-a acordat dreptul la o comunicare zilnică cu El. Ne îndreptăm către Creatorul galaxiilor cu o cerere pentru pâinea cea de toate zilele…

Colegii unui elev, care erau pasionați de sectele „vindecător-harismatice" la modă, îl întrebau: „Avem minuni atât de minunate la întâlnirile noastre! Pastorul nostru își flutură pur și simplu jacheta - și un duh atât de puternic intră în oameni, încât aceștia cad în rânduri întregi în odihnă în Duhul Sfânt! Și voi, în așa-numita voastră Biserică Ortodoxă - aveți voi așa ceva?! Aveți măcar minuni?!" Elevul,

deși a crescut într-o familie religioasă, nu lua credința în serios. Nu și-a renunțat la credință, dar nici nu o lua în serios. Cu toate acestea, aceste atacuri neîncetate l-au „atins" în cele din urmă. Și în timpul vacanței, ajuns în satul său natal, a sâcâit-o pe mama sa: „Mamă, tu ești principala noastră enoriașă: nu ratezi nicio slujbă. Așa că spune-mi: se întâmplă minuni în Biserica noastră Ortodoxă astăzi?... Nu, nu, povestește-mi despre tine. S-au întâmplat minuni în viața ta, în viața ta personală?!" Mama s-a gândit o clipă, apoi a spus: „Desigur. Toamna aceasta mi s-a întâmplat o adevărată minune. Radioul promitea ger în noaptea următoare, iar eu încă nu-mi scosesem cartofii. Și dimineața, m-am dus să scot cartofi... Ei bine, am muncit cât am putut, m-am îndreptat și m-am uitat, iar soarele deja începuse să apună. Era deja amiază și nici măcar nu recoltasem o treime din grădină. Și atunci, în inima mea, m-am rugat Domnului: „Doamne, știi că nu voi supraviețui iernii fără acești cartofi! Te rog, ajută-mă să-i recoltez înainte de seară, înainte de îngheț!" Am spus această rugăciune și din nou – cu nasul în straturile de grădină... Și imaginați-vă, soarele încă nu apusese și eu deja adunasem toți cartofii!"

Acesta este cu adevărat un miracol. Dar se naște din miracolul global al credinței creștine: cea mai simplă țărancă îl poate ruga pe Domnul tuturor lumilor să o ajute să recolteze cartofii (Absolutul!!! Cel la care filozofii rămân fără cuvinte!!!)...

La întrebarea lui Dante: „Mi-am ridicat ochii spre cer ca să văd dacă mă văd?", creștinismul a răspuns: „Da, Cerurile nu sunt orbite. Din înălțimile Eternității omul este deslușit. Mai mult, tocmai destinele sale se află în „luna ochiului" Conducătorului Lumii (vezi: Deut. 32:10). Chiar și *sub specie aeternitatis* („sub semnul eternității") omul nu este pierdut [9] ."

Creștinismul a văzut în Dumnezeu - Tatăl. Nu o lege cosmică rece, ci un Tată iubitor. Tatăl nu își ucide fiul pentru prima ceașcă spartă, ci caută să-și protejeze fiul.

Această încredere a creștinilor că oamenii nu sunt indiferenți față de Dumnezeu era de neînțeles pentru păgânii antici. În secolul al II-lea. Filosoful păgân Celsus și-a exprimat indignarea față de credința creștină în felul următor: „Rasa creștinilor și a evreilor este ca broaștele care stau lângă o baltă sau ca râmele într-un colț de mlaștină, când se adună și se ceartă între ei despre care dintre ei este mai păcătos. Ei spun că Dumnezeu ne descoperă totul și ne prezice totul, că, părăsind întreaga lume și mișcarea cerească și ignorând acest pământ, El se preocupă doar de noi, numai către noi Își trimite mesagerii și nu încetează să-i trimită și să caute să fim mereu cu El. «Creștinii sunt ca» viermii, care ar spune că există, spun ei, un Dumnezeu, din El am venit, ne-am născut prin El, asemănător cu Dumnezeu în toate, totul ne este supus - pământ, apă, aer și stelele, totul există pentru noi, totul este pus în slujba noastră. Și astfel viermii

spun că acum, având în vedere faptul că unii dintre noi au păcătuit, Dumnezeu va veni sau Îl va trimite pe Fiul Său, pentru ca să-i lovească pe cei răi și ca noi să putem obține Viața Veșnică cu El” (*Origen.* Împotriva lui Celsus. IV, 23).

Auzim aceleași argumente din partea neo-păgânilor: teosofii, care alteori se autointitulează cu atâta mândrie „zei”, devin brusc ciudat de umili tocmai în această privință. Ei spun că omul și universul sunt incomensurabile, că omul și pământul nu pot fi subiectul atenției Minții universale. Și prin urmare – „este necesar să obișnuim conștiința cu dimensiunile mici ale Pământului” [10] și să ne dăm seama că putem comunica doar cu „logosul planetar”, doar cu acel spirit care se „manifestă” pe „planul nostru”...

Adevărat – omul și Universul sunt incomensurabile. Dar în direcția opusă. Cum pot fi măsurați omul și Calea Lactee? Un om nu poate fi măsurat cu o riglă geometrică. Omul ocupă mai puțin spațiu decât un elefant. Dar ontologic, omul este mai semnificativ decât un elefant. Un munte ocupă mai mult spațiu decât omul. Dar axa evoluției Universului trece prin istoria gândirii umane, și nu prin istoria vulcanilor. Sunt dimensiunile unui diamant proporționale cu minele din care este săpat? Dar omul este o creatură și mai rară decât un diamant.

Și tocmai această bucurie de a fi găsit, de a fi util, de a fi remarcat, de a fi recunoscut este ceea ce fură teosofia neo-păgână. Divinitatea Supremă, conform învățăturii sale, nu este nici Creatorul, nici Atotputernicul, nici Mântuitorul. Nu gândește deloc, nu acționează... [11] Lumea este condusă de „dhyan-chohani”... Iar teosofii se grăbesc să-i explice „orfanului” [12] statutul său: tatăl tău nu este chiar un tată, ci doar un iubit ocazional al mamei tale și, în general, nu este deloc pilot, ci un încărcător de la un magazin de băuturi alcoolice din apropiere... Cel de care te-ai îndrăgostit nu este Dumnezeu. Așa și așa - un elohim, un „înger inferior” [13] .

În acest context, bucuria care îl copleșește pe filosoful creștin din secolul al III-lea, Clement din Alexandria, este de înțeles: „Pentru noi, toată viața este o sărbătoare. Îl recunoaștem pe Dumnezeu ca existând pretutindeni... Bucuria este principala trăsătură caracteristică a Bisericii” (*Clement din Alexandria* . Stromata. 7, 7 și 7, 16).

Filosoful roman Cicero credea că oamenii trăiesc în spațiu precum șoarecii într-o casă mare – bucurându-se de splendoarea lui, deși nu le-a fost destinată [14] . Dar aceasta nu este părerea creștinilor: „Nu ar trebui să punem nimic mai presus de Hristos, din moment ce El nu a pus nimic mai presus de noi” (Sfântul Ciprian al Cartaginei [15]). „El nu are altă lucrare decât una singură – să mântuiască omul” (Clement al Alexandriei. Îndemn către neamuri. 87.3).

2. LIBERTATEA CONȘTIINȚEI: UN DAR CREȘTIN RESPINS DE INCHIZIȚIA CREȘTINĂ

Creștinismul le-a redat oamenilor o atitudine serioasă față de alegerea lor ideologică și religioasă și le-a apărat dreptul de a alege.

Lumea păgână a întâmpinat creștinismul cu o remarcă obosită și dezamăgită din partea lui Pontius Pilat: „Ce este adevărul?" Oficialul roman nu aștepta un răspuns: era convins că nu putea exista niciun răspuns la întrebarea sa. Nu voia să continue conversația pe un subiect care nu părea suficient de serios pentru a atrage atenția oamenilor educați și de afaceri...

Și apoi, timp de încă trei sute de ani, acest complot se va repeta iar și iar. Predică creștină – indignarea păgânilor față de încrederea în sine arogantă a creștinilor – arestare – îndemn la prudență – refuzul de a rosti cuvinte conciliante („Ai dreptate. Nu asta am vrut să spun!") – execuție…

Ceea ce a fost cel mai bucuros pentru creștini în noua lor credință a fost tocmai ceea ce a fost cel mai scandalos în ochii celorlalți. Creștinii s-au bucurat că L-au găsit pe Dumnezeu. Nu un geniu de familie, nu un idol tribal, nu un locotenent-colonel al „ierarhiei cosmice", ci Dumnezeul Absolut. În creștinism, Absolutul, Primul, Prima Cauză, Prima Sursă, Dumnezeu, Domnul și Mântuitorul sunt Unul. „Tatăl s-a întors!!!"

La acest strigăt de bucurie, vecinii au răspuns cu înțelepciune: „Nu se poate. Este imposibil să comunici cu Tatăl. Și apoi, dacă S-ar fi întors, ar fi făcut-o altfel. În primul rând, nu ar fi venit la voi, disprețuiți evrei, ci la noi, nobili romani. În al doilea rând, ar fi făcut-o cu triumf, asemănător cu sărbătorile pe care împărații noștri le organizează când se întorc acasă din război. Și, bineînțeles, nu S-ar fi lăsat răstignit. Nu poate fi Domnul Universului, care a fost îngropat chiar și în mormântul altcuiva!"

Creștinii însă și-au amintit de avertismentul Apostolului Pavel: *Luați seama, fraților, ca nimeni să nu vă înșele prin filozofie și prin amăgiri deșarte, după datina oamenilor, după învățăturile începătoare ale lumii, și nu după Hristos. Căci în El locuiește trupește toată plinătatea Dumnezeirii, iar voi sunteți desăvârșiți în El, care este capul oricărei principate și puteri* (Coloseni 2:8-10). Asta este: Cel ce a fost răstignit prin hotărârea nu a celui mai înalt dregător roman *este capul oricărei principate și puteri* . În Cel ce nici măcar nu-Și putea duce Crucea la locul execuției fără ajutor din afară, *locuiește trupește toată plinătatea Dumnezeirii* ...

Creștinii i-au iritat pe păgâni cu încrederea lor în sine îndrăzneață, cu paradoxurile predicilor lor. Dar cel mai important, cu refuzul lor de a onora altarele altor religii. Creștinii nu erau obligați să renunțe la Hristos. Erau obligați să recunoască alte religii și să participe cel puțin formal la ritualurile acestor religii [16] . La urma urmei, dacă fiecărei persoane i s-ar da posibilitatea de a-și crea propria religie, legătura spirituală a imperiului ar dispărea. Trebuie să existe ritualuri naționale (cel puțin cultul împăratului). Chiar și Cicero, care nu crede deloc în zei, nu permite cetățeanului să fie liber de obligațiile impuse de cultul statului: „Nimeni nu ar trebui să aibă zei separați, nimeni nu ar trebui să se închine în mod privat la zei noi sau străini dacă nu sunt acceptați de stat” (*Ciceron.* Despre Legi. 2, 8).

În plus, nu se poate fi absolut sigur că nu există zei olimpici. Prin urmare, este mai bine să nu le provocăm mânia. Zeii nu se vor obosi să afle a cui vină este că li se aduc mai puține sacrificii într-un anumit oraș sau provincie. Își vor trimite mânia sub forma unei secete sau a unei erupții vulcanice asupra tuturor... Așadar, de ce ar trebui să sufere toată lumea pentru impietatea unor creștini („fără de Dumnezeu”)? „În acest fel, vor aduce condamnarea zeilor atât asupra lor, cât și asupra celor care sunt mai buni decât ei, dar le vor permite să facă toate acestea, iar întregul stat va fi supus soartei oamenilor nelegiuiți” (*Platon.* Legi. 910b). Pentru a evita un dezastru comun, Platon propune înființarea unei închisori numite „sophronisteriom” – „o casă unde oamenii sunt aduși la rațiune”, unde oamenii care refuză să se închine zeilor statului ar trebui închiși „pentru cel puțin cinci ani” (Ibid. 10, 908e) [17] . „Simplu spus, aceasta este legea care ar trebui să se aplice tuturor: nimeni să nu construiască sanctuare în case private” (Ibid. 909d). Iamblichus, elevul decedat al lui Platon, sfătuia deja în epoca creștină: „Cei care pun întrebarea dacă există zei și, aparent, se îndoiesc de asta, nu ar trebui să li se răspundă ca oameni, ci ar trebui să fie persecutați ca animalele sălbatice” (Iulian. Împotriva lui Heraclius. 20) [18] .

Însă pentru creștini, după ce L-au cunoscut pe Dumnezeul Unic și Originar, era de neconceput să se închine foștilor uzurpatori - „domni”. Imaginați-vă un bărbat care a așteptat ani de zile să-și întâlnească iubita, a disperat deja și aproape că a încetat să mai viseze la ea... Și atunci ea apare în pragul casei lui și îi mărturisește dragostea - iar el îi răspunde: ei bine, stai jos deocamdată, privește în jur și așteaptă puțin: eu sunt aici, răsfoind o revistă cu modele foto... Așa cum un astfel de comportament este de neconceput pentru un iubit, este imposibil și pentru cel care Îl iubește pe Hristos: „Cine este pentru mine în ceruri? Și nu este nimic pe pământ pe care să-l doresc afară de Tine” (Psalmul 72:25).

Și imperiul a început să-i persecute pe creștini, cerându-le toleranță. Creștinii au fost orbiți, cerându-le „o minte deschisă”. Creștinii au fost interziși, cerând: „Este

interzis să interzicem! Nu îndrăzniți să le interziceți adepților voștri să se roage zeilor noștri!”

Creștinii, însă, au sugerat să se facă distincția între toleranța ideologică și toleranța civilă. Oamenii ar trebui să aibă dreptul să nu fie de acord, să dezbată, să evalueze cu severitate opiniile opuse. Dar statul nu ar trebui să se amestece în aceste dispute – căci „prin dreptul omului, fiecare poate venera ceea ce dorește... și nu este potrivit ca o credință să o asupră pe alta, deoarece se cer sacrificii din partea spiritului binevoitor” (*Tertulian.* Epistola către Scapula. 2). După cum avea să spună mai târziu proverbul rusesc: „Un sclav nu este un pelerin”... „Îți poți apăra religia nu ucigând dușmanii religiei tale, ci murind pentru ea. Dacă crezi că o slujești vărsând sânge în numele ei, sporind tortura, te înșeli. Nimic nu ar trebui să fie la fel de liber ca mărturisirea credinței” (*Lactantius* . Instituțiile Divine. 5, 20).

Această experiență de persecuție este foarte importantă pentru istoria și înțelegerea de sine a creștinismului: odată veniți la putere, creștinii, din păcate, au uitat repede propriile apeluri la toleranță religioasă. La doar 60 de ani de la unificarea creștinismului cu puterea de stat a Imperiului Roman, a avut loc prima execuție a unui eretic [19] ... Din păcate, „conceptele păgâne despre relația religiei cu statul s-au dovedit a fi de multe ori mai tenace decât păgânismul în sine” [20] și, prin urmare, în lumea creștină, au fost posibile cuvinte care îndemnau la crimă: „Oamenii noștri sunt simpli, nu știu să vorbească din cărți obișnuite: așa că nu țineți discursuri cu ei despre credință; organizați doar un sinod pentru a-i executa și spânzura” (*Arhiepiscopul Ghenadie de Novgorod*) [21] .

Însă era imposibil ca o instituție atât de conservatoare precum Biserica să uite complet judecățile celor mai vechi Sfinți Părinți care s-au răzvrătit împotriva oricărei violențe în domeniul religiei. Așadar, controversa privind recunoașterea de către stat a libertății de conștiință a reapărut iar și iar – și chiar și „disidenții” puteau folosi surse creștine, în general, autorizate (susținătorii libertății de conștiință se refereau la Evanghelie și la cele mai vechi autorități creștine din vremea Bisericii Persecutate; adversarii – la Vechiul Testament și la exemple ulterioare din vremea Bisericii Dominante).

Mai mult, de fiecare dată când creștinii erau persecutați într-o țară sau alta, începeau să repete argumentele primilor apologeți. Dar, vai, de îndată ce creștinii simțeau posibilitatea puterii, intonații de oțel se auzeau invariabil din nou în vocile lor... Această inversare este extrem de monstruoasă de observat în Rusia modernă: cei care au supraviețuit sabiei încearcă să intercepteze sabia pentru a o doborî pe capetele celor care gândesc diferit... Și practic niciunul dintre predicatorii bisericii nu sugerează să vadă în acele persecuții nemaiauzite

pe care le-a experimentat Biserica noastră în secolul al XX-lea, pedeapsa pentru acele persecuții și apeluri la persecuție care i-au umplut propria istorie și publicațiile din secolele anterioare (căci chiar și de pe buzele sfinților și chiar în secolul al XIX-lea au existat apeluri la introducerea pedepsei cu moartea pentru predicatorii ateismului)...

Astfel, exigența pentru libertatea conștiinței este un dar pe care martirii creștini l-au adus în viața oamenilor. Din păcate, a fost un dar la care ierarhii creștini au renunțat ulterior în mod repetat. Și totuși: „Putem fi nemulțumiți de Biserică pentru că a devenit mai târziu cel mai mare dușman al toleranței, dar nu trebuie să uităm că ea a fost cea care a declarat-o înaintea oricui altcuiva” [22] .

Hristos a fost cel care a rostit formula care, pentru prima dată în istorie, a separat religiosul de trib: „Dați Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu”. Aceste cuvinte au provocat o uimire autentică. Pentru a le înțelege, să citim integral acest fragment: „Atunci fariseii s-au dus și au sfătuit cum să-L prindă în capcană în cuvintele Sale. Și au trimis la El ucenicii lor împreună cu irodienii, zicând: „Învățătorule, știm că ești drept și că înveți calea lui Dumnezeu cu adevărul și nu-Te îngrijorezi să placi nimănui, pentru că nu ceri la fața nimănui. Spune-ne dar ce crezi? Este îngăduit să dai bir Cezarului sau nu?” Isus, cunoscând viclenia lor, a zis: „De ce Mă ispitiți, ipocriților? Arătați-Mi moneda cu care se plătesc birurile.” Ei I-au adus un dinar. El le-a zis: „A cui este chipul acesta și inscripția?” Ei I-au răspuns: „A Cezarului”. Atunci le-a zis: „Dați dar Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu!” Când au auzit ei aceste cuvinte, s-au mirat, L-au lăsat și au plecat.” (Matei 22:15-22)

Este clar cum au încercat fariseii să-l „prindă” pe Isus: dacă El spune că trebuie plătite taxe, vor răspândi vestea în toată Iudeea că Isus este un colaborator, că El nu aduce eliberarea Israelului și, prin urmare, nu este Mesia... Dacă El spune că nu trebuie plătite taxe imperiului, atunci fariseii vor informa administrația romană despre această rebeliune și va pune capăt existenței problemei numite Isus.

Soluția lui Hristos este remarcabil de precisă. El cere să-I dea moneda cu care se plătește taxa... Adevărul este că existau două monede în Palestina. Evreii au obținut o concesie importantă de la Roma: li s-a permis să bată propria monedă. Evreii au fost de acord să folosească moneda romană în comerțul obișnuit. Dar exista o zonă în care nu puteau permite bani romani. Monedele romane aveau imagini ale zeilor (atât olimpieni, cât și pământeni - împărați). Inscripțiile de pe aceste monede afirmau că împărații erau zei. Astfel, fiecare monedă era atât un idol de buzunar, cât și o declarație păgână. Nimic păgân nu putea fi adus în

Templu. Dar taxa trebuia adusă la Templu. Animalele de sacrificiu trebuiau cumpărate. Era imposibil să cumperi o jertfă pură cu bani necurați...

Se pare că evreii le-au explicat destul de clar autorităților romane că, dacă nu li se permite să bată propria monedă, care ar circula în zona Templului, poporul se va revolta. Imperiul Roman a fost suficient de înțelept să nu irite popoarele pe care le cucerise pentru fleacuri... Așa că în Palestina au continuat să fie emise propriile monede (jumătăți de șecheli sacri; vezi Lev. 5:15; Ex. 30:24). Și aceiași schimbători de bani care stăteau în curtea Templului erau cei care transformau banii seculari, necurați, în bani religioși puri.

Așadar, Hristos este întrebat dacă ar trebui plătit un impozit Romei. Hristos întreabă ce bani sunt folosiți pentru a plăti acest impozit. Firește, îi dau un denar roman. Urmează o contraîntrebare: „A cui este această imagine și inscripție?” Această întrebare este decisivă deoarece, conform ideilor economiei politice antice, conducătorul era proprietarul interiorului pământului și, prin urmare, al întregului aur extras în țara sa. Și, prin urmare, toate monedele erau considerate proprietatea împăratului, fiind împrumutate doar temporar de către acesta supușilor săi. Aceasta înseamnă că moneda aparține deja împăratului. De ce să nu fie returnată proprietarului?

Așadar, sensul principal al răspunsului lui Hristos este clar: templului trebuie să i se dea moneda templului, iar Romei - moneda romană. Dar dacă Mântuitorul ar fi răspuns chiar cu aceste cuvinte, atunci sensul răspunsului Său s-ar fi limitat la asta... Domnul însă răspunde diferit: „Dați Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu”. Cei care nu au ținut în mâini denari romani nu vor înțelege îndrăzneala și profunzimea acestui răspuns. Cert este că pe denarul împăratului Tiberius (care conducea Roma la acea vreme) era inscripția Tiberius Caesar Divi Augusti Filiis Augustus Pontifex Maximus (Tiberius Caesar, fiul divinului Augustus, Augustus, pontif suprem (adică, mare preot)). Adevăratul Fiu al lui Dumnezeu ținea în mâini o monedă pe care era scris că împăratul era fiul lui Dumnezeu...

Este fie, fie. Fie Hristos este Calea (Ioan 14:6), fie împăratul este podul (pontif înseamnă constructor de poduri; cel care construiește un pod între lumea zeilor și lumea oamenilor). Sau Hristos este singurul Mijlocitor între Dumnezeu și om (1 Timotei 2:5). Sau regele este un astfel de mediator. Moneda afirmă că împăratul este fiul lui Dumnezeu și că el însuși are statut divin și este vrednic de închinare divină... Deci, ce ar trebui să însemne cuvintele „dați lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu” în acest caz? Da, un roman pios ar fi trebuit să atribuie aceste cuvinte denarului și împăratului. Dar Hristos evident nu a spus aceste cuvinte în acest sens. El l-a pus în contrast pe Dumnezeu, adevăratul Dumnezeu, și

împărat. De acum înainte, puterea de stat a fost desacralizată. Împăratul nu este un zeu. Poate că deține bani, dar nu și conștiință.

3. CUM A DEVENIT OMUL MAI MARE DECÂT LUMEA

Creștinismul le-a permis oamenilor să se privească diferit. Cea mai importantă schimbare în înțelegerea de sine a omului este legată de faptul că creștinismul a respins o teză aparent evidentă a filosofiei păgâne. Din punctul de vedere păgân, omul este o parte a naturii, un „microcosmos". Omul este un „microcosmos", o lume mică într-o lume mare – un „macrocosmos". Reverendul Pavel Florensky a exprimat această idee astfel: „Omul este un rezumat prescurtat al universului" [23] . Microcosmosul este un model funcțional mic al universului. Astrologia și alchimia, acupunctura chineză și medicina tibetană se bazează pe această credință…

Și cum se poate crede altfel? Chiar și astăzi, cântecele populare cântă: „Suntem copiii Galaxiei" (fără, însă, să ne gândim deloc dacă Galaxia știe că are copii)...

Într-adevăr, omul conține tot ce este în lume... „Inima însăși este un vas mic, dar totul este acolo", spune Sfântul Macarie Egiptul [24] . Dar aceasta nu este suficientă pentru a spune despre om. Creștinismul a putut merge împotriva evidentului. Teologii bizantini au proclamat că omul este mai degrabă un „macrocosmos" plasat într-un „microcosmos". „Omul este o lume mare în cea mică" (*Sfântul Grigore Teologul*) [25] , adică, dacă reîntoarcem sunetul grecesc la traducere, „macrocosmos în microcosmos".

Și Sfântul Grigorie Palama va spune exact același lucru peste o mie de ani: „Omul este o lume mare într-una mică, el este centrul a tot ceea ce există, capul creațiilor lui Dumnezeu" [26] . În aceasta, cel mai mare optimist ortodox (și nu este oare convingerea Sfântului Grigorie Palama că putem atinge Însuși Dumnezeu, Lumina Sa necreată, optimismul suprem?!) este unanim cu cel mai mare pesimist al Vechiului Testament – Eclesiastul. „El a făcut totul frumos și a pus lumea în inimile lor", spune Eclesiastul despre univers [27] , care este pus în inima fiecărui om (Eclesiastul 3:11).

Omul este un macrocosmos pentru că, absorbind tot ce este în lume, el poartă în sine altceva ce întreaga lume nu poate cuprinde și nu are: chipul lui Dumnezeu și harul divin, Filiația plină de har a lui Dumnezeu, rațiunea, personalitatea, conștiința... „Uitați-vă ce sunt cerul, pământul, soarele și luna: și Domnul nu a binevoit să se odihnească în ele, ci numai în om. De aceea omul este mai prețios decât toate făpturile, chiar, îndrăznesc să spun, nu numai cele vizibile, ci și cele invizibile, adică duhurile slujitoare" [28] .

Sfântul Grigorie de Nyssa intră și el într-o polemică cu păgânii pe această temă: „Păgânii spuneau că omul este o lume mică (microcosmos), compusă din aceleași elemente ca orice altceva. Dar, lăudând natura umană cu acest nume puternic, ei înșiși nu au observat că îl cinstesc pe om cu proprietățile unui țânțar și ale unui șoarece. La urma urmei, un țânțar și un șoarece sunt o fuziune a acelorași patru elemente... Ce este măreț în aceasta - să-l cinstești pe om ca asemănare a lumii? Și aceasta când cerul trece, pământul se schimbă și tot conținutul lor trece odată cu ele, când cel care îl conține trece? Dar care este, după cuvântul Bisericii, măreția omului? Nu în asemănarea cu lumea creată, ci în a fi după chipul firii Creatorului” (*Sfântul Grigorie de Nyssa.* Despre structura omului, 16).

De aceea sfătuiește Sfântul Vasile cel Mare: „Fugiți de prostiile filozofilor sumbri cărora nu le este rușine să considere sufletul lor și sufletul unui câine ca fiind același lucru” [29] .

Omul se ridică deasupra lumii pentru că nu tot ce există în om poate fi explicat prin legile universului în care sunt cufundate corpul și psihicul nostru inferior. Nu tot ce există în noi provine din această lume. Și, prin urmare, nu totul are o soartă comună cu ea. De aceea, „nu predic o unitate păgână cu natura, absorbția în ea. Natura este muritoare - o vom supraviețui. Când toți sorii se vor stinge, fiecare dintre noi va trăi” [30] . „Cât de uimitor este să trăiești printre zei, știind că cei mai plictisitori, cei mai jalnici dintre cei pe care îi vedem vor străluci astfel încât acum nici nu i-am mai suporta; sau vor deveni de neconceput, de neimaginat de teribil... Nu ai comunicat niciodată cu un muritor. Națiunile, culturile, operele de artă sunt muritoare. Dar glumim, muncim, ne împrietenim cu nemuritori, ne căsătorim cu nemuritori, torturăm și umilim nemuritorii” [31] . „Biserica va supraviețui universului... Ne vom păstra esența în eternitate, amintindu-ne de galaxii ca de vechile basme” [32] .

Acesta este exact lucrul din creștinism pe care, încă din secolul al II-lea, interlocutorul păgân al lui Minucius Felix îl definea ca fiind cel mai absurd: „Este o dublă absurditate și o nebunie supremă să proclami distrugerea cerului și a stelelor, pe care le lăsăm așa cum le-am găsit, și să ne promitem viața veșnică nouă înșine, care suntem morți și dispăruți, care pierim așa cum ne naștem!” (*Minucius Felix.* Octavius. 11). Un secol mai târziu, cel mai mare filosof păgân grec Plotin le-a aruncat același reproș creștinilor: „Iată absurdul: acești oameni, care au trupuri precum cele pe care le au de obicei oamenii, cu un suflet plin de dorințe, triști, mânie, pretind contactul cu inteligibilul; dar dacă vorbim despre soare, ei neagă că acest luminator are o putere mult mai liberă de pasiune decât a noastră. Ei cred că până și cei mai răi oameni au un suflet nemuritor și divin, dar întregul cer, cu stelele sale, nu are un suflet nemuritor! (Plotin. Enneade. 2,9,5,1-10).

Însă creștinii din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre sunt convinși că oamenii, noi toți, fiecare dintre noi, suntem mai nemuritori decât lumea, mai bătrâni decât lumea. Mai bătrâni nu pentru că au fost creați înainte de univers, ci pentru că oamenii au fost aleși de Dumnezeu și concepuți de El ca având dreptul de naștere în univers: „Înainte de crearea cosmosului, ne-am născut în Dumnezeu Însuși pentru că eram meniți să venim la ființă” (*Clement din Alexandria* . Îndemn către neamuri. 1, 6, 4).

Și astfel, în secolul al XVII-lea, Pascal putea exclama: „Omul nu este decât o trestie, cea mai slabă din natură, dar este o trestie gânditoare. Nu este necesar ca întregul univers să se ridice împotriva lui pentru a-l zdrobi; un nor de abur, o picătură de apă sunt suficiente pentru a-l ucide. Dar chiar dacă universul îl zdrobește, omul va fi totuși superior ucigașului său, căci știe că moare și știe superioritatea universului asupra lui. Universul nu știe nimic din toate acestea” (*Pascal B.* Thoughts. 200 [347]).

Iar în secolul al XX-lea, Nikolai Berdiaev, într-o polemică cu marxiștii, a remarcat că doar din punctul de vedere al marxiștilor omul este o parte a societății [33] . Pentru un creștin, societatea este o parte a omului, deoarece la om multe sunt, de fapt, determinate de originea sa socială, de statutul și de experiența sa socială. Dar omul nu se reduce la toate influențele asupra sa – nici din trecut, nici din mediu.

Aceeași intuiție a fost evidentă și în polemicile dintre Veaceslav Ivanov și M. Gerșenzon despre relația dintre credință și cultură. „Mi se pare că conștiința nu poate fi decât parțial imanentă culturii și parțial transcendentală. O persoană care crede în Dumnezeu nu va fi niciodată de acord să-și recunoască credința ca parte a culturii; o persoană care este înrobită de cultură va considera inevitabil aceasta din urmă un fenomen cultural” [34] .

Chiar și Herzen a înțeles cât de mult datora filozofia sa liberală creștinismului: „Chipul omului, pierdut în relațiile civile ale lumii antice, s-a ridicat la o înălțime de neatins, răscumpărat de Cuvântul lui Dumnezeu. Personalitatea creștinului a devenit superioară personalității colective a cetății; toată demnitatea sa infinită i-a fost revelată – Evanghelia a proclamat solemn drepturile omului, iar oamenii au auzit pentru prima dată *ce erau acestea* . Cum ar fi posibil ca totul să nu se schimbe!” [35] .

Din păcate, acest dar creștin, care poate fi rezumat prin expresia lui Pușkin – „independența omului” – este din nou respins de neopăgâni. Pentru Blavatsky, „omul este un microcosmos al macrocosmosului” [36] (adică o lume mică într-o lume mare). Iar Roerichii nu au nimic de spus despre om, cu excepția faptului că

„omul, fiind un microcosmos al macrocosmosului, este un conglomerat al celor mai diverse vibrații (ritmuri)” [37] .

Oamenii de la sfârșitul celui de-al doilea mileniu creștin erau sătui să se afle în acea libertate față de elementele cosmice pe care le-o proclamase Hristos. Ei voiau din nou să se dizolve în supa cosmică impersonală.

4. DARUL LĂCRIMURILOR

Lumea pe care oamenii au descoperit-o în ei înșiși s-a dovedit a fi mai bogată decât lumea care ne îmbracă din exterior. Creștinismul a considerat ce se întâmplă în inima omului mai important decât ceea ce se întâmplă în jur: *Căci ce-i folosește omului dacă câștigă toată lumea și își pierde sufletul?* (Matei 16:26).

Aceeași disproporție dintre dimensiunea internă a omului și dimensiunile lumii exterioare a fost frumos exprimată de Pasternak: „Nu răsturnările și revoluțiile deschid calea către o viață nouă, ci revelațiile, furtunile și generozitatea sufletului înflăcărat al cuiva” („După furtună”). Sentimentul că „omul are două lumi: una – care ne-a creat; cealaltă – pe care am creat-o din timpuri imemoriale după cum am putut mai bine” (Baratynsky) va deveni atât de familiar culturii europene încât chiar și Zabolotsky (din câte înțeleg, era o persoană departe de biserică) mărturisește aceeași ierarhie a valorilor: „Sufletul rătăcea în invizibil, plin de propriile basme. Cu o privire oarbă urma natura exterioară.”

Pentru istoricii literari, punctul de cotitură care marchează trecerea de la antichitate la cultura europeană este „Spovedirea” Fericitului Augustin. Această carte, scrisă la începutul secolului al V-lea, este prima care povestește despre o intrigă interioară, despre ceea ce se întâmplă în sufletul unei persoane. Personajele operelor antice sunt statice în interior. Caracterul lor este sculptural, sculptat de la bun început. Doar că împrejurările din jurul lor se schimbă, iar schimbarea peisajului aruncă reflecții diferite asupra eroului, evidențiind o latură a lui, apoi alta. Dar predica evanghelică despre pocăință cerea schimbări în interiorul unei persoane. Augustin a povestit despre cum „metanoia” - o schimbare a minții - pocăința are loc la o persoană în cartea sa extrem de sinceră („Și când eram tânăr eram foarte jalnic și mai ales jalnic în pragul tinereții; chiar Ți-am cerut castitate și am spus: «Dă-mi castitate și abstinență, dar nu acum» [*Fericit Augustin.* Spovedire 8, 7, 17]) [38] .

Chemarea Evangheliei la pocăință proclama că omul este eliberat de identitatea cu sine însuși, cu mediul său și cu trecutul său. Nu trecutul meu prin prezent îmi determină în mod ferm viitorul, ci alegerea mea de astăzi. Există o prăpastie între trecutul meu și momentul alegerii mele prezente. Și depinde de alegerea mea – care dintre lanțurile cauză-efect, care se întind spre mine din timpurile trecute, se

va închide în mine acum. Ceea ce a fost în trecutul meu poate rămâne în el, dar eu pot deveni diferit…

Două episoade din tradiția bisericească vorbesc despre cum pocăința ridică un zid care mă protejează de dominația trecutului meu păcătos… Pentru ca acestea să fie înțelese, trebuie să ne amintim de două împrejurări: una pur cotidiană, cealaltă spirituală. Prima dintre ele este că intriga clasică a unei anumite povești din viața călugărilor spune: „Un călugăr s-a dus la oraș…" Și în oraș, după cum se știe, există femei. Printre ele, se zvonește, există și femei muncitoare. În cercul acestora din urmă, abilitatea de a seduce un călugăr este considerată un obiect al vitejiei profesionale: „se spune că să tragi în camera ta un marinar - ei bine, căruia îi lipsea frumusețea! Dar dacă încerci să seduci un călugăr - atunci vom vedea ce valori ești pe Boulevard des Capucines al nostru!"

A doua împrejurare, fără a ști cărei povești următoare nu vor fi de înțeles, este că atunci când cel rău [39] împinge o persoană la păcat, ne bagă în cap o dischetă cu un simplu fișier: „Ei bine, odată e în regulă! Ei bine, vei păcătui și apoi te vei pocăi! Ai auzit că Dumnezeu este milostiv, El va ierta!" După păcat, același „interlocutor" schimbă cu abilitate discheta și acum se citește din ea un alt gând: „Ei bine, asta e, băiete, te-ai jucat prea mult! Ce fel de călugăr (preot, seminarist, creștin…) ești acum? Știi ce se va întâmpla cu tine la Judecată pentru acest păcat?! Știi că Judecătorul este drept și neprihănit! Deci nu ai nicio șansă acolo! Prin urmare, știi, șapte necazuri – un singur răspuns. Hai să o facem încă o dată! Și, în general, rămâi în lume, trăiește ca toți ceilalți. Nimic bun nu te așteaptă în viața viitoare, așa că măcar trăiește ca oamenii de aici!"…

În limbajul strict al Sfinților Părinți, acest lucru este exprimat prin avertismentul: „Înainte de căderea noastră, demonii ni-L înfățișează pe Dumnezeu ca fiind iubitor de om, iar după cădere, ca fiind crud" [40] ; „Vrăjmașul nostru neomenesc și învățătorul desfrânării sugerează că Dumnezeu este iubitor de om și că El acordă iertare grabnică acestei patimi ca fiind naturală. Dar dacă începem să observăm viclenia demonilor, vom descoperi că, după săvârșirea păcatului, ei ni-L înfățișează pe Dumnezeu ca un Judecător drept și neclintit. Ei spun prima pentru a ne atrage în păcat; și a doua, pentru a ne arunca în disperare" [41] . Dar ar trebui să fie invers: înainte de păcat, când te lupți cu un gând păcătos, adu-ți aminte de judecata lui Dumnezeu și, odată ce păcatul s-a produs, „dacă am căzut, atunci mai întâi să ne ridicăm împotriva demonului întristării" [42] .

Adevărul este că disperarea ne fixează în starea noastră decăzută. Disperarea paralizează voința. Disperarea perpetuează starea de păcat. Conform gândirii corecte a istoricului F. Zelinsky, „disperarea este moarte intelectuală" [43] .

Nu trebuie să cedăm acestei paralizii. „Cei care se ridică după fiecare înfrângere și merg mai departe ajung la țintă. Tocmai în asta constă isprava – să nu te așezi niciodată să jelești. Poți plânge pe parcurs, pe cale. Și când îți vei atinge ținta, vei cădea în genunchi înaintea Mântuitorului și vei spune: Iartă-mă, Doamne! Am răspuns la toată iubirea Ta cu un lanț de trădări – și totuși am venit la Tine și nu la altcineva” (Mitropolitul Antonie (Bloom). Despre libertatea și chemarea omului).

Și astfel, pentru a te dezidentifica de păcatul tău, trebuie să te ridici împotriva disperării. În lexicul bisericesc, „disperare” se dovedește a fi antonimul cuvântului „pocăință” („Pocăința este respingerea disperării” [44]). Pentru a-ți recâștiga capacitatea de a acționa, capacitatea de a-ți crea viitorul, trebuie mai întâi să arunci povara disperării de pe umeri. Și în acest caz, amintirea milostivirii lui Dumnezeu este utilă: „Acceptă gândul la mila lui Dumnezeu numai atunci când vezi că ești atras în adâncurile disperării” [45] .

Acum scurtele narațiuni monahale vor fi clare: „Doi frați, fiind copleșiți de poftă, s-au dus și au luat cu ei femei. După aceea au început să zică unul către altul: ce folos ne este nouă că, părăsind treapta îngerească, am căzut în această necurăție și apoi trebuie să mergem în foc și chin? Să mergem în pustie. Ajungând acolo, i-au rugat pe părinți să le dea pocăință, mărturisindu-le ce au făcut. Bătrânii i-au închis timp de un an și amândurora li s-a dat pâine și apă în mod egal. Frații erau asemănători la înfățișare. Când s-a împlinit vremea pocăinței, au ieșit din închisoare - și părinții l-au văzut pe unul dintre ei trist și complet palid, iar pe celălalt - cu o față veselă și luminoasă - și s-au mirat de aceasta, căci frații mâncau în mod egal. De aceea l-au întrebat pe fratele trist: cu ce gânduri erai ocupat în chilia ta? „M-am gândit”, a răspuns el, „la răul pe care l-am făcut și la chinul în care trebuie să merg și de frică *mi se lipesc oasele de trupul meu”* (Psalmul 101:6). L-au întrebat pe altul: Și la ce te gândeai în chilia ta? El a răspuns: I-am mulțumit lui Dumnezeu că m-a scos din necurăția acestei lumi și din chinurile curviei și m-a întors la această viață îngerească și, aducându-mi aminte de Dumnezeu, m-am bucurat. Bătrânii au zis: pocăința amândurora este egală înaintea lui Dumnezeu” [46] .

A doua poveste a fost aceasta: Un frate s-a dus să ia apă dintr-un râu și a întâlnit o femeie care spăla rufe și s-a întâmplat să cadă cu ea. După ce a săvârșit un păcat și a scos apă, s-a dus la chilia sa. Demonii, apropiindu-se și ridicând gânduri, l-au întristat (slav: опроссибляху его), spunând: „Unde te duci? Nu există mântuire pentru tine! De ce te privezi de pace?” Înțelegând că voiau să-l distrugă complet, fratele a spus gândurilor: „De unde ați venit la mine și m-ați întristat, încât să deznădăjduiesc? Nu am păcătuit”, și din nou a spus: „Nu am păcătuit”. Intrând în chilia sa, a tăcut, ca mai înainte. Dumnezeu i-a descoperit unui bătrân, vecinul său, că un frate sau altul, căzând, a biruit. Acest bătrân a venit la el și a spus: „Cum ai rămas?” El a spus: „Bine, părinte.” Și din nou bătrânul i-a zis: „Ai

avut vreo întristare pentru ceva în aceste zile?" El i-a spus: „De nimic." Și bătrânul i-a zis: „Dumnezeu mi-a descoperit că tu, căzând, ai biruit." Atunci fratele i-a povestit tot ce i se întâmplase. Și bătrânul i-a zis: „Adevărat, frate, rațiunea ta a zdrobit toată puterea vrăjmașului" (Prolog, 21 mai).

A treia poveste este relatată de Vl. Soloviev: În deșertul Nitrian, doi pustnici se mântuiau. Peșterile lor nu erau departe, dar nu vorbeau niciodată unul cu altul, decât uneori schimbând psalmi. Au petrecut mulți ani așa, iar faima lor a început să se răspândească în tot Egiptul și țările înconjurătoare. Și apoi, într-o zi, diavolul a reușit să le pună o intenție în sufletele amândurora deodată, și ei, fără să-și spună un cuvânt unul altuia, și-au luat munca - coșuri și așternuturi făcute din frunze de palmier și ramuri - și s-au dus împreună la Alexandria. Acolo și-au vândut munca și apoi au cheltuit trei zile și trei nopți cu beții și desfrânate, după care s-au întors în deșertul lor. Unul dintre ei a plâns amarnic și s-a tânguit: - Acum sunt complet pierdut, blestematul! O asemenea furie, o asemenea murdărie nu pot fi ispășite cu nimic. Acum toate posturile, privegherile și rugăciunile mele sunt zadarnice - a stricat iremediabil totul deodată. Și altul merge cu el și cântă psalmi cu voce veselă. - Ce, ai înnebunit sau ceva de genul? – Ce? – De ce nu te întristezi? – De ce să mă întristez eu? – Ce! Și Alexandria? – Dar Alexandria? Slavă Celui Atotputernic, care ocrotește acest oraș faimos și pios! – Și ce am făcut în Alexandria? – Se știe ce-am făcut: am vândut coșuri, ne-am închinat Sfântului Marcu, am vizitat alte biserici, am intrat în camerele piosului guvernator al orașului, am stat de vorbă cu monahala Donna Leonilla… – Dar n-am înnoptat într-un bordel? – Doamne ferește! Am petrecut seara și noaptea în curtea patriarhului. – Sfinților martiri! Și-a pierdut mințile... Și unde ne-am îmbătat cu vin? - Am mâncat vin și mâncare de la masa patriarhală cu ocazia praznicului Intrării Preasfintei Născătoare de Dumnezeu în Templu. - Nefericitule! Și cine ne-a sărutat, ca să tacă despre cele mai rele? - Dar părintele părinților, preafericitul arhiepiscop al marelui oraș Alexandria și al întregului Egipt, Libia și Pentapole și judecător al universului, Cirus Timotei, împreună cu toți părinții și frații clerului său ales de Dumnezeu, ne-a onorat cu o sărutare sfântă la despărțire. - Mă batjocoriți sau ceva de genul? Sau a intrat însuși diavolul în tine din cauza urâciunilor de ieri? Ai sărutat desfrânate josnice, blestemate! – Ei bine, nu știu în cine a intrat diavolul: în mine, când mă bucur de darurile lui Dumnezeu și de bunăvoința preoților față de noi și îl laud pe Creator împreună cu toată făptura, sau în tine, când te înfurii aici și numești casa preafericitului nostru părinte și pastor bordel, și îl dezonorezi pe el și pe iubitul său cler, ca și cum ar fi niște desfrânate adevărate. – Ah, eretice! Vlăstar al lui Arias! Buze blestemate ale ticălosului Apollinaris! Și pustnicul, întristat de căderea sa, s-a năpustit asupra tovarășului său și a început să-l bată cu toată puterea. După aceasta, s-au dus în tăcere la peșterile lor. Unul dintre ei a fost chinuit toată noaptea, umplând deșertul cu gemetele și strigătele sale, smulgându-și părul, aruncându-se la pământ și lovindu-și capul de el, în timp ce

celălalt cânta calm și bucurie psalmi. În dimineața următoare, penitentului i s-a venit gândul: din moment ce dobândisem deja harul special al Duhului Sfânt prin mulți ani de luptă, care începuse deja să se manifeste în minuni și semne,Apoi, după aceasta, dedicându-mă urâciunii trupești, am săvârșit un păcat împotriva Duhului Sfânt, care, după cuvântul lui Dumnezeu, nu este iartat nici în această veac, nici în cel viitor. Am aruncat perla purității cerești porcilor minții, adică demonilor, ei au călcat-o în picioare și acum, probabil, întorcându-se, mă vor sfâșia. Dar dacă în vreun caz mă pierd în cele din urmă, atunci ce voi face aici în deșert? Și s-a dus la Alexandria și s-a dedat unei vieți desfrânate. Când a avut nevoie de bani, atunci, în compania acelorși petrecăreți, a ucis și a jefuit un negustor bogat. Cazul a fost descoperit, a fost adus la tribunalul orașului și, condamnat la moarte, a murit fără pocăință. Între timp, fostul său camarad, continuându-și asceza, a atins cel mai înalt grad de sfințenie și a devenit faimos pentru mari minuni, astfel încât, la un singur cuvânt al lui, femei care fuseseră stearpe de mulți ani au zămislit și au născut copii de parte bărbătească. Când a venit ziua morții sale, trupul său slăbit și ofilit a înflorit brusc cu frumusețe și tinerețe, a strălucit și a umplut aerul cu parfum. După moartea sa, a fost întemeiată o mănăstire peste moaștele sale miraculoase, iar numele său a trecut de la Biserica Alexandrină la Bizanț, iar de acolo și-a făcut loc în calendarele sfinților de la Kiev și Moscova. „Deci, asta înseamnă că spun adevărul”, a adăugat Varsanufie, „nu toate păcatele sunt o nenorocire, cu excepția unuia – deznădejdea: amândoi au comis toate celelalte fărădelegi deodată, dar cel care a fost deznădăjduit a pierit.”[47] .

Mărturii uimitoare: în culmea pocăinței, trebuie să fii capabil să combini două percepții de sine aparent incompatibile. Pe de o parte – „mea culpa”, vina mea, păcatul meu… Și pe de altă parte – „nu sunt eu”. Așadar, un pacient vine la medic, își arată mâna cu o așchie și se roagă: „Domnule doctor, din prostia mea a ajuns această așchie în mine. Dar această așchie nu sunt eu! Este posibil să se separe așchia și mâna mea?!” În pocăință, omul se îndepărtează cu forță de trecutul său, îl aruncă, îi strigă în față: „Nu vreau să trăiesc așa cum trăiam înainte!” și, întorcându-se către Dumnezeu – „Nu vreau să Te mai pierd!”

Pocăința poate într-adevăr schimba trecutul (cel puțin influența sa asupra prezentului). La întrebarea: „Dacă Dumnezeu este atotputernic, poate El să facă trecutul să nu se fi întâmplat?”, tradiția creștină a pocăinței spune: da, El poate – dacă se pocăiește de trecut… A fost odată ca niciodată, un călugăr încerca să elibereze un om posedat care i-a fost adus de un demon. Demonul a declarat că însuși călugărul îi aparținea… „Auzind acestea, fratele, care știa ceva despre sine, s-a retras și a plecat. Găsind un preot, i-a mărturisit acele păcate pe care le regreta în mod special și, întorcându-se, i-a spus demonului: «Spune-mi, nefericitule, ce am făcut de a fi al tău?» Demonul i-a răspuns: «Puțin mai devreme știam bine asta, dar acum nu-mi amintesc nimic» [48] .

Această idee a „plasticității” omului, a schimbăbilității sale și, prin urmare, a complexității sale, a dat naștere multor lucruri în cultura europeană. Toată literatura clasică rusă, cu preocuparea sa pentru „omul mic”, a izvorât din această idee evanghelică.

Însă astăzi, ideea neopăgână de „soartă”, care, pentru un exotism mai mare, s-a autointitulat „karma”, este din nou dragă minților neopăgânilor europeni. Și ocultiștii chiar se plâng: spun că oamenii, răsfățați de creștinism și obișnuiți cu ideea libertății lor, nu sunt de acord imediat că, de fapt, „karma își face treaba ei” în locul lor (*Roerichs* . Infinit. 463). „Nu este ușor pentru o persoană să accepte adevărul despre dependența sa. La urma urmei, acel lanț de existențe nu poate fi întrerupt, nu te poți singulariza, nu poți opri fluxul. Ca un singur curent, Universul!” (Ibid. 193).

Dacă omul este doar un microcosmos, doar o particulă a Universului, atunci este într-adevăr imposibil să „te separi” sau să „oprești fluxul”. Dar dacă omul este supracosmic, dacă în adâncurile sale există o ieșire către Dumnezeul supracosmic, atunci omul poate rezista oricăror determinări și, în ciuda a tot, poate sta în libertate și adevăr. Cât de ciudată a fost această convingere creștină în libertatea noastră (fără această convingere nu ar fi putut exista martiriul creștin timpuriu) pentru păgâni este evident din respingerea ei de către teosofia neopăgână de astăzi.

5. DIMENSIUNEA NON-COSMICĂ A UMANITĂȚII

Prin îndepărtarea de contextul natural, omul a putut să-și înțeleagă comportamentul într-un sistem de coordonate complet diferit. Dacă omul face parte din natură, nu își poate evalua comportamentul după alte criterii decât cele naturale. Însă fenomenele naturale nu sunt supuse judecății morale. Regii perși Cirus, care s-a răzbunat pe râul care i-a înecat calul (Herodot. Istorie, 1.189) și Xerxes, care a ordonat ca marea să fie biciuită pentru că i-a zădărnicit planurile [49] , au fost obiecte de ridicol chiar și în vremurile precreștine. Nu te poți indigna de comportamentul râurilor sau al animalelor. Și dacă ești logic, nu te poți indigna nici de comportamentul unui criminal. Pentru a justifica aplicarea criteriilor morale în percepția acțiunilor umane, filosofia trebuie să recunoască diferența radicală dintre om și natură.

Realizând natura sa extranaturală, omul a dobândit dreptul de a folosi două limbaje diferite: putea descrie fenomenele naturale într-un limbaj non-antropomorf, fără a atribui pasiunile umane pietrelor și stelelor. Dar omul se putea recunoaște și evalua și după criterii extranaturale. Întrucât „trăim în această lume ca ambasadori ai unei puteri fără nume” (Alexander Galich), nu ar trebui să acordăm prea multă importanță faptului că natura nu este supusă legilor

morale. Omul este extranatural și, prin urmare, îl prețuim după criterii non-naturale, morale.

Așa s-a născut acea dovadă kantiană a existenței lui Dumnezeu, pentru care Ivan Bezdomny a vrut să-l exileze pe filosof „la Solovki pentru trei ani”. Prima teză a lui Kant: totul în lume este supus legii cauzalității. Toate evenimentele din lume sunt legate prin relații cauză-efect și nimic din ea nu se întâmplă fără cauze proprii, care să le aducă în mod necesar consecințele. A doua teză: dacă o persoană este supusă și acestei legi, atunci nu poate purta responsabilitatea morală pentru acțiunile sale. A treia teză: dacă afirmăm sănătatea morală a unei persoane, trebuie să postulăm libertatea acesteia. Concluzie: prin urmare, o persoană, trăind în lume, nu respectă legea fundamentală a universului. Aceasta înseamnă că o persoană nu este din această lume, adică are statut de extrateritorialitate. Nimic din lume nu poate acționa liber, dar o persoană poate. Aceasta înseamnă că o persoană este ceva mai mare decât lumea. Astfel, în experiența umană liberă de morală, apare o altă dimensiune a ființei – a nu fi limitată de spațiu, timp, determinism și a fi înzestrată cu libertate, moralitate și rațiune. O astfel de ființă, în limbajul filosofiei, se numește Dumnezeu. Omul este liber – și, prin urmare, ființa este mai bogată decât lumea cauzalității; omul este liber – și, prin urmare, „este moral necesar să recunoaștem existența lui Dumnezeu” [50] …

Ideea este (și acest lucru a fost demonstrat frumos de I. Kant) că în natură nu există și nu poate exista o categorie de „datorie”. „Este imposibil ca ceva în natură să fie nevoit să existe diferit față de cum există în realitate; mai mult, dacă avem în vedere doar cursul natural al evenimentelor, atunci «ar trebui» nu are nicio semnificație. Nici măcar nu ne putem întreba ce ar trebui să se întâmple în natură, așa cum nu ne putem întreba ce proprietăți ar trebui să aibă un cerc; ne putem întreba doar ce se întâmplă în natură sau ce proprietăți are un cerc” [51] . Putem spune unei persoane: ești așa, dar ar trebui să fii diferit. Dar în fenomenele naturale nu poate exista o astfel de prăpastie între ceea ce este și ceea ce „ar trebui” să fie. Luna nu este condamnată pentru că nu este vizibilă în timpul zilei. Soarele nu este condamnat pentru că este uneori eclipsat. Volga nu este răsplătită pentru munca sa altruistă în timpul războiului. Râurile siberiene nu sunt pedepsite pentru că se varsă în Oceanul Arctic în loc să dea dovadă de internaționalism, întorcându-se spre sud și irigând deșerturile Asiei Centrale cu apele lor.

Și dacă o persoană face exclusiv parte din „natură”, atunci comportamentul uman nu poate fi descris în termeni de „datorie”. Oricare ar fi făcut o persoană, nu poate exista decât o singură reacție: „s-a întâmplat pur și simplu” și pur și simplu nu putea fi altfel. Și nu poți învinovăți pe cineva a cărui umanitate a fost eclipsată într-o anumită zi, cea mai importantă pentru el și cei dragi. Și este ilogic

să acordi unui tânăr manierat și sănătos din punct de vedere genetic o medalie corespunzătoare pentru curaj în timpul unui incendiu.

Dacă în natură „trebuie” este ceea ce nu este liber, ceea ce a trebuit în mod necesar să se întâmple în prezența unor cauze adecvate, atunci în domeniul moralității „trebuie” este ceea ce este ales și realizat prin efort liber, ceea ce nu este forțat. Aceste două „îndatoriri” nu se contopesc decât dacă nu considerăm omul o formă particulară de manifestare a legilor universale...

Și din nou vedem că neopăgânismul respinge acest dar creștin. Încearcă să descrie omul într-un limbaj non-umanitar, în limbajul „fizicii” („naturii”). Pentru teosofi, chiar și cuvântul „voință” înseamnă doar „un impuls de atracție sau respingere generat de bipolaritatea elementelor” [52] . Curentul care curge între „elementele bipolare” ale unei baterii de mașină atrage musculițe care zboară spre faruri. Și oamenii trebuie pur și simplu să învețe să măsoare „energia” „aurelor” lor. Și apoi, în cadrul „filosofiei cosmismului”, sentimentele umane pot fi măsurate în volți și amperi...

Creștinismul nu și-a pierdut simțul uimirii față de miracolul fenomenelor umane: „Omul este un miracol mai mare decât orice miracol săvârșit de om” (Augustin, Cetatea lui Dumnezeu 10:12).

6. REVOLUȚIA SEXUALĂ CREȘTINĂ

De multe secole încoace – încă din Renaștere – școlile europene au predat o idee cenzurată și înfrumusețată despre antichitatea păgână și antichitatea clasică. Egiptul înseamnă piramide gri, înțelepciunea mileniilor… Elada înseamnă temple de marmură albă, prietenie între oameni și zei, apropiere de natură, naturalețe poetică… Și toate acestea contrastează atât de mult cu monahismul în sutană neagră, cu Evul Mediu întunecat care a înlocuit simplitatea și umanitatea antichității… Chiar și școlarilor le este greu să înțeleagă cum a putut antichitatea să renaască în Evul Mediu…

Această nedumerire se naște din faptul că până și oamenii cu o educație bună își limitează cunoștințele despre mitologia antică la cartea lui Kuhn, care adaptează miturile grecești pentru copii. Și, bineînțeles, din cartea lui Kuhn este imposibil de înțeles de ce creștinismul a declarat război acestor povești dulci și frumoase.

Dar să facem cunoștință – fără reduceri de cenzură – cu doar două dintre cele mai faimoase și fermecătoare mituri grecești.

Există un cuvânt drag inimii fiecărui „nou rus” - Cipru. În Cipru, fiecărui turist i se arată „plaja iubirii”, unde frumoasa Afrodita a ieșit odată din spuma mării. Iar în

școli, când se introduce acest mit, se arată reproduceri ale picturii „Nașterea lui Venus” de Botticelli, Rubens, Titian...

Și există un singur lucru pe care atât ghizii, cât și profesorii nu îl menționează: nu se angajează să explice cauza acelei prime catastrofe ecologice. De unde a venit acea spumă în marea primordială? Povestea despre aceasta va trebui să înceapă cu rebeliunea lui Cronos împotriva lui Uranus. Această rebeliune, după cum ne amintim, s-a încheiat cu castrarea zeului principal, iar apoi - „membrul reproducător al tatălui, tăiat cu un fier ascuțit, a fost purtat în jurul mării mult timp, iar spumă albă s-a ridicat în jurul membrului incoruptibil. Și o fată s-a născut în acea spumă. Mai întâi a înotat până la sacra Cythera, apoi a debarcat în Cipru, spălată de mare. O frumoasă zeiță a debarcat... Zeii și oamenii o numesc Afrodita, „născută din spumă”, de asemenea „Cytherea” frumos încoronată, pentru că s-a născut din spumă” (*Hesiod* . Teogonia. 188-197).

Al doilea mit, pe jumătate familiar tuturor, descrie nașterea Atenei din capul lui Zeus. Abundența de alegorii în acest caz ascunde și întrebarea firească: cum anume a ajuns Atena să devină Zeus? Și de data aceasta povestea nu este cea mai plăcută. Pe atunci, Zeus avea o soție pe nume Metis. Ea avea proprietatea polimorfismului (cu alte cuvinte, se putea transforma în orice dorea) - o proprietate destul de neplăcută în viața de familie (deoarece în timpul unui dialog familial, ca răspuns la remarca inofensivă a soțului ei „De ce ți se pare din nou borșul prea puțin sărat?!”, soția se putea transforma într-un dragon - și cum avea să fie „crescută” atunci...). Zeus, hotărând să scape de ea, a convins-o să devină mică... Este clar ce intrigă reproduce basmul „Motanul încălțat”? Da, de îndată ce Metis a devenit mică, Zeus a înghițit-o. Astfel, înțelepciunea a ajuns în Zeus, căci Metis era la acea vreme însărcinată cu Atena (vezi: *Hesiod* . Teogonia, 886-890).

Dar câți oameni știu că marele Hercule s-a sinucis (Sofocle, Trachinianele, 1260 și următoarele) – cu un avertisment pentru copiii săi: „Vedeți marea cruzime a zeilor”? În general, antichitatea a mers pe o cale foarte ciudată. Vorbim despre homosexualitate. S-ar părea că cultura care proclamă curajul și naturalețea, moderația și armonia drept idealuri ar fi putut ocoli chiar acest recif. Dar cultura care i-a înălțat pe Hercule și Ulise foarte ferm – timp de secole – s-a așezat chiar pe acest recif.

Platon plasează dragostea dintre bărbați mult mai presus de dragostea pentru o femeie. Mitul lui Platon despre androgini conține un detaliu care este adesea omis și în repovestirile populare. Se pare că androginii erau de trei sexe: masculin, feminin și masculin-feminin (androgini propriu-ziși). Când Zeus, temându-se de puterea lor, i-a tăiat pe primii oameni în bucăți, fiecare jumătate a început să-și caute fosta jumătate. Și asta înseamnă că doar o treime dintre oameni caută intimitate cu sexul opus, iar două treimi sunt atrași de ai lor. Nu, și

aceste două treimi pot avea relații sexuale și cu sexul opus, dar numai dintr-un simț al datoriei civice: „...astfel încât atunci când un bărbat și o femeie au relații sexuale, se nasc copii și linia familiei continuă, iar când un bărbat se întâlnește cu un bărbat, se obține satisfacția din actul sexual, după care se pot odihni, se pot apuca de treabă și se pot ocupa de celelalte nevoi ale lor... Bărbații care sunt pe jumătate din fostul bărbat sunt atrași de tot ce este masculin: încă din copilărie iubesc bărbații și le place să se culce și să se cuibărească cu ei. Aceștia sunt cei mai buni dintre băieți și tineri” (Pir. 191c-192a).

Astfel, „odată cu filosofia divină, a înflorit dragostea pentru băieți” (*Lucian* . Două iubiri. 35). Serviciile sexuale oferite de un tânăr erau considerate o formă normală de plată pentru serviciile unui profesor care preda unui adolescent o anumită profesie. Când Alcibiade a dorit să devină elev al lui Socrate, „am decis să fac tot ce i-ar cere Socrate. Crezând că îmi admira frumusețea înfloritoare, am considerat-o un dar fericit și un mare noroc: la urma urmei, datorită lui, puteam, cedând în fața lui Socrate, să aud de la el tot ce știe. Cu astfel de gânduri, l-am concediat odată pe ghid, fără de care nu-l mai întâlnisem niciodată pe Socrate, și am rămas cu el față în față... și am așteptat să-mi vorbească în orice clipă, așa cum vorbesc îndrăgostiții fără martori, și m-am bucurat dinainte. Dar nimic de genul acesta nu s-a întâmplat. Am decis să-l atac... M-am întins sub pelerina lui ponosită și, îmbrățișându-l pe acest om cu ambele brațe, am stat așa toată noaptea. Așa că, în ciuda tuturor eforturilor mele, el a câștigat mâna, disprețuind frumusețea mea înfloritoare... Eram neajutorat și confuz” (*Platon* . Simpozion. 217a-219e).

După cum vedem, castitatea lui Socrate a fost un subiect de surpriză. Cu toate acestea, Socrate nu a condamnat niciodată pederastia, nu a îndemnat niciodată la apelarea la femei - el a cerut doar să se iubească nu doar trupurile băieților, ci și sufletele lor și ca apropierea spirituală să fie plasată mai presus de apropierea fizică (*Xenofon* . Simpozion, 8) [53] . Descrierea lui Platon asupra iubirii ideale este dată în „Phaedrus” (255-256). Oricine o citește chiar și o dată se va abține pentru totdeauna de la utilizarea sublimă a expresiei „iubire platonică”...

Astfel, grecii își imitau zeii. Olimpul a fost întotdeauna plin de „ciudățenii ale iubirii”: iubitul lui Zeus era băiatul Ganimede [54] (în fragmentul menționat din „Phaedrus”, Platon se referă direct la acest cuplu); iubitul lui Hercule era Hylas; al lui Poseidon era Pelops [55] . Potrivit lui Ovidiu, nimeni altul decât Orfeu „a fost de vină că, după el, și popoarele trace, după ce au transferat sentimentul iubirii tinerilor imaturi, au cules primele flori” (*Ovidiu,* Metamorfoze 10.83-84).

Și deodată cuvintele Apostolului Pavel au răsunat peste această lume: *Nu vă lăsați amăgiți... homosexualii... nu vor moșteni Împărăția lui Dumnezeu* (1 Corinteni 6:9-11).

Dragostea masculină a fost returnată femeilor și sfințită printr-o taină bisericească... Creștinismul i-a returnat pe bărbați femeilor, în special, poate în semn de recunoștință pentru faptul că, în timpul evenimentelor Evangheliei, nicio femeie nu i-a făcut nimic rău lui Hristos - nici cu cuvântul, nici cu fapta (chiar și soția lui Pontius Pilat îl apără pe Isus).

Însă astăzi, acest dar al creștinismului este, de asemenea, contestat și ridiculizat. Astăzi, este din nou prestigios și la modă să aparții unei anumite „minorități".

Mă voi limita la o singură știre din ziar: „Ministrul francez al Justiției, Elisabeth Guigou, era fericită ca un copil. A sărit de pe scaun, a râs, a bătut din palme. Împreună cu toți deputații facțiunilor de stânga ale Adunării Naționale. Într-adevăr, stânga avea de ce să se bucure. Au reușit să impună o lege care permite căsătoriile între homosexuali în Franța. Această lege se numește «Pactul de Solidaritate Civilă» sau PACS. Cei care au semnat un astfel de acord se află acum, conform legii, într-o relație corespunzătoare căsătoriei. Pot să-și transfere proprietatea unul altuia - ca soții/soțiile. Pot plăti mai puține impozite - ca persoanele căsătorite. Pot locui sub același acoperiș. Pot conduce o gospodărie. Pot primi pensiile celuilalt. Cei care au aderat la PACS pot solicita naturalizarea în Franța în doar un an (o căsătorie obișnuită nu oferă un astfel de drept). De acum înainte, mii de bărbați și femei - homosexuali străini care locuiesc cu bărbați sau femei francezi - vor putea solicita cetățenia franceză. Stângii i-a luat un an să adopte o astfel de lege. Și 120 de ore de ședință parlamentară. Dreapta... s-au opus adoptării PAC-urilor. Și totuși, pe 13 octombrie, legea a fost adoptată de Adunarea Națională. Cu o majoritate de 315 voturi ale socialiștilor, comuniștilor și „verzilor" împotriva a 245 de deputați de dreapta. Stânga, în special socialiștii, își îndeplinea promisiunile electorale făcute în 1997. Sprijinul alegătorilor homosexuali a fost, deși nu decisiv, un factor semnificativ care a înclinat balanța în favoarea coaliției de stânga în acele alegeri. Și mai semnificativ a fost ajutorul acordat stângii din partea lobby-ului corespunzător din cercurile de afaceri și intelectuale. Ei bine, susținătorii ideilor lui Karl Marx și Vladimir Lenin nu și-au schimbat rolul. Ei au dovedit deja de mai multe ori că nu există nicio lege pe care să nu fie dispuși să o accepte pentru a rămâne la cârma puterii cât mai mult posibil... Nu este o coincidență faptul că Biserica Catolică Franceză a fost prima care s-a pronunțat împotriva legii. „După acest vot", se arată în apelul episcopilor Franței, „întrebarea dacă vrem să păstrăm instituția căsătoriei în viitor devine din ce în ce mai urgentă". „Vrem să pregătim tinerii să creeze familii adevărate? Vrem să ne asigurăm că aceste familii au posibilitatea de a supraviețui, de a-și îndeplini misiunea de a crește o persoană – rolul lor de neînlocuit?" Preoții nu au primit încă un răspuns din partea politicienilor" [56] .

Nici noi nu vom aștepta un răspuns. Să fim conștienți doar de ce fel de „moștenire creștină" declară „noua ordine mondială", proclamându-și cu voce

tare pretențiile de privatizare a mileniului al III-lea, învechită și depășită. În școlile din San Francisco, elevii de clasa întâi scriu deja dictări în care, în loc de tradiționala introducere „A fost odată ca niciodată un bătrân și o bătrânică”, este stabilit un nou model de relații „de familie”: „A fost odată ca niciodată John și Jack...”.

Ești bolnav? Asta înseamnă că cultura creștină este încă vie în tine. Asta înseamnă că vii din Evul Mediu creștin. Asta înseamnă că vei avea probleme în „noua ordine mondială” a secolului XXI.

7. PEISAJ FĂRĂ DEMONI

Creștinismul le-a redat oamenilor posibilitatea de a admira cerul, stelele, norii și apusurile de soare.

În religiile păgâne, fiecărui fenomen natural i se dădea un nume și o biografie. Și, din moment ce vorbeam despre fenomene naturale, personajele acestor mituri s-au dovedit a fi la fel de imorale ca elementele naturii. S-au dovedit a fi de cealaltă parte a binelui și răului.

În fenomenele naturale și materiale, păgânul vedea jocul zeilor între ei (sau dragostea lor, sau dușmănia lor). Dacă un anumit obiect era asociat cu o anumită zeitate în mitologie, atunci la întâlnirea cu acest obiect, îi veneau inevitabil în minte amintiri despre acest zeu și faptele sale.

Acum putem pur și simplu privi apusul și răsăritul soarelui. Contemporanii noștri necredincioși pur și simplu admiră acest spectacol, iar un sentiment poetic, apropiat de cel religios, le umple inimile. Credincioșii, însă, rostesc laude Creatorului acestei frumuseți (realizând cu bucurie că anii propriei noastre mulțimi în fața Creatorului au trecut – căci una dintre cele mai nefericite creaturi din lume este ateul care, văzând frumusețea unui apus, nu știe cui să spună: „Mulțumesc!” pentru asta).

Putem pur și simplu să privim... pentru că nu credem în mitul egiptean al zeilor răsăritului și apusului - Shu și Tefnut. La începutul timpurilor - spune versiunea heliopolitană a mitologiei egiptene (cca. 2700 î.Hr.) - zeul Atum era singur. Spre deosebire de teogoniile tradiționale, la acest început zeitatea principală nu are soț (ceea ce ne permite să interpretăm acest mit ca un progres pe calea către monoteismul strict). Dar oamenii arhaici încă aveau dificultăți în a-și imagina orice altă modalitate de creație decât cea sexuală: concepție-naștere. Și, prin urmare, creatorul de mituri, încercând să descrie dezvoltarea universului dintr-o singură sursă, se află într-o dilemă: cum ar putea un zeu singuratic să dea naștere la ceva fără un soț? Atum își rezolvă perplexitatea recurgând, după cum

spunea un egiptolog american, la o metodă „nefirească, deși în întregime umană” [57] . Mai precis: „M-am unit cu pumnul meu, am copulat cu mâna mea, sămânța mi-a căzut în gură și am scuipat Shu, am vomitat Tefnut (coajă de papirus Bremner) [58] . ”

Da, îmi amintesc că există subiecte pe care creștinii „nici nu ar trebui să le numească” (Efeseni 5:3). Dar, așa cum în domeniul doctrinei „răutatea ereticilor ne obligă să facem lucruri care nu sunt permise, să întreprindem cercetări interzise; erorile altora ne obligă să mergem pe calea periculoasă de a explica în limbaj omenesc acele taine care ar trebui păstrate cu credință evlavioasă în adâncul sufletelor noastre” (*Sfântul Ilarie de Poitiers* . Despre Sfânta Treime. 2:2), tot așa și în domeniul moralei este uneori nevoie să vorbim despre cele interzise. Este adevărat, acesta nu mai este un contact cu domeniul purității transcendentale (cum se întâmplă atunci când se înțelege teologia dogmatică), ci o privire în direcția opusă. O privire necesară deoarece păgânismul este astăzi promovat insistent ca un mod de gândire mai „pur din punct de vedere ecologic” decât creștinismul. Ei bine, încă din cele mai vechi timpuri, apologeții creștini au sugerat în astfel de cazuri că păgânii ar trebui să-și stârnească propriile rufe...

Iată că unul dintre cele mai vechi sisteme mitologice – ugaritic – leagă și sfera sexuală de apariția apusului și răsăritului. Semiții occidentali, „canaaniții”, așa cum reiese dintr-un imn găsit în 1929 (denumirile sale sunt 0UT52 sau CTA23 sau KTU1,23), dintr-un ritual de fertilitate, credeau că odată ce zeul El se apropia de două femei pe care dorea să le lase însărcinate. Îl numesc „tată” – iar acest lucru îl deranjează, își pierde puterea masculină. În cele din urmă, îl numesc „O, mire, o, mire, toiagul tău este coborât, tensiunea mădularului tău se estompează. Dar când pasărea este friptă în foc și când o ardeți pe cărbuni, cele două femei vor deveni soțiile lui El, soțiile lui El pentru totdeauna”. După îmbrățișare și căldură, soțiile îi nasc pe Shahar și Shalim. Îi aduc vestea lui El: „Soția, o, El, a născut”. - „Pe cine mi-a adus ea când eram copil?” - „Shahar și Shalim”. Shahar este zeitatea Răsăritului, Shalim este zeitatea Apusului [59] . Și de ce se mișcă stelele pe cer, uneori apărând, alteori dispărând din nou? Încă din copilărie, ne amintim de o imagine dintr-un manual de istorie școlară: zeița egipteană a cerului, Nut, arcuită într-un „pod de gimnastică” deasupra pământului. O imagine elegantă. Dar se pare că aceeași zeiță Nut din iconografia egipteană este înfățișată și ca un porc și un hipopotam. Legătura dintre aceste imagini este următoarea: stelele „intră în gura ei în locul capului ei, la vest, și ea le înghite”. Și astfel Geb s-a certat cu Nut, căci era supărat pe ea pentru că își mânca copiii. A fost numită: „Un porc care își devorează purceii” pentru că i-a înghițit. Și astfel tatăl ei, Shu, a ridicat-o și a ridicat-o la capul lui și a spus: „Feriți-vă de Geb, să nu se certe cu ea pentru că își înghite urmașii”. „ Ea îi va naște, ei vor trăi și vor ieși din fundul ei în est în fiecare zi” [60] . „Prin hipopotam înțeleg nerușinarea” ((Plutarh. Despre Isis și Osiris, 32).

Dacă Kant ar fi știut că „stelele de deasupra capului său” erau doar erupții ale zeiței Nut, le-ar fi privit cu mai puțin entuziasm… [61]

După demitizarea (dezamăgirea) lumii pe care a realizat-o creștinismul, putem să ne scoatem fiicele la înot cu liniște, fără teama că spiritele apelor vor trage spre ele mireasa pe care o doresc... [62]

După demitizarea realizată de creștinism, putem admira curcubeul, văzând în el fie pur și simplu frumusețe, fie un semn al Legământului dintre Dumnezeu și om [63] . Iar în păgânism, curcubeul este un semn de necaz: „Conform credințelor multor popoare, șerpii sunt vinovați de dispariția diferitelor surse de umiditate și, în special, a ploii, iar încetarea ploii în mai multe cazuri este atribuită faptului că a fost băută de un șarpe uriaș. Legendele dezvăluie și imaginea unui șarpe care bea ploaie: acesta este un curcubeu, aplecându-și corpul colorat pe cer, liber de ploaia pe care a băut-o” [64] .

După demitizarea realizată de creștinism, putem privi cu bucurie razele soarelui străpungând norii. La orele de istorie naturală, ni s-a spus cum se formează norii și de ce bate vântul... Dar pentru o persoană cu mintea antică, relația dintre soare, nori și vânt părea misterioasă. Soarele împrăștie norii, dar vântul poate, de asemenea, să ascundă fața cerului cu nori. De ce se luptă vântul și lumina între ele?

Răspunsul grecesc la această întrebare este conținut în mitul lui Hyacint. Hyacint este un băiat care a devenit iubitul lui Apollo (*Apolodor* . Biblioteca Mitologică. 1, 3, 3). Dar un alt zeu, Zefir, zeul vântului, s-a îndrăgostit și el de Hyacint. Negăsind reciprocitate, a decis să se răzbune pe Apollo și Hyacint. Într-o zi, când Apollo („Febus cu părul auriu”) se juca cu Hyacint și îl învăța pe băiat să arunce discul, Zefir a suflat, a deviat discul zburător, iar acesta i-a zdrobit capul băiatului, din mormântul căruia au crescut florile de hyacint (vezi: *Ovidiu* . Metamorfoze 10, 175-195).

Privim Calea Lactee. Și din nou vedem doar frumusețea ei. Dar pentru grec, Calea Lactee este urma unui scandal divin. Hera, o altă soție a lui Zeus, știa despre aventurile sale „pe margine”. Rodul uneia dintre aceste aventuri amoroase ale lui Zeus a fost nașterea micuțului Hermes. Hermes era un bebeluș minunat - iar Hera, „văzându-l odată pe micul Hermes minunat de frumos, nu a putut rezista tentației de a-l hrăni cu sânul ei - și abia după ce a aflat pe cine hrănea, l-a aruncat de furie și dezgust. Laptele zeiței s-a stropit, stropii s-au împrăștiat pe firmament: așa a apărut Calea Lactee” [65] .

Legenda mongolă despre originea constelației Ursa Mare este și mai tristă: „Gessar Bogdo Khan primește șapte capete tăiate de la șapte fierari negri și

fierbe aceste șapte capete în șapte cazane de cupru. Face cupe din ele și le pune în argint. Și astfel, din cele șapte capete au ieșit șapte cupe, pe care Gessar Bogdo Khan le-a umplut cu vin tare. După aceasta, s-a dus la înțeleptul Manzal-Gormo și i-a dat aceste cupe și a tratat-o. Dar ea a luat aceste șapte cupe de la cele șapte capete ale fierarilor negri și le-a aruncat pe cer. Și cele șapte cupe au format constelația Dolon-Obogod (Ursa Mare)" [66] .

Creștinismul spunea că stelele nu au biografie. Așa cum un bec nu are biografie. Nici sângele, nici pofta nu vin din cer. „Cerul vast este unul pentru doi": este pentru Dumnezeu și pentru om. Lumea este frumoasă, iar Creatorul i-a îndreptat frumusețea spre chipul uman, spre privire, spre existență. Poți privi stelele, gândindu-te nu la războiul zeilor, ci la darul lui Dumnezeu.

Și omul merge în spatele plugului
Și își construiește cuiburi
Un singur merit înaintea Domnului:
Să privești stelele

8. DEMITOLOGIZAREA CREȘTINĂ: CALEA SPRE ȘTIINȚĂ

Creștinismul a creat condițiile necesare pentru nașterea științei. Astronomia științifică este posibilă numai dacă stelele au încetat să mai fie zei. Legile care descriu căderea unei pietre pe pământ trebuie aplicate mișcării stelelor. Pentru a decide asupra acestui lucru și a nu fi pedepsiți (precum filosoful grec antic Anaxagora) [67] , este necesar ca societatea și religia care o domină să fie de acord să vadă stelele ca „pietre" și nu ca suflete (sau trupuri sau ochi) de zei. „Nimeni, grec sau barbar, nu va întârzia să admită că Soarele și Luna sunt zei, și nu numai ei, ci și cei cinci luminari pe care oamenii îi numesc de obicei rătăcitori", credea Apuleius (*Apuleius* . Despre divinitatea lui Socrate: 2). Dar au existat oameni care au trecut linia tabu. Aceștia erau creștinii.

La strigătele indignate ale înțelepților păgâni („Negând raționalitatea luminilor, ei împiedică înțelegerea adevărului" – Plotin. Eneade 2,9,5), Biserica a proclamat: „Oricine spune că cerul, soarele, luna, stelele, apele care sunt mai înalte decât cerurile, sunt ființe însuflețite și niște forțe rațional-materiale – să fie anatema" (a 6-a anatemă a Sinodului din 543) [68] . Această anatemă în Orient, precum și condamnarea averroiștilor la 7 martie 1277 de către episcopul parizian Etienne Tempier în Occident (paragraful 92 al acestui decret proclama anatema celor care învățau că „corpurile cerești sunt mișcate de un principiu intern, care este sufletul; ele se mișcă ca o ființă vie tocmai prin suflet și aspirația sa: deoarece un animal se mișcă pentru că tinde spre ceva, așa se mișcă și cerul") au deschis calea pentru o înțelegere științifică a lumii [69] .

Astronomia științifică apare acolo unde mișcarea stelelor este descrisă nu în limbajul psihologiei, ci în limbajul matematicii, adică într-un limbaj care nu cunoaște pasiunile - invidia, gelozia, dragostea...

Dacă Thales are dreptate și „totul este plin de zei” (*Aristotel* . Despre Suflet. 1.5, 411a7) și „fiecare dintre ei se ocupă de ceea ce i-a fost încredințat: fie să arunce fulgere, fie să lumineze norii și orice altceva” (*Apuleius* . Despre Divinitatea lui Socrate. 5), atunci studiul esenței lucrurilor trebuie să fie studiul zeităților, adică teologia. Pentru ca fizica să se elibereze de mitologie, referințele la intrigile și dorințele zeilor („toate acestea se fac prin voința, puterea și favoarea cerești” [Ibid.]) trebuie eliminate din imaginea general acceptată a lumii. Fizicienii înșiși nu sunt capabili de acest lucru.

Doar religia Dumnezeului Unic putea elibera lumea de abundența excesivă de zei. Doar religia Dumnezeului Superstelar și Supercosmic putea pune lumea stelelor și lumea pietrelor pământești pe aceeași linie (permițând astfel descrierea mișcărilor cerești în limbajul mecanicii pământești). Doar religia Logosului, care a devenit Carne, putea permite descrierea proceselor care au loc în lumea fizică (unde nimic nu este ideal) în limbajul matematicii (limbajul numerelor și formelor ideale).

În cele din urmă, numai crezând că Dumnezeu este Iubire, putem depăși scepticismul și începe să studiem lumea cu încrederea îndrăzneață că cartea Universului este scrisă în limbajul matematicii umane [70] .

Și mai mult ca niciodată, creștinismul avea nevoie de nașterea unei imagini non-mitologice a lumii în epoca Reformei, în secolele XVI-XVII. În Evul Mediu, a existat o înlocuire treptată a modurilor păgâne obișnuite de a descrie fenomenele naturale cu explicații mai prozaice. Se pare că un magnet atrage fierul nu datorită simpatiei reciproce a sufletelor lor, ci datorită energiilor care curg din el, respectând legea stabilită de Creator. Dar această înlocuire s-a încheiat în Occident cu o prăbușire uriașă, un eșec: în Renaștere, magia, alchimia, astronomia și ocultismul au izbucnit din nou în sfera culturii înalte și au început să fie considerate modalități acceptabile de înțelegere a lumii. Ca răspuns, Biserica Occidentală, trezită de palma dată Reformei, a răspuns cu o „vânătoare de vrăjitoare”, Inchiziția și... sprijin pentru imaginea mecanicistă a lumii. Imaginea științifică a lumii a fost susținută de Biserică, care avea nevoie stringentă de un aliat pentru a lupta împotriva inamicului comun - ocultismul.

În general, în istorie găsim un fapt incontestabil de mare importanță: locul de naștere al imaginii științifice a lumii este bine cunoscut și clar localizat atât în spațiu, cât și în timp. Revoluția științifică a avut loc în Europa Occidentală la cumpăna dintre secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Nu în epoca ateismului (secolul

al XVIII-lea), nu în epoca neglijării problemelor religioase (secolul al XV-lea), nu în epoca stabilității religioase (secolul al XIII-lea), ci în epoca Reformei și Contrareformei, în epoca celei mai mari creșteri a tensiunii religioase în viața Europei creștine, s-a născut știința.

Și nu este nevoie să spunem că creatorii noii imagini științifice a lumii au fost „înaintea timpului lor” și s-au ridicat deasupra „fanatismului religios al mulțimii”.

Nicolae Copernic a fost nepotul episcopului, administrator al economiei diecezei și membru al consiliului diecezan.

Kepler a studiat timp de trei ani la facultatea de teologie a Universității din Tübingen, dar a fost ales, împotriva voinței sale, profesor de matematică la Graz. „Pentru Kepler, această decizie a însemnat prăbușirea tuturor speranțelor sale de lungă durată. Nu-și putea imagina că drumul către o carieră preoțească îi era acum închis, dar cu toate acestea a fost obligat să se supună. Însă religiozitatea profundă și dorința de a «împăca» știința cu concepția sa despre Dumnezeu, câștigată cu greu și sinceră, au rămas caracteristice întregii sale vieți” [71] . „Am vrut să fiu un slujitor al lui Dumnezeu și am muncit din greu pentru a deveni unul; și astfel, în cele din urmă, am început să-L glorific pe Dumnezeu cu lucrările mele despre astronomie... Le-am arătat oamenilor care vor citi această carte slava operelor Tale; cel puțin, în măsura în care mintea mea limitată a fost capabilă să cuprindă ceva din măreția Ta nemărginită” (*Johannes Kepler*) [72] .

La vârsta de 14 ani, Galileo a intrat în ordinul iezuit ca novice, „totuși, tatăl lui Galileo nu a vrut să-și vadă fiul călugărește și l-a luat acasă sub pretextul că are nevoie de tratament pentru ochi” [73] .

Leibniz (care a uitat, el este creatorul sistemului de calcul diferențial) și-a dedicat opera principală „teodiceei” – „justificării lui Dumnezeu” [74] .

Newton a scris comentarii la cărțile biblice ale profetului Daniel și ale apostolului Ioan Teologul [75] .

Descartes (care a uitat – el este creatorul așa-numitului „sistem de coordonate cartezian”) a fost educat la un colegiu iezuit, o citadelă a antiocultismului” [76] și, în corespondența cu prințesa boemă Elisabeta, a apărat catolicismul [77] .

Chimistul Boyle (ați uitat „legea Boyle-Mariotte”?) a văzut beneficiul cercetării științifice în angajarea minții cercetătorului pentru combaterea pasiunilor senzuale: „Cine poate face ca cele mai mici incidente din propria viață și chiar florile din grădina sa să-i citească prelegeri de etică și teologie, mi se pare, cu greu va simți nevoia să alerge la cârciumă” [78] .

Gândurile religioase ale lui Blaise Pascal, creatorul primei mașini de calcul mecanice, au fost deja citate mai sus…

Și în confruntarea dintre ocultism și creștinism, știința s-a trezit de partea Bisericii, iar Biserica de partea științei.

Cărui lucru s-au opus Biserica și știința? Iată cel mai modern exemplu de cosmogonie ocultă-rozicrucienă: „Saturn a fost primul fiu al lui Sirius și fratele geamăn al lui Uranus. Dar ardentul Uranus a apărut ca Domnul Solar și a devenit un rival al lui Saturn. Saturn a apărut atunci ca cel mai strălucitor și mai intens Soare, mult mai extins decât Uranus, datorită absorbției sale a multor sori, comete și luni. A devenit cel mai frumos soare, dar o floare stearpă, datorită absenței magnetismului cosmic din el, care este necesar pentru dezvoltarea corectă a sistemului solar. Și a fost înlocuit de Uranus. Lucifer avea în organismul său toate trăsăturile compoziției lui Saturn și a dezvoltat cu ardoare puterea de compactare a învelișurilor subtile. Astfel, a contribuit la dezvoltarea intelectului și a apărut pe mândrie, a devenit un rival puternic al lui Uranus. Dar Uranus poseda vibrații superioare și dobândise cunoștințe superioare. Ierarhul Solar al lui Uranus, împreună cu Lucifer, a apărut pe Pământ - iar Uranus a devenit rivalul lui Lucifer. El a apărut la chemarea noului Soare, care a devenit centrul sistemului nostru solar - iar Saturn a trebuit să se dea la o parte.” [79] .

Da, pe măsură ce creștinismul era alungat din viața publică, culturală și universitară, vechile umbre au început să se îngroașe din nou. Miturile astrale, ocultismul și, în urma lor, homosexualitatea [80] și-au recăpătat locul în înalta cultură europeană. Este din nou la modă să se contopească toate religiile într-una singură, implicându-i pe creștini în jocuri păgâne [81] .

Ceea ce este cel mai alarmant este că discuțiile despre pluralismul religios și toleranță încep din nou să fie purtate cu intonații atât de rigide încât creștinii se simt în pragul unor noi persecuții [82] .

Aceasta este o altă lecție a creștinismului: capacitatea de a trăi, de a construi, de a munci, chiar dacă știi că altarul tău va fi distrus. Aceasta este o lecție de etică escatologică. Știm că într-o zi vom deveni complet străini lumii culturii oficiale și de masă. Știm că orizontul istoriei umane este acoperit de întuneric (numele acestui întuneric în teologia creștină este „împărăția Anticristului”). Dar acesta nu este un motiv de disperare și capitulare. Sfatul înțeleptului Duh din basmul lui C. S. Lewis „Ultima bătălie” este adresat fiecărui creștin: „Am fost cu el în ultima lui oră și mi-a dat o însărcinare către Majestatea Voastră - să vă reamintesc că lumile au un sfârșit, iar o moarte nobilă este o comoară și toată lumea este suficient de bogată pentru a o cumpăra” [83] .

DACĂ DUMNEZEU ESTE IUBIRE

CUM SĂ COMPARĂM CREDINȚELE?

Când începi să studiezi istoria religiilor, trebuie să fii pregătit să faci o descoperire, poate neplăcută. Trebuie să descoperi și să admiti că religiile sunt cu adevărat și serios diferite. Când toți cei din jurul tău spun încontinuu că „toate religiile sunt absolut egale și căile către cunoașterea Adevărului etern sunt aceleași” [84] și că diferitele religii sunt doar căi diferite către același Scop, că diferența dintre religii constă doar în unele ritualuri, dar în esență toate predau același lucru – atunci ai nevoie de o oarecare independență de gândire și de o viziune ageră pentru a observa că moda este încă greșită. Religiile sunt diferite.

În secolul al IX-lea î.Hr., conducătorul asirian Assurnashirpal al II-lea își descrie faptele: „Ajungând în orașul unde domnea Hullaya, mi-am trimis toate trupele să-l ia cu asalt, la o bătălie aprigă și am câștigat. În timpul bătăliei, șase sute de soldați inamici au pierit. Am aruncat trei mii de locuitori în foc și i-am ars, care au devenit prizonierii mei, fără a lăsa pe nimeni ostatic, dar nu l-am ucis pe Hullaya însuși. Le-am întins cadavrele pe pământ și i-am sacrificat acolo pe tinerii și femeile lor. L-am jupuit pe Hullaya de viu și i-am întins pielea pe zidul cetății orașului Damdammush, pe care l-am distrus și l-am incendiat” [85] . Astfel de sacrificii erau o tradiție. În secolul al VII-lea î.Hr., un alt conducător asirian, Assurbanipal, descrie activitățile sale religioase menite să-i liniștească pe marii zei, care erau ofensați de faptul că poporul nu-i onora suficient: „Bunicul meu Sanherib a fost îngropat, ca jertfă pentru el, i-am îngropat pe acești oameni de vii. Carnea lor am hrănit câinii, porcii, corbii, vulturii. După ce am făcut aceste fapte și am liniștit astfel inimile marilor zei, domnii mei” [86] .

Și tradiția, ale cărei dovezi tocmai au fost oferite, este o tradiție religioasă și, prin urmare, spirituală.

Se poate spune că aceasta este doar o diferență ritualică față de religia pe care poporul vecin, poporul lui Israel, începea să o mărturisească în acele secole? Dumnezeu le-a vorbit profeților lor: *Acesta este postul pe care l-am ales: să dezlegi lanțurile răutății, să desfaci poverile grele, să dai drumul celor asupriți și să rupi orice jug. Împarte-ți pâinea cu cel flămând și adu în casa ta pe cei săraci răzvrătiți. Când vezi pe un om gol, acoperă-l și nu te ascunde de trupul și sângele tău* (Isaia 58:6-7).

Așadar, calea lui Isaia și calea lui Assurbanipal sunt căi diferite către același Scop? Roerich evocă: „Dar tu și cu mine știm că la baza fiecărei religii se află cea mai înaltă moralitate a fondatorului său” [87] . Haideți - ar fi mai sincer să spunem nu „știm”, ci „credem”. Dacă cineva *cunoaște* cu adevărat istoria religiilor

cu paginile ei adesea teribile, atunci din practica și învățăturile multor religii va fi imposibil să se tragă concluzii despre „cea mai mare moralitate” a fondatorilor lor...

Religiile sunt într-adevăr diferite. Aceste diferențe trebuie observate, comparate și evaluate.

Tocmai aceasta din urmă provoacă cea mai mare nedumerire în conștiința seculară modernă. Este posibil să evaluăm religiile pe o scară de „mai rău-mai bun”, „mai superior-mai inferior”, „mai perfect-mai primitiv”? Nu sunt toate religiile la fel de valoroase din punct de vedere spiritual și moral? Nu ar fi intolerant și șovin să acordăm preferință unei religii față de altele, chiar dacă sunt foarte diferite? Cum pot fi comparate religiile între ele? Fiecare națiune și fiecare epocă își aleg forme de viață religioasă care li se potrivesc ca mărime și gust. Este corect să numim religia europenilor mai înaltă și mai perfectă decât religia japonezilor? Sau disputele dintre religii despre care dintre ele este cea mai adevărată sunt doar dispute între fanii smokingurilor și susținătorii blugilor? Diferiți oameni aleg haine diferite. Acest lucru este firesc. Cine se va angaja să demonstreze avantajul unei perechi de blugi față de un costum din trei piese sau să identifice neajunsurile unui stil sport în comparație cu rochiile de seară?

Diferite stiluri și modele de îmbrăcăminte ar putea fi comparate și evaluate pe o scară de la „mai bun - mai rău” doar dacă am avea o idee clară despre „îmbrăcămintea ideală”. Atunci am putea spune: din moment ce acest tip particular de îmbrăcăminte nu corespunde imaginii îmbrăcămintei ideale în cutare și cutare parametri, avem dreptul să spunem că acest stil este imperfect.

Așadar, în lumea religiei, putem compara religiile evaluativ doar dacă avem o idee despre cum ar putea fi o religie ideală. Ne putem imagina o astfel de formulă religioasă ideală?

În mod ciudat, da. Ca să realizezi asta, nici măcar nu trebuie să devii o persoană religioasă. Poți considera că Dumnezeu nu există și că religiile nu sunt nimic mai mult decât încercări ale minții religioase umane de a gândi despre Absolut. Și astfel, „din exterior”, cu privirea nu a unui teolog, ci a unui „erudit religios”, poți privi diversitatea învățăturilor religioase și observa: religiile vorbesc în cuvinte și imagini similare despre Incomprehensibil și Nemărginit. Desigur, toate acestea sunt cuvinte umane și proiecții ale ideilor umane asupra Incognoscibilului. Orice astfel de încercare de a „proiecta” umanul asupra Supraomenului este o anumită îndrăzneală.

Însă diferite religii decid să „recunoască” diferite proprietăți umane în Ființa Absolută. Unele decid să recunoască Rațiunea în Divinitate. Unele – Acțiunea.

Unele – Legea. Unele – Puterea. Și astfel, să presupunem că întâlnim doi predicatori, dintre care unul spune: „Văd în Dumnezeu Creatorul, Rațiunea Universală Eternă, Domnul și Judecătorul…” [88] . Iar al doilea adaugă: „Da, ai dreptate, toate acestea pot și trebuie spuse despre Dumnezeu. Dar aș îndrăzni să mai adaug un nume la cele pe care le-ai numit… Dumnezeu este și Iubire…”.

Și care dintre aceste două concepte propuse ar trebui recunoscut ca fiind superior, mai uman (deși acest cuvânt sună oarecum paradoxal), mai uman?

Chiar și pentru o persoană care nu se identifică cu nicio tradiție religioasă, atunci când studiază diversitatea opiniilor religioase devine evident că formula „Dumnezeu este iubire” este cea mai înaltă dintre toate ideile umane posibile despre Divinitate.

Dar dacă așa stau lucrurile, atunci am găsit cheia rezolvării problemei inițiale a studiilor religioase. Acum știm pe ce bază putem compara învățăturile religioase între ele. Avem un ideal cu care putem măsura religiile istorice reale. Cu criteriul „Dumnezeu este iubire” putem aborda diferite mișcări religioase și le putem măsura adevărata profunzime ca pe o cutie de rezonanță. Este dificil să determini, după suprafața unui râu, unde sunt adâncimile sale și unde sunt apele puțin adânci. Dar o cutie de rezonanță va ajuta la marcarea: aici este o apă puțin adâncă, aici este una mai adâncă. Și aici este un canal de navigație...

Vom trimite două solicitări la adâncimea pe care o explorăm și vom aștepta un răspuns la aceste două solicitări.

Prima dintre ele este dacă există o înțelegere în această religie că Dumnezeu este iubire. Dacă această formulă lipsește, oare lipsește doar din cauza unor accidente (să zicem, textele autorizate și învățătorii din această tradiție pur și simplu nu au avut timp să o pronunțe) sau este fundamental imposibilă în această tradiție și logic incompatibilă cu premisele sale inițiale.

A doua întrebare este: dacă această formulă există din punct de vedere istoric (sau este cel puțin acceptabilă din punct de vedere logic) într-o anumită tradiție, atunci cum anume o înțelege această tradiție?

MUNCA UNUI ȘAMAN

Să începem analiza noastră cu religia considerată cea mai arhaică: șamanismul. Putem spune că, din punctul de vedere al șamanismului, Dumnezeu este iubire? - Nu.

Chestia este că în șamanism nu există deloc conceptul de Dumnezeu. Există spirite: spirite ale taigăii, spirite ale tundrei, spirite ale animalelor, spirite ale strămoșilor... Șamanul „lucrează” cu aceste spirite, le leagă voința (sau o influențează) cu vrăjile sale magice. Urcând sau coborând în „arborele lumii”, șamanul obține acces la lumea spiritelor. Dacă cunoștințele magice ale șamanului sunt complete și puternice, atunci el subjugă spiritul pe care îl întâlnește vrăjilor sale și îi direcționează energia pentru a servi scopului pentru care șamanul și-a făcut călătoria mistică.

Așa cum este tipic în lumea magiei și a vrăjitoriei, nu dispoziția inimii sau dragostea reciprocă sunt importante pentru un „contact” reușit, ci efectuarea corectă a vrăjilor și ritualurilor. Aici nu se pune problema dacă șamanul iubește spiritul sau dacă spiritul iubește șamanul.

Tehnicile magice acționează de la sine. Lumea spiritelor cu care comunică șamanii (atât cei vechi, cât și cei noi – „clarivizivii”) este gata să răspundă la orice poreclă, la orice gest de atenție – dacă o persoană ar intra în contact cu ea. K. Levi-Strauss dă exemplul unui nativ din tribul Kwakiutl (regiunea Vancouver din Canada), care a decis să învețe secretele artei șamanice. El a fost de acord să treacă prin toate inițierile, iar șamanii și-au împărtășit abilitățile cu el. Cele mai grave suspiciuni au fost confirmate – simularea era în centrul practicii șamanice. De exemplu, scepticul era învățat „să folosească un smoc de puf pe care șamanul îl ascunde în colțul gurii; la momentul potrivit, își mușcă limba sau provoacă sângerări din gingii, scuipă nodulul însângerat și îl prezintă solemn pacientului ca pe un corp patogen extras în timpul suptului și al altor manipulări efectuate de șaman.” Totuși, scepticul însuși a fost curând obligat să practice aceste ritualuri - și care a fost uimirea sa când, în ciuda întregii sale neîncrederi în aceste ritualuri, el însuși a devenit sursa unei serii întregi de vindecări [89] .

În unele cazuri, rezultatul contactului este determinat pur și simplu de o luptă de voințe, o ciocnire de forțe între șaman și spirite. Când Nivkh-ii îi cer șamanului să ajute o persoană bolnavă, iar acesta refuză dintr-un anumit motiv, petiționarii îi iau cu forța toba și ciocanul, merg la casa persoanei bolnave și încep să se șamanizeze. Spiritele, auzind chemarea familiară, se adună, iar șamanul nu are de ales decât să accepte să șamanizeze pentru a evita explicații neplăcute cu spiritele invocate în zadar [90] . Cauza bolii sunt întotdeauna spiritele însele. Singura întrebare este care dintre ele și din ce sferă provin (adevărul este că, potrivit șamanilor, atât spiritele din lumea supramundană, cât și spiritele subterane pot provoca daune în mod egal) [91] . La începutul ritualului șamanic, șamanul își cheamă asistenții spirituali pentru a face apoi față împreună spiritului care a cauzat boala pacientului. La început, „șamanul a ieșit afară pentru a-și lăsa principalul spirit-ajutor să intre în el. S-a întors complet diferit: a mârâit, s-a uitat pieziș la oameni, a lovit cu piciorul, în timp ce asistenții i-au pus o pelerină

cu curele și o pălărie. Conform explicațiilor celor adunați, acest lucru s-a întâmplat deoarece șamanul care efectua ritualul în acea seară era încă începător; de-a lungul anilor, șamanii își „stăpânesc" spiritele și luptă mai puțin." Șamanul trăiește cu aceste spirite mârâitoare, furioase și capricioase, uneori supunându-se voinței lor, alteori subordonându-le sie însuși. Dar Dumnezeu nu este menționat aici. Șamanismul nu cunoaște pe Dumnezeu ca Sursă Unică a întregii existențe. Prin urmare, formula „Dumnezeu este Iubire" se dovedește a fi lipsită de sens pentru șamanism.

ZEII CARE L-AU TRECUT CU VEDERE PE DUMNEZEU

Și în păgânismul clasic, în religia greco-romană nu vom găsi convingerea că „Dumnezeu este Iubire". Conceptul de Dumnezeu Unic pare să fie prezent aici. Dar nu este întâmplător faptul că grecii considerau cuvântul „zeu" (QeoV) ca provenind de la verbul Qeein – a alerga [92] . Dumnezeul Unic este fără nume și inaccesibil. Nu merită să I te adresezi cu rugăciuni.

Chiar și filozofii sunt derutați în încercările lor de a găsi Originea. Apa sau Focul, Aerul sau Infinitul (Apeiron), Forma formelor sau Ideea ideilor... Dar totuși, acea ființă care poate fi numită Sursa a tot, Unul și Adevăratul Existent, se dovedește a fi în afara religiei olimpice.

Zeus, conducătorul panteonului olimpian, nu este Dumnezeu în sensul cel mai înalt al cuvântului. El este un zeu, nu un Dumnezeu. În Fedru (246a), Platon oferă următoarea schiță teologică: Cerul („o esență incoloră, lipsită de trăsături, intangibilă, cu adevărat existentă, vizibilă doar minții – ceea ce este dincolo de cer") se rotește, în jurul lui, conduși de Zeus, merg zeii, hrănindu-se cu lumina centrală. „Gândul despre Dumnezeu este hrănit de minte și de cunoașterea pură, contemplând adevărata ființă." După cum vedem, Zeus nu este Dumnezeu în sens monoteist. El însuși trăiește prin comuniune. Este inutil să vorbim chiar și despre Creator – „creatorul și părintele acestui Univers este greu de găsit și, chiar dacă îl vom găsi, nu va fi posibil să le spunem tuturor despre el" (Timeu 28c) [93] .

Zeus, care nu este nici creatorul lumii, nici creatorul oamenilor [94] , s-a dovedit a fi conducătorul Olimpului și al lumii. Și, prin urmare, nu există niciun motiv să-l considerăm pe Zeus Zeu drept Sursa existenței, așa cum nu există niciun motiv să vedem în el Sursa acelei iubiri care a dus la apariția oamenilor.

Dacă nici măcar în zeitatea supremă nu se poate vedea acea Iubire „care mișcă soarele și luminatorii" [95], atunci avem și mai puține motive să aplicăm formula „Dumnezeu este iubire" zeităților de rang inferior.

Răul poate veni de acolo de unde o persoană se aștepta la ajutor. Și prin urmare, potrivit lui A. F. Losev, sentimentul religios al romanilor rămâne „foarte precaut, neîncrezător. Romanul nu crede atât de mult, cât nu are încredere” [96] în zeii săi. Grecii, în această privință, se deosebeau puțin de romani: „Conceptul de iubire pentru Dumnezeu lipsește din lexiconul grecesc antic” [97] .

Non-moralitatea fundamentală a zeilor poate fi remarcată și în panteonul babilonian: „Este clar că termenul «teodicee» în sensul strict al cuvântului este greu de aplicat gândirii religioase babiloniene: în primul rând, pentru simplul motiv că zeii babilonieni nu sunt atotbuni și atotputernici (cel puțin în virtutea pluralității lor)” [98] . Faptul că acești zei au creat oamenii nu a fost deloc un dar. Nu ne-au creat din dragoste pentru oameni. Marduk creează cosmosul (din cadavrul bunicii sale Tiamat) nu pentru că dorește ca alte ființe să experimenteze bucuria participării la existență. El rezolvă o problemă privată și egoistă: să le dea zeilor astfel de griji încât să nu se gândească să-l răstoarne de pe tron. Și când consiliul zeilor decide să creeze oameni, el își rezolvă din nou propriile probleme pur „interne”. Zeii babilonieni creează oameni pentru a lucra pentru ei, pentru a fi literalmente sclavii lor. Zeii, care lucraseră anterior la săparea de canale, cer: „Strămoasca să creeze rasa umană, să punem povara zeilor asupra ei... să încredințăm omului munca zeilor... să ducă omul coșurile zeilor!” [99] . Omul este creat pentru a îndeplini munca de îmbunătățire a cosmosului în locul zeilor.

Unul dintre miturile sumeriene sugerează chiar că omul a fost creat în timpul unei petreceri bețive a zeilor: „Enki a ținut un ospăț... La ospăț, Enki și Ninmah au băut prea mult și au decis să se distreze. Ninmah a luat niște lut și a modelat șase monstruoși, iar Enki și-a finalizat lucrarea: le-a hotărât soarta și «le-a dat pâine să guste». Este dificil de înțeles care au fost primii patru monstruoși; al cincilea era o femeie asexuată, al șaselea o creatură lipsită de sex... apoi sunt atât de multe lacune încât este imposibil să le deslușești sensul” [100] .

În plus, să nu uităm că zeii păgâni sunt personificări ale elementelor naturii. Forțele și procesele naturale sunt, în principiu, imorale. Nu există nicio categorie de scop în implementarea lor, ceea ce înseamnă că ei înșiși nu pot da sens activităților lor și nu le pot evalua. Pur și simplu acționează - și asta e tot. Putem spune că o furtună este iubire? - Nu. Dar asta înseamnă că nu putem spune că zeii tunetului (slavul Perun, grecul Zeus, anticul arian Varuna) sunt iubire. Putem spune că marea iubește omul? - Nu. Și asta înseamnă că formula „Neptun este iubire” este la fel de nepotrivită. Putem spune că soarele iubește omul? Da, desigur, soarele este sursa vieții. Dar soarele poate și ucide. Locuitorii Egiptului știau foarte bine acest lucru, a căror viață era mereu amenințată de deșerturi și

de soare. Și, prin urmare, nu putem spune despre zeul lor soare Ra că „Ra este iubire”.

De aici provine convingerea fundamentală a întregului păgânism (atât antic, cât și modern) că drumurile binelui și răului sunt inseparabile. Așa cum natura nu face distincție între creație și distrugere, bine și rău, viață și moarte, lumină și umbră – tot așa oamenii care au înțeles misterul lucrurilor nu ar trebui să piardă timpul cu aceste distincții iluzorii: „Calea în sus și calea în jos sunt una și aceeași”... „Precum sus, așa și jos” [101] . Taoiștii au exprimat această convingere, care este inevitabil inerentă fiecărei conștiințe naturaliste (adică a unei conștiințe care nu a înțeles secretul Zeității supranaturale, personale, libere și transcendente) în faimosul lor semn alb-negru, care asigură că nu există bine fără rău și rău fără bine. „Să revenim la întrebarea care era atitudinea universului față de egipteni: prietenoasă, ostilă sau indiferentă. Cum sunt dispuși ceilalți oameni față de noi: prietenoși, ostili sau indiferenți? Răspunsul este acesta: nu sunt dispuși în mod specific în vreun fel, ci ființele interesate de noi ne tratează într-un mod prietenos sau ostil, în funcție de dacă interesele lor coincid cu ale noastre sau le contrazic; ființele dezinteresate ne tratează cu indiferență. Chestiunea se reduce la care sunt interesele unei anumite forțe și care este dispoziția sa față de noi la un moment dat. Soarele încălzește și astfel dă viață, dar poate, de asemenea, arzând, să distrugă viața sau, ascunzându-se, să ucidă prin frig. Nilul aduce viață, dar un Nil neobișnuit de scăzut sau neobișnuit de înalt aduce distrugere și moarte” [102] . Și despre fiecare zeu, chiar și cel mai simpatic, un mit va spune totuși câte ceva urât. Chiar și Horus, salvatorul lui Osiris și binefăcătorul oamenilor, i-a tăiat odată capul mamei sale, Isis… [103] Arianul Indra își ucide tatăl („Ți-ai distrus tatăl apucându-l de picior” – Rig Veda. IV,18,12). De aceea – „Realizând instabilitatea morală a zeilor lor, teoreticienii hinduși îi avertizează cu atenție pe toți «non-zeii» să nu-i condamne, dar și în niciun caz să-i imite, deoarece… «Ei trăiesc după legi speciale și li se permite să facă lucruri care nu sunt permise muritorilor de rând (Bhagavata Purana. X,33.30-35)” [104] .

Dacă se poate spune despre un zeu sau un erou al miturilor păgâne că doar iubirea este îndreptată de la el către oameni, atunci este imposibil să nu observăm că el nu este nicidecum membrul principal al panteonului. Iubirea este o manifestare privată și deloc obligatorie a mulțimii de nemuritori din lumea oamenilor. În păgânism se poate găsi un zeu care iubește oamenii, dar nu există niciun Dumnezeu despre care s-ar putea spune că El (nu El, ci – El) iubește oamenii.

POATE FI LEGEA SAU ENERGIA SUBIECTUL IUBIRII?

Păgânismul din Orientul Îndepărtat nu are mai mult motiv decât păgânismul din Mediterană să spună că „Dumnezeu este iubire”. Principiul suprem al universului se numește Tao. Tao este Legea. El domnește, dar nu dorește nimic. Guvernează totul, dar nu își stabilește niciun scop. Se manifestă în lumea oamenilor, dar oamenii nu sunt pentru el nimic mai mult decât obiecte de acțiune sau, așa cum spune un text chinezesc din secolul al IV-lea î.Hr., pentru univers omul, „dacă este comparat cu întunericul lucrurilor, seamănă cu vârful unui fir de păr de pe pielea unui cal” (Zhuang Tzu, 17) [105] . Și oricât de ciudat ar părea să spunem că „a treia lege a lui Newton iubește oamenii”, ar părea, de asemenea, ciudat să spunem că Tao îi iubește pe oameni. Tabla înmulțirii nu simte iubire pentru noi. Și, în mod similar, nu ar trebui să atribuim acest sentiment legii universale a lui Tao.

În gândirea păgână, convingerea că Ființa și Universul nu iubesc omul atât de mult, cât sunt bolnave de om, este destul de potrivită. Dacă omul încalcă legile naturii, natura îl elimină pur și simplu, ștergând în tăcere și fără compasiune abcesul neascultător din corpul său calm și detașat, care îmbină atât de armonios procesele de creație și distrugere...

Mai mult, logica filosofică naturală impune sublinierea Incomprehensibilității Ființei Supreme. Ca orice filosofie din afara Revelației, gândirea chineză caută să purifice gândirea despre Tao de toate caracteristicile pozitive. Și face acest lucru, poate, chiar prea persistent: această preocupare intensă de a proteja Supremul de eforturile cunoașterii și numirii umane ne împiedică să ne punem o altă întrebare: oare Supremul vrea cu adevărat să fie doar incomprehensibil și vrea cu adevărat să rămână fără nume? Cu toate acestea, cuvântul „dorință” în raport cu Tao se dovedește a fi superfluu și gol... Toate cuvintele umane mor atunci când se apropie de Tao. Și Tao însuși este tăcut. Pur și simplu acționează (iar acțiunea sa este cel mai bine descrisă prin cuvântul „inacțiune”), dar nu se adresează oamenilor cu cuvinte umane. Nu există dialog aici. „Faptul că Tao este venerat rezultă din naturalețe și nu din poruncile lui Tao” (Lao Tzu. Daodejing, 51).

„Omul urmează pământul. Pământul urmează cerul. Cerul urmează Tao-ului, iar Tao urmează naturalețea” (Ibid., 25). Dar dacă Tao își urmează doar legea, dar nu iubește, atunci este dificil să-l cheme pe om pe calea iubirii. În funcție de modul în care omul înțelege Principiul suprem, se înțelege și pe sine. Conștiința de sine a omului devine similară cu teologia sa.

Dacă Dao este nevoitor și inactiv, atunci omul trebuie să fie la fel. „Un om cu un de înalt nu se străduiește să facă fapte bune, prin urmare este virtuos; un om cu un de scăzut nu abandonează intenția de a face fapte bune, prin urmare nu este

virtuos; un om cu un de înalt este inactiv și duce la bun sfârșit inacțiunea; un om cu un de scăzut este activ, iar acțiunile sale sunt deliberate” (Daodejing, 38).

Însă Tao-ul impersonal – „Marele Vid” – nu gândește, nu stabilește obiective, nu dă porunci morale destinate ființelor libere și nu iubește lumea pe care o conduce. Prin urmare, nu te poți adresa lui Tao cu rugăciuni. Și lumea nu ar trebui să-l iubească pe Tao: „Cel mai bun conducător este cel despre care poporul știe doar că există. Ceva mai răi sunt acei conducători pe care poporul îi iubește și îi preamărește. Și mai răi sunt acei conducători de care poporul se teme și, dintre toate, cei mai răi sunt acei conducători pe care poporul îi disprețuiește” (Ibid., 17). Așadar, acea Ființă despre care nu știu nimic este mai bună și mai înaltă decât Dumnezeul pe care oamenii îl iubesc... Aici revenim din nou la întrebarea noastră inițială: care formulă teologică este superioară – cea care spune „Dumnezeu este iubire” sau cea care afirmă: „Dumnezeu este Nimic”. Este mai demn să vezi și să simți Iubirea în Dumnezeu sau „Marele Vid”?... Taoismul și-a făcut alegerea, creștinismul – a sa. Dar faptul că aceste tradiții nu sunt similare între ele, că nu sunt unite, că există o alegere aici – acest lucru nu poate trece neobservat.

Înțelegerea impersonală a lui Tao este ciudată din punctul de vedere al unui european, crescut cu înțelegerea lui Dumnezeu ca Persoană Vie și cu Biblia, care susține că Dumnezeu nu numai că îi ocolește pe oameni, ci se străduiește și să se apropie cât mai mult de ei.

Dar și mai ciudat pentru un european este omnivoritatea radicală a bucătăriei chinezești. După cum se știe, chinezii mănâncă orice, cu excepția lucrurilor otrăvitoare (de fapt, și lucrurile otrăvitoare pot fi mâncate - dar trebuie doar gătite mai mult timp). Șerpii, șobolanii și insectele sunt toate bune pentru bucătăria chineză. Dar cel mai straniu fel de mâncare din bucătăria chineză, pentru gustul unui european, este creierul unei maimuțe vii. Într-un restaurant chinezesc, comanzi un fel de mâncare cu un nume oriental-exotic (să zicem, „De-a lungul Mamei Huang He”). Și îți aduc o maimuță vie. Capul ei este prins într-o menghină specială, astfel încât să nu se zvârcolească. Pentru ca să nu țipe prea tare, la cererea clientului, poate fi amețită lovind coroana cu un ciocan (clientul și consumatorul acestei delicatese trebuie să-l lovească), apoi craniul este deschis cu un cuțit special. Și iată - creierul râvnit al unei primate este deschis în fața ta. Cum se spune, „sare după gust”. Și poți mânca [106] …

Tremuri? De ce? La urma urmei, tigrii mănâncă maimuțe în junglă? Și cum suntem noi mai răi? Dacă natura este astfel aranjată încât o parte a ei trăiește devorând o alta, atunci de ce nu ne-am permite ceea ce legea Tao le permite tigrilor? Care este diferența dintre un om și un tigru? Atât un tigru, cât și un om fac parte din natură... Dar dacă un om face parte din natură și nu există nicio

Rațiune Personală deasupra naturii care să stabilească Scopuri, să prescrie datoria morală și să poruncească oamenilor să urmeze liber acest Plan supranatural, atunci nu se poate cere ca un om să trăiască după alte legi decât cele după care trăiește jungla.

Iar tăcerea lui Tao, care îi trezește pe chinezi la un sentiment de reverență, este capabilă să evoce sentimente complet diferite la europenii obișnuiți cu Cuvântul rostit: „Tăcerea eternă a acestor spații infinite mă înspăimântă” (Pascal. Gânduri. 201 (206)) [107] . Cerurile tăcute sunt mai degrabă un semn al abandonului față de Dumnezeu. Acesta este un semn al catastrofei, o întrerupere a comunicării și nu un semn al apropierii de Plenitudinea cunoașterii spirituale. În orice caz, tăcerea și inacțiunea sunt greu de considerat o manifestare a Iubirii.

... Putem căuta formula „Dumnezeu este iubire” în gândirea religioasă indiană.

Este Brahman capabil de iubire? Iubirea este un sentiment liber, selectiv, personal. Și, prin urmare, numai o Personalitate este capabilă de ea. Brahman, conform convingerii gândirii indiene, este un principiu impersonal.

Filosofia religioasă indiană, în majoritatea școlilor sale, profesează panteismul. Această învățătură, care respinge înțelegerea lui Dumnezeu ca persoană și vede în zeitate doar energie, este familiară contemporanilor noștri nu atât din literatura indiană, cât din publicațiile curentelor oculte, teosofice și cabalistice. Zeitatea este energia universală, care este una pentru întregul univers, care este singura și unică cauză autentică a întregii diversități a lumii. Această energie unică se manifestă inconștient și fără scop, exprimându-se într-o multitudine de fenomene mondiale (inclusiv în conștiința umană).

Brahmanismul crede că lumea este un vis al lui Brahman. Noi visăm la Divin. Lumea este o iluzie (maya), iar omul, pentru a-și elibera conștiința, trebuie să renunțe la convingerea sa iluzorie că este o ființă spirituală independentă (personalitate) și să ajungă la înțelegerea faptului fundamental că propriul său suflet (atman) este doar o particulă a Brahmanului Universal. Atât lumea din jurul meu, cât și eu însumi visăm la mine însumi. Și nici măcar la mine însumi - ci la Divinul Unic [108] .

Dacă o persoană își iubește visele, va rămâne într-o lume tristă, unde domnește legea lipsită de bucurie a karmei. Și, prin urmare, nu ar trebui să ne atașăm de lume, ar trebui să luăm un exemplu din jocurile fără iubire și fără scop ale Zeității: „Parmashtin, ca și cum s-ar juca, creează lumi” (Manu, 1, 80).

Conform concepțiilor brahmaniste, lumea a fost creată în dansul lui Shiva. Dar acest dans aduce nu numai viață, ci și moarte. În tradiția europeană, aceeași

idee a fost exprimată de Heraclit, conform căruia celebrul aforism spune că cosmosul este un copil. Pentru Heraclit, un copil este un simbol al iresponsabilității. După cum a explicat A. F. Losev: „Cine este de vină? De unde vine cosmosul și frumusețea sa? De unde vine moartea și voința armonioasă de autoafirmare? De ce vine sufletul brusc din Cerul de foc pe Pământul de foc și de ce depășește brusc decăderea pământească și – din nou printre stele, printre lumina eternă și inteligentă? De ce se află esența cosmosului în jocul nesfârșit al căderilor și ascensiunilor focului ceresc? Nu există răspuns. «Numele arcului este viața, dar lucrarea lui este moartea» (Heraclit. Fragment B, 48). În această armonie jucăușă, indiferentă se află esența cosmosului antic,... jocul inocent și strălucitor, cu inimă simplă, dulce și extrem de crud rafinat al Absolutului cu sine însuși,... un joc fără tristețe și fără bucurie, când abisul interogat este tăcut și nu știe de ce are nevoie” [109] .

Așadar, comparația lui Heraclit între cosmos și un copil care se joacă nu este prea reconfortantă: Dumnezeu poate distruge lumea (și chiar o distruge) la fel de capricios și crud, fără compasiune, precum un copil își calcă în picioare castelele de nisip [110] .

Energia conservă viața și o distruge în mod inconștient. Acestea sunt pur și simplu manifestări diferite ale aceleiași energii, care apar conform acelorași legi, dar numai în situații diferite. Astfel, cablajul electric din întreaga casă este un singur sistem. Curentul este același în toate dispozitivele. Dar într-un magnetofon produce sunet, într-un televizor produce o imagine, într-un bec produce lumină, într-un frigider produce frig, iar într-un boiler produce căldură, scoate aerul dintr-un ventilator și îl introduce într-un aspirator. Dar oare voința electricității determină cum se va manifesta exact în fiecare dispozitiv specific? Putem spune că electricității îi place să încălzească apa într-un boiler? Putem presupune că într-o zi electricitatea își va spune: „De ce îngheț și îngheț în acest frigider? Lasă-mă să încerc să prăjesc acești cârnați aici!”? Ne putem imagina că electricitatea va putea într-o zi să ierte liber și cu dragoste un electrician care a greșit: „O, Petrovici! ... Conform tuturor legilor lui Ohm, tot ce ar trebui să-ți mai rămână acum sunt tălpi arse. Dar ești un om atât de bun și ai o soție cu copii mici acasă ... Așa că te las să pleci ... Ai doar mai multă grijă data viitoare. Du-te și nu mai păcătui!”?

Cu toată diversitatea manifestărilor sale, electricitatea (atât cea domestică, cât și cea „cosmică”) nu este încă gratuită...

Însă, din moment ce nu ne putem aștepta la un astfel de comportament din partea energiei impersonale, înseamnă că nu avem dreptul să spunem despre Brahmanul impersonal al filosofiei indiene: „Brahman este iubire”.

Numai dacă Dumnezeu nu este identic cu lumea, numai dacă legile lumii nu sunt legi pentru Dumnezeu, numai dacă nicio lege nu domnește asupra lui Dumnezeu și numai dacă El poate lua decizii în mod liber, adică numai dacă este o persoană – este El capabil de milă. Conform formulei lui V. N. Lossky: „Cel mai înalt drept al țarului este mila” [111] . Țarul poate ierta acolo unde legea cere pedeapsă. Pentru a recunoaște mila în Dumnezeu – trebuie să vedem în El nu o energie fără chip și neliberă sau baza ființei, ci o Persoană liberă.

Însă panteismul nu simte iubire în Dumnezeu și, prin urmare, nu-L vede ca pe o personalitate. Potrivit lui Blavatsky, „Gândul Divin are la fel de puțin interes personal față de ei (Spiritele Constructoare Planetare Superioare) sau față de creațiile lor, precum are Soarele în raport cu floarea-soarelui și semințele sale” [112] . Dar din punctul de vedere al creștinismului, chiar și „teoria lui Newton despre «gravitația universală» este doar o reflectare estompată și slabă a învățăturii creștine despre «legăturile iubirii» care leagă lumea” [113] . Ceea ce era pur și simplu secularizare pentru Newton devine nihilism triumfător pentru Blavatsky. Fidel intuiției creștine, A. F. Losev folosește aceeași imagine ca și Blavatsky atunci când descrie viziunea materialistă asupra lumii – dar nu cu încântare, ci cu amărăciune: „Îi pasă soarelui de pământ? Nu este evident din nimic: îl «atrage» «direct proporțional cu masa și invers proporțional cu pătratele distanțelor»” [114] . Legea gravitației pur și simplu acționează, iar dacă câmpul gravitațional al Pământului atrage un anumit măr către un anumit cap, aceasta nu înseamnă că Pământul experimentează un sentiment personal, de iubire pentru acest măr sau acest cap. Legea gravitației acționează nu pentru că a decis să acționeze în această situație, ci pentru că, în general, acționează întotdeauna și peste tot, cât de departe poate ajunge și acționează în același mod.

Așadar, legea karmei nu are aleși și nici acte de voință: karma pur și simplu își învârte propria ființă. Iar înțeleptul păgân, care a ajuns să cunoască puterea deplină și natura categorică a Destinului, nu poate decât să zâmbească la optimismul creștinilor, care sunt convinși că Dumnezeu este Iubire.

Ne vom îndrepta cu insistență către budism cu întrebarea noastră despre Dumnezeu și iubire.

BUDISM: DISPASIVITATE FĂRĂ DUMNEAVOASTRĂ

Este formula „Dumnezeu este iubire” acceptabilă pentru un budist? – Nu. Din punct de vedere budist, această afirmație conține o dublă erezie. În primul rând, budismul nu are deloc conceptul de Dumnezeu. Budismul este numit religie ateistă. După cum spunea Suzuki: „Dacă budismul este numit religie fără Dumnezeu și fără suflet sau pur și simplu ateism, adepții săi nu vor obiecta la o

astfel de definiție, deoarece conceptul unei ființe supreme, care stă deasupra creațiilor sale și se amestecă arbitrar în treburile umane, pare extrem de ofensator pentru budiști” [115] .

În al doilea rând, iubirea nu este considerată în budism ca fiind cea mai perfectă stare de a fi. Desigur, budiștii sunt oameni în primul rând și, ca toți oamenii, ei cred că este mai bine să iubești decât să urăști. Dar există totuși o stare de spirit care în budism este considerată ca ridicându-se deasupra iubirii. Aceasta este detașarea. Idealul budist al non-acțiunii presupune că o persoană trebuie să oprească toate acțiunile sale, astfel încât acestea să nu genereze consecințe și să nu continue lanțul karmic al alternărilor nesfârșite de consecințe și cauze. A opri toate acțiunile înseamnă - inclusiv acele acțiuni care au loc nu în lumea fizică, ci în cea „mentală” - a opri toate mișcările minții și toate mișcările inimii și ale sentimentelor.

Pentru a face acest lucru, trebuie să abandonăm „iluzia rădăcină” – iluzia existenței oricărui tip de integritate în lume. Există doar percepții, dar nu există cel care percepe. Există acțiuni, dar nu există actor. Conceptul budist de „anatman” neagă existența personalității – „Budismul neagă un principiu unic, substanțial, care este agentul acțiunilor umane... Conform învățăturilor lui Buddha, introspecția «se conectează» la toate mișcările corpului, inclusiv în procesele vieții obișnuite. Chiar și rutina zilnică a vieții unui călugăr ar trebui acoperită de introspecție – orice ar face, trebuie să facă conștient și cu scop, «stabilind smriti în fața sa» și urmând anumite reguli. Care sunt aceste reguli? În primul rând, analiza realității în termeni de «dharma», «skandha», «ayatana», «dhatu» (elemente, grupuri, baze, sfere de elemente), al căror scop principal este dezvoltarea obiceiului de a vedea lumea discret. În al doilea rând, conștientizarea oricărui eveniment în modurile de existență, apariția și încetarea, fiecare dintre acestea fiind instantaneu. Astfel, atenția adeptului este concentrată în principal asupra compoziției și schimbăbilității tuturor lucrurilor și evenimentelor. Acest lucru se manifestă în mod special în meditația asupra naturii corpului, poate cea mai importantă în practica budistă.” de „detașare” de lume. Lupta cu carnea, pe care aproape toate religiile o duc într-o formă sau alta, în budism, comparativ, să zicem, cu jainismul și Ajivika, este mai degrabă teoretică. În loc să o ucidă fizic, budistul va dezvolta atitudinea corectă față de ea, și anume, atitudinea în perspectiva morții (ce va fi corpul după el - o grămadă de oase sau un roi de insecte). Cultivarea dezgustului față de corp este una dintre cele mai importante modalități de a dezvolta o detașare salvatoare de obiectele senzoriale” [116] .

Așadar, dacă brahmanismul sugerează în meditație să-L vedem doar pe Unicul, singurul Dumnezeu și să dizolvăm în această experiență a unității percepției toate particularitățile [117] , atunci budismul sugerează exact opusul: să

observăm doar detaliile, dar să evităm să înzestăm orice cu integritate, unitate. „O persoană ignorantă gândește: «Merg înainte». Dar cel care este lipsit de eroare va spune: «Dacă ideea «Merg înainte» apare în minte, atunci imediat, odată cu ideea, apare un impuls nervos, a cărui sursă este mintea și provoacă o reacție corporală». Astfel, faptul că această grămadă de oase, numită politicos «corpul», merge înainte este rezultatul propagării unui impuls nervos cauzat de minte. Cine merge aici? La cine se referă acest mers? În cele din urmă, este mersul unor elemente fizice impersonale și același lucru este valabil și pentru statul în picioare, statul așezat, statul culcat” [118] . Deci - cine este acolo de iubit? Nu există nimeni și nimeni de iubit.

În budismul popular (posibil nu fără influența creștinismului) a apărut ideea de bodhisattva – oameni care renunță la atingerea Nirvanei pentru a simpatiza cu oamenii. În budismul popular a apărut literatura Jataka, care conține cele mai frumoase exemple de iubire sacrificială. Dar aceasta este pentru cei care nu au înțeles și nu au acceptat „calea cea dreaptă”. „Dorința de a face bine ființelor vii este aprobată doar în etapele inferioare ale Căii Mistice. Dar mai târziu este complet respinsă, deoarece păstrează amprenta atașamentului față de existența personală cu credința sa inerentă în sine” [119] . După cum spune „Sutra Diamantului”, atunci când un bodhisattva a adus în Nirvana un număr atât de nenumărat de ființe precum numărul de boabe de nisip din râul Gange, trebuie să realizeze că nu a salvat pe nimeni. De ce? Dacă crede că a salvat un anumit număr de ființe vii, atunci rămâne atașat ideii de „sine”, „eu” și, în acest caz, nu este un bodhisattva [120] .

Budiștii înșiși recunosc că etica sacrificială a Mahayanei și Jataka-urilor contrazice fundamentele filosofiei budiste. „Este greu de crezut că există ceva mai contrar învățăturilor budismului decât ideea că Nirvana poate fi respinsă. Nu se poate intra în paradis, reprezentat de un anumit loc specific, dar Nirvana, în esența sa, este o stare care apare invariabil în urma dispariției ignoranței, iar cel care a atins Cunoașterea nu poate, oricât de mult și-ar dori, să nu știe ceea ce știe deja. Aceste idei eronate privind comportamentul bodhisattva-ilor lipsesc complet din instrucțiunile adresate discipolilor care sunt aleși pentru inițieri de cele mai înalte niveluri” [121] .

După cum puteți vedea, în budism nu ar trebui să așteptăm nașterea formulei „Dumnezeu este iubire”. Totul este o iluzie. Iar koanul zen întreabă: „Buddha și un fluture se privesc. Oare fluturele visează la Buddha? Sau Buddha visează la fluture?” Întrebarea este, desigur, interesantă. Dar orice vis, din punctul de vedere budist, trebuie într-o zi distrus. Și nu iubit.

Întrucât doar o persoană este capabilă de iubire, rămânem să ne îndreptăm către religiile monoteiste, adică către cele care înțeleg Divinitatea Supremă și Primordială ca pe o Persoană liberă.

ISLAM: VESTEA LUI DUMNEZEU CARE NU ÎȘI IAU CRUCEA

Să ne apropiem de un teolog musulman și să-l întrebăm: „Putem spune despre Allah că El este iubire?" Interlocutorul nostru se va gândi o vreme. Acest lucru este firesc, deoarece nu există o formulă directă „Dumnezeu este iubire" în Coran și nu este atât de ușor pentru o persoană de orice credință să pronunțe o formulă teologică care lipsește din scriptura care îi este sacră. Și totuși, după o oarecare gândire, învățătorul musulman ne va răspunde: „Da. Desigur, în primul rând, Allah este voință. Dar se poate spune și că El are iubire pentru oameni. Iubirea este unul dintre cele 99 de nume sfinte ale Celui Atotputernic." Și îl voi întreba pe interlocutorul meu: „Și ce fapte de iubire sunt inerente Celui Atotputernic conform Coranului? În ce mod s-a manifestat iubirea lui Allah pentru oameni și în ce mod este atestată?" – „El a creat lumea. Și-a trimis profeții la oameni și a dat legea Sa." Și apoi voi pune a treia mea întrebare: „I-a fost greu?" – „Nu, lumea este nesemnificativă în comparație cu puterea Creatorului."

După cum vedem, din punctul de vedere islamic, Dumnezeu își proclamă voința oamenilor doar de departe. El se adresează oamenilor de la o distanță atât de incomensurabilă încât focul suferinței umane și al fărădelegii nu-l pârjolește fața. Iubirea lui Dumnezeu pentru lume, așa cum este înțeleasă în imaginea islamică a Creatorului, este non-sacrificială. Așa iubesc oamenii copiii altor oameni: le surprind cu bucurie zâmbetele, dar nu petrec nopți nedormite în leagănul lor...

În mijlocul iernii, lumea musulmană sărbătorește sărbătoarea „Laylat al-Qadr" (a 27-a zi a lunii sfinte a Ramadanului). În traducerea rusă, aceasta este de obicei numită „noaptea predestinației", deși literalmente numele sărbătorii înseamnă „noaptea tăriei", „noaptea puterii". Traducerea tradițională, însă, reflectă foarte fidel esența sărbătorii. În legendele musulmane despre crearea lumii, se spune că Allah a creat mai întâi o carte („kitab") și un baston de scris din trestie („kalam") și a notat tot ce avea să se întâmple cu fiecare dintre cei vii. Cu toate acestea, există o noapte pe an când îi poți cere lui Allah să rescrie „pagina ta" din carte. Se numește „noaptea predestinației". În această noapte, Allah coboară din al șaptelea cer în primul cer, cel mai apropiat de pământ. El devine atât de aproape de oameni încât le aude toate rugăciunile. Și dacă un musulman adevărat își petrece această noapte în rugăciune, cererile sale vor fi ascultate și îndeplinite [122] . O imagine clară și frumoasă. Dar, ca și creștin, mă întreb: este adevărat că Dumnezeu nu poate coborî mai jos? Este primul cer cu adevărat ultima etapă a coborârii iubirii lui Dumnezeu?

În Islam, mi se pare că această încercare de a stabili o limită a iubirii, o limită a libertății lui Dumnezeu, este necoaptă: „Doar până aici și nu mai departe!” Islamul îi condamnă pe creștini pentru că nu protejează suficient incomprehensibilitatea transcendentală a Creatorului. Ideea de Dumnezeu-umanitate li se pare incompatibilă cu ideile apofatismului filosofic sublim (adică cu convingerea incomprehensibilității complete a Absolutului). Și într-adevăr, atunci când vorbim despre Dumnezeu, trebuie să fim extrem de atenți. Trebuie să ne ferim să ne impunem limitele umane Infinitului. Dar nu este oare afirmația musulmană că Dumnezeu nu poate deveni om tocmai o îndoială atât de umană în puterea lui Dumnezeu? Nu devine această negare o limitare a libertății Creatorului? De unde vine o astfel de certitudine că Dumnezeu nu poate face acest lucru?

Și dragostea este capabilă de acțiuni foarte neobișnuite, chiar și de cele care par imposibile și inacceptabile pentru cineva care nu are nicio experiență a iubirii. Mergi la orice adolescent și întreabă-l: „Dacă ți-aș spune că într-o zi îți vei băga de bunăvoie mâna într-o grămadă de rahat, m-ai crede?” Adolescentul, desigur, s-ar indigna și ar striga: „În niciun caz!” Ei bine, hai să așteptăm până când va avea propriul copil. Și vom vedea cum dragostea părintească a depășit limitele dezgustului aparent atât de natural.

Nu se poate pune o barieră iubirii, nu se poate spune că iubirea nu va îndrăzni niciodată să treacă de această limită. Evanghelia prezintă atitudinea lui Dumnezeu față de om în așa fel încât se poate spune că Dumnezeu a „înnebunit” din iubire pentru om. Creatorul răstignit este cu adevărat atât o „ispită”, cât și o „nebunie”. Dumnezeu este liber să-Și aleagă căile către om. El poate apărea în tunete și fulgere. Sau sub forma unui rob și a unui rătăcitor.

Așa cum a spus odată Boris Pasternak, într-un mod foarte creștin și foarte uman:

> Ninge, ninge, Parcă
> n-ar fi fulgi care cad,
> Ci într-o pelerină cârpită
> Firmamentul coboară spre pământ.
> Ca și cum ar avea o privire excentrică
> De pe palierul de sus,
> Pe furiș, jucându-se de-a v-ați ascunselea,
> Cerul coboară din pod…

Corect: „într-o mantie cârpită” și nu înconjurat de legiuni de îngeri, Dumnezeu i-a vizitat pe oameni. „Cu înfățișarea unui ciudat” și „ascunzându-și” Divinitatea, Creatorul s-a dovedit a fi Emanuel („Dumnezeu este cu noi”). Dumnezeu este într-adevăr prea diferit de om - și, prin urmare, atât ciudat, cât și minunat. De ce

întrebați de Numele Meu? Este minunat (Gen. 32:29; Jud. 13:18). Și Îi vor numi Numele Minunat (Isa. 9:6).

Da, dragostea lui Dumnezeu se poate apropia mai mult de om și de păcatele noastre decât li se pare musulmanilor, care, în grija lor pentru strictețea monoteismului lor, se străduiesc să contrasteze Creatorul cu lumea cât mai strict posibil.

La începutul anilor 1980, am auzit o poveste uimitoare în Galeria Tretiakov. În acei ani, ghizii acestui muzeu fie nu știau, fie nu aveau dreptul să le spună vizitatorilor despre semnificația religioasă a icoanei. Și astfel au dat icoanelor interpretări complet neconvenționale, neecleziastice. Astfel, „Treimea" lui Rublev a fost transformată într-un „chem la unificarea pământurilor rusești". Astfel, paharul în care a fost adunat sângele lui Hristos care curgea de pe Cruce a fost transformat într-un „simbol al victoriei asupra musulmanilor" [123] . Dar de data aceea, am auzit ceva neașteptat despre o icoană. Interpretarea era artificială, dar totuși creștină.

Ghidul ne povestea despre icoana Maicii Domnului „Semnul". Pe mâinile ridicate ale Maicii Domnului de jos în jos erau pete roșii. Aceleași pete roșiatice apăreau pe gâtul și obrajii ei. O explicație simbolică și teologică a acestei caracteristici a unor icoane ale Maicii Domnului poate fi găsită în cartea lui E. N. Trubețkoi „Speculații în culori". Ghidul, însă, a preferat să ofere o explicație istorică. Era o icoană rusească din secolul al XIII-lea. Și ce secol este acesta în istoria Rusiei? – Secolul invaziei lui Batu, secolul înfrângerilor și al incendiilor. Și aceste pete roșii de pe fața Maicii Domnului sunt reflexii ale focurilor pământești. Focul care pârjolește orașele rusești de jos ajunge la Ceruri și pârjolește pe Cel care și-a întins vălul peste pământul nostru... Dacă însuși pictorul de icoane și-a înțeles cu adevărat icoana în acest fel – nu știu. Dar este profund adevărat că în creștinism există convingerea că durerea oamenilor devine durerea lui Dumnezeu, că suferința pământului pârjolește Cerurile. Acest sentiment că Dumnezeu este pârjolit de suferința umană nu se regăsește în Islam…

Să abordăm acum întrebarea noastră la religia Israelului antic.

VECHIUL TESTAMENT: UN DUMNEZEU GELOS

Textele Vechiului Testament ne spun destul de direct: Da, Dumnezeu este iubire. Da, Dumnezeu Și-a arătat iubirea prin fapte. El a creat lumea și omul în mod liber, fără a fi constrâns de nimeni sau de nimic, ne-a dat profeții și Legea din iubirea Sa. Și le-a adus oamenilor și cel mai mare dar – libertatea [124] .

A fost dificil pentru Dumnezeu cu oamenii? – Da. Cu toată natura Sa transcendentală, El spune că nu poate fi complet senin și calm fără dragoste umană… El nu dă pur și simplu Legea. El îi imploră pe oameni să nu-L uite. Îi este greu cu oamenii. Citind Vechiul Testament, nu este o exagerare să spunem: oamenii Îl aduc pe Dumnezeu la lacrimi. Cum ar trebui să se comporte oamenii și cât de aproape ar trebui să fie Creatorul de ei – dacă într-o zi Biblia va trebui să mărturisească: „Și Domnul S-a căit că a făcut omul pe pământ și S-a întristat în inima Lui” (Gen. 6:6).

Totuși, dragostea lui Dumnezeu pentru oameni, așa cum este cunoscută în Vechiul Testament, nu L-a făcut pe Dumnezeu om [125] .

Unde în lumea religiilor există ideea că dragostea lui Dumnezeu pentru oameni este atât de puternică încât îl aruncă pe Însuși Creatorul în lumea oamenilor? Există multe mituri despre întruparea zeilor în lumea oamenilor. Dar acestea sunt întotdeauna încarnări ale unor „zei secundari”, acestea sunt povești despre cum unul dintre numeroșii cerești a decis să vină la oameni, în timp ce Divinitatea, venerată într-un anumit sistem religios ca sursă a întregii vieți, nu a trecut niciodată pragul propriei sale fericiri depline. Nici Prometeu, care moare pentru oameni, nici Horus, al cărui sacrificiu a fost atât de prețuit de egipteni, nu întruchipează Divinitatea Absolută. Odin (Wotan, Wodan), care s-a răstignit pe arborele lumii Yggdrasil [126] , nici el nu este Absolut. Odin se supune chinurilor pentru a dobândi cunoștințele despre rune și vrăji care îi lipsesc [127] . În fața noastră se află un sacrificiu pentru sine și pentru sine. Imersiunea voluntară în durere este unul dintre mijloacele tradiționale de inițiere șamanică [128] . Și, din moment ce Odin are nevoie de o astfel de experiență pentru a dobândi cunoștințele care îi lipsesc, înseamnă că nu poate fi perceput ca Plenitudinea Originară.

În religiile populare (păgânism = naționalitate), eroii și semizeii suferă. Dar Cel cu adevărat Suprem nu Se face accesibil durerii umane. Unde putem găsi ideea că nu unul dintre zei, ci Cel Unic, Unicul, a intrat în lumea oamenilor?

„BHAGAVAD-GITA”: „EVANGHELIA INDIANĂ”.

Această idee se regăsește în Krishnaism, unde Krishna este înțeles ca fiind Dumnezeul Creator Personal și Unic. Bhagavad-gita este adesea numită „Evanghelia indiană”. Această carte [129] predică cu adevărat o idee măreață: trebuie să ne apropiem de Dumnezeu cu dragoste. Nu tehnologia meditației sau a sacrificiului de animale este cea care apropie o persoană de Dumnezeu, ci o inimă iubitoare. Această idee nu a fost nimic nou în comparație cu predicile profeților israeliți din Vechiul Testament, mai vechi. Dar pentru India a fost destul de revoluționară.

Bhagavad-gita ne spune că „Domnul Suprem” Krishna nu a creat pur și simplu lumea și nu a dat doar o revelație. El personal, direct, a adus-o oamenilor. A devenit om. Și nici măcar rege - ci un servitor, un conducător de car.

Și totuși, citind această carte, rămân întrebări. În primul rând, a devenit Krishna om complet și pentru totdeauna? - Nu, doar în timpul lecției a părut a fi om. Formele sale reale nu sunt deloc umane [130] și folosește forma umană doar ca o acoperire care îi permite să se apropie de oameni.

Și carnea omenească, precum și sufletul omenesc, nu au fost luate de el în Eternitate. Nu i-a fost greu să fie om și el însuși nu a experimentat nici durerea omenească, nici moartea omenească...

El le poruncește oamenilor să-l iubească. Dar rămâne neclar dacă El însuși iubește oamenii; nu există niciun rând în Bhagavad-Gita despre iubirea de oameni.

Intriga Bhagavad Gitei se învârte în jurul tânărului războinic Arjuna, care trebuie să folosească forța pentru a-și apăra dreptul la o moștenire luată de rude fără scrupule. Cu ajutorul lui Krishna, Arjuna adună o armată uriașă. Dar, chiar înainte de luptă, ieșind pe câmpul de luptă care urma, Arjuna se uită în rândurile dușmanilor săi și își dă seama brusc cu cine urmează să lupte, apoi, șocat omenește, spune: „La vederea rudelor mele care au venit la luptă, Krishna, picioarele îmi cedează, gura îmi este uscată. Corpul îmi tremură, părul mi se zbârlește. Nu pot sta în picioare, mintea mi-e încețoșată. Nu găsesc niciun beneficiu în a-mi ucide rudele, în luptă. Cei pentru care se dorește împărăția, plăcerile, fericirea, au intervenit în această luptă, lăsând în urmă viața: mentori, bunici, tați, fii, nepoți, cumnați, socri, unchi - toate rudele noastre. Nu vreau să-i ucid. După crimă, ce bucurie vom avea? După ce ne-am distrus familia, cum putem fi fericiți? Vai, vai, plănuim să comitem un păcat grav: de dragul dorinței plăcerilor regale să ne distrugem propriul sânge.” După ce a vorbit astfel, Arjuna s-a prăbușit în car, aruncând arcul și săgețile; mintea lui era copleșită de… „durere” (Bhagavad-gita, 1. 29-47).

Omul experimentează durerea și compasiunea. Și divinul Krishna? În acest moment, el găsește aceste cuvinte pentru om: „După ce ai abandonat slăbiciunea nesemnificativă a inimii, ridică-te, ascetule! Îi compătimești pe cei care nu au nevoie de milă: cei care au învățat nu se întristează nici pentru cei vii, nici pentru cei plecați. Aceste corpuri sunt trecătoare, purtătorul trupului este numit etern. Așadar, luptă, Bharata! Cel născut va muri inevitabil, cel mort se va naște inevitabil; nu ar trebui să te întristezi pentru inevitabil” (1.3,18,26). Krishna spune toate acestea „ca și cum ar fi cu un zâmbet” (2.10). „Și fără tine, toți războinicii care stau unul împotriva celuilalt vor pieri. Prin urmare, ridică-te,

învinge dușmanii, obține gloria, bucură-te de o împărăție înfloritoare, căci i-am învins înainte, fii doar o unealtă, ca un războinic care stă în stânga. Toți eroii uciși de Mine în luptă, lovește fără ezitare” (11.32-34).

Nu voi intra într-o dispută cu filosofia care stă în spatele acestor cuvinte. Voi spune doar că un astfel de zâmbet este de neimaginat pe fața Celui care a plâns în drum spre mormântul prietenului Său Lazăr (vezi: Ioan 11:35). Un astfel de sfat este imposibil pe buzele Celui care a spus despre fiecare om: „ *În măsura în care ați făcut aceste lucruri unuia dintre acești frați ai Mei, cei mai mici, Mie Mi le-ați făcut”* (Matei 25:40).

Și într-o zeitate care binecuvântează crime în masă de dragul îndeplinirii unei datorii karmice de clasă, nu se poate recunoaște Dumnezeul Iubirii [131] …

Chiar și zeii și eroii greci au dat dovadă de mai multă umanitate în astfel de situații: Antigona i-a spus fratelui ei Polynice, încercând să-l descurajeze să se răzbune pe celălalt frate al său, cuvintele pe care Krishna nu le-a putut rosti: „De ce să cedezi din nou mâniei? La ce bun să-ți distrugi patria” (Sofocle. Oedip la Colon, 1469-1470).

ȘI ÎNCĂ EVANGHELIA...

Deci, cea mai înaltă formulă teologică spune: „Dumnezeu este iubire”.

Am vorbit deja mult despre iubire, dar încă nu am definit-o. Ei bine, cea mai profundă formulă a iubirii se găsește în Evanghelie: *Mai mare iubire nu are nimeni decât să-și dea cineva viața pentru prietenii săi* (Ioan 15:13). Adevărata iubire se străduiește să se identifice cu cel iubit. Aici, cu adevărat, cei doi vor fi un singur trup (vezi: Gen. 2:24) [132] . În iubire, periferia nervoasă a iubitului se extinde și absoarbe durerile și bucuriile celui iubit. Și de aceea, calea iubirii este transferul centrului vieții cuiva de la sine la altul. Este dăruire, dăruire, încredințare, sacrificiu.

O astfel de iubire pentru oameni nu este revelată de nicio imagine teologică din lume, în afara Evangheliei. Și Îl întrebăm pe Dumnezeul Evangheliei: „Cum iubești Tu oamenii?” Și El răspunde: „Până la moartea Mea...” Iubirea Lui nu numai că a creat lumea. Iubirea Lui nu numai că a dat oamenilor libertate. Iubirea Lui nu doar că ne-a dat Legea. Iubirea Lui nu doar că ne-a dat profeți și înțelepciune. Iubirea Lui nu doar că a luat o față umană. Nu a părut a fi – S-a făcut om. „Regele Ceresc a umblat prin tine, țara mea natală, sub forma unui rob, binecuvântându-te” (F. Tiucev). Și iubirea Lui pentru noi a mers până la capăt, până la punctul suprem, până la predarea completă de Sine, până la renunțarea

completă la Sine, până la sacrificiu și moarte. „Ca și cum un om ar fi ieșit, ar fi dus, ar fi deschis arca și ar fi dat totul până la ultimul fir” (B. Pasternak)...

A iubi înseamnă a absorbi atât propriile necazuri, cât și bucuriile celui iubit. Și aceasta din urmă este poate mai dificilă decât prima. „A plânge cu cei ce plâng nu este greu, dar a te bucura cu cei ce se bucură (Romani 12:15) nu este atât de ușor: simpatizăm mai ușor cu cei ce sunt în nenorocire decât ne bucurăm cu cei ce prosperă. Invidia și răutatea nu îngăduie celor neînțelepți să se bucure cu cei ce prosperă. De aceea, să încercăm să ne bucurăm cu cei ce prosperă, pentru a ne curăța sufletele de invidie” (Sfântul Ioan Gură de Aur) [133] .

Iubirea plină de bucurie este mai înaltă decât iubirea plină de compasiune și mai rară decât ea. Dacă aflu că colega mea (pe care întreaga noastră echipă prietenoasă, pe bună dreptate, ni se pare că nu o poate suporta) și-a pierdut fiul, atunci chiar și eu voi putea simți compasiune pentru ea. Iar prezența acestei simpatii nu va fi în niciun caz o dovadă că am atins culmi morale. Ar fi mai dificil să-i împărtășesc bucuria decât durerea. De exemplu, dacă într-o zi aflu că Fundația Soros [134] i-a dat zece mii de dolari pentru a-și publica cartea inutilă, voi putea să mă bucur alături de ea? O, nu, ci mai degrabă, în timp ce ea va alerga de fericire pe tavan, eu voi merge verde ca dolarii ei...

Bucuria este rară. Dar Hristos a știut să se bucure cu oamenii. Și a săvârșit prima Sa minune într-o atmosferă de bucurie. Prima minune a Mântuitorului nu s-a întâmplat într-un cimitir, ci la o nuntă în Cana Galileii... Și Dumnezeu împărtășește cea mai mare bucurie cu oamenii: *în cer va fi mai multă bucurie pentru un singur păcătos care se pocăiește decât pentru nouăzeci și nouă de drepți care n-au nevoie de pocăință* (Luca 15:7).

Acest Dumnezeu este Iubire; El nu iubește pur și simplu, El este Iubire. El nu are pur și simplu iubire, El nu manifestă pur și simplu iubire: El este Iubire.

Ei bine, am început conversația noastră având îndoieli cu privire la posibilitatea de a compara religiile între ele. Dar, de îndată ce am transferat conversația despre credințele religioase în sfera clară a rațiunii, a argumentelor raționale, a formulărilor și comparațiilor, s-a dovedit că religiile pot fi comparate și că, în această comparație, diferențele dintre religii pot fi exprimate într-o formă evaluativă.

Tocmai apelul la acel sentiment uman, acea aspirație a inimii umane, care este cea mai misterioasă și cea mai puțin rațională – sentimentul iubirii – ne-a ajutat să găsim o modalitate de a compara religiile între ele într-un mod complet rațional. Și când spun că creștinismul nu este doar una dintre religii, ci că este cea mai înaltă religie, „religia absolută” (să spunem așa urmându-l pe Hegel),

singura religie care oferă o imagine cu adevărat demnă a lui Dumnezeu, spun asta nu pentru că propria mea apartenență la creștinism mă obligă la o evaluare atât de înaltă. Logica umană obișnuită mă obligă să trag această concluzie. Și umanitatea obișnuită. Și gândirea liberă obișnuită.

Da, pentru a observa și a înțelege evidentul, o persoană modernă trebuie să demonstreze o capacitate remarcabilă de gândire liberă și independentă. Modele sociale, ideologiile și ziarele ne-au insuflat de mulți ani ideea „egalității religiilor" [135] . Teza lor preferată despre „studiile religioase" a fost rezumată ironic de Chesterton: „Creștinismul și budismul sunt foarte asemănătoare unul cu celălalt; în special budismul" [136] . Dar dacă tratăm religiile non-ideologic, dacă nu vedem în ele, în primul rând, fundamentul ideologic al unui fel de „nouă ordine mondială" total-planetară, dacă nu le transformăm în ostatici politici ai utopiilor umane, atunci simțul obișnuit al realismului explică clar: religiile sunt diferite. Religiile pot fi mai înalte și mai flatante. Și cu toată diversitatea religiilor umane, doar creștinismul a recunoscut și proclamat ce înseamnă cea mai mare descoperire religioasă. Descoperirea că Dumnezeu este Iubire.

Cuvântul Dumnezeu înseamnă aici – „Spiritul care este peste tot și unul, Care nu are loc sau rațiune, Pe care nimeni nu L-ar putea înțelege, Care umple totul cu Sine Însuși, Îmbrățișează, creează, păstrează, Pe care noi Îl numim – Dumnezeu!" (G. Derzhavin). Dacă vreunul dintre cititori preferă limbajul filosofiei limbajului poeziei – în traducere aceasta înseamnă următoarele: „Teismul filosofic înseamnă conceptualizarea filosofică a existenței și naturii lui Dumnezeu ca o realitate spiritual-personală absolută, transcendentală în raport cu lumea, acționând ca sursă necondiționată a oricărei existențe non-divine și menținând o prezență activă în lume" [137] .

Iubirea înseamnă... Totuși, să ne abținem de la o „decodare" completă a acestui cuvânt misterios. Să ne dăm seama pur și simplu că alegerea dintre păgânism și creștinism este o alegere între automatismul „legii karmice" și acea viziune a relației dintre Dumnezeu și lume despre care vorbea Pasternak: „Mila stăpânește lumile. Iubirea insuflă universului nemaiîntâlnirea și noutatea vieții".

ESTE NOUL TESTAMENT ÎNVECHIT?

VIZITÂND „HRISTOSUL" - VISSARION

Într-un anumit sens, sunt o persoană unică. Personal, se scrie despre mine în Evanghelie. Există un întreg capitol dedicat conversației dintre mine și Hristos. A fost atât de plăcut să citesc: „Și Fiul Omului i-a zis candidatului la teologie...". Această Evanghelie, însă, nu era din Matei sau Ioan. Se numea „Ultimul Testament. Narațiunea lui Vadim" (Partea a 5-a, Capitolul 17).

Serghei Torop, care a fost cândva ofițer de poliție locală în Minusinsk, s-a autointitulat Hristos, iar după o internare într-un spital de psihiatrie, s-a simțit ca Hristos, Domnul celei de-a Doua Veniri, creatorul celui de-al Treilea Testament. Și-a luat un nume nou - Vissarion.

Conversația noastră a durat patru ore. În primul rând, m-a interesat întrebarea ce anume era nou în ceea ce proclama Vissarion, cu ce considera necesar să completeze Noul Testament. I-am pus această întrebare de mai multe ori. Primele sale răspunsuri nu m-au satisfăcut. Tot ce părea nou fostului polițist nu era nou pentru mine, ca persoană care a început să colecționeze o bibliotecă despre istoria religiilor în anii în care noul „Mântuitor" era încă în serviciu de patrulă... Predicarea iubirii și a reconcilierii? – Aceasta era deja în profeți și în Evanghelie. Ostilitatea zeilor Vechiului și Noului Testament? – Aceasta era deja în gnostici. Ideea de karmă? – Aceasta era în religiile Indiei. Reîncarnarea? – Și această idee nu este atât de nouă încât să merite ca Hristos să vină din nou pe pământ. Ce anume este atât de urgent, atât de izbitor de nou încât a venit momentul să le proclamăm oamenilor că a fost necesar să se organizeze „a Doua Venire a lui Hristos" pentru aceasta?

În final, Vissarion a formulat „noutatea științifică" a predicii sale astfel: „Religiile Orientului învățau că există un număr infinit de reîncarnări. Creștinii, în general, neagă reîncarnarea. Dar eu proclam că ambele greșesc. Există reîncarnări, dar sunt doar șapte. Fiecărui suflet i se dau doar șapte încercări." Într-adevăr, creștinismul tradițional crede că o persoană câștigă o veșnicie sau alta pe baza rezultatelor unei singure vieți (*Oamenii sunt sortiți să moară o singură dată, iar apoi Judecata* - Evrei 9:27). Religiile orientale vorbesc despre milioane de reîncarnări. Versiunea creștină tradițională este prea exigentă și responsabilă. Cea orientală este prea obositoare. Dar șapte încercări sunt exact ce trebuie... Este suficient pentru succesul pe piață. Dar nu suficient pentru pretențiile de noutate fără precedent...

Și, bineînțeles, nu era prea interesat de întrebarea dacă era posibil să se aplice pur și simplu, mecanic, ideea de karmă și reîncarnare Bibliei. Căci tocmai cunoștințele Bibliei erau cele pe care noul Mesia, după cum s-a dovedit, nu le poseda.

Cred că este util să relatez ce s-a întâmplat în continuare în conversația noastră, pentru că a fost foarte tipic. Acei oameni care sunt convinși de capacitatea lor de a „reînnoi" și „completa" creștinismul, de regulă, știu foarte puțin despre creștinism și despre Scriptura însăși.

Așadar, conversația noastră cu Vissarion s-a orientat în mod firesc către texte biblice. Și aici s-a dovedit că aveam un interlocutor cu care nu puteam purta o

conversație în același mod ca și conversațiile cu protestanții. Citez un text biblic care este incompatibil cu opiniile sale, iar el răspunde: „Ei bine, înțelegeți că Evangheliile au fost scrise despre mine. Dar exact asta nu am spus. Apostolii m-au înțeles greșit. Am vrut să spun cu totul altceva." Citez un alt pasaj biblic și, ca răspuns, aud întrebarea: „Ai vreun păcat?" Desigur, la o astfel de întrebare nu puteam răspunde decât: „Am mai multe decât mi-aș dori." Mulțumit de mărturisirea mea, falsul mesia explică: „Ei bine, asta este. O persoană păcătoasă nu poate înțelege pur cuvântul lui Dumnezeu. Nu am păcate. Și, prin urmare, numai eu pot înțelege corect sensul Bibliei."

Și astfel m-am trezit într-o situație mai mult decât obișnuită pentru un preot. Aceasta este o parte normală, destul de obișnuită a muncii unui preot: să-i explice unei persoane că are păcate. O persoană vine la spovedanie, fără să înțeleagă sensul acesteia, fără să știe cum să se pocăiască și declară: „Dar eu nu am păcate. Dacă am omorât pe cineva, a fost doar dintr-un motiv." Sau fuge de lucrarea pocăinței într-un alt mod: o mărturisire grăbită a tuturor păcatelor sale deodată („Sunt păcătos în toate, Părinte" [138]). Sau, în loc de propriile păcate, începe să vorbească despre păcatele altor oameni la spovedanie („Am păcătuit zilele trecute, Părinte, am spus o înjurătură. Dar ea însăși este de vină. Ea..." – și timp de o jumătate de oră vorbește despre păcatele reale și imaginare ale aproapelui său).

Ei bine, iată-mă aici cu un om care credea profund în propria sa infailibilitate. Și trebuia să-i arăt că nu avea suficiente motive să se considere un om perfect, cu atât mai puțin Fiul Unul Născut al lui Dumnezeu. Desigur, păcatele sale personale nu mă interesau. Dar ideea este că, în limbajul teologiei ortodoxe, păcatul nu este doar o încălcare a unei porunci, ci este și o boală. Păcatul este incompletitudine, imperfecțiune. Și această incompletitudine a vieții și gândirii lui Vissarion trebuia scoasă la iveală. Cea mai simplă și mai inofensivă modalitate de a face acest lucru era să afle limitele cunoașterii sale.

La început i-am vorbit despre budism. Mișcarea lui Vissarion se autointitulează „Comunitatea Credinței Unice". El susține că a găsit o modalitate de a uni toate religiile, în primul rând budismul și creștinismul. Cu toate acestea, a devenit curând clar că pur și simplu nu avea nicio idee despre budism. Și acest lucru era atât de evident încât chiar și interlocutorul meu și-a dat seama că nu ar trebui să se prezinte drept expert în budism. După ce și-a recunoscut ignoranța în ceea ce privește budismul, l-am întrebat: „Cum vei uni ceea ce nu știi? Și cum te poți considera Mesia, Cuvântul lui Dumnezeu, Logosul, Mintea lui Dumnezeu, dacă nu știi ceea ce este cunoscut de orice persoană educată?" Răspunsul său a fost foarte ingenios: „Dar budismul este o minciună. Mesia trebuie să cunoască adevărul, dar nu este obligat să cunoască minciunile și păcatul." - „Deci, unind budismul și creștinismul, unești minciunile cu adevărul?" - „Nu. Vorbesc despre

unitate doar pentru a atrage mai mulți oameni. De fapt, adevărul este doar în creștinism, doar în Biblie și în mine."

Apoi am îndreptat conversația către subiecte a căror ignoranță nu poate fi numită demnă de laudă. S-a dovedit că falsul Mesia nu știa nici greaca veche, nici ebraica veche, nici latina, nici limbile europene moderne. Pentru o persoană, nu există nicio crimă în asta [139] . Dar cel care pretinde a fi Hristos - cum ar fi putut să nu se obosească să învețe limba maternă a adevăratului Mântuitor? Este ebraica veche sau greaca veche, de asemenea, un păcat, atingerea care Îl pângăriază pe Mesia? Nu cunoaște Dumnezeu limbile omenești și nu înțelege rugăciunile noastre multilingve? Aici răspunsul a fost tăcerea.

Dar punctul culminant al conversației noastre a fost momentul în care Vissarion a început să vorbească despre existența mai multor zei. Auzind că predica politeismul ocult obișnuit (Dumnezeul Vechiului Testament și Dumnezeul Noului Testament sunt zei diferiți), l-am rugat să-mi amintească Cele Zece Porunci. Efectul a depășit toate așteptările mele: s-a dovedit că mesia, dându-se drept autorul Bibliei, pur și simplu nu cunoștea Cele Zece Porunci. A început să mormăie ceva despre „ *să nu ucizi* " și „ *să nu furi* ". Dar nu a putut numi prima poruncă. A trebuit să-i reamintesc: *Ascultă, Israele. Eu sunt Domnul Dumnezeul tău. Să nu ai alți dumnezei afară de tine* . Această poruncă în sine a expus politeismul lui Vissarion. Dar faptul că nu știa ceea ce un elev obișnuit al unei școli duminicale obișnuite știe pe de rost, că nu cunoaște Cele Zece Porunci, i-a expus afirmațiile și mai mult și chiar mai scandalos... Realizând acest lucru, a refuzat să-mi furnizeze înregistrări video și audio ale conversației noastre, iar în curând acestea au fost distruse...

ÎN CĂUTAREA „AL TREILEA TESTAMENT"

Această întâlnire cu un om care pretinde a fi autorul „Al Treilea Testament" a dezvăluit în forma sa cea mai vie ceea ce este remarcabil și la alți „inovatori" religioși. Ei se angajează să reînnoiască ceva cu care ei înșiși sunt familiarizați doar superficial. Uneori, pur și simplu nu cunosc Biblia sau Ortodoxia [140] . Alteori, le denaturează în mod deliberat pe amândouă. Uneori, folosesc, împotriva voinței lor, caricaturi antiortodoxe pe care altcineva le-a sădit în conștiința lor (inerția educației atee sau sectare, presa, moda etc.).

În acest ultim caz, o conversație cu un astfel de „reformator" ar putea aminti de celebra conversație care a avut loc în secolul trecut între un anumit preot și un ateu. În timpul unei întâlniri întâmplătoare, necredinciosul și-a declarat „liberul gânditor" cu oarecare aplomb: „Știți, părinte, s-ar putea să fiți surprins, dar eu nu cred în Dumnezeu." „Ei bine", a răspuns preotul calm, „nici eu." Și apoi i-a explicat interlocutorului său nedumerit: „Vedeți, nici eu nu cred într-un Dumnezeu

în care dumneavoastră nu credeți. Nu cred într-un bătrân cu barbă și un caracter rău, pe care vi-l imaginați când auziți cuvântul Dumnezeu. Dumnezeul căruia îi slujesc și pe care Biserica mea îl propovăduiește este diferit. El este Dumnezeul Evangheliei al Iubirii. Pur și simplu nu v-ați familiarizat serios cu învățăturile Bisericii noastre și, prin urmare, necunoscând adevărata imagine a lui Dumnezeu, respingeți o caricatură falsă a Lui. Și în această privință aveți dreptate."

Greșeala acelui ateu a fost că, în loc de imaginea Dumnezeului Iubirii, în loc de Hristos, și-a creat în minte imaginea unui inspector de poliție. Greșeala acelor oameni care intenționează să „suplimenteze" Evanghelia este că, în loc de imaginea Dumnezeului Iubirii, au ridicat și un fel de idol făcut de ei înșiși – de data aceasta numindu-l „Marele Învățător". Dacă Hristos este doar un învățător și un predicator al primului secol, atunci, cu tot respectul cuvenit Lui, este firesc să suplimenteze predicile Sale pe baza experienței acumulate de omenire de-a lungul următoarelor douăzeci de secole.

Cunoașterea se poate extinde. Dar putem spune că de-a lungul acestor secole am învățat să iubim mai mult decât pe Hristos? Dacă Hristos le-ar fi spus oamenilor despre dragostea lui Dumnezeu, am fi putut spera la apariția altor predicatori care ar putea vorbi despre același subiect la fel de talentat, dar în același timp să ia exemple pentru parabolele lor din viața modernă. Dar Hristos nu a vorbit despre dragostea lui Dumnezeu așa cum vorbesc ei despre ceva obiectiv exterior, diferit de naratorul însuși. El nu a vorbit despre Dumnezeu așa cum vorbim noi despre o altă persoană și despre particularitățile caracterului său. El a dezvăluit această dragoste a lui Dumnezeu. În Hristos, Dumnezeu nu a vorbit despre Sine Însuși, ci S-a dăruit oamenilor.

Și astfel, cel care îndrăznește să-L depășească pe Hristos poate și ar trebui să fie întâmpinat cu o simplă întrebare: a întrecut cu adevărat dragostea ta dragostea lui Hristos? Nu elocvența ta mă interesează. Tu explici: ce nu a putut împlini Jertfa lui Hristos și cum anume vei suplini deficiența acestei Jertfe cu discursurile tale? Ești sigur că Dumnezeu a ascuns ceva, nu ne-a dat ceva în Jertfa Fiului Său și că acum Dumnezeu ne va da această energie ascunsă a iubirii lui Dumnezeu, întrupându-se în tine?

Bine, încă nu ai ajuns la Cruce. Dar chiar și în teoria ta, în teologia ta – cum ai depășit experiența înțelegerii creștine a misterului iubirii lui Hristos?

Intenționați să îmbogățiți teologia creștină cu experiența acumulată de alte tradiții și să oferiți o gândire religioasă nouă, non-medievală. Credeți că Testamentul, numit odinioară Noul, a devenit deja învechit. Spuneți că oamenii au trăit cu Vechiul Testament mai puțin de cincisprezece secole, iar cu Noul - deja

douăzeci. Și puneți o întrebare care vi se pare retorică: În pragul celui de-al treilea mileniu, nu a venit momentul să dăm o nouă Evanghelie, o nouă religie umanității? Nu este oare firesc să presupunem că se apropie era celui de-al Treilea Testament?

De fapt, întreaga lume, cândva „creștină", fierbe de vânt, turnând anual din cazanul căutărilor sale religioase sute de noi secte, mii de cărți prin intermediul unor „învățători", „guru", „contactați", „făcători de minuni", „profeți" și pur și simplu „zei vii" care apar brusc. Trud (1.7.95) a raportat că „conform statisticilor, există astăzi aproximativ 300.000 de vindecători populari, clarvăzători, magicieni și astrologi care operează în Rusia". Trei sute de mii de sfinți și profeți! La doar cinci ani de la abolirea ateismului de stat în Rusia, există deja un făcător de minuni „ales" pentru fiecare trei sute cincizeci de oameni! Și acest lucru este destul de aproape de standardele „lumii civilizate" moderne: potrivit sectologului american G.J. Berry, „numai în Los Angeles există aproximativ o mie de «contactați» activi [141] . Iar «informația» care ajunge la toți acești oameni «din adâncurile Cosmosului» este, în principiu, una singură: este timpul să lăsăm deoparte Evanghelia și să trecem la ocultism, care va fi «al Treilea Testament»."

Întâmpin această „informație cosmică" cu o întrebare simplă: este posibil ceva cu adevărat nou în istoria religioasă a omenirii după Noul Testament? Poate apărea în principiu un concept superior despre Dumnezeu decât cel expus pe paginile Evangheliei? Ne putem imagina o religie care oferă un concept superior despre Dumnezeu decât cel păstrat de creștini timp de multe secole?

Să presupunem că acest lucru este posibil. Să presupunem că, în pragul celui de-al treilea mileniu după nașterea lui Hristos, omenirea este gata să accepte „Al Treilea Testament". Să presupunem că diferitele religii ale lumii conțin piese ale unui singur mozaic și că acestea pot fi puse laolaltă pentru a obține în final o imagine completă a Divinității.

Totuși, este evident că pe această cale a „sintezei" și a „evoluției" trebuie păstrat tot ce a fost mai bun din ceea ce a fost dobândit și consolidat în căutările religioase anterioare ale umanității.

POLITEISM, PANTEISM ȘI MONOTEISM

Probabil că nu este nevoie să se demonstreze că, în toată diversitatea învățăturilor și practicilor religioase ale omenirii, acele tradiții care au ajuns la cunoașterea Originii Unice au făcut un pas către o viziune asupra lumii superioară acelor popoare și culturi care au rămas cu viziunea politeistă (politeistă). Oriunde s-a trezit gândirea religioasă, adică oriunde viața religioasă nu s-a redus la ritualuri, oamenii au ajuns la concluzia că toată diversitatea

existenței are o Sursă Unică. Filosofia Greciei Antice, precum și gândirea Indiei Antice, au ajuns la concluzia că Divinitatea este Una. Profeții Israelului Antic au predicat cu fervoare același lucru: Dumnezeu este Unul.

Aceasta înseamnă că sinteza a tot ceea ce este mai bun și care a fost dezvoltat în evoluția religioasă a umanității trebuie construită pe baza monismului, adică pe presupunerea unui Unul divin, cu Care, ca și cu Cauza sa Primă și cu Baza, tot ceea ce există este legat.

Însă însăși viziunea monistă asupra lumii poate fi diferită. Există școli panteiste și există școli teiste. *Prima* direcție consideră că Începutul Unic este impersonal, *a doua* crede că acesta poate fi reprezentat ca o Persoană.

Diferența dintre teologia panteistă și teologia personalistă (personală) a fost definită destul de clar de I. Kant: el i-a numit pe cei care „acceptă lumea întreagă ca o singură substanță atotcuprinzătoare, fără a recunoaște rațiunea din spatele acestei fundații" panteiști [142] . Absolutul impersonal al panteiștilor este o anumită substanță absolută care nu se cunoaște pe sine, nu se controlează pe sine, nu posedă conștiință de sine și voință. Dumnezeu nu este o persoană, ci pur și simplu Energie, similară gravitației, care pătrunde întregul Univers. Această energie nu are nici libertatea acțiunilor sale, nici conștientizarea ei, nici controlul asupra manifestărilor sale. În întreaga lume există o întruchipare inconștientă, multifațetată, a Energiei Unificate, care se manifestă în bine și în rău, în creație și în distrugere; manifestările sale particulare mor, dar rămâne întotdeauna ea însăși, necruțând pe nimeni și neiubind pe nimeni. Așa este Divinitatea panteistă predicată, de exemplu, de Giordano Bruno: „Divinitatea nu se cunoaște pe sine și nu poate fi cunoscută" [143] ; „Dumnezeu nu-i pasă de noi" [144] . H. P. Blavatsky vorbește despre aceasta astfel: „Numim Conștiința Absolută «inconștiință», căci ni se pare că trebuie să fie inevitabil așa... Suflu Etern, inconștient de sine" [145] . „Infinitul nemișcat și absolut Nemărginit nu poate nici dori, nici gândi, nici acționa" [146] .

Există însă o înțelegere a lui Dumnezeu ca Persoană. Într-o astfel de teologie, caracteristică, de exemplu, creștinismului și islamului, Dumnezeu este infinit, omniprezent, nelimitat de materie, timp sau spațiu. „Dumnezeu nu este într-un nor sau în niciun alt loc. El este în afara spațiului, nu este supus limitărilor timpului, nu este cuprins de proprietățile lucrurilor. Nicio particulă din ființa Sa nu este conținută în nimic material și nici nu o îmbrățișează prin limitarea materiei sau prin divizarea Sa. *Ce fel de templu puteți zidi pentru Mine* , zice Domnul (Isaia 66:1) [147] . Dar nici măcar în forma universului, El nu Și-a zidit un templu, pentru că El este nelimitat" (*Clement din Alexandria* . Stromata, II, 2). Dar, în același timp, El Se cunoaște pe Sine Însuși, Își deține toate manifestările și

acțiunile Sale, are conștiință de sine și fiecare dintre manifestările Sale în lume este rezultatul liberei Sale decizii.

Care dintre aceste două moduri de a fi pare mai perfect și mai demn de Dumnezeu?

Dacă ne gândim la Absolut, trebuie să ne gândim la El ca la totalitatea tuturor perfecțiunilor la gradul suprem (sau mai degrabă, infinit). Se numără conștiința de sine și autocontrolul printre perfecțiuni? Da. Prin urmare, atunci când ne gândim la Absolut, este necesar să admitem că Absolutul se cunoaște pe Sine Însuși. Este libertatea printre perfecțiuni? Este evident că, dintre cele două stări de a fi, mai perfectă este cea care poate acționa liber, pornind de la sine, conștient și cu o stabilire rațională a obiectivelor. Prin urmare, atunci când ne gândim la Absolut, este mai demn să ne imaginăm că fiecare dintre acțiunile Sale are loc conform liberului său arbitru și nu conform unei necesități inconștiente. Înțelegerea Unului ca Personalitate liberă și rațională este mai demnă decât afirmarea unei Substanțe impersonale.

Poate că ateii au dreptate și nu există o „Ființă Perfectă”. Dar dacă ne angajăm în filosofia religioasă și creăm o ipoteză despre o astfel de Ființă, atunci cea care clasifică conștiința de sine și libertatea printre perfecțiuni și, prin urmare, vede Personalitatea în Absolut, va fi mai profundă și mai consecventă. Logica panteistă, care presupune că, pentru a gândi în mod constant despre Ființă, trebuie să o privăm de capacitatea de a gândi independent, de a acționa liber și conștient, de a iubi și de a crea, este de neînțeles și inutilă.

Conform raționamentului corect al lui Vladimir Soloviov, „Dumnezeirea nu ar trebui concepută ca fiind impersonală, cu voință slabă, inconștientă și acționând fără scop... Este imposibil să-L recunoaștem pe Dumnezeu ca fiind impersonal, cu voință slabă etc., deoarece aceasta ar însemna să-L plasăm sub om. Nu fără motiv, considerând anumite obiecte, cum ar fi, de exemplu, mobila, pavajele, bușteni, grămezi de nisip ca fiind cu voință slabă, impersonale și inconștiente, afirmăm astfel superioritatea asupra lor a ființei umane personale, conștiente și care acționează cu scop, și niciun sofism nu poate schimba această judecată axiomatică a noastră” [148] .

Panteiștii spun că a-L considera pe Dumnezeu ca pe o Persoană înseamnă a-L face prea antropomorf, a minimaliza Divinitatea. Dar panteiștii înșiși cred că Dumnezeu este una cu toată ființa. Și dacă Divinitatea absoarbe tot ce există, atunci de ce nu poate fi Ea, fiind indistinguibil identică cu orice piatră, ciot, cometă sau câine, ca un om? Dacă, conform panteismului (totul Dumnezeu), Divinitatea este una cu totul și este unicul subiect al tuturor proprietăților lumii și al tuturor proceselor lumii, atunci de ce nu ar trebui să fie și purtătoarea celor mai

înalte proprietăți umane: rațiunea, stabilirea scopurilor, conștiința, iubirea și mânia? De ce, atunci când ne gândim la Absolut, ar trebui să înmulțim cu infinit proprietățile lumii inconștiente, adică proprietățile inferioare, și să nu ridicăm la un grad infinit astfel de perfecțiuni precum libertatea, rațiunea și iubirea?

Panteiștii sunt ofensați când aud că „Dumnezeu gândește" – aceasta, spun ei, îl umilește pe Dumnezeu echivalându-L cu omul. Dar cum pot ei să nu înțeleagă că, negându-i lui Dumnezeu dreptul de a gândi, ei înșiși Îl echivalează cu o piatră fără creier? Dacă totuși depășim hipnoza ocultismului și admitem că omul are calități care îl ridică deasupra lumii („În comparație cu omul, orice ființă impersonală este ca și cum ar dormi: pur și simplu își îndură existența în suferință. Numai în personalitatea umană găsim o ființă trează, cu adevărat stăpână pe sine, în ciuda dependenței sale de circumstanțe" [149]), atunci va fi de înțeles și proclamația creștină că Dumnezeu este distinct de lume. Distins, în special, prin faptul că El posedă atotconștiința.

Când teologia creștină afirmă că Dumnezeu este o Persoană, ea îndeplinește, de fapt, o lucrare negativă, protectoare și de apărare. Aceasta este o teologie apofatică, mistico-negativă [150] . Nu este vorba de închiderea Incomprehensibilului în formule umane, ci de eliberarea Sa de ele. A spune că Divinitatea este lipsită de rațiune, iubire, libertate, scop, personalitate, conștiință de sine, înseamnă a oferi o concepție prea joasă, prea blasfemică despre Absolut. În consecință, panteismul este respins de gândirea creștină din aceleași motive pentru care respinge ideile păgâne despre zei ca ființe corporale, limitate, neomniștitoare [151] și păcătoase. Afirmarea personalității în Dumnezeu este afirmarea plenitudinii ființei divine. Negarea acestei personalități nu înseamnă o „expansiune", ci, dimpotrivă, o sărăcire a ideilor noastre despre Dumnezeu. La urma urmei, dacă considerăm ființa rațională superioară ființei lipsite de rațiune, dacă considerăm ființa liberă mai demnă decât ființa înrobită de necesitate, atunci de ce ar trebui să ne gândim la ceea ce considerăm a fi Dumnezeu, adică la ființa pe care o considerăm superioară nouă înșine, ca fiind lipsită de aceste virtuți?

Un fir de praf cu conștiință de sine este infinit mai valoros decât o galaxie imensă care nu este conștientă de sine și de drumul său. Dacă un filosof recunoaște superioritatea conștiinței asupra lumii inconștiente, nu poate decât să fie de acord cu filosoful existențialist spaniol Unamuno: „Dar să-mi spună cineva dacă ceea ce numim legea gravitației universale, sau orice altă lege sau principiu matematic, este o realitate originală și independentă, precum un înger, de exemplu, dacă o astfel de lege este ceva care are conștiință de sine și de alții, într-un cuvânt, este o personalitate? ... Dar ce este o minte obiectivată fără voință și fără sentiment? Pentru noi, este același lucru cu nimicul; de o mie de ori mai teribilă decât nimicul" [152] . Dacă „trestia gânditoare" este mai valoroasă

decât pădurea de stejar, dar fără creier, decât legile mereu juste și veșnic insensibile ale aritmeticii și decât principiile impersonale ale cosmogenezei - atunci o persoană care este conștientă de sine se dovedește a fi incomensurabil superioară „Zeității" inconștiente a panteiștilor. Astfel, critica creștină a panteismului este o negare a negărilor. „Nu poate fi interzis!" Este imposibil să-l interzici lui Dumnezeu să gândească! Este imposibil să-l interzici lui Dumnezeu să fie o Persoană!

Creștinii sunt de acord cu afirmațiile pozitive ale panteismului: Divinitatea este nelimitată, iar lumea este pătrunsă de Divinitate. Singura diferență aici este că panteiștii vor spune că Dumnezeu, în esența Sa, pătrunde lumea, în timp ce creștinii vor spune că El pătrunde lumea cu energiile Sale. Aceasta nu ar fi nimic mai mult decât o dispută despre cuvinte, dacă teza panteistă nu ar implica niște consecințe negative foarte importante. Tocmai cu aceste negări ale panteismului creștinii nu sunt de acord. Noi nu suntem de acord cu negarea rațiunii personale, a voinței personale și a libertății supra-mundane a lui Dumnezeu în Dumnezeu.

Diferența dintre panteism și teism se rezumă foarte simplu: putem „recunoaște *o ființă morală* ca principiu primordial al creației" [153] sau credem că valorile și scopurile morale sunt prezente doar în conștiința și activitatea omului, dar sunt absente din viața Divinității, așa cum sunt absente din viața unei muște.

Panteistul va spune: Resping conștientizarea stabilirii obiectivelor în acțiunile Absolutului, deoarece scopul este ceva spre care trebuie să tindem din cauza unei lipse, a unei absențe a ceea ce este dorit. Atingerea unui scop îl îmbogățește pe cel care se străduiește să-l atingă. Dar Absolutul nu poate fi îmbogățit de nimic, are deja plenitudinea ființei în sine și, prin urmare, nu are nevoie să acționeze și nu are nevoie de stabilirea de obiective [154] . Deci, ce ar putea *lipsi* Absolutului ? Ce ar putea dori Divinitatea să adauge la Plenitudinea Sa?

– Noi. Dumnezeu nu vrea să ne însușească pentru Sine, ci să ni se dăruiască. Și ne-a dat libertate pentru ca noi să putem accepta liber acest Dar. Dumnezeu ne-a lăsat să plecăm de la Sine în speranța că ne vom întoarce. Dumnezeu are nevoie de noi nu pentru Sine, ci pentru noi. Ne-a creat în timp cu scopul de a ne da Eternitatea Sa. Lanțul raționamentului panteistic, care neagă stabilirea obiectivelor în Dumnezeu, este construit pe o înțelegere pur egoistă a scopului: scopul unei activități este ceea ce are nevoie subiectul imediat al activității. Dar cineva poate dori binele altuia, cineva poate acționa de dragul altuia. Aceasta se numește iubire, iar dacă Dumnezeu este Iubire, atunci El poate dori o creștere a binelui nu pentru Sine (în El tot binele a fost dat de la începutul timpurilor), ci pentru alții. Înțelegerea lui Dumnezeu ca Iubire ne permite să vedem în El o

Personalitate și o Rațiune care stabilește obiective. Iar valoarea morală de care Divinitatea nu este străină este dorința de bine pentru altul.

De unde vine „celălalt” pe lângă Absolutul Nemărginit și Atotcuprinzător? – din decizia liberă a lui Dumnezeu Însuși. Dumnezeu a dorit să existe o altă ființă decât El și pentru aceasta Și-a diminuat prezența în această sferă a ființei, acordându-i libertate. La urma urmei, Dumnezeu este omnipotent? – Ei bine, deci El a săvârșit cea mai mare minune: I-a dat altuia oportunitatea de a exista în Sine, iar prezența și chiar răzvrătirea acestui alt om nu-I fragmentează propria Unitate… Fără a înceta să fie „pretutindeni Existent și Unul”, El a binecuvântat existența altor voințe, a altor ființe. Însăși existența lumii și o lume atât de liberă încât omniprezența constantă a lui Dumnezeu nu este expusă în ea, este o manifestare a iubirii lui Dumnezeu.

Astfel, religia care ar putea depăși creștinismul ar trebui să păstreze înțelegerea lui Dumnezeu ca Persoană liberă și rațională [155] .

Dacă nu există Iubire în Dumnezeu, dacă Dumnezeu nu este capabil de o Ființă personală și iubitoare, atunci omul nu este nimic mai mult decât mucegai la marginea mlaștinii universului.

Și aici alegerea este inevitabilă: fie accepți Evanghelia, care proclamă că Cel prin Care toate lucrurile *au început să fie și fără Care nimic din ce a început să fie* (Ioan 1:3), a venit pe Pământ și s-a făcut om, fie omul și planeta sa nu sunt nimic mai mult decât o groapă de gunoi karmic. Cosmosul trăiește de la sine și nici măcar nu știe că undeva, la periferia sa, un om suferă și speră la ceva. Această lume nu devine mai plină dacă un om intră în ea și nu devine mai săracă dacă un om o părăsește. De două ori doi este întotdeauna egal cu patru. Două galaxii plus două galaxii sunt întotdeauna egale cu patru. Indiferent dacă pământenii știu sau nu despre asta, tabla înmulțirii nu contează deloc. Frumusețea lumii nu a fost creată pentru om, nu-i pasă de om și, prin urmare, este în esență inumană [156] .

Cel mai incomprehensibil lucru pentru panteiști în creștinism este misterul iubirii divine. Când unul dintre corespondenții lui E. Roerich a remarcat timid că Dumnezeu este iubire și că numai un subiect poate iubi, nu o lege impersonală, teosofa [157] a reamintit: „Orientul **a interzis** orice discuție despre Inefabil, concentrând toată puterea cunoașterii doar asupra manifestărilor maiestuoase ale Misterului” [158] . În alt loc, însă, ea a explicat că „iubirea divină” nu este altceva decât forțele gravitației cosmice: „Iubirea divină este începutul atracției sau același Fohat, în calitatea sa de iubire divină, puterea electrică a afinității și simpatiei” [159] .

Creștinul, însă, simte în spatele simfoniei lumii tocmai iubirea vie, Personalitatea iubitoare. Nu doar Legea, nu doar Rațiunea, nu doar „gravitația”, nu doar „electricitatea cosmică”, ci Voința Personală și iubitoare. Și de aceea el experimentează unitatea dintre Dumnezeu și lume chiar mai viu decât panteistul. El nu numai, asemenea panteistului, experimentează comuniunea lumii cu Principiul Suprem, dar cunoaște și numele acestui Principiu, știe Cui i se poate adresa un cuvânt de recunoștință pentru această seară și pentru zorii care vin. Acesta este dreptul pierdut de panteiști - ei nu pot exclama: „Slavă *Ție* , Cel ce ne-ai arătat lumina!”

Acum putem continua experimentul nostru pentru a decide cum să gândim mai demn despre Dumnezeu. Am văzut deja că, printre numeroasele concepții teologice, cea mai pură, cea mai sublimă, cea mai meditativă este cea care proclamă: „Dumnezeu este iubire”. Și acea imagine a Persoanei Divine se dovedește a fi atât mai profundă, cât și mai atractivă, în care manifestările lui Dumnezeu se văd nu numai în voință, în putere sau în rațiune, ci și în iubire.

Aceasta înseamnă că religia viitorului, dacă dorește cu adevărat să accepte tot ce este mai bun din ceea ce a fost deja realizat în evoluția religioasă a umanității, va trebui să accepte această formulă.

Dumnezeu este Unul. Dumnezeu este o Persoană. Dumnezeu este Iubire. Acestea sunt cele mai importante trei concluzii din istoria religioasă a omenirii.

Și aceasta nu este doar o formulă. Creștinismul nu este doar o reflectare a acestei formule, ci întruchiparea ei unică. Hristos nu le-a spus oamenilor doar despre dragostea lui Dumnezeu. El a revelat-o. În Jertfa lui Hristos este revelată revelația lui Dumnezeu într-o măsură mai mare decât în orice predici sau parabole. Dragostea nu este revelată în argumente, ci în fapte. Și cel mai important lucru în Hristos este acțiunea Sa.

Ocultiștii vor spune: recunoaștem marea semnificație a jertfei lui Hristos, vedem în ea un semn și o lecție a iubirii lui Dumnezeu. Dar această afirmație nu-i va face creștini. *În primul rând* , karma, care este *cel mai înalt* principiu al filosofiei oculte, nu iubește pe nimeni. Pur și simplu acționează automat. *În al doilea rând* , pentru creștini, *plinătatea Dumnezeirii locuiește trupește în Hristos* (Coloseni 2:9), în timp ce pentru ocultiști, Hristos era doar o particulă a Dumnezeirii. *În al treilea rând* , pentru creștini, întruparea lui Dumnezeu în om, în Hristos, a fost un act liber și miraculos de iubire. Pentru ocultiști, Dumnezeirea este pur și simplu prezentă în fiecare fenomen mondial, inclusiv în Hristos, precum și în sulița cu care Hristos a fost străpuns și în paharul în care Pilat și-a spălat mâinile. În opinia lor, Dumnezeirea a suferit nu pentru că a vrut să absoarbă experiența durerii umane, ci pentru că nu avea unde să se ducă. Din punctul de vedere al

ocultiștilor, nu există Dumnezeu în afara lumii și, prin urmare, prin spargerea oricărei pietre, se sparge o bucată din zeitate, care, în general, nu era de acord (nu are „nimic” cu care să fie de acord, nu are personalitate) cu nicio suferință.

Ocultiștii sunt gata să onoreze suferințele lui Hristos, dar pentru ei El nu este nimic mai mult decât un „Logos planetar” care a coborât dintr-un nivel nu foarte înalt al „Ierarhiei Cosmice” [160] . Dar aceasta înseamnă că nu se poate spune despre Dumnezeu că El este iubire: la urma urmei, nu Dumnezeu a murit pe Golgota, ci un rang inferior... Și, prin urmare, în realitate nu există iubire în Divinitate – ea se manifestă doar pe „planuri de existență” inferioare, mai pământești și umane.

Îndrăzneala mesajului Evangheliei este pe deplin revelată doar dacă o luăm în întregime, și nu în bucăți: dacă înțelegem că creștinismul este construit tocmai pe proclamația că Dumnezeu Însuși, Cel deasupra căruia nu există nicio ființă, S-a întrupat în Fiul răstignit al Mariei. Mai marea iubire a lui Dumnezeu pentru oameni nu poate fi revelată (căci „karma” sau „Fohat” nici măcar nu se va gândi să urce pe cruce de dragul oamenilor, iar „semnele Zodiacului” nu își vor schimba traseul obișnuit de dragul de a-i ajuta pe oameni). Prin urmare, de pe Golgota calea nu poate fi decât în jos: orice vestitor al unei „noutăți” religioase după Hristos, dacă predica sa își propune să „extindă” sau să „reînnoiască” Evanghelia, face un pas în jos, în acea magie și acel legalism de care Evanghelia i-a eliberat pe oameni. Astfel, de la Polul Nord, orice pas duce într-o singură direcție: spre sud. Astfel, de pe vârful Everestului, un pas în orice direcție înseamnă deja o coborâre.

Categoriile „modern”, „învechit”, „medieval”, „progresist”, „înapoiat” pur și simplu nu sunt potrivite aici. Există o scară de valori diferită, atemporală și atemporală. Dragostea nu devine depășită. Timpul, conform Noului Testament, va înceta (vezi: Apocalipsa 10:6); dragostea va rămâne chiar și după dispariția timpului. Dragostea va supraviețui chiar și speranței (1 Corinteni 13:8-14) – căci speranța este concepibilă doar prin alternarea prezentului și a viitorului. Și, prin urmare, curgerea timpului nu are nicio putere asupra Evangheliei iubirii. Printre acele realități care nu pot niciodată despărți un creștin de dragostea lui Dumnezeu revelată în Hristos, Apostolul Pavel numește nu doar închisorile și persecuțiile, ci și râul timpului (*nici prezentul, nici viitorul...* – Romani 8:38). Curgerea timpului nu va putea subția sau șterge Legământul iubirii încheiat de Hristos. Și aceasta pentru că nu oamenii au făcut acest legământ, nu oamenii L-au găsit pe Hristos, ci Dumnezeu a găsit oameni și Dumnezeu a creat acest legământ cu noi. Ceea ce este creat de oameni poate deveni învechit. Ceea ce se bazează nu pe învățătură, ci pe însăși viața, moartea și învierea Domnului nu poate deveni învechit.

Toate discuțiile despre „al treilea Testament”, „epoca Duhului” și „epoca Vărsătorului” nu iau în considerare o circumstanță biblică: trăim în „timpul de apoi”. Este timpul de apoi, nu în sensul că sfârșitul lumii va veni oricând. Poate că mai sunt mii și mii de ani până la sfârșitul istoriei, dar timpul nostru este totuși ultimul. A fost „ultimul timp” timp de două mii de ani. Cel mai important lucru s-a întâmplat deja. Dumnezeu a devenit deja om și nu intenționează să se „dezîntrupe”. Cei care vor depăși „timpul de apoi” al creștinismului în „Noua Eră” s-au scufundat, de fapt, în langurosul epocilor „pre-ultime”, pre-Noul Testament.

Există ceva în lume pe care Dumnezeu nu-l poate îmbunătăți. Dar oamenii pot. Această realitate misterioasă este religia creștină. Dumnezeu a făcut deja chiar și cele mai inimaginabile lucruri pentru noi, oamenii. El a trecut pragul eternității Sale și a intrat în curgerea timpului. El, care a creat omul cu propria Sa mână, a fost de acord să îndure palme din mâini omenești. Cel care *îmbracă cerul cu nori* , El Însuși a fost îmbrăcat în haina rușinii... El S-a dăruit nouă prin iubirea Sa. Nu ar trebui să așteptăm revelații noi, „îmbunătățite” de la Dumnezeu, ci să cerem de la viețile noastre o mai mare plenitudine a vieții, în conformitate cu Evanghelia veșnică a Iubirii. După cum a scris pe bună dreptate M. Tareyev: „A vorbi despre dezvoltarea sau îmbunătățirea creștinismului este deprimant de absurd: Evanghelia nu poate fi niciodată depășită. Ideea «al treilea testament» ascunde în sine, ca idee de progres nesfârșit, negarea oricărui sens în istorie, lipsa de sens impenetrabilă a procesului mondial. Progresul există, fără îndoială, dar el formează curentul superior, superficial, în istoria lumii, sub care are loc curentul invers... Duhul Sfânt nu mai adaugă nimic nou lucrării lui Hristos: El doar repetă lucrarea Sa în om. Numai omul poate adăuga la creștinism - nu în sensul perfecționării creștinismului, ci în sensul repetării sau rezolvării sarcinii creștine de către om pentru sine însuși. Creștinismul este limitat nu în sensul că este posibilă o religie mai perfectă, ci în sensul că este prea sublim pentru a spune ultimul cuvânt, care rămâne cu omul tocmai pentru că este încoronat cu glorie și onoare. Creștinismul este jumătate din viață, o jumătate absolută, este adevărat, dar presupune totuși cealaltă jumătate, relativă, pe care omul o combină cu creștinismul” [161] .

Asta înseamnă că nu ar trebui să lipim pagini noi în Evanghelie, nici să așteptăm o altă voce din ceruri, nici să învățăm o nouă tehnică de meditație. În schimb, ar trebui să luăm în mâinile noastre Evanghelia pe jumătate uitată și să o deschidem cu întrebarea: „Ce vrei să-mi spui, Doamne? Fie ca cuvântul Tău veșnic să-mi spună care este datoria mea astăzi, care ar trebui să fie credința mea, speranța mea și dragostea mea!”

DACĂ MARTORII LUI IEHOVA AU DREPTATE

Aproape toată lumea a întâlnit deja grupuri de oameni la ușa lor sau pe stradă care distribuiau revista Turnul de veghe împreună cu cărți precum „Poți trăi veșnic în Paradis pe Pământ”. Aceștia sunt oameni din secta „Martorilor lui Iehova”. Exemplul acestei secte obsesive arată clar cât de ușor este să reinterpretezi creștinismul și să-i ucizi în liniște sufletul. Ei se numesc creștini și recunosc Noul Testament, dar în același timp neagă Trinitatea și cred că Hristos este profet, dar nu Dumnezeu.

Nu voi analiza argumentele lor acum. Voi încerca pur și simplu să fiu de acord cu ei și să admit că Hristos nu este Dumnezeu. Hristos este un învățător, un profet, un predicator. Dar nu Dumnezeu.

Mulți, foarte mulți oameni care nu au nicio legătură cu Martorii lui Iehova Îl privesc cu astfel de ochi. Aș spune chiar că acesta este un punct de vedere comun și natural. Pentru a-L recunoaște pe Dumnezeu în Hristos, este nevoie de o ispravă de credință. Dar pentru a-L vedea ca pe un simplu galileean rătăcitor filosof, nu este nevoie de niciun efort sau de o perspicacitate specială a viziunii spirituale; o astfel de percepție este complet rațională și obișnuită.

Dar poate cineva accepta Evanghelia dacă nu acceptă Divinitatea lui Hristos? Dacă cineva citește Evanghelia prin ochii unei persoane religioase care nu crede în Trinitate, ce va fi revelat pe paginile Scripturii creștine?

Dacă Martorii lui Iehova au dreptate, atunci nu există o religie mai josnică decât religia Evangheliei. La urma urmei, creștinismul spune: „Dumnezeu este iubire”. Și cel care a murit pe Golgota, se dovedește, nu este deloc Dumnezeu. Ce înseamnă asta? Dacă Hristos nu a fost Dumnezeu, atunci „Tatăl” Ceresc pe care Isus îl imploră să ia paharul suferinței pe lângă El se dovedește a fi cu nimic mai bun decât tovarășul Jdanov, care i-a chemat pe locuitorii din Leningrad să îndure cu curaj greutățile blocadei și să accepte cu răbdare reducerea raționalizării - dar el însuși nu a experimentat nici frig, nici foame. Un Dumnezeu ciudat care cere să fie numit iubire, dar nu acceptă cea mai înaltă slujbă a iubirii, încredințând-o altuia - Hristos.

Dacă Dumnezeu Însuși nu a suferit pe Golgota, de ce și pentru ce ar trebui să-I mulțumim la vederea Fiului răstignit al Mariei? Dumnezeul Vechiului Testament spune: „Slava Mea nu o voi da nimănui” (Isaia 48:11). Dar nu a furat El slava altcuiva? Nu Și-a însușit El acea recunoștință umană pe care ar fi trebuit să o aducem la mormântul predicatorului galileean?

Cui ar trebui să-i fiu mai recunoscător? Comandantului care, din siguranța postului său de comandă, a dat permisiunea unei operațiuni militare sau soldatului care, riscându-și viața, m-a smuls din mâinile teroriștilor?

Conform Scripturii, Dumnezeu își dovedește dragostea față de noi prin faptul că Hristos a murit pentru noi (Romani 5:8). Dar dacă Hristos nu este Dumnezeu, cum poate moartea altuia să dovedească dragostea lui Dumnezeu? Să presupunem că în casa noastră Ivan, care locuiește la etajul trei, moare salvându-l pe Alexey de la etajul doi. Oare moartea sacrificială a lui Ivan dovedește că Alexandru de la etajul cinci și-a demonstrat prin ea dragostea pentru Alexey?

Evanghelia ne învață că nu există o dragoste mai mare decât să-ți dai viața pentru aproapele tău. Dar Dumnezeu, care dă această poruncă, Însuși, conform opiniei Martorilor lui Iehova, acționează diferit. El nu-Și jertfește propria viață pentru oameni, ci viețile oamenilor înșiși: cei mai buni dintre oameni de dragul iertării celor mai răi. Dumnezeu spală păcatele altor oameni cu suferința altora. Privind la moartea lui Hristos, Dumnezeu decide să-Și schimbe atitudinea mânioasă față de oameni. Sângele lui Hristos Îl orbește, astfel încât să nu mai vadă alte fărădelegi și iartă totul. Dumnezeu varsă sângele altora pentru a-Și schimba atitudinea față de oameni.

Dacă Hristos nu este Dumnezeu, ci doar un „învățător” sau un „profet”, atunci pentru Dumnezeu, Isus nu este nimic mai mult decât un animal de jertfă, al cărui sânge oamenii trebuie, dintr-un anumit motiv, să-l verse pentru a evoca o atitudine milostivă față de ei înșiși din partea Celui în fața ochiului Atotvăzător al cărui sânge a fost vărsat. Dacă Hristos nu este Dumnezeu, atunci nu există nicio carte în lume care să jignească mai mult simțul moral. Oamenii au păcătuit mult timp și cu poftă - iar Dumnezeu s-a mâniat pe ei. În cele din urmă, oamenii au făcut cel mai josnic lucru pe care l-au putut face - l-au ucis pe singurul Om strălucitor de pe pământ. Și ca răspuns la această crimă, apostolii lui Hristos, dintr-un anumit motiv, au declarat că, după uciderea lui Hristos, Dumnezeu nu mai este mânios pe oameni, că păcatele noastre sunt spălate de sângele lui Isus...

Pentru Martorii lui Iehova, Hristos nu este nimic mai mult decât o ființă care suferă pentru păcatele altora și este folosită de celelalte două părți pentru a-și rezolva relația una cu cealaltă. Dumnezeu este mânios pe oameni pentru că au încălcat poruncile Sale. Dar oamenii din Vechiul Testament ucid un animal - și Dumnezeu este împăcat. Se pare că și în Noul Testament, Dumnezeu, pentru a-și schimba atitudinea față de oameni, trebuie să le permită oamenilor să ucidă un Înger întrupat.

Dumnezeul Martorilor lui Iehova a pus crucea pe umerii creației. Dumnezeul creștinilor Trinității a luat crucea pe propriii Săi umeri.

Dacă Hristos a murit pentru noi, dacă Hristos a arătat o dragoste mai mare decât care nu poate exista dragoste și dacă Hristos nu a fost Dumnezeu, atunci unul din două lucruri. Fie un creștin, adică unul care l-a iubit cu adevărat pe Hristos, trebuie să devină ateu: se închină lui Hristos, a cărui dragoste a văzut-o și a cunoscut-o, dar nu vrea să știe nimic despre Dumnezeu, care nu și-a arătat în niciun fel propria dragoste față de oameni. Sau trebuie să se închine lui Dumnezeu tocmai pentru că a permis ca cei mai buni oameni să fie uciși...

Dacă Hristos a murit pentru mine, de ce ar trebui să-L iubesc pe Dumnezeu pentru asta? Dacă Hristos nu este Dumnezeu, pentru ce ar trebui să-I mulțumesc lui Dumnezeu? Hristos ne-a eliberat de moarte, iar Dumnezeu l-a dat permisiunea să acționeze doar din iubire. Nu ar trebui să-I mulțumim Tatălui, ci numai lui Hristos. Și suntem mântuiți de creatură, nu de Creator. Așadar, conform logicii Martorilor lui Iehova, Hristos, cu isprava Sa, a amenințat însăși esența monoteismului. El s-a imprimat în memoria oamenilor într-o asemenea măsură încât l-a umbrit pe Iehova. Și este firesc ca numele lui Iehova să fie uitat de oamenii mântuiți. Dumnezeu nu a putut să nu prevadă acest lucru. De ce a propus o astfel de modalitate de a elibera oamenii care, inevitabil, i-a condus pe oameni să se închine unui non-Dumnezeu, adică la puterea păgânismului? Dumnezeu a avut întotdeauna grijă cu atâta sârguință ca Israelul să nu înceapă să-și venereze prea mult eroii și învățătorii (mormântul lui Moise a fost ascuns de oameni) și altarele (distrugerea șarpelui de cupru). Și dintr-o dată - o astfel de greșeală...

Dacă Martorii lui Iehova au dreptate, atunci îi pot felicita pentru o descoperire uimitoare: se pare că unul dintre primii atei din lume a fost... Apostolul Pavel. El a fost cel care a spus odată: „ *N-am hotărât să nu știu nimic altceva decât pe Isus Hristos și pe El răstignit”* (1 Corinteni 2:2). Dacă Hristos nu este Dumnezeu, atunci Pavel, care a spus că nu vrea să știe nimic sau pe nimeni afară de Hristos, a declarat prin aceasta că nici el nu vrea să-L cunoască pe Dumnezeu. Hristos a întunecat Cerul cu Crucea Sa. În acest caz, Hristos nu L-a revelat pe Tatăl, ci L-a ascuns în spatele Său.

Dacă nu recunoaștem marea taină a evlaviei în Hristos *: Dumnezeu S-a arătat în trup* (vezi: 1 Timotei 3:16), atunci predicarea apostolică a lui Hristos se dovedește a fi o subtilă propagandă ateistă. La urma urmei, apostolii predică că *nu există mântuire în nimeni altcineva* (Faptele Apostolilor 4:11). Dacă Hristos nu este Dumnezeu, ci doar un „mesager”, un „învățător”, doar un om, dacă Fiul și Tatăl nu sunt aceiași, atunci avem în fața noastră predicarea ateismului. Dumnezeu nu va mântui și nu mântuiește. Mântuirea este doar în omul Isus. Dar apostolii în mod clar nu sunt atei. Ei cred în Creator. Și înțeleg perfect că *omul nu va da răscumpărare pentru sufletul său* (vezi: Matei 16:26). Dacă mântuirea este

în Dumnezeu și mântuirea este numai în Hristos - aceste două mărturisiri de credință pot fi combinate doar cu ajutorul doctrinei Treimii.

Și numai într-un singur caz putem trata narațiunea Noului Testament cu respect religios și moral: dacă în chipul epuizat al Suferindului de pe Golgota Îl recunoaștem pe Cel Care odată Însuși a creat întregul univers.

Prin urmare, însăși esența religiei monoteiste cere recunoașterea Treimii, cere recunoașterea lui Hristos cel Răstignit ca Fiu Veșnic, Dumnezeu Adevărat. Și același reproș pe care Sfântul Grigorie de Nyssa l-a făcut arienilor în secolul al IV-lea, care și ei negau Divinitatea lui Hristos, se aplică și „Martorilor lui Iehova”: „De ce Îl lipsiți pe Tatăl de recunoștință pentru mântuirea noastră, care a realizat eliberarea oamenilor din moarte prin puterea Sa, care este Hristos?” [162] .

ESTE VECHIUL TESTAMENT CRIMUD?

CU CINE A FOST RĂZBOIUL?

Astăzi este mai ușor să înțelegi misterul lui Israel decât era acum o sută de ani, pentru că pentru a-l înțelege trebuie să-ți imaginezi o lume locuită doar de păgâni. Trebuie să-ți imaginezi o lume în care Evanghelia nu a fost încă propovăduită și în care magicienii, vrăjitorii, șamanii, spiritele și zeii roiesc în jur. Astăzi este mai ușor de făcut. Încă o dată, oamenii obișnuiți se sperie unii pe alții cu blesteme și ochi răi, încă o dată șamanii rătăcitori își oferă serviciile în „vrăji de dragoste” și „spărgători de dragoste”. Încă o dată există o abundență de nume și măști ale diferitelor spirite și zeități, cuvinte oculte care denotă tot felul de „planuri”, „eoni” și „energii”. Oamenii au uitat că poți pur și simplu să stai în fața lui Dumnezeu și, fără ritualuri complicate, vrăji și nume pompoase, să spui: „Doamne!”.

Și așa cum este rar astăzi să găsești o carte despre ortodoxie la tarabele cu cărți care umplu intersecțiile și pasajele subterane ale orașelor, era la fel de rar acum trei mii de ani să auzi pe pământ cuvântul despre Unicul Dumnezeu.

Israelul a apărut târziu pe scena istoriei universale și pe o suprafață foarte limitată de teritoriu. Mai mult de un mileniu de istorie culturală umană era deja în urmă. Piramidele egiptene fuseseră deja construite. Legendele sumeriene fuseseră deja compuse. Corăbiile feniciene navigaseră deja pe Mediterana... Labirintul fusese deja construit în Creta...

De multe ori, în cele mai diverse țări și triburi, s-au spus mituri ciudate despre Dumnezeu care a fost răsturnat sau ucis. Și în locul Lui stăteau actualii „domni” cerești - Baalii. Asta credeau rudele evreilor - locuitorii Canaanului. Ei erau

convinși că Dumnezeul suprem fusese răsturnat de strănepotul său pe nume Baal. Acest mit din tradițiile din Orientul Apropiat, cel mai probabil hitite, a trecut la greci [163] (cu o schimbare de nume, se spunea acum despre Zeus și Cronos). În Sumer se credea că actualul lor conducător - Marduk - a venit la putere ucigând zeița primordială pe nume Tiamat...

Oamenii se închinau spiritelor, despre care ei înșiși știau că nu erau Dumnezeu, adică Ființa Creatoare Primordială. Religia era inseparabilă de magie și vrăjitorie. Și nu doar slăbiciunea spiritului uman era motivul pentru care religiile popoarelor de pe Pământ îl uitau pe Dumnezeu. Acele spirite pe care le chemau în diferite moduri erau destul de reale. Ele puteau oferi un oarecare ajutor - dar cu condiția ca închinarea umană să fie limitată la ele și să nu-L caute pe Dumnezeu.

Omenirea avusese deja o istorie religioasă lungă și nu prea reușită pe vremea lui Moise (viața sa este de obicei datată în secolul al XIII-lea î.Hr.). Ceea ce s-a întâmplat cu Moise nu poate fi înțeles dacă îl privim doar din perspectiva timpului nostru și după standardele noastre. Când Soarele strălucește, o așchie pare inutilă și produce mai multă funingine decât lumină. Dar să ne imaginăm că Soarele nu a răsărit încă. Și atunci va exista un motiv să spunem un cuvânt bun despre aschie.

Cruzimile Vechiului Testament – în special față de locuitorii Canaanului, cucerit de evrei – par oribile. Dar, în primul rând, dacă avem tocmai această impresie despre el, înseamnă că a condus la scopul pentru care a fost dat odată. Noi și lumea noastră am devenit cu adevărat mai buni. Simțul moral a devenit mai ascuțit. Am devenit capabili să ne indignăm față de ceea ce alteori părea de la sine înțeles.

Ura Israelului față de locuitorii Canaanului devine cel puțin de înțeles dacă ne dăm seama ce anume au întâlnit evreii acolo. În Canaan, Fenicia și Cartagina (Cartagina - „Novgorod” - era provincia nord-africană a Feniciei) era venerat un zeu pe nume Baal (de unde și numele binecunoscute: Hannibal „Baal este milostiv cu mine” și Hasdrubal (Azrubaal) „Baal ajută”) [164] . El era zeul soarelui (Baal-Hammon - „stăpânul căldurii”) și, în același timp, al fertilității. Dar jertfele aduse acestei zeități solare erau aduse noaptea. Aceste jertfe erau arse în așa-numitul tofet (literalmente „locul arderii oamenilor”; vezi 2 Samuel 23:10, Ieremia 7:31). Rămășițele erau îngropate în aceeași curte în urne speciale, peste care erau așezate stele... Ce victime? - Copii...

„Studiile antropologice efectuate asupra rămășițelor unor astfel de victime au arătat că 85% dintre victime aveau sub șase luni... Este adevărat, victima nu era arsă de viu; copilul era mai întâi ucis, iar apoi, mort, era ars pe mâinile de bronz ale statuii zeului, iar acest lucru se făcea noaptea în sunetele flautelor,

tamburinelor și lirelor. Un astfel de sacrificiu se numea molk sau molek. Înțeles greșit, acesta servea drept pretext pentru fenicieni pentru a-l construi pe zeul Moloh, care devora vieți omenești... În principal, copiii aristocraților erau sacrificați. Acest lucru coincidea cu ideile antice despre datoria celor care conduceau comunitatea față de zei... În timpul asediului orașului de către Agatocle, peste 500 de copii au fost arși - 200 dintre ei au fost hotărâți de autorități, iar 300 au fost sacrificați în mod voluntar... Sacrificiile de copii erau efectuate anual" [165] .

Providența divină i-a adus pe evrei într-un ținut ai cărui locuitori (și rudele lor cele mai apropiate!) practicau o religie extrem de contrastantă cu a lor. Chiar și păgânii erau indignați de religia Canaanului. Regele persan Darius, invitându-i pe fenicieni să-i devină aliați în campania împotriva Greciei, a pus drept condiție a alianței refuzul sacrificiilor umane [166] . „Spiritualitatea" punică nu a stârnit entuziasm nici în rândul autorilor greco-romani.

După cum a remarcat pe bună dreptate G. K. Chesterton, „consulii Romei și profeții lui Israel iubeau lucruri foarte diferite și incompatibile. Dar urau aceleași lucruri" [167] . Războaiele punice ale Romei, pe care Cato cel Bătrân le cheamă „Cartagina trebuie distrusă", blestemul aruncat de romani chiar asupra locului orașului, distrus din temelii de armata lui Scipio [168] , au rădăcini morale comune cu ordinele lui Iosua, care a pârjolit țara Canaanului [169] de la oamenii a căror rațiune religioasă devenise atât de încețoșată încât și-au sacrificat întâii născuți zeului lor și și-au onorat zeița cu prostituție sacră (acordând străinilor dreptul de intrare în templele lor - astfel încât să le poată priva pe fecioarele canaanite de inocența lor de acolo)...

Uneori este necesară curățarea unui mediu contaminat pentru a păstra sănătatea. Fanatismul este tolerat în Biblie – în fața extremelor păgâne, este un rău mai mic decât indiferența. *Armaghedonul* – un cuvânt care a devenit sinonim cu războiul sfânt – provine de la numele orașului canaanit Meghido, în timpul săpăturilor căruia „în temelia zidului s-a găsit un vas cu rămășițele unui copil, aparent o jertfă adusă la temelie" [170] …

Nu este un fundal luminos care precede apariția lui Israel și îl înconjoară în timpul rătăcirilor sale. Lumea este infectată cu păgânism și moarte. Aici, oamenii construiesc Turnul Babel. De ce? Nu pentru a cădea în genunchii lui Dumnezeu [171] , ci pentru a se lăuda înaintea Cerului și înaintea altor oameni cu realizările „tehnologiei lor avansate" [172] și „pentru a-și face un nume".

Aici rezidă problema: dacă Dumnezeu este pierdut, omul nu-L mai poate găsi. După cum spunea odată Sfântul Ioan Gură de Aur: Cum poate cineva să repare ceea ce Dumnezeu Însuși a distrus? [173] Dacă Dumnezeu Și-a întors fața, omul

nu va putea alerga „în jurul” lui Dumnezeu pentru a-L privi din nou în ochi. Scriitorii greci credeau, în general, că cuvântul „dumnezeu” (qeos) provine de la verbul qeein – a alerga. Dar dacă Dumnezeu fuge, este omul capabil să-L ajungă din urmă?

Aici rezidă problema: dacă Dumnezeu este pierdut, omul nu-L mai poate găsi. După cum spunea odată Sfântul Ioan Gură de Aur: Cum poate cineva să repare ceea ce Dumnezeu Însuși a distrus? [174] Dacă Dumnezeu Și-a întors fața, omul nu poate alerga „în jurul” lui Dumnezeu pentru a-L privi din nou în ochi. Dacă filozofii greci aveau dreptate când îl numeau pe Dumnezeu „fugarul”, poate omul să-L ajungă din urmă pe Dumnezeu?

Totuși, omul nu L-a urmărit atât de mult pe Dumnezeul pierdut. Un simbol foarte important ne întâlnește la pragul istoriei biblice: Adam, păcătuind, se ascunde de Dumnezeu sub un tufiș…

LECȚII DE RĂBDARE ÎN VECHIUL TESTAMENT

Și o altă lecție foarte importantă ne întâmpină pe primele pagini ale istoriei biblice. Povestea biblică a creării lumii în șase zile îl caracterizează în primul rând pe Dumnezeul Bibliei și îl caracterizează printr-o trăsătură foarte importantă: se dovedește că El este Dumnezeul răbdării. Dumnezeu știe să tolereze imperfecțiunea lumii. Faptul că pământul din prima zi se dovedește a fi „fără formă și gol” nu este folosit de Dumnezeu ca pretext pentru a distruge primul act creativ aparent eșuat. Zeul sumerian Apsu a vrut să-și distrugă primele creații. Potrivit lui Hesiod, „copiii născuți din Gaia-Pământ și Cer-Uranus erau teribili și au devenit urâți de tatăl lor la prima vedere” (Teogonia, 155). Dar, deși Dumnezeul Bibliei nu creează lumea într-o clipă, imediat perfectă și plină de creaturi recunoscătoare, El admiră o lume atât de imperfectă: „Și Dumnezeu a văzut că era bună” (Geneza 1:12). El își desfășoară planul în timp. Și binecuvântează chiar și zilele intermediare, adică stările Universului.

Și apoi, după prima greșeală a oamenilor, Dumnezeul răbdării nu S-a îndepărtat de ei. S-a îndepărtat și mai mult (oamenii L-au îndepărtat de viața lor privată) – dar nu S-a îndepărtat, nu a fost „dezamăgit”. Într-o zi, însă, pe măsură ce urâciunile umane se acumulau, chiar și scriitorul biblic și-a imaginat că paharul răbdării lui Dumnezeu era plin și a scris: „Și Domnul S-a pocăit că a făcut omul pe pământ” (Geneza 6:6). Dar totuși, Dumnezeu este credincios copiilor Săi necredincioși: „Poate o femeie să uite copilul pe care îl suge și să n-aibă milă de fiul pântecelui ei? Chiar dacă ar uita, Eu tot nu te voi uita” (Isaia 49:15).

Biblia este o revelație a răbdării lui Dumnezeu. Sfântul Ioan Gură de Aur subliniază că Dumnezeu, care este atât de repede la creare, Dumnezeu care a

creat întreaga lume în doar șase zile, le spune soldaților lui Israel: „Înconjurați Ierihonul șapte zile”. Cum, exclamă Gură de Aur, „poți construi lumea în șase zile și distruge un oraș în șapte zile?” [175]

Hrisostom îl compară și pe Dumnezeu cu un fermier. „Ce va spune un om ignorant când va vedea un fermier aruncând boabe pe pământ? Aruncă lucrurile terminate, adunate cu atâta greutate și chiar se roagă să vină ploaia și ca toate acestea să putrezească mai repede!” [176] . Când semănătorul împarte boabele, nu poate decât să aștepte cu răbdare recolta. Hristos le interzice apostolilor să seceră recolta înainte de vreme. Nici ereziile nu pot fi plivite cu secera.

Munca fermierului învață răbdarea. „Nu primeam uneori, copii fiind, semințe ca să le semănăm? Nu alergam apoi în fiecare oră să vedem dacă apăruse vreun vlăstar din pământ? În cele din urmă, săpam adesea pământul pentru a ne asigura că semințele încolțeau și reușeam să ne asigurăm că semințele nu încolțeau. Nu apăsam uneori sau chiar deschideam un boboc cu mâinile, ca să înflorească mai repede și nu ne supăram foarte tare când acesta se ofilea mai târziu, stricat de noi. Nu știam cum să ne comportăm cu cei vii. Nu aveam răbdare. Faptul că Dumnezeu a vrut să creeze viață pe pământ este o revelație a răbdării Sale” (Guardini) [177] .

ESTE ISRAEL CHIAR ALESUL?

Dumnezeu este un fermier, nu un tiran. „Ce am face dacă am construi lumea, chemând la existență o ființă măreață și am vedea că aici ceva a eșuat, acolo este doar pe jumătate în ordine și aici ambele sunt nelalocul lor? Am interveni imediat, am smulge-o, am distruge-o, nu-i așa? Nu am observa valoarea care se află chiar și în imperfect, scânteile de lumină adevărată din eșuat - am uita cât de importantă este pentru tot ceea ce este frumos” (Guardini) [178] .

Așadar, Dumnezeu nu Se îndepărtează de lume – nici măcar de o lume care L-a uitat, de o lume desprinsă de Creator de tot felul de impostori spirituali. Dumnezeu merge în căutarea omului.

Dar încearcă să citești Evanghelia unui ocultist înrăit. El va găsi în ea doar confirmarea concepțiilor sale păgâne. Nici măcar nu va observa noutatea ei, va reinterpreta totul conform obiceiurilor sale într-un spirit plat-„ezoteric”. La fel era și în vremurile de demult: Cuvântul lui Dumnezeu nu-și găsea un interlocutor printre popoarele pământului...

Da, o altă circumstanță este importantă de reținut: aceasta se întâmpla într-o perioadă în care oamenii nu își realizaseră încă pe deplin independența și unicitatea personală. Omul se considera doar ca parte a unui întreg. Subiectul

gândirii, al credinței, al acțiunii istorice nu era un individ, ci o națiune sau un oraș – un polis. Pe atunci, religia nu era încă o chestiune personală, o chestiune de conștiință. Era percepută ca o chestiune publică, socială, de stat. Prin urmare, era imposibil să găsești indivizi printre diferite națiuni și să proclami Adevărul prin intermediul lor. Pentru ca oamenii să audă Cuvântul lui Dumnezeu, să accepte legea Lui și să o împlinească cu adevărat, era necesar să se îndrepte nu către un singur individ, ci către o comunitate integrală de astfel de oameni, adică către o națiune. Prin urmare, Cuvântul lui Dumnezeu își caută interlocutorul printre națiuni. Și nu găsește. Toate națiunile s-au obișnuit deja să asculte foșnetul nopții. Și atunci Cuvântul decide *să-și creeze* un interlocutor.

Suntem obișnuiți cu expresia „Israel este poporul ales al lui Dumnezeu”. Dar această expresie are o conotație, atât nebiblică, cât și pur și simplu neplăcută. Ne aduce imediat în minte o asociere cu un magazin: Dumnezeu privește națiunile prezentate înaintea feței Sale și o alege pe cea evreiască dintre multele fețe - dintr-un anumit motiv, El i-a plăcut mai mult pe evrei. Pentru anumite merite anterioare, evreilor li se acordă acum privilegiul de a fi considerați poporul ales al lui Dumnezeu...

Însă o citire atentă a Bibliei dezvăluie o poveste complet diferită: Israel nu este poporul ales al lui Dumnezeu, ci creat de Dumnezeu. „Mi-am *format* acest popor ” (Isaia 43:21). Israel nu a avut nicio istorie care să fi precedat intrarea sa într-un legământ cu Dumnezeu. Avraam, fondatorul poporului evreu, nu a avut copii. Dumnezeu a dorit să încheie un legământ cu urmașii unui bătrân fără copii - și în acest scop i-a dat acest urmaș. Mai mult, pentru ca Israel să înțeleagă pentru totdeauna că nu are niciun „drept la viață” natural, că întreaga sa existență este un dar de la Dumnezeu, că este susținută de un fir al milei lui Dumnezeu și nu de granitul „legii naturale”, lui Avraam i se poruncește să-și sacrifice singurul fiu, Isaac. A sacrifica înseamnă a renunța la posesie, a renunța la drepturile de proprietate. Ceea ce este sacrificat nu mai este al meu. Isaac fiind sacrificat este o ruptură în succesiunea naturală de la tată la fiu. Isaac nu mai este atât fiul lui Avraam, cât fiul lui Dumnezeu, „întâiul născut” al Său.

Acesta este un popor creat să audă, să răspundă la Cuvântul lui Dumnezeu. Un popor care își datorează originea Legământului. Totuși, ceea ce aud, vor trebui să spună și altora. Israelul a fost creat astfel încât ceea ce trăiesc ei să poată absorbi treptat întreaga lume, curățind-o de păgânism.

Dar mai întâi, el însuși nu ar trebui să se transforme într-un alt furnizor de mituri păgâne. Ce este păgânismul? Păgân înseamnă popor. Păgânismul este religia „limbilor”, a popoarelor. Este rodul creativității religioase umane. Teologia creștină recunoaște acele mecanisme de creare a miturilor care sunt descrise de studiile științifice religioase moderne, de filozofie și psihologia religiei. Spunem

doar: aceste mecanisme umane funcționează pe deplin și exhaustiv în religiile păgâne, dar sunt insuficiente pentru a explica creștinismul. Pe lângă mecanismele „arhetipurilor", „proiecției", „sublimării", „represiunii" etc., pentru a explica creștinismul avem nevoie în primul rând de Hristos însuși. Poate că înfrângerea lui Spartacus a facilitat cu adevărat victoria lui Hristos. Dar Hristos însuși a fost totuși necesar pentru această victorie.

Din punctul de vedere al teologiei biblice, păgânismul este rodul căutărilor religioase ale oamenilor, iar Legământul este rezultatul revelației lui Dumnezeu către oameni. Religia biblică nu este religia lui Israel. Nu este un sistem de credințe dezvoltat de poporul evreu în timpurile străvechi. Biblia a fost impusă lui Israel, nu creată de ei [179] .

Moise își conduce poporul afară din Egipt cu forța („Moise i-a zis Domnului: «Prin puterea Ta ai scos pe acest popor»" – Numeri 14:13), iar scopul călătoriei sale de patruzeci de ani este… moartea propriului său popor: „Toți cei ce au văzut slava Mea și semnele Mele pe care le-am făcut în Egipt și în pustie și M-au ispitit de zece ori și n-au ascultat de glasul Meu, nu vor vedea țara pe care am jurat-o părinților lor. Numai copiilor lor care sunt aici cu Mine, care nu deosebesc binele de rău, tuturor celor mici care nu înțeleg nimic, lor le voi da țara; dar toți cei ce M-au mâniat n-o vor vedea" (Numeri 14:20-23). Cei care s-au născut în robie, cei care sunt prea îmbibați de magia egipteană și de păgânism [180] , nu pot intra în Țara Sfântă (chiar și Moise însuși o vede doar de departe, dar nu atinge Țara Făgăduinței). Acești patruzeci de ani sunt o serie continuă de rebeliuni ale lui Israel împotriva lui Moise și a Dumnezeului său.

Evreilor nu le place noua lor religie („Până când va cârti această adunare rea împotriva mea?" – Numeri 14:27). Și Moise nu este încântat de poporul său. Iată mărturisirea sa amară: „Moise a zis Domnului: «De ce chinuiești pe robul Tău? Și de ce n-am găsit favoare la ochii tăi, de ai pus povara acestui popor asupra mea? Oare eu am purtat tot acest popor în pântecele meu și l-am purtat eu, de-mi zici: «Du-l în brațe, cum poartă doica un copil, în țara pe care ai jurat-o părinților lui?» De unde voi lua carne ca să dau la tot acest popor? Căci ei plâng înaintea mea și zic: «Dă-ne carne să mâncăm!» Eu singur nu pot duce tot acest popor, căci este prea greu pentru mine. Dacă-mi faci una ca asta, omoară-mă în schimb»" (Numeri 11:11-15).

După Moise, judecătorii și profeții intră într-o luptă împotriva înclinațiilor păgâne ale poporului lor. Facerea de idoli și spiritismul, magia și astrologia, pasiunea pentru doctrinele și practicile păgâne ale triburilor vecine - acestea sunt lucrurile de la care oamenii se abat la cea mai mică îngăduință și de la care sunt iar și iar târâți de fanatici trimiși de Dumnezeu [181] . Profeții și judecătorii ucid pe răzvrătiți atât prin puterea lui Dumnezeu, cât și prin sabie; răzvrătiții (exprimând

aspirațiile poporului, adică visul magiei aducând bogăție) ucid și expulzează pe profeți... *Alții au fost torturați, neacceptând eliberarea; alții au suferit insulte și bătăi, precum și lanțuri și închisoare; au fost lapidați, tăiați cu fierăstrăul, supuși torturii... au murit de sabie, au rătăcit în piei de oaie și de capră, suferind lipsuri, necazuri, amărăciune; cei de care lumea nu era vrednică au rătăcit în pustiuri, în peșteri și în vizuinile pământului* (Evrei 11:35-38).

Poporul le-a poruncit profeților: „Nu proroci în Numele Domnului, ca să nu muriți în mâinile noastre" (Ieremia 11:21). Dar profeții L-au implorat pe Domnul: „Dumnezeule, apără-mi pricina cu un neam nelegiuit" (Psalmul 43:1). Și Dumnezeu a răspuns chemării lor. Așa arăta istoria lui Israel în ochii Lui: *Când te-ai născut... buricul nu ți-a fost tăiat, nu ai fost spălată cu apă, nu ai fost înfășurată în scutece. Nimeni nu s-a îndurat de tine... ci ai fost aruncată pe câmp, din cauza disprețului față de viața ta, în ziua în care te-ai născut. Apoi am trecut pe lângă tine și te-am văzut aruncată în picioare, călcată în picioare în propriul tău sânge și ți-am zis: „Trăiește!"... Ai crescut și te-ai mărit... Apoi am trecut pe lângă tine și te-am văzut; și iată, acesta era timpul tău, timpul iubirii; am întins peste tine poalele hainei Mele, ți-am acoperit goliciunea și ai devenit a Mea. Te-am spălat cu apă, ți-am spălat sângele de pe tine și te-am uns cu untdelemn... Te-am împodobit cu podoabe... Erai împodobită cu aur și argint și erai nespus de frumoasă... Dar te-ai încrezut în frumusețea ta și, bucurându-te de slava ta, te-ai făcut o curvă și ți-ai desfăcut curvia cu toți cei care treceau, dându-te lui... Ți-ai necinstit frumusețea și ți-ai desfăcut picioarele la toți cei care treceau... Cât de slabă trebuie să fie inima ta... Când ai făcut toate acestea, ca o curvă nestăpânită!... Toate curvele primesc daruri, dar tu însăți le-ai dat daruri tuturor iubiților tăi și i-ai mituit... De aceea, ascultă, desfrânată, cuvântul Domnului! Voi aduna pe toți iubiții tăi... Te voi da în mâinile lor și îți vor distruge curviile și te vor tăia în bucăți... cu săbiile lor... Îți voi face cum ai făcut și tu, disprețuind jurământul și rupând legământul. Dar Îmi voi aduce aminte de legământul Meu cu tine... și voi întemeia cu tine un legământ veșnic. Atunci îți vei aduce aminte de căile tale și îți va fi rușine… Îți voi ierta tot ce ai făcut… Nu am plăcerea în moartea celor ce moare… ci întoarce-te și trăiește!* (Ezechiel 16:4-18:32)

Ne putem aminti și de cuvintele lui Hristos adresate lui Israel: *Ierusalime, Ierusalime, tu care omori pe proroci și ucizi cu pietre pe cei trimiși la tine! De câte ori am vrut să-ți adun copiii, cum își adună găina puii sub aripi, și n-ați vrut! Iată, casa voastră vă este lăsată pustie* (Matei 23:37). Copilul găsit adult și obraznic se desprinde de Cel ce l-a crescut…

Astfel, religia Legământului este impusă Israelului, nu creată de ei. Acest lucru este evident nu doar din ceea ce spun anumite texte biblice. Este și mai evident din tăcerile lor. Pentru religia populară păgână, două teme sunt cele mai

importante: poveștile despre stele și narațiunile despre viața de apoi. Dar în locul acestor povești din Biblie există lacune mari...

CEEA CE TĂCEȘTE VECHIUL TESTAMENT

„Se spune atât de puțin despre astronomie în Biblie încât nici măcar o dată nu sunt numite toate planetele”, a remarcat Galileo [182] . În mod deliberat, soarele și luna nu sunt numite în Cele Șase Zile ale lui Moise. Cunoscând tradiția păgână („zeii sunt aceiași soare și lună și planete și stele fixe” *Cicero* . Despre natura zeilor 2.80), Moise spune pur și simplu „marea lumină” și „mica lumină”, evitând cuvintele „soare” și „lună”. În acest fel, el profanează altarele păgâne. Soarele este acum pur și simplu soarele și nu Ra, iar luna este pur și simplu luna și nu Astartee-Selena-Tanit-Ișstar-Inanna-Soma [183] . În limbaj modern, el ar putea spune: „Și Dumnezeu a creat și două sisteme de iluminat: unul principal și celălalt de urgență.” Și rezultatul ar fi același: nu mai există nicio dorință de a ne închina becurilor care atârnă deasupra capetelor noastre, așa cum spun instrucțiunile, de dragul de a ne ajuta.

Luminătorii nu mai sunt zei planetari. Ei sunt puși în slujba pământului. - „Ca să nu-ți ridici ochii spre cer și să vezi soarele, luna și stelele, toată oștirea cerurilor și să te lași ademenită, să te închini lor și să le slujești” (Deuteronom 4:19). De aceea nu există mituri despre stele în Biblie.

Biblia dezamăgește lumea, eliberează omul de astrolatrie, de captivitatea stelelor. „Îi cinstim pe Ahura și Mazda, ne rugăm lunii și stelelor”, murmurau păgânii [184] . Iar profeții obiectau: „Soarele, luna și stelele, fiind strălucitoare și trimise pentru nevoie, sunt ascultătoare... De ce atunci se poate crede sau spune că sunt zei, când nu sunt puternici nici să judece, nici să facă bine oamenilor? De aceea, știind că nu sunt zei, nu vă temeți de ei” (Epistola lui Ieremia, 59-64) [185] .

Și mai izbitoare este a doua lacună biblică.

Religiile dezvoltate de pretutindeni, religiile care au dobândit o dimensiune morală (și chiar și din punctul de vedere al celor mai „obiective studii religioase”, religia Israelului Antic, religia Profeților, aparține acestei categorii), spun că pedeapsa îl așteaptă pe om dincolo de această viață: răul pentru răul pe care l-a făcut și binele pentru binele pe care l-a făcut. Religiile definesc în moduri foarte diferite ce este bine și ce este rău pentru soarta ulterioară a sufletului. Diferite religii au răspunsuri complet diferite la întrebarea ce anume în om poate intra în viitor. Ideile despre cum va fi această realitate viitoare, autentică, sunt, de asemenea, foarte diferite. Religiile își pot imagina această viață viitoare în general în mod diferit (dizolvarea în Absolut, intrarea în Nirvana, cea mai bună

reîncarnare, viața în lumea zeilor și a strămoșilor, învierea fizică etc.). Dar toate spun: ceea ce ai început pe pământ va continua în viitor.

Toate religiile dezvoltate spun asta, dar nu și religia Vechiului Testament. Această religie nu le spune adepților săi nimic despre supraviețuirea omului (sufletul său, „atman" etc.) după moartea trupului.

Cărțile Vechiului Testament nu conțin promisiunea unei recompense după moarte, nu vă așteptați la paradis. *Aduceți-vă aminte că viața mea este doar o suflare, ochiul meu nu se va mai întoarce să vadă binele. Ochiul celui ce m-a văzut nu mă va vedea: ochii tăi vor fi asupra mea și eu nu mai sunt. Norul se subțiază și se duce, așa că cel ce se pogoară în iad nu se va mai sui, nu se va mai întoarce la casa lui și locul lui nu-l va mai cunoaște. De aceea nu-mi voi stăpâni gura; voi vorbi în necazul duhului meu și mă voi plânge în amărăciunea sufletului meu* (Iov 7:7-11). Moartea, așa cum este percepută de autorii Vechiului Testament, nu este eliberarea de trup și nici un pas spre reunificarea cu Duhul Divin. Aici, pe pământ, se poate vorbi cu Dumnezeu. Moartea, însă, este acel abis în care nici măcar privirea lui Dumnezeu nu coboară și acel spațiu care nu este cuprins de memoria lui Dumnezeu și de Providența lui Dumnezeu. Lui Dumnezeu nu-i pasă de ceea ce nu există...

Gândirea religioasă umană își creează în mod natural propriile idei despre destinul viitor al omului. Scopul oricărei religii este de a învinge moartea. Aceasta este, și nu întrebarea originii universului, cea care interesează cel mai mult orice persoană în religie: „Doamne, cum voi muri?"

Aici se află centrul înțelepciunii egiptene. Sacramentul înmormântării și misterul „deschiderii gurii" defunctului, secretele îmbălsămării și piramidele, sfaturi despre justificarea în viața de apoi și depășirea încercărilor – aici bate inima religiei egiptene. Israel, în momentul nașterii sale istorice, părăsește Egiptul, scoate la iveală bogățiile egiptene... Moise însuși a fost învățat „toată înțelepciunea Egiptului" (Faptele Apostolilor 7:22). Dar tocmai din această comoară tanatologică [186] egipteană evreii nu au luat nimic. Niciun rit de înmormântare, nicio rugăciune funerară nu se află pe paginile Vechiului Testament. Doar o cenzură foarte strictă a putut rupe influența seculară a Egiptului asupra gândirii și credințelor evreilor. Această ruptură a avut loc, fără îndoială. Aceasta înseamnă că cenzura a fost strictă, iar reeducarea a fost dură și sistematică. Oamenilor nu li s-a permis să-și creeze propria mitologie.

Interesul pentru „cosmografie" și pentru viața de apoi, atât de natural și de pasionat printre ocultiștii din toate timpurile, nu a fost încurajat de Biblie. Impulsurile naturale, mult prea naturale, ale creării de mituri sunt înfrânate de frâul Legii și de focul discursurilor profetice.

Tăcerea Cuvântului lui Dumnezeu despre viața de apoi îi înspăimântă pe oamenii Vechiului Testament. Ei ar vrea să gândească altfel despre moarte – dar Revelația pe care o primesc nu este de acord cu aspirațiile inimii umane și tace despre ceea ce o persoană ar vrea să audă [187] …

Nu este întâmplător că am menționat Apocalipsa. În faptul că, în studiile religioase, Vechiul Testament nu răspunde la cele mai firești întrebări ale minții și inimii umane, văd o confirmare a originii sale non-umane, supranaturale.

În cele din urmă, al treilea argument în favoarea originii nefirești a religiei lui Israel este dat de istoria acestui popor. Diferența dintre ceea ce și cum credeau evreii pe vremea profeților și ceea ce a devenit iudaismul după respingerea Noului Testament este prea izbitoare. Tot ceea ce era interzis de Vechiul Testament se află în Cabala - magia și ocultismul, astrologia și negarea Unicului Dumnezeu Personal Creator [188] . Chiar și doctrina păgână a transmigrării sufletelor în casa goală a lui Israel a fost una dintre primele care a prins rădăcini. Când Israel nu a acceptat Noul Testament și a fost lăsat într-o casă goală, când „bătrânii au plecat” (profeții au plecat și Harul lui Dumnezeu a plecat) - în cele din urmă s-a predat complet dorințelor inimii sale și și-a creat religia pe care profeții l-au împiedicat să o creeze. A creat religia auto-îndumnezeirii [189] . A creat Cabala.

Nu este nimic ciudat în fascinația Israelului pentru magie. „Mai rapid, mai mare și mai ieftin” – cu aceste cerințe obișnuite ale pieței, orice națiune trece granița lumii spiritelor. Din punctul de vedere al istoriei religiei, era ciudat că această fascinație a apărut atât de târziu în istoria Israelului, iar înainte de aceasta, Israelul Antic a putut trăi mai bine de o mie de ani cu o religie care – spre deosebire de vecinii săi păgâni – nu știa nimic despre „căsătoriile divine” [190] , nu compunea mituri despre originea constelațiilor și planetelor [191] , nu venera stelele și spiritele, nu practica cultul strămoșilor, nu se ruga zeiței bogăției și zeităților vieții de apoi. Dar „după ce au pornit pe calea largă a creativității neîngrădite, poporul evreu a preluat la bătrânețe basmele pe care alte națiuni le ascultau cu drag în tinerețe” [192] .

În general, deși Providența lui Dumnezeu a păstrat și a îndrumat viața religioasă a lui Israel, aceasta a fost plină de ciudățenii.

Dar ar fi naiv să ne așteptăm ca națiunile care nu au auzit vocea directă a lui Dumnezeu să accepte brusc această religie ciudată a evreilor nomazi care au apărut recent de nicăieri. Nu, Israelul nu este chemat la lucrare misionară. Și el însuși nu înțelege încă pe deplin cine este și de ce Dumnezeu îi vorbește atât de exigent. Nu cunoaște încă viitorul pentru care a fost creat, viitorul ale cărui fire sunt țesute de mâna Providenței în istoria patriarhilor evrei. „Întîiul născut”

trebuie încă să crească. Și nu îi este încă pe deplin clar ce anume ar trebui să ofere lumii. Așadar, mai întâi, Israelul trebuie pur și simplu să supraviețuiască.

MUNCA UNUI PROFESOR

Și pentru a se asigura că are mai puține dificultăți de creștere, i se dă un „unchi" strict. Apostolul Pavel spune că legea evreiască din Vechiul Testament este „un îndrumător care să ne aducă la Hristos" (Galateni 3:24). Acest cuvânt ciudat, care nu este prezent în fiecare dicționar rusesc, devine mai clar dacă ne amintim baza sa greacă. În textul grecesc al Apostolului Pavel, există cuvântul paedagwgoV. Dar ar fi o greșeală să-l traducem cu cuvântul rusesc modern „pedagog". Dacă în rusa modernă, *pedagog* înseamnă *învățător* , atunci în lumea antică nu era chiar așa. Un pedagog era un sclav a cărui slujbă consta în a-l duce pe băiat de acasă la gimnaziu, asigurându-se că nu se poartă urât, nu-și irosește puterea și atenția în zadar. Pedagogul se asigură că băiatul ajunge în sala de clasă într-o stare care să-i permită să asculte și să audă povestea profesorului. Pedagogul în sine nu este un profesor. El este un ghid, un fel de unchi, care are grijă de băiat și tace când profesorul intră în sfârșit în sala de clasă.

Așadar, legea iudaică nu învață atât de mult, cât avertizează. Nu este o coincidență faptul că printre cele 613 porunci ale Pentateuhului (Torei) există 365 de interdicții și 248 de porunci. Numărul poruncilor negative, al avertismentelor, este mult mai mare decât numărul poruncilor pozitive, al prescripțiilor. Învățătorul va veni mai târziu. Învățătorul știe deja din experiență amară că beteala strălucitoare a vrăjitoriei și magiei îi distrage pe copii, îi seduce și nu le permite să-și atragă atenția și să se concentreze asupra a ceea ce spune Învățătorul. Învățătorul știe, de asemenea, că copiii ascultă mai confidențial poveștile copiilor. De aceea, El ia un copil pentru a-l crește. El ia un copil găsit, un copil găsit (Ezechiel 16:4-6).

Israel, odată creat de Dumnezeu prin Avraam, aflându-se în sclavia egipteană, s-a uitat pe sine, a uitat atât scopul său, cât și pe Dumnezeu. Dar Dumnezeu îl găsește din nou. Și prin Moise, El explică faptul că nu este prima dată când face asta. Prima dată când Dumnezeu a ieșit să caute omul a fost când exista un singur om, iar numele lui era Adam (Geneza 3:9).

Însă este periculos să fii profesor. La urma urmei, dorințele elevului și sarcinile puse în fața profesorului pot fi diferite. Și, prin urmare, profesorul este obligat să fie strict: „ *Eram păziți de Lege* până la vremea când trebuia să se arate credința... după ce a venit credința, nu mai suntem sub învățător" (Galateni 3:23-25). „Învățătorii, potrivit unui contemporan, se ocupau de tot ceea ce privea nevoile vitale ale elevului, dar se preocupau și de ceva și mai important -

castitatea; învățători, paznici și protectori, un zid al veacului înflorit, își protejau pupilii de ispititorii răi, precum câinii care latră de lupi." Profesorii supravegheau pregătirea lecțiilor de către elevi seara și în zori îi ridicau din pat. Ceea ce era predat de profesor era repetat cu ajutorul profesorului, iar acesta, încurajându-l pe elev, „striga la el, arătând toiagul și fluiera cu centura și, prin această lucrare, îi aducea aminte de ceea ce elevul uitase" [193] .

Însă copiii cresc, prind putere și încep să se răzvrătească împotriva celor în fața cărora se umiliseră abia ieri. „Funcția de profesor era asociată cu neplăcerile. Uneori, elevii îi făceau cele mai rele glume bietului profesor. Dacă un profesor stârnea ura în tinerii săi elevi, vai de el. Se întâmpla ca niște farse obraznice să-l așeze pe bietul profesor pe covorul care era de obicei întins pe podea, să arunce covorul cu persoana care stătea pe el cât mai sus posibil și apoi să sară ei înșiși înapoi, astfel încât profesorul să cadă la pământ; uneori era rănit dureros, iar viața lui însăși era în pericol. Dar profesorii trebuiau să-i ierte pe elevi, pentru că se aflau într-o stare de sclavie…" [194] .

Așadar, relația lui Dumnezeu cu Israel nu a fost ușoară. Cuvântul Israel în sine poate fi tradus în două moduri: „a-L vedea pe Dumnezeu" și „a lupta cu Dumnezeu". Dumnezeu-văzător și Dumnezeu-luptător [195] . „Îmi amintesc de prietenia tinereții tale, de dragostea pe care o aveai când erai mireasă, când mă urmai în pustie... Ce nelegiuire au găsit părinții tăi în mine, de s-au îndepărtat de mine și au urmat deșertăciunile și n-au zis: «Unde este Domnul, care ne-a scos din țara Egiptului?» Te-am adus într-o țară roditoare, dar tu ai intrat și Mi-ai pângărit țara. Păstorii s-au încălcat împotriva Mea, prorocii au prorocit în numele lui Baal și au urmat pe cei ce nu folosesc la nimic. Și-a schimbat vreun popor *dumnezeii* , măcar că nu sunt dumnezei? Poporul Meu și-a schimbat slava cu ce nu folosește la nimic. Poporul Meu a săvârșit două rele: M-au părăsit pe Mine, izvorul apelor vii, și și-au săpat fântâni, fântâni crăpate care nu pot ține apa. De demult ți-am rupt jugul, ți-am rupt legăturile și ai zis: «Nu voi sluji *idolilor* !» Totuși, pe orice loc înalt ți-ai aruncat poverile. Ai curvit pe deal și sub orice pom verde. Te-am sădit *ca* o viță de vie frumoasă; „Cum ai ajuns pentru Mine ca o vlăstă sălbatică de viță străină? Tu ai zis: «Am iubit străini și voi merge după ei!» Ai curvit cu mulți amanți; totuși întoarce-te la Mine! Întoarceți-vă, copii ai răzvrătiților! Întoarceți-vă, copii ai răzvrătiților! Eu vă voi vindeca abaterile!" (Ieremia 2:2-3:23)

Școala în care a fost crescut Israel este neobișnuită. Profesorul de acolo este strict nu doar față de elevul său apropiat. Este chiar mai strict, până la punctul cruzimii, față de acei „tovarăși mai în vârstă" care îl invită să ia parte la jocurile lor.

CINE NU POATE MERGE LA RĂZBOI?

Oricine a deschis cărțile istorice ale Vechiului Testament știe cât sânge este vărsat, câte binecuvântări sunt pentru crimele și jefuirea orașelor păgâne: „Să nu lăsați pe nimeni în viață în aceste cetăți, ca să nu vă învețe să faceți aceleași urâciuni pe care le-au făcut ei zeilor lor și să păcătuiți împotriva Domnului Dumnezeului vostru” (Deuteronom 20:16-18).

Cruzimea lumii Vechiului Testament a fost atât de izbitoare încât oamenii de mai târziu, cu o înclinație „umanistă”, s-au întrebat: este Dumnezeul lui Moise într-adevăr un Dumnezeu creator bun? Este El cu adevărat Creatorul Vieții? Sau este El un fel de spirit al morții, care seamănă moartea în jurul Său și în jurul Israelului Său?

Chiar și primii apologeți creștini (inclusiv Clement din Alexandria și Origen) au trebuit să apere cărțile sacre ale lui Israel. Pentru gnostici și păgâni, un zeu crud și prost, purtător al răului, se adresa oamenilor sub numele de Iehova. Creștinii le cereau celor care doreau să-L identifice pe Dumnezeu și pe Satana: ascultați Biblia. Uitați-vă la aceste porunci ale Dumnezeului biblic: „Când seceri roadele în ogorul tău și uiți un snop în ogor, să nu te întorci să-l iei; el va rămâne pentru străin, sărac, orfan și văduvă. Când îți vei scutura măslinul, să nu strângi nicio ramură după tine; el va rămâne pentru străin, orfan și văduvă. Când vei culege rodul viei tale, să nu-l strângi fără să lași pe nimeni în urmă; el va rămâne pentru străin, orfan și văduvă” (Deuteronom 24:19-21). „Să nu asupreși pe argatul sărac și nevoiaș, fie că este unul dintre frații tăi, fie unul dintre străinii tăi care sunt în țara ta, în cetățile tale. Să-i plătești plata în aceeași zi, ca să nu apună soarele înaintea lui, căci este sărac și sufletul lui tânjește după ea; ca nu cumva să strige împotriva ta către Domnul și să fie păcat asupra ta.” (Deuteronom 24:14-15) „Când vei veni la luptă, căpeteniile să vestească poporului și să spună: «Cine a zidit o casă nouă și n-a zidit-o din nou, să se ducă și să se întoarcă acasă, ca nu cumva să moară în luptă și să o zidească altul. Cine a sădit o vie și n-a profitat de ea, să se ducă și să se întoarcă acasă, ca nu cumva să moară în luptă și să o profite altul. Cine s-a logodit cu o nevastă și n-a luat-o, să se ducă și să se întoarcă acasă, ca nu cumva să moară în luptă și să o ia altul. Și dregătorii să vestească poporului și să zică: „Oricine este fricos și slab de inimă să se ducă și să se întoarcă acasă, ca să nu slăbească inima fraților săi ca inima lui!” (Deuteronom 20:2-8).

Pot *astfel* de porunci să vină din gura unui duh nechibzuit și rău? Dar de ce atunci Cel ce poruncește să se aibă grijă de săraci și străini poruncește să se măcelărească cetăți întregi?

PENTRU CE ESTE RĂZBOIUL?

Și din nou trebuie să ne întoarcem la situația care a fost punctul de plecare pentru întreaga istorie a lui Israel. Dumnezeu a devenit singur pe pământ. „Nu este om drept pe pământ” (Eclesiastul 7:20). Radiația păcatului și a morții s-a răspândit pe tot pământul după seria primelor catastrofe (de la evenimentele din Eden până la Turnul Babel).

Să ne imaginăm că pe Pământ a avut loc un război nuclear. Unii oameni au supraviețuit. Dar s-au trezit într-o lume în care nici măcar adăposturile antiaeriene nu-i mai pot salva de la moarte. Tot pământul, apa și aerul sunt pătrunse de radiații mortale. Există o mică șansă de a salva cel puțin o mână de generații viitoare: În timpul războiului, o stație spațială funcționa pe orbită. Se efectuau experimente pe ea pentru a cultiva plante în condiții de gravitație zero. Deoarece se afla în afara Pământului, furtunile războiului nuclear nu au afectat-o. Ea și numai ea avea semințe sănătoase, o mână de sol necontaminat și un recipient cu apă curată. Și acum această stație este aterizată pentru a-și folosi resursele acum unice. Dacă semințele care se află pe ea sunt pur și simplu donate, nu va ajuta pe nimeni.

Guvernul, care conduce rămășițele umanității, ia o decizie dificilă. Este selectată o mică parcelă de pământ („șase sutimi”). Stratul superior contaminat al solului este îndepărtat. Adâncimea expusă a pământului este arsă și calcinată cu foc - astfel încât să nu rămână spori ai nechibzuinței mutante pe acest pământ.

Pământ sănătos de pe stația spațială este turnat pe zona curățată. Semințe sănătoase sunt semănate în el. Acestea sunt udate cu moderație cu apă sănătoasă. Și paznicii sunt amplasați în jurul perimetrului - astfel încât nimeni, om sau animal, să nu pătrundă și să calce în picioare această parcelă unică. Pentru ca nici măcar polenul mutanților să nu zboare aici și pentru ca vântul să nu aducă praf de radiații - parcela este înconjurată de un cort transparent.

Și totuși, odată cu apele subterane, prin găurile din cupolă, cu oamenii care intră, cu radiațiile de fond din zonele învecinate, radiațiile pătrund și aici. Plantele de aici se îmbolnăvesc mai puțin decât în zonele neprotejate, dar tot se îmbolnăvesc. Și aici, din când în când, apar mutanți. Când un vlăstar sau altul al plantei speranței prezintă o tendință către aceleași mutații triste, grădinarul îl taie fără milă și arde spicele și ramurile uscate sau mutate. Prima recoltă nu este distribuită oamenilor. Totul este semănat din nou (amintiți-vă cum și-a creat Robinson Crusoe grădina de legume). Cineva moare de foame - dar nici lui nu i se dă o mână din aceste boabe prețioase. Și așa mai departe timp de multe generații la rând. Până când, în sfârșit, se creează o sămânță atât de rezistentă la radiații încât va fi posibil să se facă un antidot din ea și să se vindece toate plantele - atât sub cort, cât și în afara lui - de pe întregul pământ. În cele din urmă, printre aceste mii de vlăstari inițial, o ramură a adus rodul pentru care a

existat această agricultură ciudată. Acest fruct putea fi scos în afara stației experimentale și distribuit tuturor celor care îl doreau, astfel încât în ei, deja bolnavi de multe generații, să se producă o nouă mutație, acum bună.

Așadar, toate cruzimile din istoria Israelului sunt cauzate nu atât de cruzimea poporului Israel și a Dumnezeului lor, cât de globalitatea Darului care trebuie să intre în lume prin Israel. Pentru ca „noua generație a Israelului să nu aleagă Pepsi-Cola" – se creează un zid de izolare în jurul ei. Fiecare persoană și fiecare națiune poartă păgânismul în sine. Dacă sentimentul religios al oamenilor este lăsat să se dezvolte independent – se va crea tocmai „păgânismul" – o religie confortabilă a comunicării spirituale. Dacă există și o influență externă care emană din cultura păgână a vieții de zi cu zi – acest lucru va deveni complet inevitabil. Asta înseamnă carantină strictă.

Și totul de dragul unei singure ramuri, a unei singure lăstare, care apare pe copacul lui Iese. Pentru ca un suflet de o asemenea puritate, de o asemenea deschidere înaintea lui Dumnezeu, să apară pe pământ, încât atunci când va spune: „Iată, roaba Domnului. Fie-mi după cuvântul Tău", Cuvântul lui Dumnezeu va deveni trup omenesc în el. Acea Pâine Cerească va apărea pe pământ, care acum poate fi distribuită tuturor oamenilor, tuturor epocilor [196] .

Iată diferența fundamentală dintre înțelegerea creștină a istoriei Israelului și înțelegerea evreiască. Din punct de vedere creștin, istoria Israelului are un scop. Este o cale dificilă, dar necesară, care trebuie să se termine într-o zi. Și ceea ce se va găsi la capătul căii nu va fi dat doar Israelului și nu numai de dragul lui Israel. Prin Israel va fi dat pentru toți și de dragul tuturor. Aceasta înseamnă că Israelul ucide păgânii nu numai pentru bunăstarea copiilor săi, ci și pentru mântuirea urmașilor celor care acum i se opun lui și misiunii sale.

Creștinismul prețuiește misiunea istorică a Israelului mai mult decât Israelul în sine. Israelul nu există pentru sine, ci pentru întreaga umanitate. Măsura de apropiere de Dumnezeu pe care o are nu îi este dată pentru a-l diferenția pentru totdeauna de alte națiuni, ci pentru ca, în timp, privilegiile unice ale Israelului să fie extinse la toți. Doar fiul cel mare din parabola fiului risipitor nu a vrut ca Tatăl să-l accepte pe fratele său mai mic...

Israelul nu a observat momentul din istoria sa în care trebuia să se reveleze lumii. L-a dat lumii pe Hristos – dar nu l-a observat. Nu și-a dat seama cine anume predica pe pământul său sacru. Și, în final, după cum spune cu adevărat un teolog catolic, „Când, după ce și-a îndeplinit misiunea providențială, Israelul a dorit să-și păstreze privilegiile, a devenit un uzurpator" [197] .

Creștinismul a rupt relația dintre Israel și Dumnezeu, inclusiv cu alte națiuni. Și de aceea, una dintre primele teme ale teologiei creștine a fost... apărarea lui Israel. „Biserica lui Dumnezeu, evitând extremele amândurora (evrei și gnostici), ia calea de mijloc - și nu este de acord să se supună jugului legii și **nu permite ca aceasta să fie hulită** nici după încetarea ei, pentru că a fost utilă la vremea ei" (Sfântul Ioan Gură de Aur) [198] . Este suficient să ne amintim batjocura lui Celsus și Iulian, escapadele sălbatice ale gnosticilor împotriva istoriei și religiei Vechiului Testament - și va deveni din nou clar că Biserica a fost cea care a evitat amenințarea din partea lui Israel.

Din punct de vedere teologic, era necesar ca Biserica să apere Vechiul Testament. Dacă l-ar respinge, ar pune sub semnul întrebării cea mai prețioasă dogmă a sa: „Dumnezeu este iubire". Dacă Evanghelia nu ar avea preistorie, atunci povestea Evangheliei ar arăta ca o improvizație întâmplătoare. Dumnezeu, care a creat odată lumea, a uitat de ea. Copiii Săi pământești au crescut fără supraveghere. Dar când au devenit în sfârșit măcar puțin mai frumoși, Tatăl Ceresc și-a amintit brusc de noi și a trecut pe la noi în vizită. În acest caz, Evanghelistul Ioan greșește când spune despre Hristos: „A venit la ai Săi, și ai Săi nu L-au primit" (Ioan 1:11). Nu, nu a venit la ai Săi, ci la străini - dacă nu i-ar fi vizitat înainte. Și apoi, apropo, nu este nimic ciudat sau tragic în faptul că străinii nu au primit un străin. Dar întreaga tragedie a Evangheliei este că ai Săi nu i-au primit pe ai Săi...

Dacă respingem preludiul Vechiului Testament la Evanghelie, nu vom avea încredere în cel mai important lucru: Este dragostea întotdeauna în Dumnezeu sau a fost un sentiment accidental? Poate că L-a „copleșit" într-o zi. Și așa cum nu l-a păsat de copiii Săi pământești înainte de vremurile Evanghelice, El îi poate uita și după aceea. Întrebarea despre Israel este, în cele din urmă, o întrebare despre noi înșine. Putem *fi* siguri că Dumnezeu este cu noi acum și va fi și în viitor? Sau Cel care S-a îndepărtat de oameni după primele lor păcate și i-a abandonat timp de mii de ani reacționează și la nelegiuirile noastre? Există statornicie în Dumnezeu, în dragostea și răbdarea Lui? Inima omului cere speranță. Speranța cere concluzia: Da, Dumnezeu este același. „Hristos același ieri și azi și în veac" (Evrei 13:8). „Până la bătrânețe voi fi același și până la albeața voastră vă voi purta; Eu v-am făcut și vă voi purta, vă voi sprijini și vă voi păzi" (Isaia 46:4).

Apărând Evanghelia, Biserica a trebuit să apere lumea Profeților. Nu numai din motive etice, ci și din motive teologice, Biserica a luat istoria lui Israel și cărțile sale sub protecția sa intelectuală: Dumnezeul lui Israel nu este crud. Durerea pe care o provoacă este durerea pe care o provoacă un doctor cuiva pe care vrea să-l vindece. Cel care, văzând primul sânge, oprește indignat operația chirurgicală la mijloc, necunoscând scopul acesteia, îl va distruge pe pacient.

Scopul acelor incizii pe care Dumnezeu le-a făcut în istoria Vechiului Testament este revelarea Evangheliei. Este acest fruct rău? Nu? Dar atunci nu este nevoie să condamnăm acele altoi prin care Grădinarul a crescut acest Fruct.

SACRIFICIUL UMAN ȘI DIVIN

Este posibil să comparăm religiile între ele?

În Noua Guinee există un trib, ai cărui reprezentanți, atunci când îi întâlnești, nu ar trebui în niciun caz să-ți dai numele, să spui ceva despre tine sau să accepți ajutor de la ei. Aceștia sunt asmații, un popor uimitor, a cărui menționare inspiră frică, deoarece sunt vânători de capete cruzi și canibali. În 1961, aici a dispărut fără urmă Michael Rockefeller, fiul guvernatorului de atunci al New York-ului, unul dintre cei mai bogați oameni din America. 20 de marinari ai căpitanului Cook, care au debarcat de pe o navă pe țărm în 1770 în căutarea apei, au devenit victime ale băștinașilor. Faima proastă s-a lipit de această zonă. Canibalismul, teribil și de neînțeles, i-a transformat pe asmați în monștri însetați de sânge în ochii umanității civilizate. În anii '20 ai secolului nostru, olandezii, care dețineau aceste teritorii, au luptat fără milă împotriva canibalismului. Apoi, indonezienii au continuat expedițiile punitive cu aceeași determinare. Dar canibalismul nu a fost învins, ci mai degrabă alungat. Asmații au îndepărtat toate manifestările externe ale canibalismului din viața publică. Asmații cred că moartea unuia adaugă vitalitate celuilalt. Prin uciderea unei persoane dintr-un alt trib, își prelungesc astfel propria viață. Doar cel care a aflat numele persoanei ucise va putea „profita” pe deplin de rezultatele vânătorii. Prin urmare, vitejia războinicului Asmat depinde de capacitatea de a-și găsi victima, de a afla cât mai multe despre ea. Justificarea „morală” pentru „vânătorii de capete” sunt strămoșii decedați, care cer constant răzbunare. Totul poate fi pus pe seama sufletelor lor, puterea lor spirituală este folosită pentru a proteja împotriva spiritelor rele, care pândesc o persoană peste tot. De aceea, venerarea spiritelor morților a devenit o parte integrantă a credințelor Asmat... Vitejia unui războinic constă în victorie, indiferent de cost. Dacă este necesar, se va împrieteni cu locuitorii unui sat vecin, îi va invita să-l viziteze, îi va trata, va oferi asistență - și totul doar pentru ca, după ce a aflat cât mai multe despre inamic, să-l atace și să-l omoare o dată. Un cod ciudat de relații din punctul de vedere al omului alb. Destul de logică în acest context este percepția asmaților asupra poveștii biblice, pe care misionarii lor le-o prezintă cu perseverență și răbdare, deși până de curând au suferit adesea din cauza canibalilor trădători. Așadar, în ochii asmaților, Iuda arată ca un adevărat războinic-învingător alături de Hristos cel reflexiv, slab și simplu. El a reușit să câștige încrederea inamicului, a profitat de momentul potrivit, și-a păcălit victima și a dat o lovitură calculată cu precizie. Și-a atins scopul, a supraviețuit, iar Hristos...

„Asmații, războinici curajoși, neînfricați, oameni mândri care nu s-au supus cuceritorilor. Da, din punctul de vedere al omului alb, ei sunt trădători, perfidi și însetați de sânge, nu recunosc moralitatea și viața noastră. Și totuși ar fi păcat ca civilizația să le distrugă vreodată originalitatea” [199] .

Dacă cititorul împărtășește durerea autorului romanului Ogonyok, conform căreia canibalismul ar putea dispărea, iar lumea noastră ar deveni puțin mai puțin pluralistă, s-ar putea să nu mai lucreze și să nu mai citească. La întrebarea „Contează cum crezi?”, spre deosebire de presa de genul Ogonyok, răspund imediat negativ: nu, contează cum crezi. Contează dacă oamenii mănâncă între ei sau carne de oaie. Contează dacă se roagă la Hristos sau la Belzebul.

Cred că, menționând canibalismul, putem trasa o linie sub discuția pe tema „Pot fi religiile comparate între ele?” Da, religiile sunt diferite, diferențele lor pot fi observate și, după ce le-am conștientizat, putem admite că unele practici religioase sunt, ca să spunem blând, „mai înapoiate”, în timp ce altele sunt „mai spirituale”. O religie în care oamenii sunt sacrificați mi se pare „mai puțin sublimă” decât una care prescrie sacrificiul doar al animalelor. La rândul ei, o religie care recomandă sacrificarea mieilor în zilele de sărbătoare este inferioară uneia în care „sacrificiul de seară” este numit o rugăciune verbală și întoarcerea inimii unei persoane către Dumnezeu. Și chiar dacă îmi vor dovedi că cultul sacrificiului uman este mai vechi decât practica citirii psalmilor de seară, voi prefera să mă distanțez de „legendele ezoterice ale antichității” și să rămân într-o tradiție care nu are o vârstă atât de venerabilă.

Pot înțelege foarte bine alegerea tânărului brahman hindus care și-a schimbat tradiția străveche și „ezoterică” cu un creștinism mai recent și prozaic: „Bunicul meu Singh a fost un student serios al ocultismului și a fost întotdeauna critic față de cei care pur și simplu filosofau și nu încercau să folosească puteri supranaturale. Într-o zi, bunica mea Nani mi-a spus un secret pe care îl păstrase mulți ani: Singh își sacrificase primul fiu zeiței sale iubite Lakshmi, soția lui Vishnu Păstrătorul. În India exista un astfel de obicei, dar nu se vorbea despre el deschis. Zeița bogăției și a prosperității, ea l-a ajutat probabil pe bunicul meu să devină cel mai bogat și mai influent om din Trinidad cu o viteză incredibilă . ” [200]

În acest capitol, cu greu voi vorbi în numele meu. Voi încerca doar să arăt – pe ce fundal a răsunat predicarea profeților, și apoi a lui Hristos. Ceea ce este adânc cufundat în apele istoriei este văzut atât vag, cât și nostalgic. Dar există insule pe pământ unde multe rămân ca înainte. Evanghelia nu a fost auzită acolo.

Una dintre aceste insule este lumea lamaismului.

SACRIFICIILE BUDISTICE

Substratul care a „înghețat” Tibetul, frânându-i dezvoltarea spirituală în era pre-biblică, a fost budismul. Adevărul este că budismul nu are nicio idee despre Dumnezeu. Nici Unicul Dumnezeu-Creator Personal nu poate fi gândit conform regulilor filosofiei budiste, nici măcar Brahmanul Mondial, Spiritul Universal. Tot ceea ce există este un flux de particule, totul este generat de psihism. Totul este o manifestare a energiei psihice și, prin urmare, totul poate fi folosit - numai dacă îți dai seama că folosești aceste forțe în beneficiul comunității budiste.

Budismul Mahayana a ajuns în Tibet în secolul al VII-lea (misionarele erau prințese nepaleze și chineze, soții ale regelui tibetan Srontsangambo [201]). În secolul al IX-lea, a pătruns din aristocrație și cercurile savante la popor sub forma lamaismului, fondat de Padmasambhava (care el însuși era un adept al budismului tantric).

Popoarele din Tibet nu ieșiseră încă din stadiul șamanismului. Cultul lor consta în comunicarea cu spiritele, inclusiv cu cele destul de malefice și deschise. Conform logicii dezvoltării religioase, după un timp, ar fi putut accepta ideea unei singure Zeități și să se angajeze pe calea generală a dezvoltării umane... Dar predicatorii budiști au venit la ei și le-au spus că nu există Dumnezeu. Dar există spirite (din punctul de vedere al filosofiei budiste, în principiu, există orice forme de existență, dacă cineva se gândește constant și constant la ele și le transmite energia lor). Într-adevăr, orice budist știe că până și zeii s-au adunat la predicile lui Buddha. Dar Dumnezeu nu a venit. Asta înseamnă că El nu există. Cultul șamanic a fost susținut de filosofia budistă.

Adevărul este că însăși predica budistă din Tibet a fost nereușită. Filosoful misionar indian Shantirakshita a suferit o înfrângere într-o dispută cu preoții păgâni ai religiei Bon și, întorcându-se în India, l-a sfătuit pe Padmasambhava, un magician tantric, să vină în Tibet [202] . Acolo unde filosofia s-a dovedit neputincioasă (și nu a putut fi puternică în polemicile cu cei care nu știau nimic despre filozofie și logică), se presupunea că miracolele au ajutat.

Așadar, ajungând în Tibet, Padmasambhava a început să construiască mănăstirea Samye. Cu toate acestea, demonii s-au opus construcției. Intrând într-o luptă ocultă cu ei, Padmasambhava i-a supus și i-a transformat în slujitori, care au finalizat construcția [203] . Astfel s-a născut zicala preferată a lui E. Roerich: „Duhurile (demonii) construiesc templul” [204] . În plus, fondatorul lamaismului, după ce a învins forțele diabolice, a propus o condiție pe termen mai lung pentru eliberarea demonilor. De acum înainte, aceștia erau obligați să protejeze credința budistă. În general, din punctul de vedere al tantrismului, este neeconomic să eviți comunicarea cu spiritele și energiile întunecate - trebuie să

înveți să nu le respingi, ci să le folosești în propriile scopuri. Orice energie poate fi utilă în economia ocultă [205] .

Pe baza acestei legende și a acestei învățături tantrice, lingușirea acestor genii crude și sângeroase a ocupat locul principal în cultul popular. În mănăstirile budiste din Mongolia și Tibet, slujba zilnică de dimineață începe cu oferirea unei jertfe sângeroase „păstrătorului credinței, Zhamsaran, și altor zeități și genii feroce", „călăii divini și aducătorii de moarte ai dușmanilor credinței și virtuții".

Iată o descriere a acestor slujbe în cartea etnografului rus A. M. Pozdneev, republicată în 1993 în Kalmykia chiar de către budiști: „Cei care aduc balin huvaraks, înainte de începerea slujbei, trebuie mai întâi să contempleze Zhamsaranul și să-și imagineze întregul spațiu al lumii ca fiind gol. În spațiul acestui gol, trebuie să-și imagineze o mare nemărginită de sânge uman și de cal, în care valurile se leagănă într-un triunghi; chiar în mijlocul acestor valuri - un munte pătratic de cupru și pe vârful său - soarele, un cadavru de om și de cal, iar pe ele Zhamsaranul. Fața lui este roșie; în mâna dreaptă, emițând flacără, ține o sabie de cupru, sprijinindu-o pe cer; cu această sabie taie viețile celor care și-au încălcat jurămintele. În mâna stângă ține inima și rinichii dușmanilor credinței; sub brațul stâng apăsă un steag roșu din piele. Gura lui este teribil de deschisă, 4 colți ascuțiți sunt scoși; are trei ochi și o privire teribil de furioasă. Este încoronat cu cinci cranii umane. El stă în mijlocul focului arzător al înțelepciunii."

Aducând mental o cupă de sânge acestei armate și altora demoni, ei sunt chemați să distrugă dușmanii, în special pe cei care limitează răspândirea credinței și sfinteniei budismului. Iată un strigăt adresat lor: „Îl chem pe stăpânul vieții, care și-a stabilit locuința veșnică în țara sud-vestică a cadavrelor, marii călăi roșii și șimnusi, care nu se abat de la ordinele lui Zhamsaran, vin conform puterii promisiunii... Pentru a-i face pe plac lui Zhamsaran și tovarășilor săi, îi onorez cu o mare de sânge variat. Om-ma-hum... Toate forțele și obstacolele ostile, conform legilor tale stricte și crude, se transformă în praf... Cel care și-a deschis gura și și-a arătat colții, care are trei ochi pe fața sa teribilă, care și-a legat părul galben închis într-o împletitură, care și-a pus o coroană de cranii și un rozariu, un erou maiestuos, înzestrat cu o față imposibil de privit, te laud! Stând în dreapta ta, Ukhin-Tengri, care ține o sabie și un cui în mâini, are un corp albăstrui și o față roșiatică - te laud!... Regele gardienilor yaksha, mama cu fața roșie, stăpânul vieții, cei opt feroce „Spadasini și voi, călăi teribili, sporiți-vă energia! Arătați-vă puterea celor păcătoși, care ridicați bariere lamașilor, tuturor celor care aderă la învățătura eretică și salvați, o, salvatorii. Trimiteți de sus șimnusii care operează cu cuțite, prindeți dușmanii cu o plasă, fixați-i cu cuie, tăiați-i cu săbii, împușcați-i cu săgeți, străpungeți-i cu sulițe, scoateți-le inimile! Dar, după ce i-ați forțat să pună capăt existenței lor rele prezente, salvați-le sufletele! Opriți viața acestor dușmani răi! Mâncați-le carnea, sângele și oasele

cu gurile voastre! Acceptați acest sacrificiu al cărnii și sângelui dușmanilor urâți! Îndrumați-mă pe calea virtuții, dar pedepsiți dușmanii cu semne evidente! Distrugeți dușmanii lamașilor și credința în general, căci numai așa veți păstra credința și învățătura sacră!" [206]

Așadar, dacă de departe pare că toate religiile sunt egale, merită să le analizăm mai atent. Și să ne întrebăm dacă este posibil, de exemplu, să plasăm Mântuitorul lui Rublev și măști ale zeităților lamaiste într-un singur iconostas? Este posibil să citești atât rugăciunea unui creștin, cât și rugăciunea unui călugăr tibetan în timpul unei rugăciuni de dimineață?

Totuși, pentru a răspunde la ultima întrebare, trebuie să citățm textele lor. Am ascultat rugăciunea de dimineață a lamaistului. Pentru o comparație mai ușoară, să luăm rugăciunea unui creștin ortodox, adresată nu lui Dumnezeu, ci Îngerului Păzitor: „Înger Sfinte, care stai înaintea sufletului meu nenorocit și a vieții mele pătimașe, nu mă părăsi pe mine, păcătosul, și nu mă depărta pentru nestăpânirea mea. Nu da loc demonului cel rău să mă posede prin violența acestui trup muritor; întărește mâna mea necăjită și săracă și călăuzește-mă pe calea mântuirii. „O, Îngere Sfinte al lui Dumnezeu, păzitor și ocrotitor al sufletului și trupului meu nenorocit, iartă-mi totul, în ce fel te-am ofensat în toate zilele vieții mele și, dacă am păcătuit în vreun fel în această noapte trecută, acoperă-mă astăzi și păzește-mă de orice ispită a vrăjmașului, ca să nu-L mânii pe Dumnezeu în vreun păcat și roagă-te pentru mine Domnului, ca El să mă întărească în frica Lui și să mă arate vrednic de bunătatea robului Său, amin." După cum notează pe bună dreptate L. Iuzefovich, „Arhanghelul Mihail, arhanghelul forțelor cerești, cu toată militantețea sa, este greu de imaginat purtând o diademă cu capete tăiate, strângând „măruntaiele însângerate ale adversarilor creștinismului în dinți. Chiar dacă astfel de detalii fiziologice erau simboluri ale unei lupte pur spirituale, însuși acest limbaj metaforic, fundamental diferit de cel creștin, trebuie să-l fi îngrijorat pe Ungern" [207] .

Totuși, în „Shambhala" tibetană, totul se rezuma și la practică. „Mie, după ce petrecusem cincisprezece ani printre mongoli, mi se părea ciudat să vorbesc cu un ministru, un lama budist, un reprezentant al mișcării «cruțați toate ființele vii», o conversație despre posibilitatea sacrificiilor umane" [208] ... Și totuși, a trebuit să verific incredibilul. Sacrificiile umane au supraviețuit printre budiștii din nord până în secolul al XX-lea.

Iată, de exemplu, una dintre faptele faimosului Tushegun Lama (sau Ja-lama), care se considera întruchiparea lui Mahakala, Marele Cernobog, „care a agitat stepa timp de aproape o jumătate de secol, a insuflat teroare nomazilor și a fost recunoscut ca sfânt în timpul vieții sale" [209] . În august 1912, după o bătălie din fortăreața chineză Kobdo, mongolii au capturat 35 de comercianți chinezi (nu

soldați, desigur, ci negustori). S-a decis să se îndeplinească asupra lor vechiul ritual tantric de „consacrare a steagurilor”. „Chemând oamenii la zumzetul scoicilor, lamașii au adus damara acoperite cu piele umană – tobe, instrumente muzicale făcute din oase umane goale, oale cu sânge pentru demoni. Lamași de rang înalt și inferior și-au croit drum prin mulțime cu aceeași dificultate... Au dezbrăcat repede victimele. Brațele și picioarele le erau răsucite la spate, capetele le erau date pe spate, iar împletiturile le erau legate de brațele și picioarele legate, astfel încât pieptul victimei ieșea în afară. Rugăciunile și incantațiile lamei au devenit mai puternice, iar cântecul sinistru a devenit mai rapid. Ja-lama a înaintat, ca toți lamașii, cu capul descoperit, într-o robă roșie. După ce a mormăit cuvintele unei rugăciuni, a îngenuncheat în fața primului dintre chinezii legați și a luat un cuțit de sacrificiu scurt, în formă de seceră, în mâna stângă. Înfipse instantaneu cuțitul în piept cu mâna stângă, Ja-lama i-a smuls inima încă tremurândă cu dreapta. Cu sângele care a țâșnit, mongolii hailari au scris pe pânză „formulele” „incantații” care le-ar garanta mongolilor ajutorul dokșiților, care le-au apreciat victoria. Apoi, Ja-lama a așezat inima însângerată în gabala pregătită – o cupă, care era de fapt partea superioară a unui craniu uman, încrustată în argint. Și din nou strigătul unei noi victime, până când în cele din urmă toate cele cinci steaguri au fost pictate cu sângele inimilor. Cu o lovitură scurtă de cuțit în craniu, lamele l-au deschis, coborând imediat creierele calde în gabala către inimile moarte... Retrăgându-se îngroziți la început, spectatorii au strigat ceva în semn de aprobare, ca și cum ar fi aprins un mic foc în sufletele lor... A fost rândul următoarelor cinci victime, inclusiv al Sartului capturat. Ja-lama s-a apropiat primul de el. Un „Allah-il-Allah” pătrunzător a răsunat în vale când a deschis arterele Sartului cu un os uman în formă de sulă și a început să elibereze sângele care țâșnea în gabala. Sart a murit ca un adevărat musulman: a mormăit o rugăciune de moarte, privind spre locurile sale natale, până când a căzut pe iarbă. Cei patru... Camarazii nu erau mai prejos: sângerau încet. Ja-lama a stropit sângele dușmanilor pe moarte pe țirikii (soldați) care stăteau în apropiere și tremurau de frică. Victimele fără viață au fost aruncate în foc” [210]Când oficialul prințului a ajuns la locul sacrificiului și a încercat să-l oprească, susținând că astfel de ritualuri nu erau permise conform „credinței galbene”, i s-a obiectat: „Dja-bogdo-lama îndeplinește ofranda tantrică conform obiceiului străvechi, așa cum este transmis prin tradiții secrete, nerostite. Ordinul său este principalul pentru noi! Așa poruncește el să se trateze cu dușmanii religiei Mahakala.” Și într-adevăr, ce înseamnă cuvântul prințului în fața autorității unui sfânt! Și el este chiar mai mult decât un sfânt: „Mahakala a fost inițial una dintre imaginile lui Shiva ca distrugător al lumii” [211] .

Mahakala „a fost întotdeauna înfățișat de pictorii de icoane lama cu o sabie sau un cuțit, pe fundalul unui foc purificator, cu gura larg deschisă, gata să-și înfigă colții în inima dușmanului credinței galbene și să-i bea sângele nerăcit. Această dokshita (în tibetană și dharmapala în sanscrită) nu numai că învinge Răul, dar

experimentează fericirea la vederea chinului purtătorului acestui Rău” [212] . Aceasta nu este în niciun caz o imagine a forțelor demonice, nu apariția răului. Nu, aceasta este apariția patronului „credinței galbene”, apariția acelor forțe care protejează budismul tibetan. El și spiritele similare din lamaism sunt numiți „Cei Opt Teribili” (Mahakala, Tsagan-Mahakala, Erlik-Khan, Ohin-Tengri, Durben-Nigurtu, Namsarai, Zhamsaran, Pamba) [213] .

Mahakala este un demon care este el însuși incapabil să atingă nirvana, dar, fiind cucerit de Padmasambhava și de alți asceți budiști, este „condamnat să lupte pentru totdeauna cu cei care împiedică răspândirea budismului, le fac rău oamenilor sau îi împiedică să îndeplinească ritualuri sacre” [214] .

Dalai Lama (conform actualului Dalai Lama XIV) au fost asociați cu zeul negru Mahakala încă din copilărie: „La scurt timp după nașterea mea, o pereche de ciori s-a așezat pe acoperișul casei noastre. Acest lucru este deosebit de interesant, deoarece lucruri similare s-au întâmplat și după nașterea primului, șaptelea, optulea și doisprezecea Dalai Lama. Mai târziu, când Primul Dalai Lama a crescut și a atins culmile practicii sale spirituale, a stabilit contact direct cu zeitatea protectoare Mahakala în timpul meditației. Și apoi Mahakala i-a spus: «Cel care, ca tine, stabilește învățăturile budismului, are nevoie de un protector ca mine.» Deci, după cum putem vedea, există cu siguranță o legătură între Mahakala, ciori și Dalai Lama” [215] . În plus, actualul laureat al Premiului Nobel pentru Pace nu este împotriva colaborării cu demoni și „călăi divini”: „Pentru a face față așa-numiților protectori mânioși, noi înșine trebuie să atingem un anumit nivel de dezvoltare interioară. Atunci când o persoană obține anumite rezultate sau stabilitate în practica sa yoghină, în special în yoga zeității, și dezvoltă mândria acestei zeități, atunci ea dobândește capacitatea de a folosi diverși protectori și zeități. Aceasta este calea cea dreaptă... Am condus inițieri Kalachakra. În același timp, mi-am imaginat întotdeauna mental diverși protectori ai poporului tibetan, ai comunității tibetane... Aceste zeități pot influența evenimentele care au loc în lume” [216] .

Dalai Lama nu a menționat că, pentru a influența „zeitățile mânioase” și a le forța „să influențeze evenimentele care au loc în lume”, trebuie să se recurgă la rituri tantrice secrete. Ceea ce a făcut Ja-lama nu a fost o bacanalie de nebun; sacrificiul pe care l-a săvârșit „este accesibil doar acelor puțini, conform tantrismului, care au stăpânit jurămintele carului de diamant al Vajrei” [217] .

Ja-Lama nu este un pervers nebun. Yu. N. Roerich scrie că Ja-Lama este „un expert în secretele religiei sale”, care „a studiat tratate dificil de înțeles despre metafizica budistă... poseda cunoștințe profunde în domeniul metafizicii budiste și al secretelor învățăturilor tantrice și se bucura de o mare autoritate printre cei mai înalți lama mongoli” [218] .

Ceea ce Ja-lama făcea rar era destul de constant „prefigurat” de ritualurile lamaiste obișnuite. De exemplu, în iurta lui Ja-lama atârna un „tulum” – piele jupuită în 1913 de la un kirghiz capturat, fără tăieturi, într-un sac, sărată și uscată cu măiestrie. Acesta nu era un trofeu de luptă, ci un accesoriu necesar pentru rugăciune. „Există astfel de rugăciuni ale lamașilor, când este necesar să se întindă pe podea în fața propriei persoane pielea lui Mangus, întruchiparea răului; un alt lucru este că, în absența acesteia, se întinde o bucată de pânză albă, simbolizând tulumul lui Mangus. De când Ja-lama a început să construiască o mănăstire mare, avea nevoie de pielea inamicului pentru viitoarele khurale, rugăciuni” [219] .

„Tulumul” care l-a însoțit pe Ja-lama în călătoriile sale este interesant și dintr-un alt motiv. Fiecare națiune, fiecare oraș încearcă, pe lângă venerarea Unicului Tată Ceresc (dacă încă își amintește de El), să găsească un patron spiritual „mai apropiat”. Moscova îl onorează pe Sfântul Gheorghe cel Victorios ca patron al său, iar Sankt Petersburg - pe Sfântul Alexandru Nevsky. În antichitate, Atena Pallas era considerată patroana Atenei, iar Artemis - Efes... Pe cine consideră lamaiștii patroana capitalei lor sacre - Lhasa? - Zeița Lhamo. Ea este întotdeauna înfățișată galopând pe o mare de sânge pe un catâr acoperit cu o pătură teribilă - tulum, făcută din pielea fiului ei, pe care ea însăși l-a ucis pentru trădarea „credinței galbene” [220] ...

A. Burdukov spune că multor lama nu le plăcea Ja-lama. Dar niciunul dintre ei nu i-a condamnat ritualurile: „Și astfel, în ciuda unei astfel de ostilități personale, lama Bait mi-a explicat totuși că în cultul Lama, în timpul unor slujbe, se întinde o pânză albă, decupată astfel încât să semene cu pielea aplatizată a lui Mangys. Mangys în epopeea mongolă este un principiu malefic spiritualizat... Lama a spus că în principalele temple din Lhasa, Tibet, Dalai Lama și Banchen Bogdo au piei adevărate de Mangys pentru efectuarea marilor khurale în onoarea zeilor teribili, dar nu se găsesc nicăieri altundeva. În alte locuri, se folosește imitația. - Așa că Ja-lama a îndepărtat pielea, probabil pentru ritualuri și nu din cruzime, - a terminat lama” [221] .

Ritualurile lui Ja-lama nu erau atât de „ezoterice” încât să nu le practice nimeni altcineva. Când unul dintre asociații lui Ja-lama, Maksarzhav, a executat o lovitură de stat în 1921, el nu a distrus pur și simplu garnizoana Albă (detașamentul lui Ataman Kazantsev, parte a Diviziei Ungern). Inima lui Esaul Vandanov (un budist buriat) a fost mâncată. „La apariția sa în tabăra lui Vandanov, Chejin-Lama a căzut imediat în transă, zeitatea întruchipată în el a cerut inima tremurândă a lui Vandanov ca sacrificiu. Vandanov a fost împușcat, iar inima extrasă a fost prezentată freneticului Chejin, care a mâncat-o în extaz. Mai târziu, el a spus că în timpul transei a acționat zeitatea, nu el, și aceasta a mâncat inima lui Vandanov” [222] .

Vandanov a fost sacrificat în timpul aceluiași ritual de consacrare a drapelului. Dar de data aceasta a fost vorba de drapelul roșu bolșevic. Iar comandantul Mongolilor Roșii, Maksarzhav, a fost în curând decorat cu Ordinul Sovietic al Drapelului Roșu…

Curând, sergentul Filimonov din Biisk a fost capturat de „Mongolii Roșii” (termenul lui A. Burdukov). Și de data aceasta, inima prizonierului a fost sacrificată steagului roșu și mâncată. Același lama chedjin (cioidjin) care se afla sub Maksarzhev a îndeplinit ritualul [223] . „Este interesant că, în cazurile moderne de sacrificiu uman, inițiatorii sunt reprezentanți ai celei mai înalte lamahități - Ja-lama și chedjin” [224] .

Deci nu vorbim despre exces. Vorbim despre tradiție. Firește, ezoteric... În budismul nordic, „se folosesc instrumente de suflat din oase umane și mărgele de lama din același material... Gabala era făcută din craniul unei fecioare care a murit de moarte naturală și nu a ucis nicio creatură vie. Sângele animalelor de sacrificiu era turnat în ea pentru a invoca formidabila dharmapala” [225] . Organele umane erau ușor de folosit în medicină [226] , metodele de vindecare erau capabile să provoace nedumerire [227] , iar etica medicală nu recomanda oficial acordarea de asistență vreunui pacient: „Dacă un pacient a cauzat daune credinței, era cunoscut ca un dușman al autorităților și al frăției monastice, atunci un astfel de pacient este lăsat moștenire pentru a fi abandonat, chiar dacă există mijloace pentru tratamentul său, deoarece un astfel de tratament va duce doar la rău și la reproșuri umane” [228] .

Când le spui oamenilor despre astfel de pagini cu credințe și practici budiste, reacția este destul de standard: „Nu se poate. La urma urmei, toată lumea știe că budismul este cea mai pașnică religie de pe pământ! Fie este ficțiune, fie înțelegi totul greșit: acestea sunt doar alegorii, metafore!”

Da, filosofia budistă spune că aspectul brutal și cruzimea rituală a șimnușilor nu sunt îndreptate împotriva disidenților, ci împotriva demonilor care nu au acceptat budismul sau, mai precis, a afectelor umane. Afectele se dovedesc a fi dușmanii credinței. Pe ei îi taie șimnușii - călăii - cu cuțite lungi. Lupta împotriva afectelor se duce prin concentrarea asupra imaginilor acestor creaturi formidabile, care sunt apoi aruncate în luptă cu inamicul intern. În același timp, imaginea creată în meditație nu este recunoscută ca existentă cu adevărat. Aici, ca să spunem așa, furia sacră a omului împotriva ispitei este personalizată [229] .

Și totuși, am văzut că aceste metafore pot fi foarte bine transformate în practică chiar și de către lame cu o educație înaltă. Mai mult, credincioșii obișnuiți sunt și mai înclinați să perceapă toate acestea într-un mod foarte concret. Că nu exista o prăpastie prea mare între astfel de meditații și practica vrăjitoriei și a

sacrificiilor, concluzionez, de exemplu, din următoarea mărturie: „Blestemele erau rostite asupra apei potabile; acest ritual – nachu – a intrat chiar și în riturile budiste tibetane. Un alt blestem răspândit consta în îngroparea «numelui» și a imaginii inamicului în pământ și apelul la zeități cu un apel de a ucide inamicul” [230] .

Însă oamenii sunt atât de terorizați de ideea unei „păci între religii” obligatorii, atât de captivați de propaganda „valorii lor egale” (cu presupusa superioritate a budismului față de creștinism), încât chiar și Inessa Lomakina, a cărei carte despre Ja-Lama conține atât de multe pagini teribile, consideră necesar să facă o reverență în fața „înțelepciunii lamaismului”. „O tânără femeie, membră a comunității budiste din Sankt Petersburg, după ce a citit o parte din manuscris, m-a întrebat: «De ce toate aceste orori, aceste sacrificii? Un budist nu va smulge nici măcar un fir de iarbă, binecuvântând tot ce crește și trăiește pe pământ. Sau ești împotriva renașterii lamaismului?» Nu, nu, nu sunt împotriva ei; orice credință de acum este probabil spre bine. Doar lamaismul este o credință specială, care a absorbit înțelepciunea stepei” [231] . Desigur, a smulge inimile din piepturile oamenilor vii este „spre binele omului”. Karma celor uciși devine mai bună din această cauză...

Nu, nu este o glumă. „Există lucrări în canonul budist, de exemplu, Nyayatraiyapradipa, care permit uciderea unei persoane în anumite cazuri. Dacă cineva duce o viață plină de fapte rele care aduc multă nenorocire, atunci o astfel de viață poate fi oprită, pentru că atunci această persoană malefică, afundată în păcate și iluzii, va renaște mai repede. Există și zeități tantrice mânioase, deoarece trebuie să protejeze învățătura lui Shakyamuni în toate modurile posibile. Zeița Lhamo, apărând în forma ei mânioasă într-un vis lui Palje Dorje, a poruncit să-l omoare pe păcătosul tsenpo în numele îndeplinirii datoriei de a proteja budismul” [232] .

Pentru Ungern și Ja-Lama, „sângele de pe petalele lotusului budist părea a fi ceva destul de natural și înnăscut acestuia” [233] . Când Burdukov l-a întrebat pe Ja-Lama cum, în calitate de călugăr budist, putea purta arme, lupta și ucide, Ja-Lama a răspuns: „Acest adevăr („cruță toate ființele vii”) este pentru cei care aspiră la perfecțiune, dar nu și pentru cei perfecți. Așa cum un om care a urcat un munte trebuie să coboare, tot așa cei perfecți trebuie să se străduiască în jos, în lume - să slujească binelui altora, să ia asupra lor păcatele altora. Dacă un om perfect știe că un anumit om poate distruge o mie de oameni de felul său și poate provoca dezastre oamenilor, el poate ucide o astfel de persoană pentru a salva o mie și a elibera oamenii de dezastru. Ucigând, el va curăța sufletul păcătosului, luând asupra sa păcatele sale” [234] . Așadar, budismul este capabil să ofere justificări pentru crimele comise de adepții săi.

Însă, în ciuda acestui fapt, cu o persistență uimitoare în propaganda modernă (atât ocultă, cât și seculară), toleranța religioasă și liniștea budismului sunt contrastate cu „setea de sânge” a creștinilor. Apar constant afirmații precum următoarea: „Budiștii sunt singurii credincioși care nu au fost niciodată cauza vărsării de sânge în 2,5 mii de ani. Budiștii nu au început niciodată războaie, în special cele fratricide, civile. Nu și-au impus religia (spre deosebire de creștini) cu foc și sabie” [235] . „Singura religie din lume care nu s-a pătat cu sânge este budismul” [236] .

Ei bine, mai întâi despre „foc”. În 1258, hanul mongol Kublai a convocat un consiliu, la care au vorbit reprezentanți ai taoiștilor și budiștilor. Conform versiunii budiste, nu au existat discuții filozofice la acest consiliu. Totul a fost decis prin magie: „Doar un lama a rămas tăcut. În cele din urmă, a zâmbit batjocoritor și a spus: «Mare Împărat! Ordonează fiecăruia dintre noi să demonstreze puterea zeilor noștri prin efectuarea unui miracol și apoi judecă al cui Dumnezeu este mai bun.” Kublai Khan, urmând sfatul, le-a ordonat lamailor (taoiști – A.K.) să arate de ce erau capabili zeii lor, dar lamaii jenați au rămas doar tăcuți, recunoscându-și propria neputință. „Atunci arată tu însuți puterea zeilor tăi”, i-a spus împăratul lamei care a pus o astfel de condiție. Lama, fără să spună un cuvânt, s-a uitat lung la Împărat, apoi și-a îndreptat privirea către toți cei adunați și și-a întins mâinile în fața lui. Chiar în acel moment, cupa de aur a Împăratului s-a smuls de pe masă și a plutit spre buzele conducătorului. Luând o înghițitură, Împăratul a simțit gustul dulce al băuturii. Toată lumea a stat în picioare ca uluită, iar Împăratul a spus: „Dumnezeul tău va deveni și Dumnezeul meu; toți supușii mei se vor ruga la el. Dar spune-mi, ce credință ai? Învățătura înțeleptului Buddha este credința mea” [237] . Drept urmare, „rezultatul acestui consiliu a fost condamnarea taoiștilor, iar *cărțile lor au fost arse* ” [238] .

Istoria religioasă a Tibetului budist este plină de referințe la arderea cărților adversarilor: „Cunoașterea vrăjilor miraculoase l-a ajutat pe Padmasambhava să învingă spiritele, demonii și dragonii care trăiau în Tibet. O dezbatere a avut loc în Valea Thoikhar, unde Padmasambhava și Shantirakshita i-au învins pe clericii religiei Bon, iar dezbaterea a fost interzisă. Tsenpo a interzis sacrificiile de animale și manuscrisele Bon... A început persecuția adepților înfocați ai religiei Bon. Cărțile lor au fost încuiate în peștera Bragmare, unele au fost arse, iar altele s-au înecat... Manuscrisele Bon au fost distruse” [239] .

Acum – despre sabie... Și aici, opinia la modă ar trebui comparată cu judecata unui istoric: „Majoritatea budismului occidental subliniază natura «pașnică» a învățăturilor budismului în comparație cu islamul și creștinismul, uitând ca și cum ar fi uitat că mulți conducători ai Orientului antic și medieval erau numiți în budism «chakravartini», «bodhisattva», «buddharaja», deși unii dintre ei se distingeau prin cruzime extremă și sunt cunoscuți pentru exterminarea unor

popoare întregi, de exemplu, Ashoka, Genghis Khan etc. Mai mult, istoria a înregistrat multe cazuri în care agresiunea a fost justificată de obiective religioase: războaie pe insula Sri Lanka pentru deținerea Relicvei Dintelui lui Buddha, campania regelui birmanez Anuruddha împotriva statului Thaton, chipurile în scopul obținerii legii Pali etc. E. O. Berzin notează că „lupta pentru distrugerea statelor de tip vechi și crearea statelor de tip nou, așa cum se întâmpla întotdeauna în Evul Mediu, a fost dusă sub sloganuri religioase." Astfel, la suprafața evenimentelor vedem lupta budismului Hinayana împotriva budismului Mahayana în Thailanda, Kampuchea, Laos, lupta vechilor culte animiste împotriva budismului Hinayana în Birmania, lupta confucianismului împotriva budismului Mahayana în Vietnam și, în final, lupta religiei sincretice budismo-hinduism împotriva preoților fiecăreia dintre aceste religii separat în Indonezia. Ideologii budismului justifică necesitatea și dreptatea politicii agresive a conducătorilor care au patronat sangha și dharma cu referințe la edictele lui Ashoka, care sunt exegeza canonizată a budismului Theravada, și la tratatul canonizat „Milindapanha", iar în general consideră natura acestor războaie prin conceptul de chakravartin. Trebuie menționat că politica de dharma-vijaya (literalmente „cucerire cu ajutorul dharmei") este cunoscută în țările budismului sudic ca parte a conceptului de chakravartin, conform căruia conducătorul este obligat să răspândească dharma în țările vecine, adică cuceririle sunt datoria sa" [240] .

În China, „împărații care favorizau budismul aveau tendința de a persecuta taoismul și invers" [241] .

În India, în perioada în care regele Ashoka a patronat budismul, „reprezentanții sectelor budiste care nu erau de acord cu înțelegerea regelui asupra cuvântului lui Buddha sau, mai degrabă, care nu erau de acord cu învățătorii budiști ai regelui, au fost evacuați din mănăstiri și privați de favoarea sa, în conformitate cu Decretul Stâlpului Sarnath" [242] . Toți au fost expulzați din mănăstiri, cu excepția celor declarați ortodocși (sthaviri) [243] . Forța statului a fost folosită nu numai pentru a rezolva conflictele din cadrul comunității budiste, ci și pentru a clarifica relațiile cu reprezentanții tradițiilor mai vechi: „Predicatorii hinduismului au atras în mod repetat credincioșii la templele lor, budiștii s-au plâns autorităților și au returnat cu forța turma șovăielnică și ofrandele sale la mănăstirile budiste" [244] .

În Tibet, „odată cu apariția budismului, vechea religie Bon a fost persecutată și împinsă în regiuni de frontieră îndepărtate" [245] . După ce au ajuns la putere în Tibet în a doua jumătate a secolului al VIII-lea, budiștii și-au înlăturat adversarii religioși și politici de pe tron, care „au fost, potrivit unor surse, uciși, după altele, zidiți de vii într-un mormânt, iar după altele, ceea ce explică primele două versiuni, transferați în categoria «morților vii»... Sacrificiul uman a fost înlocuit de

instituția «morților vii», oameni care renunțau la viața în societate și erau obligați să-și trăiască zilele la mormânt. «Morților vii», stabiliți lângă complexul funerar, li se interzicea să vadă oameni vii și să vorbească cu ei. «Morții vii» acceptau jertfele aduse decedaților, iar ei înșiși mâncau mâncarea și purtau hainele pe care rudele vii le aduceau periodic. Apropiindu-se de mormânt, rudele «morților vii» suflau într-un corn, iar la semnalul lor „morții vii trebuiau să se ascundă imediat". După ce au lăsat o provizie de mâncare și îmbrăcăminte în locul convenit, rudele au plecat, anunțând „morții vii" despre plecarea lor cu noi semnale de corn" [246] .

Totuși, chiar și după o sută de ani, poziția budismului nu era stabilă: călugării budiști erau ridiculizați și persecutați. Ralpachan a fost forțat să emită un decret care prevedea: „Oricine arată cu degetul spre călugării mei cu ură și se uită la ei cu răutate, ochiul îi va fi scos și degetul îi va fi tăiat" [247] .

O lege similară a fost emisă în secolul al XVI-lea: „Oricine insultă un călugăr sau un lama va fi aspru pedepsit. Dacă vom afla că cineva păstrează în secret statui cu imagini ale morților, vom distruge casa celui care le-a ascuns. În schimb, oamenii pot păstra imagini ale lui Yeshey Gonpo în casele lor" [248] . Și, în general, de-a lungul istoriei Tibetului, „pesdepsele pentru crimele împotriva religiei au fost crude: închisoarea și biciuirea, tăierea mâinilor, picioarelor, pedeapsa cu moartea..." [249] .

Așadar, a existat și violență din partea budiștilor împotriva necredincioșilor.

Contrar mitului roerichian, existau războaie civile între budiști. Sectele budiste din Tibet își rezolvau uneori diferențele nu în dezbateri filozofice, ci cu armele în mână. În 794, o dezbatere între două secte budiste a avut loc în mănăstirea Samyai. „Dezbaterea nu s-a încheiat pașnic. Hashang și câțiva reprezentanți ai școlii sale au fost uciși cu pietre, iar puțin mai târziu, budiștii chinezi și adepții lor l-au ucis pe Kamalashila" [250] . Mai târziu, „mănăstirile pioase aveau și ele cohorte întregi de călugări… În acea epocă îndepărtată (în secolul al XVI-lea), sectele religioase din Tibet, care pot fi comparate cu ordinele monahale catolice, duceau războaie neîncetate pentru puterea asupra țării. Principalii rivali ai pălăriilor galbene ale Gelugpa erau pălăriile roșii ale Karmapa. Chiar în punctul culminant al războiului dintre Roșii și Galbeni, aceștia din urmă au decis să atragă de partea lor triburile Dzungar, Khoshut și Torghut. Capul uniunii lor tribale era considerat a fi Turul-baikhur, mai cunoscut sub numele de Gushi Khan. În 1642, armata sa a învins unitățile de luptă ale Karmapa, iar liderul aliaților a transferat puterea supremă asupra Tibetului către Dalai Lama al V-lea – Agvan-Lovsan-Zhyamtso, supranumit „al Cincilea Mare" [251] .

În timpul acestor războaie, „O serie de mănăstiri ale sectei Gelugpa au fost transformate cu forța în mănăstiri ale sectei Karmapa” [252] . Și, invers, „în 1648, o serie de mănăstiri ale unor secte ostile au fost transformate cu forța în mănăstiri ale sectei Gelugpa” [253] .

Pentru a mă asigura că vorbim despre un război pur religios, declanșat în scopuri religioase, voi oferi o descriere a acelorași evenimente așa cum sunt prezentate de Blavatsky: „Lama Dukpa-shab-tung, cu o armată de călugări, a capturat Bhutanul, unde s-a autoproclamat Lama Rim-poche, dar a fost în curând învins de armata tibetană cu ajutorul trupelor chineze ale pălăriilor galbene. A fost forțat să accepte anumite condiții, una dintre acestea conferându-i puterile autorității spirituale asupra pălăriilor roșii din Bhutan, cu condiția să fie de acord cu reîncarnarea sa în Lhasa și să declare că aceasta va fi legea pentru totdeauna. Astfel, toți Lama Rim-poche ulteriori s-au născut în Lhasa. Conform celui de-al doilea punct al condițiilor propuse, Lama Rim-poche urmau să împiedice demonstrațiile publice de rituri de vrăjitorie și vrăji; conform celui de-al treilea, o anumită sumă de bani urma să fie contribuită anual pentru întreținerea mănăstirii lamaiste” [254] .

Și iată termenul în sine, pe care budofilii europeni se tem atât de mult să-l apropie de obiectul idealizării lor: „Trei ambasadori Gelugpa au sosit la Dzungari pentru a-i încuraja să înceapă *un război religios* cu dușmanii credinței” [255] .

Dar acesta nu este un război, ci o inchiziție directă – execuția disidenților neînarmați: „Anii 1640... Instaurarea domniei celui de-al 5-lea Dalai Lama asupra Tibetului cu ajutorul armelor mongole nu a mers bine. O revoltă condusă de secta Karmapa a izbucnit în Gyantse. Apoi Kongpo s-a revoltat. Revoltele au fost brutal înăbușite de eforturile combinate ale trupelor mongole ale lui Gushi Khan și ale trupelor guvernului lui Dalai Lama. Liderii Karmapa, care fuseseră anterior deținuți în închisorile din Lhasa, au fost executați” [256] .

De altfel, budiștii puteau folosi torturi foarte sofisticate: „În 1864, regentul Tibetului sub Dalai Lama al XII-lea a ordonat ca o piele proaspăt îndepărtată de taur sau de iac să fie ținută întotdeauna la intrarea în cancelaria sa. Vinovații erau imediat, după ce li se stabilia vinovăția, înfășurați în pielea încă umedă, care, uscându-se la soare, strângea victima ca o carapace de oțel, ca un cerc, provocându-i suferințe teribile, după care neascultătorul era aruncat în apă, unde se înneca” [257] .

După ce au menționat noi revolte împotriva puterii sectei Gelugpa „cu pălării galbene” și a celui de-al 5-lea Dalai Lama în anii 1670, care au fost înecate în sânge de trupele tibetane și mongole, istoricii concluzionează: „După cum se poate observa, budiștii au luptat fără să se teamă de sânge și cruzime, luptând

nu numai pentru gloria budismului în general, ci și pentru dreptul la existență al sectelor budiste individuale, care adesea căutau să acapere și să mențină puterea prin orice mijloace necesare” [258] .

Călugării budiști sunt încă gata să-și apere revendicările cu pumnii. Iată o știre difuzată la Televiziunea Publică Rusă (ORT) pe 12.10.1999: „Revolte în masă care au implicat călugări ai principalului templu budist din Coreea de Sud, mănăstirea Sho-Gyo, au avut loc la Seul. Peste 10 persoane au fost grav rănite. În timpul asaltului asupra templului, sfinții părinți au folosit bâte și scări pliante. Gărzile au ripostat cu furtunuri de pompieri. Ciocnirile sângeroase din Seul au fost cauzate de ambițiile conducătorului Reformatorilor Iluminați, așa cum se autointitulează susținătorii Ordinului Sho-Gyo. Încălcând statutul, conducătorul său a ocupat în mod arbitrar acest post pentru a treia oară consecutiv și s-a baricadat în templu. Poliția a avut ultimul cuvânt în disputa religioasă - autoritățile au scos pe străzi sute de ofițeri de aplicare a legii” (http://www.ortv.ru/index.htm).

Și în Japonia budistă-șintoistă, sângele creștinilor curgea deja. Unificatorul Japoniei, Toyotomi Hideyoshi, a emis o lege în 1587 care interzicea creștinismul. 120 de misionari au primit ordin să părăsească imediat Japonia. 26 de creștini au fost răstigniți. Printre cei răstigniți s-au numărat trei băieți japonezi, slujitori ai bisericii [259] . Persecuții mai serioase au început câteva decenii mai târziu, după ce dinastia Tokugawa a ajuns la putere.

Înainte de începerea persecuției, în țară existau aproximativ 300.000 de creștini. Iar acest lucru era considerat o amenințare la adresa securității naționale a Japoniei și a bunăstării mănăstirilor budiste. Creștinismul a fost interzis. În 1623, 27 de creștini au fost executați. În 1618-1621, 50 de creștini japonezi au fost uciși. Anul următor, 1622, a intrat în istoria Bisericii Japoneze drept „anul marilor martiri”: 30 de creștini au fost decapitați, iar alți 25 au fost arși de vii (inclusiv nouă preoți catolici străini). Toți au fost executați, inclusiv femei de 90 de ani și copii de un an. Și așa a continuat timp de două secole și jumătate. Când creștinismul a fost în sfârșit declarat religie permisă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Japonia mai rămăseseră 100.000 de creștini (deși istoricul observă că puțini creștini s-au renunțat la ei - majoritatea preferând moartea) [260] . O consacrare filosofică a acestor persecuții a fost dată de tratatul „Despre daunele creștinismului”, scris de călugărul budist Suden [261] .

Tehnologia acestor persecuții este descrisă de Arhimandritul Serghie (Stragorodski), viitorul Patriarh al Moscovei și al întregii Rusii, care a slujit ca misionar ortodox în Japonia între 1890-1893: „Primii creștini au fost botezați în grabă și fără o instruire detaliată și nu existau preoți (după ce a început persecuția catolicismului – A.K.). Dar toți au înțeles legământul părinților lor și au păstrat credința, deși o cunoșteau extrem de prost, deosebind cu greu Maica

Domnului de Kwannon. Icoanele nu puteau fi expuse deschis: erau încastrate în tencuiala peretelui și oamenii se rugau la acest perete. Uneori, imaginile creștine erau realizate în maniera celor budiste. De exemplu, în budismul japonez, zeița Kwannon este uneori înfățișată ca o femeie care ține un copil în brațe. Nicăieri, în afară de Japonia, nu există o astfel de imagine, dar chiar și în Japonia originea ei este misterioasă. Unii oameni cred că aceasta este de fapt o imagine a Maicii Domnului, care era folosită printre creștinii secreti și apoi transmisă păgânilor... Descendenții creștinilor executați timp de până la șapte generații au fost declarați suspecți și au fost sub supravegherea poliției." (Se spune că unii au fost sub supraveghere până la căderea guvernului shogunului în anii șaizeci ai anilor 1800). În fiecare an, trebuiau să vină la un faimos templu budist și să dea o renunțare scrisă la creștinism. Și pentru a evita orice mărturie falsă, suspecții erau forțați să calce în picioare icoana creștină. Astfel de icoane, turnate din cupru, au supraviețuit până în zilele noastre. Sunt foarte uzate de picioarele celor care le-au călcat în picioare, dar mai ales uzate, chiar în gropi, sunt marginile lor, care ies în jurul icoanei sub formă de ramă. Neavând hotărârea de a refuza deschis să calce în picioare sfânta lor relicvă, creștinii au stat pe margini și astfel au evitat să atingă icoana în sine. Spre rușinea europenilor, trebuie spus că această măsură ticăloasă a fost sugerată guvernului japonez de protestanții olandezi" [262] . În total, până la 280.000 de creștini au fost torturați și uciși în Japonia în secolele XVII-XVIII... [263]

În Coreea, creștinii au avut de îndurat nu mai puțin: „Întreaga istorie anterioară a bisericii coreene, o istorie care este în anumite privințe exemplară, este scrisă cu litere sângeroase. Această istorie declară cu voce tare ce masă de sânge și dezastre teribile, persecuții au dobândit coreenii și și-au apărat credința și nu numai că au apărat-o, ci și apără, căci vărsarea de sânge a creștinilor coreeni și persecuția lor nu au încetat până în ziua de azi și chiar recent (1900) pe insula Quelpart și pe insulele de pe coasta de sud-vest a Coreei, au existat bătăi fără precedent în cruzimea lor asupra creștinilor de către o gloată brutală, brutală, incitat de oameni rău intenționați de după colț. Creștinismul a apărut în Coreea în jurul anului 1784. Primii predicatori ai credinței au fost coreenii înșiși, care au acceptat învățăturile unui anume I-sen-hunn, fiul unui trimis coreean în China, care, în timp ce se afla cu tatăl său la Beijing, a acceptat credința de la misionarii catolici locali și, ajungând în patria sa, a început să predice învățăturile lui Hristos printre semenii săi. De-a lungul timpului, când numărul credincioșilor a crescut, misionarii francezi au început să pătrundă din China. Și-au croit drum în secret, în haine de simpli coolie (muncitori). Un astfel de secret era cauzat de faptul că, la acea vreme, Coreea era o țară în care intrarea străinilor era interzisă sub pedeapsa cu moartea. Oricine îndrăznea să pătrundă în țară era aspru pedepsit, în special misionarii care încercau să impună o credință străină acestui popor închis. Cu toate acestea, în ciuda severității interdicțiilor, creștinismul nu numai că a pătruns acolo, dar a găsit și mulți adepți vrednici, care nu au putut scăpa de

ochiul atent al guvernului, care s-a grăbit să înceapă persecuții crude împotriva adepților noii religii. Dar acest lucru nu a ajutat prea mult lucrurile. Creștinismul s-a răspândit rapid în toată țara. Apoi, autoritățile au decis să elimine definitiv învățătura creștină, iar toți cei suspectați că aparțin credinței creștine au fost dați prin foc și sabie; acest lucru îi privea nu numai pe creștinii declarați, ci și pe păgâni, rudele creștinilor până la a șaptea generație inclusiv. Miile de oameni au pierit. Torționarii nu au cruțat pe nimeni sau nimic. Călăii abia au avut timp să taie capetele martirilor pe o ghilotină special construită în acest scop. Mulți au fost îngropați de vii în pământ, alții erau fierți în cazane clocotite sau pur și simplu uciși cu pietre fără proces sau anchetă. Proprietățile erau confiscate de guvern sau furate de călăi. Persecuțiile au continuat, cu intervale variabile, timp de aproape un secol, adică din 1784 până în 1872, când creștinismul a fost recunoscut oficial ca fiind tolerabil (doar tolerabil!) în Coreea. În această lungă perioadă, coreenii numără până la opt persecuții majore și minore, alternând una după alta; dar cele mai aprige și crude sunt considerate a fi ultimele două, care au avut loc sub regina regent Kim în 1839-1846 și sub prințul regent Tae-won-gun în 1866-1870. Cât de crudă a fost această din urmă persecuție se poate observa din faptul că numai în 1870, până la 8.000 de oameni au fost uciși, fără a-i număra pe cei care au murit de frig, foame etc.motive care s-au întâmplat în timpul rătăcirilor oamenilor prin munții și pădurile țării. Printre altele, se știe că trei misionari francezi au murit ca martiri în 1839 și șapte în 1866, inclusiv trei episcopi: Imbert, Bernier și Davelui și șapte preoți. În total, numărul coreenilor care au pierit este considerat a fi de ordinul zecilor de mii. Unii dintre ei, precum misionarii francezi decedați, au fost deja canonizați de Biserica Romano-Catolică.[264] .

În Vietnam, în 1835, părintele Marchand a murit ca un martir, fiind tăiat în 100 de bucăți. În 1851, regele Tu Duc a emis un decret prin care ordona ca misionarii europeni să fie „aruncați în adâncurile mării sau ale râului, iar preoții vietnamezi să fie tăiați în jumătate”. În realitate, doar doi europeni au fost executați. În 1851, a murit părintele Augustin Scheffler, iar în anul următor, părintele Jean Louis Bonnard. Interesant este că amândurora li s-a oferit în secret de către autoritățile vietnameze să evadeze, temându-se de „rezonanța internațională”, dar ambii misionari au respins aceste oferte și și-au întâmpinat moartea cu demnitate. Firește, mult mai mulți creștini vietnamezi au murit [265] .

Și în Rusia, budiștii „iubitori de pace” ucideau și persecutau uneori creștini. Despre un astfel de caz, șeful misiunii kalmuce, ieromonahul Nikodim Lenkeevici, care convertise 220 de kalmuci la ortodoxie în ultimii doi ani, a scris Sfântului Sinod pe 12 martie 1730: „În 1729, am cerut să se organizeze un examen pentru a stabili un loc convenabil pentru kalmucii botezați și pentru a-i proteja de alți kalmuci necredincioși, astfel încât să nu fie ofensați și asupriți. Iar pe 5 ianuarie 1730, conducătorul kalmuc Dasang, după ce a adunat o armată de

o sută trei oameni, a ordonat ca nou-botezații să fie duși și învinși până la ultimul om, pentru ca în viitor poporul lor să nu mai îndrăznească să fie botezat. Și armata trimisă de acel proprietar, botezatul Ilya Tabitey, cu toți kalmucii nou-botezați, a fost învinsă până la ultimul om și au ucis mortal un om botezat, au rănit doi și au luat prin jaf opt bărbați, opt femei, 11 fete, patru băieți, în total 31 de oameni. Și restul au plecat, lăsându-și averea și au fost salvați de acea armată... Și pe măsură ce jefuiau, unii au aruncat chipurile lui Dumnezeu în stuf, alții le-au luat cu ei" [266] .

În primăvara anului 1757, trei familii de kalmuci au pornit la botez. Pe parcurs, conform relatării Consistoriului Spiritual din Astrahan, „kalmuci nebotezați i-au găsit în 4 bărci, iar la o distanță de ei, în 8 bărci, un total de până la 50 de oameni, împușcați cu arme de foc, i-au bătut până la moarte, școlarul Ivan Platonov, care era cu kalmucii nebotezați, i-a lovit capul până la creier, ceea ce i-a făcut să-și piardă cunoștința, iar după ce l-au mai bătut și torturat, nu-și amintește de la lovitura puternică, a fost inconștient timp de trei zile și este încă grav bolnav din cauza bătăilor, kalmucii botezați și nebotezați au fost și ei bătuți și jefuiți, dar kalmucii botezați nu au tras, deoarece, din cauza lipsei armelor, nu aveau cu ce să tragă" [267] .

Și în divizia Ungern, menționată mai sus, cea mai pregătită de luptă era suta tibetană, trimisă baronului de către Dalai Lama [268] . Aceasta înseamnă că lamașii tibetani aveau atât experiență de luptă, cât și anumite obiective, pentru care nu numai că aveau trupe, dar le-au trimis și dincolo de granițele Tibetului.

Da, și creștinii au multe crime pe conștiință. Dar să facem o distincție clară în acest caz: să comparăm istoria creștinilor cu istoria budiștilor și doctrina creștinilor cu doctrina budiștilor. Între timp, conferințele și broșurile populare preferă să alterneze bârfele despre „ororile Inchiziției creștine" cu povești despre sublimitatea eticii budiste, „care nu dorește răul niciunei ființe vii"...

Consider sfatul Helenei Roerich foarte potrivit (în scopul propagandei teosofice): „Este foarte important să uităm deficiențele lamaismului" [269] . Pentru ca teosofia să poată continua atacul asupra creștinismului și să impună ocultismul oriental („adevăratul budism"), este cu adevărat important pentru ea ca oamenii să uite multe lucruri. Istoria tulburărilor religioase din Orient trebuie uitată, dar întreaga istorie a creștinismului trebuie predată ca o cronică criminală: printre sarcinile Societății Teosofice, Blavatsky menționează răspândirea printre păgâni a „dovezilor privind rezultatele practice ale creștinismului. În acest scop, aceasta oferă materiale autentice despre crimele clerului, faptele rele, schismele, ereziile, disputele și litigiile, diferențele doctrinare, critica Bibliei și revizuirile, care umplu presa Europei și Americii creștine" [270] . Standardele duble ale teosofiei „tottolerante" sunt evidente...

Așadar, nu are rost să contrastez „intoleranța” mea cu „deschiderea” teosofică. Învăț doar de la Helena Petrovna Blavatsky. Și eu încerc să „ofer materiale autentice” – dar despre religiile păgâne. Pentru o imagine completă, ar fi bine ca europenii moderni să înceteze să mai idealizeze „spiritualitatea Orientului”.

Dacă cineva vrea să-mi reproșeze că mă concentrez doar pe laturile întunecate ale budismului, voi fi de acord cu acest reproș. Există astăzi mai mult decât suficiente publicații despre filosofia budistă și profunzimea ei promovată. Și pentru a le echilibra cumva, permiteți-mi să ne reamintesc măcar o carte despre ceea ce există în budism care nu este promovat, dar care nu încetează să fie real.

Desigur, budismul nu se limitează la aceste pagini întunecate ale istoriei sale. Dar ele au fost acolo. Puternica mașinărie de propagandă insistă că „religia non-violenței” nu a jignit niciodată pe nimeni…

Și oricât de amare ar fi judecățile mele despre lamaism, nu am spus niciodată ceea ce a spus Nicholas Roerich: „În continuare, N.K.R. vorbește despre sentimentalism inutil față de oameni. Ar trebui să existe doar dorința de a promova evoluția umanității. Dar nu ar trebui să ne oprim în fața cadavrelor vii, care reprezintă «gunoiul cosmic». Așadar, Tibetul, «gunoiul cosmic» dintre națiuni, se află într-o perioadă de moarte spirituală. Este același cadavru viu ca un individ cu viața stinsă a spiritului în el” [271] .

Și, în final: în nicio țară creștină modernă nu există restricții atât de stricte asupra libertății de conștiință precum în Mongolia budistă. În 1993, a fost adoptată acolo o lege, „Privind relațiile dintre Biserică și Stat”. Aceasta prevede că „statul asigură poziția dominantă a religiei budiste în Mongolia” (articolul 4.2), „propaganda oricărei religii organizată din străinătate este interzisă” (articolul 4.7), „este interzisă desfășurarea de activități străine tradițiilor și obiceiurilor poporului mongol” (articolul 7.5) [272] .

INTOLERANȚA RELIGIOASĂ ÎN INDIA.

Nu doar budiștii nu se încadrează în cadrul mitului occidental actual despre ei.

Adevărații hinduși sunt, de asemenea, izbitor de diferiți de imaginea emoționantă pictată de „pelerinii occidentali spre Est”. De exemplu, în anii 1970, preoții hinduși au ocupat un complex de temple budiste din Bihar – și îl dețin până în ziua de azi [273] . Vorbim despre un complex ridicat pe locul unde Buddha a atins iluminarea și a intrat în nirvana... Prim-ministrul Rajiv Gandhi a fost ucis în 1991 de o femeie de naționalitate tamilă și hindusă, care lupta împotriva budiștilor sinhalezi pentru crearea unui stat tamil independent în Sri Lanka.

Fanaticii hinduși l-au ucis și pe Mahatma Gandhi, în timp ce acesta oficia o ceremonie religioasă (Indira Gandhi a fost ucisă de sikhi: se răzbunau pentru templul lor, care fusese atacat de tancuri; dar după crimă, ei înșiși au murit cu miile din mâna pogromiștilor hinduși) [274] .

„India a avut mult timp conflicte religioase, dar anterior cele mai acute relații au fost între musulmani și hinduși. Numai în ultimii zece ani, peste 60.000 de oameni au murit în statul Jammu și Kashmir, care este revendicat în egală măsură de India și Pakistan. De exemplu, din 21 iulie a acestui an (2001), aproximativ 43 de hinduși au fost împușcați mortal în aceste state de militanți islamici. Numai pe 4 august, militanții au răpit 22 de locuitori ai satului Shruntidhar, i-au dus în junglă și i-au împușcat cu arme automate. În același timp, nu trebuie să uităm că creștinii și musulmanii nu găsesc întotdeauna un teren comun. În India, nu sunt aliați. În ciuda actelor de violență împotriva clerului lor, Conferința Episcopilor Catolici din India a condamnat, la 15 august a acestui an, uciderea continuă a adepților hinduși din Kashmir de către extremiștii islamici. Episcopii și-au exprimat alarma și îngrijorarea cu privire la situația din statul Kashmir și au cerut autorităților țării să pună capăt morții oamenilor nevinovați. Musulmanii, la rândul lor, îi văd pe predicatorii creștini drept concurenți care încearcă să limiteze influența…” „Islamul în India” [275] . „În 1984, ca răspuns la asasinarea prim-ministrului indian Indira Gandhi, hindușii au masacrat cinci mii de sikhi în decurs de trei zile. Mulți dintre ei nu au fost pur și simplu uciși, ci arși de vii. Băieții au fost castrați” [276] .

„Cel puțin nouă musulmani au fost uciși brutal în ultimele 24 de ore ca urmare a violențelor motivate de intoleranța religioasă în statul indian Gujarat. Numărul morților, a relatat astăzi televiziunea centrală din Ahmedabad, cel mai mare oraș al statului, include cinci femei și copii arși de vii de fanatici religioși, relatează ITAR-TASS. Tragedia a avut loc în satul Ambasa din districtul Viramgam. Persoane necunoscute au încuiat și au dat foc mai multor case musulmane. În satul Umreth, o mulțime care protesta a stropit un tânăr cu kerosen și i-a dat foc. Acesta a murit în spital din cauza arsurilor. În orașul Surat, câteva zeci de protestatari au aruncat cu pietre asupra unei secții de poliție. Ofițerii de aplicare a legii au fost nevoiți să recurgă la focuri de avertisment în aer. Conflictele intercomunitare violente din stat sunt în desfășurare de la sfârșitul lunii februarie. Acestea au început cu un atac al unei mulțimi de musulmani asupra unui tren cu pelerini hinduși, soldat cu 58 de morți. În total, 816 persoane au fost ucise în violențele din Gujarat din ultimele zile, potrivit cifrelor guvernamentale. În Ahmedabad, 324 de locuitori au murit. Opoziția, reprezentată de Congresul Național Indian de centru și de Frontul Popular de stânga, cere guvernului central să-l demită imediat pe ministrul-șef al statului, Narendra Modi. Astăzi, prim-ministrul Atal Bihari Vajpayee a pornit într-un tur în Gujarat, în timpul căruia, așa

cum a relatat biroul său, se va familiariza cu situația de la fața locului și se va întâlni cu populația și cu reprezentanții administrației” [277] .

În 1998, în India au avut loc 626 de ciocniri interreligioase, în timpul cărora 207 persoane au fost ucise și 2.065 rănite… [278] Liderul unuia dintre partidele aflate la guvernare în India (partidul se numește Shiv Sena – Armata Shivaji; liderul său este Bal Thakre) a declarat în 1996: „Cine sunt musulmanii? Dacă Shiv Sena va ajunge la putere, toată lumea va fi obligată să treacă prin ritul diksha (inițierea) în religia hindusă” [279] .

Cât despre poziția creștinilor în India, aceasta nu se distinge nici printr-o securitate stabilă. Nu în vremurile „sălbatice” din vechime, ci în secolul nostru, hindușii „toleranți” au ucis misionarii creștini.

Sadhu Sundar Singh, „Apostolul Indiei” în anii 1920, mărturisește acest lucru astfel: „Misionarul Kartar Singh, un prieten apropiat de-al meu, a fost torturat de păgâni. M-am dus la locul, la munte, unde a fost torturat și unde a murit. A fost cusut într-o piele crudă de bivol, care, uscându-se la soare, s-a micșorat și l-a sufocat. Hindusul care mi-a povestit despre asta a văzut cum acest om, murind în tortură, i-a mulțumit atât de mult lui Hristos pentru privilegiul de a suferi pentru El, încât mulți au fost uimiți și au crezut. Un alt camarazi de-al meu a fost prins de păgâni, care i-au spus: «Dacă nu te lepezi de Hristos, te vom arunca în abis». Frica l-a cuprins, dar s-a bizuit pe Hristos. Când hindușii și-au dat seama că nu va renunța, l-au împins în abis. A fost un miracol - nu s-a prăbușit și a murit. Ce s-a întâmplat în continuare, mi-a spus el însuși: „Când am putut să ridic capul, m-am văzut în sânge și complet epuizat.” M-am gândit: Uite, sunt singur și nu este nimeni care să mă poată ajuta. Și deodată aud o voce: Nu, nu ești singur. M-am uitat în jur, am văzut un om venind, ajutându-mă să mă apropii de stâncă și să mă sprijin de ea. Am cerut să beau. Străinul s-a dus la pârâu și mi-a adus apă de două ori câte un pumn. A treia oară, când am băut din mâinile lui, am observat că mâinile lui erau străpunse. Atunci mi-am dat seama că acesta era Hristos. O oră mai târziu am putut să mă ridic și să merg în același sat ca să mărturisesc despre ceea ce Dumnezeu făcuse cu mine.” Când mi-a spus asta, nu m-am putut abține să nu mă îndoiesc. După un timp, m-am dus în acel sat, iar localnicii, necreștini, au confirmat acest lucru, povestind cât de șocați au fost să-l vadă din nou pe misionar printre ei. Aceeași minune mi s-a întâmplat și mie. Într-un sat hindus mi-au spus că, dacă voi veni din nou să vorbesc despre Hristos, mă vor omorî. Nu m-au omorât, ci m-au dezbrăcat, m-au legat strâns cu lanțuri de un copac, au încuiat lanțurile și m-au lăsat în pace. La început am suferit foarte mult din cauza frigului, apoi am început să mă rog cu ardoare. Deodată a devenit atât de ușor - am simțit prezența lui Hristos. Bucuria mi-a cuprins sufletul - am înțeles ce înseamnă „raiul pe pământ”. Frigul nu mă mai chinuia, am adormit și m-am trezit din cauza unui zgomot - un fruct copt a căzut dintr-un copac. Am tremurat

și am simțit cum îmi cad lanțurile. În apropiere, pe pământ, era un fruct copt, cu care mi-am împrospătat gâtul. A doua zi dimineață m-am dus în același sat. Vă puteți imagina uimirea lor. Au început să întrebe cine deschisese lacătul. Singura cheie a lacătului era... în mâinile lamei. Dar mie îmi era clar cine mă eliberase de la moarte” [280] .

În India există acum mai mulți creștini decât budiști – conform recensământului din 1991, există 19 milioane de creștini în India (2,4% din populație), în timp ce există 6 milioane de budiști (0,76%) – aceasta chiar și dacă luăm în considerare numeroșii refugiați budiști care au părăsit Tibetul după ocuparea acestuia de către China [281] . Cu toate acestea, statutul creștinilor în India este destul de problematic.

În 1950, un decret prezidențial a privat oamenii săraci (daliți sau intangibili) de o serie de beneficii legale dacă se convertiau la creștinism (decretul a fost confirmat de Curtea Supremă a Indiei în 1985) [282] . În anii 1970, o serie de state au adoptat legi care interziceau pur și simplu convertirea hindușilor la creștinism și islam [283] .

În anii 1990, partidele cu orientare naționalistă au ajuns la putere în țară. Drept urmare, a început o politică de strangulare discretă a creștinismului.

Curtea Supremă a Indiei a decis în 1977 că Constituția „nu prevede dreptul de a converti o altă persoană la propria credință”. [284] Aceeași instanță a confirmat această hotărâre la 1 septembrie 2003. Conform hotărârii instanței, nu există un „drept fundamental de a converti” pe cineva la o anumită credință în India, iar guvernul are dreptul de a adopta legi care împiedică convertirea. „Suntem extrem de dezamăgiți de acest verdict”, a declarat pastorul P.R. Parichha, președintele filialei din Orissa a Consiliului Creștin All India (AICC). AICC a fost cel care a inițiat audierile la Curtea Supremă. Organizația ecumenică contesta constituționalitatea Legii libertății religioase, adoptată în Orissa în 1999. Conform acestei legi, pentru a se converti de la o credință la alta, un rezident al statului trebuie să obțină permisiunea autorităților locale. O persoană care dorește să se convertească la o nouă religie trebuie să scrie magistratului districtual, declarând că convertirea este de bunăvoie. De la magistrat, documentul este trimis poliției și abia apoi se eliberează permisiunea. Orice lider religios care intenționează să oficieze un botez sau o inițiere într-o altă religie trebuie să notifice autoritățile în prealabil cu privire la ora și locul ceremoniei. Încălcarea acestor proceduri se pedepsește cu amenzi sau închisoare. „Aceste reguli reprezintă o încălcare a libertății fundamentale religioase, care este garantată de constituție”, a declarat Parichha pentru ENI. Potrivit pastorului baptist, în statul Orissa, Legea libertății religioase este încă folosită doar împotriva creștinilor, în timp ce „fundamentaliștii hinduși fac ce vor”. În 2002, peste 100 de convertiți la creștini au fost convertiți

cu forța la hinduism, determinând WIHC să depună o plângere la guvern, care nu a răspuns. [285]

Și mai uimitoare este legea indiană care interzice ca o clădire care conține vin să fie considerată loc de cult. În creștinism, după cum se știe, vinul se consumă în timpul împărtășaniei, astfel încât bisericile creștine sunt private de statutul lor de altare. Aceasta înseamnă că, dacă un fanatic militant intră prin efracție într-o biserică creștină și provoacă acolo un scandal sau un pogrom, acest lucru nu va fi considerat blasfemie, ci huliganism stradal obișnuit. Adică, la fel ca și cum ai face nevoile într-o cabină telefonică sau în altarul unei biserici creștine.

Dacă așa îi văd legislatorii indieni pe creștini, atunci de ce să ne surprindă valul de violență directă. „În 1998, comunitatea creștină din India a cunoscut mai multe violențe decât în toți cei 50 de ani de independență a țării [286] . Au existat cazuri mai frecvente de preoți uciși, călugărițe violate, Biblii arse, biserici și instituții de învățământ creștine distruse. Pe parcursul anului, peste 64 de creștini au căzut victime ale fanaticilor. O sută de hinduși militanți care susțineau partidul de guvernământ Bharatiya Janata, strigând sloganuri anticreștine, au ars aproximativ 300 de exemplare ale Bibliei în orașul Rajkot (statul Gujarat din nord-vestul Indiei). În satul Simdaga din sudul statului Bihar, o familie creștină a fost ucisă brutal: o mamă, un tată și patru copii cu vârste cuprinse între 12 și 2 ani. O mănăstire a fost jefuită lângă Calcutta, iar o servitoare a fost violată. Un grup armat a încercat să pătrundă prin efracție într-o biserică din orașul Jhabua (statul Madhya Pradesh). În același stat, patru călugărițe catolice au fost violate. În statul Gujarat, aproximativ 150 de delegați la un congres al comunității creștine...” Mișcarea misionară Alpha a fost înfrântă de militanții organizației hinduse Bajrang Dal. Episcopul auxiliar al Arhidiecezei Delhi, Mons. Vincent Concessao, consideră că ura fundamentaliștilor hinduși față de catolici este cauzată, în special, de faptul că Biserica pledează în mod constant pentru egalitatea tuturor oamenilor, indiferent de originea din castă. De aceea, cei care s-au dedicat slujirii celor săraci și defavorizați sunt cel mai adesea atacați... Creștinii reprezintă 2 până la 3% din populația Indiei. Rețeaua de instituții educaționale și medicale a comunității creștine este mai vastă decât cea de stat. Creștinii întreține 258 de universități, 3.614 școli secundare și 8.315 școli primare, precum și grădinițe și 1.185 de școli profesionale în India” [287] .

„Potrivit ENI, atacurile fundamentaliștilor hinduși asupra creștinilor s-au intensificat de când coaliția guvernamentală condusă de Partidul religios-naționalist Bharatiya Janata a ajuns la putere în martie anul trecut. Incidentul a provocat discordie în cadrul coaliției de guvernământ. Madan Lal Khurana, ministrul afacerilor parlamentare, a demisionat din cabinet pe 30 ianuarie, după ce apelul său de a ispăși atrocitățile împotriva creștinilor a atras critici dure din partea radicalilor din partid. Într-un discurs din 2 februarie, el a amintit uciderea

de luna trecută a misionarului australian Graham Staines și a celor doi fii ai săi, Philip, în vârstă de 10 ani, și Timothy, în vârstă de opt ani. Aceștia au fost incendiați în mașina lor pe 23 ianuarie în satul Manoharpur din statul Orissa, estul Indiei. Grupul fundamentalist hindus Bajrang Dal a fost acuzat de crimă. Staines predica printre leproșii din Baripaj din 1965. În cursul anului 1998, Forumul Creștin Unit pentru Drepturile Omului a înregistrat 120 de atacuri și alte acte de ostilitate împotriva creștinilor, inclusiv incendierea a peste 30 de biserici în statul vestic..." Gujarat în timpul săptămânii Crăciunului. „Oamenii sunt acum puși unii împotriva altora - triburi necreștine împotriva triburilor creștine", a spus Joseph, secretar general al Consiliului raționalist al Bisericilor din India. „Totuși, din 980 de milioane de oameni din India, aproximativ 29 de milioane sunt creștini." [288]

În același an 1998, conform unui raport al CWN New Delhi din 3 aprilie, un membru al ordinului Misionarelor Carității, fratele Luke Puttaniyala, în vârstă de 46 de ani, a fost ucis. Acesta însoțea un transport de medicamente pentru pacienții dintr-o colonie de leproși. Pe 24 martie, a fost atacat de bandiți pe drumul de la Calcutta la Patna. Cadavrele morților au fost aruncate pe drum. Poliția i-a îngropat și nu a raportat crima. Trei zile mai târziu, ordinul a devenit îngrijorat de dispariția frații săi. La inițiativa ordinului, mormintele au fost deschise, iar reprezentanții ordinului l-au identificat pe fratele lor. Avea mâinile și picioarele legate, iar gura era legată cu o cămașă. Nu a fost un jaf... Un raport al CNS din 24 martie din Ranchi: Pe 14 martie, 10 bărbați mascați au atacat clădirea diecezei catolice, rănindu-l pe părintele Bek (care slujise în Ranchi timp de 16 ani și nu avea dușmani personali) și pe mai mulți laici.

„În aceeași zi, 6 august, lângă Bombay, preotul Oscar Mendonca a fost rănit, iar în statul central Madhya Pradesh, niște atacatori necunoscuți au împușcat-o pe călugărița Leena Varghee din Ordinul Adoratorilor Sfintelor Mistere. Ambii sunt internați în spital. Catolicii sunt înclinați să dea vina pe membrii mișcării hinduse Bajrang Dal, care au organizat mitinguri în acea zi... După cum a declarat unul dintre liderii Bajrang Dal, Milind Parande, «adevăratul motiv al violenței este indignarea hindușilor față de activitățile de prozelitizare ale creștinilor»." Principala bază pentru răspândirea creștinismului sunt reprezentanții castelor inferioare, așa-numiții dalit, al căror număr în India este de aproximativ 230 de milioane. Aceștia, de regulă, ocupă cele mai prost plătite poziții și îndeplinesc munci „necurate": printre ei se numără îngrijitori, curățători, pictori. Multor dintre ei le este chiar interzis să se roage în templele hinduse. Acum, procesul de convertire a castelor inferioare la creștinism capătă un caracter asemănător unei avalanșe. Numărul convertiților este de ordinul miilor. S-a anunțat deja că pe 14 octombrie, la New Delhi, ar putea avea loc cel mai mare botez din istoria creștinismului. Aproximativ un milion de oameni vor accepta noua religie. Toți sunt dalit. Este clar că tradiționaliștii hinduși nu sunt pregătiți să suporte o

schimbare atât de bruscă în imaginea lor obișnuită despre viață... Pe aceeași linie se află represiunile reale împotriva creștinilor din Laos și Nepal și legile discriminatorii ale guvernului taliban din Afganistan, care obligă puținii hinduși să poarte banderole galbene. În India, situația este și mai tensionată. Din 1998, grupurile hinduse radicale au comis constant acte... de violență. În special, ei sunt responsabili pentru distrugerea bisericilor de Crăciunul trecut în Gujarat (vestul Indiei), uciderea unui misionar australian în ianuarie anul acesta. La începutul lunii septembrie, un preot catolic a fost ucis de o săgeată în același stat, iar o călugăriță catolică a fost supusă unor acțiuni agresive în statul vecin Bihar. Acest lucru a forțat organizațiile catolice din India să apeleze în octombrie 1999 la prim-ministrul țării cu o solicitare de a lua măsuri adecvate pentru a opri violența și ilegalitatea împotriva creștinilor. Anul trecut, pe 7 august, au avut loc explozii în două biserici creștine din India, în urma cărora un preot a fost ucis. Anterior, pe 4 august, în orașul Mathura, situat la 150 km de New Delhi, reverendul George Kuzhikandala a fost bătut până la moarte. Iar pe 6 august, o serie de explozii au avut loc în două biserici din statul Andhra Pradesh, în urma cărora trei persoane au fost rănite. De asemenea, bombe au fost detonate în biserici din orașul Goa și din statul Karnataka. În octombrie același an, preotul Arthur Rajwadi a fost bătut. „și a fost prezentat gol de o bandă care l-a atacat în timp ce distribuia literatură creștină la un târg din Surendranagar, Gujarat . ” [289]

„Ministerul Afacerilor Externe al Norvegiei a făcut o nouă încercare de a-l ajuta pe misionarul norvegian Trond Berg, care a fost arestat în octombrie anul trecut (2000) în Nepal. El a fost acuzat că a încercat să convertească locuitorii locali la creștinism, lucru interzis de legile țării” [290] .

„Potrivit Dr. Victor Chowdhry din India, în august 2001, o creștină, Lalita Nayak din districtul Barakhama, Phulbani, Orissa, a fost rugată să prezideze sărbătorile Zilei Independenței Indiei. În timpul ceremoniei de purtare a drapelului, patru creștini au fost bătuți atât de grav de hinduși fanatici încât victimele au trebuit să fie tratate la un spital local. Fanaticii au venit la spital și i-au amenințat pe medici să nu-i trateze pe creștini. Curând, orașul a fost în haos și oamenii au început să formeze grupuri. Liderii hinduși au încurajat femeile tribului să o imite pe zeița Kali și au început să bea, să se dezbrace și să-și dezbrace capul. Kali, zeița răzbunării, este imaginată de mulți hinduși ca o femeie neagră, goală, cu o limbă lungă și roșie, care a băut sângele victimelor sale. Grupul a dansat în extaz și chiar și poliția care a sosit la fața locului a fost amenințată, astfel încât până la ora două dimineața nu au putut face nimic, dar apoi au reușit în cele din urmă să calmeze procesiunea. Hindușii militanți nu s-au oprit aici și au decis să se adune pe 27 august pentru a-i alunga pe creștini din…” zonă. Poliția a interzis evenimentul, iar creștinii au început să se roage și să postească. La ora stabilită, în ciuda interdicției poliției, s-au adunat aproximativ 5.000 de hinduși militanți. Intenționau în mod clar să se ocupe de creștini. Poliția a privit neputincioasă cum

oamenii se îndreptau spre un templu hindus, luând cu ei o capră pentru sacrificiu. Apoi, unei femei i s-a ordonat să bea sângele caprei, după care, sub influența forțelor demonice, a căzut în transă. Mulțimea de oameni s-a întors către zeița Kali: „Mamă, ce ar trebui să facem cu creștinii? Ne vei conduce?" Femeia, în numele zeiței, a strigat: „O, nu. Un mare înger alb stă în centrul orașului, ținând o sabie mare în mână." „Nu-l putem învinge!" Mulțimea s-a dus la un alt templu din oraș, unde au sacrificat o altă capră și au forțat o altă femeie să bea sângele animalului. Când i s-a pus aceeași întrebare, ea a răspuns că orașul era ocupat de îngeri albi cu săbii mari în mâini. „Sunt prea puternici în comparație cu noi", a strigat ea. Mulțimea militantă și-a abandonat planurile și toată lumea s-a întors acasă." [291]

„25 octombrie 2002. Cinci dalit uciși de o gloată hindusă ca represalii pentru uciderea unei vaci sacre. Creștinii indieni s-au alăturat protestelor la nivel național față de uciderea a cinci dalit, membri ai celei mai joase caste din India, lângă New Delhi de către o gloată frenetică alimentată de zvonuri că victimele ar fi sacrificat o vacă considerată sacră în hinduism, a relatat ENI. Linșajul a fost „una dintre cele mai oribile crime împotriva umanității și este, de asemenea, un simptom al situației dificile a dalitilor din țară", a declarat Consiliul Național al Bisericilor din India într-un comunicat. [292]

„Conferința Episcopală din India a făcut apel la autoritățile locale și naționale să acorde o atenție deosebită unei serii de atacuri asupra creștinilor. Declarația, semnată de Mons. Percival Fernandes, secretarul general al episcopatului, solicită autorităților să investigheze cazurile de violență împotriva Bisericii din India, relatează Agnuz. Documentul subliniază necesitatea luării unor măsuri adecvate împotriva celor doi inculpați responsabili de distrugerea bisericilor și de atacurile asupra membrilor ordinelor religioase. «Numai în această lună, în India au fost înregistrate cinci atacuri majore asupra instituțiilor creștine. Biserica Sfânta Treime, Sanctuarul Pruncului Iisus din Madhya Pradesh, două mănăstiri din Bihar și mănăstirea Surorilor Milostivirii din Nazaret sunt doar câteva dintre locurile care au fost atacate», se arată în declarația publicată pe 18 iunie. «Aceste cazuri de violență împotriva Bisericii sunt extrem de alarmante, deoarece demonstrează un lanț planificat de atacuri asupra slujitorilor Bisericii, în special asupra celor mai lipsiți de apărare – călugărițele», subliniază documentul episcopatului" (http://www.maranatha.org.ua/cnews/index.php?id=16176).

Aceasta este o știre de la un mesaj de teletip din India modernă, a cărei toleranță religioasă este, dintr-un anumit motiv, atât de lăudată în Rusia. Ura față de creștini în această țară păgână este de așa natură încât episcopii catolici propun să le permită hindușilor să primească Împărtășania fără botez: „Episcopul Valerian d'Souza al Indiei a declarat că Biserica Catolică ar trebui să ia în considerare posibilitatea de a da Sfânta Împărtășanie credincioșilor care, din

cauza «presiunilor din partea familiei și a societății», nu recurg la sacramentul botezului. Un hindus care acceptă o altă religie este complet lipsit de dreptul la moștenire", a spus Monseniorul d'Souza. „De regulă, hindușii sunt ostili creștinismului. Chiar și cei dintre ei care sunt destul de prietenoși cu noi și-ar blestema cu siguranță ruda care a devenit creștină." Apostazia unui membru al familiei va atrage inevitabil consecințe grave pentru toate rudele, a continuat prelatul indian. Dacă, de exemplu, o femeie hindusă s-ar converti la creștinism, surorile ei ar întâmpina dificultăți în a se căsători. Dacă un musulman ar accepta credința în Hristos, ar fi supus persecuției și, eventual, martiriului" [293] .

Totuși, fanaticii hinduși vărsă sânge nu doar în timpul pogromurilor.

„Pentru a o îmbuna pe zeiță, un preot dintr-un templu hindus din Madlehalli, districtul Tiptur, Tumkur, și-a ucis fiica, a relatat The Hindu. Narayanappa, un preot la templul zeiței Choudeshwari, și-a dus fiica de 12 ani, Ambika, la Tiptur în ultima lună nouă (29 iunie), sub pretextul de a-i cumpăra manuale. Cu toate acestea, s-a întors acasă a doua zi fără ea. Ceva timp mai târziu, soția sa, Gowramma, suspectând că ceva nu este în regulă, a apelat la poliție. Poliția a găsit trupul lui Ambika pe 16 iulie pe dealul Galiband, la un kilometru de Madlehalli. Capul fetei era ras. De asemenea, la locul unde a fost găsit trupul au fost găsite dovezi ale unor rituri sacrificiale. Părul fetei, împletit într-o coadă, a fost găsit în apropiere. Adjunctul superintendentului de poliție L. Shivashankar a vizitat locul crimei. Potrivit unei surse din poliție, preotul care a efectuat sacrificiul a fugit." [294]

„În statul indian Bengalul de Vest, doi preoți hinduși au răpit și decapitat un copil de opt ani, sacrificându-i sângele zeiței Kali. Acest eveniment confirmă suspiciunile tot mai mari ale organizațiilor umanitare cu privire la sacrificiile umane din această regiune. Trupul copilului, răpit pe 26 martie 1998, a fost găsit în vecinătatea satului Barpunna" [295] . Și vorbim despre cel mai europenizat stat indian...

În total, pe parcursul a 20 de ani (din 1977 până în 1997), presa a relatat despre 17 sacrificii umane [296] .

Așadar, sacrificiile umane din budismul și hinduismul modern contrazic doar ideile europene excesiv de umflate despre „spiritualitatea Orientului" și nu realitățile Orientului păgân în sine.

SACRIFICIUL UMAN ÎN LUMEA ANTICĂ

În istoria lor, creștinii au vărsat probabil sânge nu mai puțin decât budiștii sau hindușii. Dar acest sânge nu a fost niciodată un ritual. Creștinii nu au ucis

niciodată alți oameni pentru a-și ispăși propriile păcate. Și, prin urmare, viața bisericească, mult timp acoperită de cenușa vieții de zi cu zi și de păcatele laicilor și pastorilor, în calmul scolastic căutând echilibrul tuturor problemelor spirituale - este încă mai bună decât flacăra nebunească care arde veteranii „contactelor cu Mintea cosmică”.

> Am fost în Mexic. Am escaladat piramidele…
> Ce ar spune dacă ar vorbi?
> Nimic. În cel mai bun caz, despre victorii
> asupra unui trib vecin, despre
> capete rupte. Despre cum
> sângele uman turnat într-un vas pentru Zeul Soare întărește
> mușchii acestuia din urmă;
> că sacrificiul de seară a opt tineri și puternici
> asigură un răsărit de soare mai bun decât un ceas deșteptător.
> Totuși, mai bine sifilisul, mai bune gurile
> unicornilor lui Cortes, decât acest sacrificiu.
> Dacă ești sortit să-ți hrănești ochii corbilor,
> este mai bine ca ucigașul să fie un ucigaș și nu un astronom.

Această lume, lumea sacrificiilor păgâne, era bine cunoscută oamenilor Bibliei. Profeții biblici au avut ocazia să vadă cu propriii ochi sacrificii umane printre vecinii lor de pe planetă: fenicienii... Disocierea strictă a primilor creștini de „moștenirea antică” va deveni și mai clară dacă ne amintim că sângele uman era vizibil în adâncurile acestei „moșteniri”.

„Inchiziția” egipteană îi ardea pe cei pe care îi considera „posedați”: „Mulți susțin că sufletul lui Tifon însuși s-a mutat în aceste creaturi... În orașul Ilithyia, scrie Manetho, au ars de vii oameni numiți ai lui Tifon și, vânturându-le cenușa, i-au împrăștiat și i-au distrus” (Plutarh. Despre Isis și Osiris, 73)

Iliada (23:175-176) menționează măcelul a 13 tineri troieni la înmormântarea lui Patrocle. Conform unei versiuni, Ifigenia, fiind preoteasă a lui Artemis în templul ei din Tauris, trebuia să sacrifice toți străinii care veneau pe aceste meleaguri; conform alteia, ea însăși a fost ucisă de propriul ei tată, Agamemnon, la instrucțiunile preotului... [297] Și chiar și în „timpurile istorice”, în a doua jumătate a primului mileniu î.Hr., astfel de sacrificii se făceau, de exemplu, la Roma după înfrângerea de la Cannae și în Grecia înainte de bătălia de la Salamina, Temistocle a fost forțat să se supună cererii poporului și să ucidă trei nobili perși înainte de bătălie (vezi Plutarh. Viața lui Temistocle, 13). „Când Temistocle aducea sacrificii la trirema căpitanului șef, i-au fost aduși trei captivi, foarte frumoși și îmbrăcați luxos. Se spunea că erau copiii surorii regelui. Când ghicitorul Euphrantides i-a văzut, victimele au luat foc și, în același timp, cineva a

strănutat în dreapta, ceea ce era, de asemenea, un semn bun. Atunci Euphrantides a ordonat ca tinerii să fie sacrificați și măcelăriți la Dionysos Omestos: în acest caz, grecii ar fi avut victorie" [298] .

Chiar și la începutul secolului al IV-lea după nașterea lui Hristos, sângele uman, care uda altarele păgâne, nu era încă ceva din tărâmul legendelor îndepărtate: „Fenicienii își sacrificau în fiecare an copilul iubit și singurul născut lui Cronos, iar în a șasea zi a lunii Metagetion măcelăreau oameni în Rodos; iar în Salamina, într-un templu al Atenei și Diomedei argolide, o persoană persecutată alerga de trei ori în jurul altarului, iar apoi preotul, străpungându-i pântecele cu o suliță, îl ardea pe un foc arzător. Multe astfel de crime aveau loc în Egipt: în Heliopolis, de exemplu, se făceau zilnic trei sacrificii umane, până când, aflând despre această cruzime, regele Amosis a ordonat ca acestea să fie înlocuite cu tot atâtea imagini de ceară. Pe insula Chios, sacrificiul adus lui Dionysos omadian consta în dezmembrarea unui om, iar acest lucru se făcea și în Tenedos, iar în Lacedaemon un om era și el victima lui Ares, iar în Creta se comiteau crime similare în cinstea lui Cronos, iar Laodicea siriană sacrifica anual o fecioară Atenei, care este acum înlocuită." de o căprioară. La fel, libienii și cartaginezii își îmbunau zeii cu sacrificii umane, iar dumații din Arabia în fiecare an măcelăreau un tânăr și îl îngropau sub altar. Mai mult, istoria mărturisește că toți grecii în general, înainte de a porni într-o campanie, sacrificau oameni, tracii și sciții făceau același lucru, iar atenienii menționează fiicele sacrificate ale lui Leo și Erechteu. Și chiar și acum, cine nu știe că în marele oraș (adică Roma) la sărbătoarea lui Zeus Latriar este îngropat un om? Adevărul acestui lucru a fost atestat de cei mai faimoși filozofi. Diodor, care a făcut o descriere prescurtată a bibliotecilor, spune că libienii au sacrificat solemn două sute dintre cei mai nobili tineri ai lor lui Cronos, iar la acest sacrificiu au adăugat nu mai puțin de trei sute de alți [299] . Iar scriitorul istoriei romane Dionisie relatează că în Italia Zeus și Apollo înșiși au cerut sacrificii umane de la așa-numiții aborigeni și că cei care au fost afectați de această cerere au adus zeilor o parte din tot „roade, iar dacă nu sacrificau oameni, erau supuși la diverse dezastre pentru aceasta, și până când nu au văzut sfârșitul răului până când nu s-au condamnat singuri la zeciuială și, după ce au ucis și au sacrificat a zecea parte din oameni, au fost cauza pustiirii țării lor" (Eusebiu Pamfil. Discurs către basileusul Constantin cu ocazia celei de-a treizecea aniversări a domniei sale, 13) [300] .

O altă colecție de mărturii păgâne despre sacrificiile umane din lumea antică este compilată de scriitorul creștin de la sfârșitul secolului al II-lea, Clement din Alexandria: „Aristomenes Mesagerul a măcelărit trei sute de oameni lui Zeus Ithomes, crezând că a săvârșit hecatombe atât de măreț și, în același timp, atât de rafinate sub semne favorabile. Printre cei măcelăriți s-a numărat și Teopomp, regele lacedemonilor, un animal nobil și de sacrificiu. Tauricii, un trib care locuiește în peninsula Taurica, îi sacrifică imediat lui Artemis Taurica pe acei

străini pe care îi capturează, după ce s-au rătăcit în timp ce navigau pe mare. Euripide a descris aceste sacrificii în tragedie. Monimus, în „Colecția sa de lucruri uimitoare”, relatează că în Pella, un oraș din Tesalia, aheii sunt sacrificați lui Peleus și Chirinos. Aentiklides, în cartea sa „Întoarceri”, relatează că licteenii (un trib cretan) măcelăresc oameni lui Zeus, iar lesbienele oferă un sacrificiu similar lui Dionysos, potrivit Dosidelor. Focienii (nu voi ezita să) (menționează-le), așa cum relatează Pitocles în a treia carte a „Despre Concordie”, aranjează ofrande arse umane pentru Artemis în Tauropolis. Erechtheus, din Attica, și Marius, din Roman, și-au sacrificat propriile fiice: una pentru Persefona, așa cum relatează Demaratus în prima carte a „Tragediei”, iar cealaltă, Marius, pentru Averrunci, așa cum relatează Dorotheus în a patra carte a „Istoriei Italice” (Clement din Alexandria. Îndemn către păgâni. 42,2-7).

Romanii nu erau străini de acest obicei. În 536, în timpul celui de-al Doilea Război Punic, la sfatul Cărților Sibiline, doi gali și doi greci (un bărbat și o femeie) au fost îngropați de vii în piață [301] . În circumstanțe extrem de dificile, se folosea jurământul izvorului sacru. În virtutea acestui jurământ, tot ce se năștea viu în primăvara următoare, fără a exclude oamenii, trebuia sacrificat zeilor. Cu toate acestea, ei nu au îndrăznit să ucidă copii în timpurile istorice, ci i-au lăsat să crească până la maturitate și apoi i-au trimis din patria lor în toate cele patru direcții. Romanii au făcut și ei un jurământ similar la începutul celui de-al Doilea Război Punic (537), limitându-l însă doar la animalele de sacrificiu, iar 21 de ani mai târziu au îndeplinit efectiv promisiunea [302] . Romanii aveau și un batalion penal ritualic unic - Devotio: dedicarea unei persoane unui sacrificiu ispășitor pentru stat. La romani, un comandant putea condamna pe oricine de pe lista soldaților la jertfă zeilor subterani, pentru a abate astfel mânia zeilor asupra armatei sale. Omul condamnat se arunca în toiul bătăliei, iar dacă era ucis, aceasta însemna că jertfa era primită favorabil de zei. Dacă rămânea în viață, atunci în locul lui îngropau o imagine a omului și aduceau o jertfă purificatoare pentru el [303] .

Înșiși păgânii au început în cele din urmă să disprețuiască astfel de practici: „Uite ce faci, criminalul Damid! Cu cuvintele tale aproape răstorni templele și altarele zeilor. – Nu toate altarele, Timocles. La urma urmei, ce e rău în ele dacă sunt pline de tămâie și tămâie? Dar aș vedea cu bucurie altarele lui Artemis din Tauris răsturnate din temelii, pe care această fecioară se bucura de jertfele binecunoscute care îi plăceau” (*Lucian* . Zeus tragic, 44). „Jertfele binecunoscute” aduse zeiței Artemis sunt un indiciu al poveștii Ifigeniei…

În Arcadia, băieții erau „de obicei” sacrificați zeului Lyceus (Augustin. Cetatea lui Dumnezeu. 18, 17).

„În epoca istorică, sentimentul sănătos al Greciei luptă victorios împotriva acestei teribile supraviețuiri. Unde omul este înlocuit de un animal de sacrificiu [304] ; unde - de o păpușă; unde omul rămâne om, dar sacrificiul este înlocuit prin stropirea altarului cu sângele său, sau este aruncat de pe o stâncă, luându-se măsuri pentru a se asigura că este salvat; unde, în sfârșit, foarte rar - și aceasta era cea mai strictă atitudine față de antichitate - un criminal condamnat la moarte este rezervat sacrificiului. Toate acestea erau așa-numitele «pharmaki», adică mijloace de «vindecare» a statului de boală” [305] .

Și totuși – a fost... A fost în Grecia, a fost în Rusia.

Povestea din Povestea anilor trecuți despre cum Perun a fost trimis să navigheze de-a lungul Niprului încetează să mai pară „distrugerea monumentelor culturale ale trecutului autohton” dacă ne amintim că creștinii au fost sacrificați lui Perun cu câțiva ani înainte de anul Botezului: „În anul 6491 (983), Vladimir a pornit împotriva iatvigilor și i-a învins pe iatvigi și le-a luat pământul. Și s-a dus la Kiev, jertfind idolilor împreună cu poporul său. Iar bătrânii și boierii au spus: «Să tragem la sorți pentru tinerii și fecioarele, asupra cărora va cădea soarta, îi vom sacrifica ca jertfă zeilor».” Pe atunci era un vareg, iar curtea lui se afla acolo unde este acum Biserica Sfintei Născătoare de Dumnezeu, pe care a construit-o Vladimir. Acel vareg venea din pământul grecesc și mărturisea credința creștină. Și avea un fiu, frumos la față și la suflet, asupra lui a căzut sorțul, din invidia diavolului. Și cei trimiși la el au venit și au spus: „Sorțul a căzut asupra fiului tău, zeii l-au ales pentru ei înșiși, ca să putem jertfi zeilor.” Și varegul a spus: „Nu-mi voi da fiul demonilor.” Mesagerii au plecat și au spus oamenilor despre aceasta. Au luat arme, s-au îndreptat împotriva lui și i-au distrus curtea. Varegul stătea la intrare cu fiul său. Ei i-au spus: „Dă-ne pe fiul tău, ca să-l putem jertfi zeilor.” Și au strigat și au tăiat intrarea de sub ei și astfel au fost uciși. Și nimeni nu știe unde au fost puși” [306] . Au mai rămas cinci ani până la Botezul lui Vladimir și al lui Rus...

Nu din cruzime oamenii făceau sacrificii atât de teribile, ci mai degrabă din disperare. Dumnezeu este prea departe. Zeii sunt prea aproape. Și caracterul lor este prea nestatornic: astăzi ajută, mâine batjocoresc. Și ca un gest de ultimă speranță, oamenii se ucideau între ei în fața zeilor: poate măcar asta te va face mai milostiv…

Este imposibil să înțelegi Evanghelia fără povestea Căderii. Este imposibil să înțelegi strălucirea Muntelui Tabor fără să cunoști abisul în care au căzut oamenii. Multă vreme, omenirea a urcat spre acea „plinătate a timpului” când i s-a putut da Evanghelia. În acest timp, nu numai că a curs multă apă pe sub poduri, dar s-a vărsat și mult sânge la multe altare.

Există o licărire slabă de adevăr în aceste rătăciri sângeroase ale sentimentului religios. Într-adevăr, „fără vărsare de sânge nu este iertare” (Evrei 9:22). Sângele este viață, iar omul simte nevoia să încredințeze și să dedice viața, „toată viața noastră”, lumii cerești. În plus, Dumnezeu îi roagă pe oameni: „Fiule, dă-mi inima ta”. Dar și duhurile vor să-i subjuge complet pe oameni. Cu adevărat, după cuvintele lui Dostoievski, „aici se luptă diavolul și Dumnezeu, iar câmpul de luptă sunt inimile oamenilor”. Unirea nu trebuie să fie superficială, trebuie să se încheie nu la periferia vieții umane, ci în adâncul ei - în inimă. Și astfel duhurile cer: deci scoate această inimă și dă-o nouă. Ca un gest de încredințare față de maeștrii spirituali, omul își varsă sângele și sângele victimelor.

Chiar și semiții din timpurile anterioare Vechiului Testament aveau un cult al sacrificiilor umane. Jertfa lui Iefta (Judecători 12) apare ca un ecou al unei practici arhaice. Conform presupunerii foarte probabile a lui V. Rozanov, ritul circumciziei a apărut ca înlocuitor pentru obiceiul canaanit de a sacrifica întâii născuți [307] .

Totuși, nu sângele oamenilor, ci sângele animalelor este cel care curge în lumea Vechiului Testament. Aceasta este mai bună decât „jertfa de seară a opt tineri și puternici”.

Totuși, dacă cunoașteți latura tehnică a ritualurilor din Vechiul Testament, atunci planurile de restaurare a Templului din Ierusalim și a cultului evreiesc antic nu inspiră entuziasm.

CUM SE FACEAU SACRIFICII ÎN TEMPLUL DIN IERUSALIM

Preoții au mers prin râuri de sânge, iar mâinile lor erau literalmente „până la coate în sânge”. Mai mult, ei înșiși au vărsat acest sânge. Iată cum se sacrifică turturelele: „Cum se săvârșește jertfa păsărilor? Îi pune ambele aripi între cele două degete și ambele picioare între cele două degete, îi întinde gâtul pe degete și îl ciupește cu unghia de ceafă, dar nu desparte capul și stropește sângele pe peretele altarului și stoarce restul sângelui pe nisip... Cum se săvârșește jertfa arse a păsărilor? Îi ciupește capul de ceafă, desparte și stoarce sângele pe peretele altarului, apoi ia capul, apasă locul ciupirii pe altar, îl șterge cu sare și îl aruncă pe focul altarului... apoi sfâșie trupul și îl aruncă în focul altarului... îl sfâșie cu mâna, dar nu cu cuțitul” (Talmud. Tractate Zevachim. Cap. 6,4-6) [308] .

Legea Vechiului Testament prescria o jertfă zilnică: „Iată ce vei aduce pe altar: doi miei de un an în fiecare zi, neîncetat; un miel să-l aduci dimineața și pe celălalt miel să-l aduci seara” (Exod 29:38-39). Jertfa zilnică de dimineață a unui miel începe cu preotul, după primele raze ale soarelui, spunând celor pentru care

se aduce jertfa: „Ieșiți și aduceți un miel din odaia mielului.” Piciorul din față al mielului era legat de piciorul din spate („Comentatorii înțeleg aceasta astfel: mielul nu este legat, dar preoții îl țin de picioare”). „Capul este întors spre sud, iar fața este întoarsă spre vest. Cel care junghie stă în est, cu fața spre vest. Cel care jupuiește nu rupe piciorul din spate, ci face o gaură în genunchi și îl agață; îl jupuiește la piept; Ajuns la piept, îi taie capul și îl dă celui căruia îi căzuse capul; apoi îi taie picioarele și le dădu celui căruia îi căzuseră; termină de jupuit, sfâșie inima, îi curge sângele, taie brațele (picioarele din față) și le dădu celui căruia îi căzuseră; ajunge la piciorul drept (cel din spate), îl taie și îl dădu celui căruia îi căzuseră, și odată cu el ambele testicule, apoi îl sfâșie și totul a fost expus înaintea lui; luă grăsimea și o pune în locul unde fusese tăiat capul, deasupra; apoi luă măruntaiele și le dădu celui căruia îi căzuseră, ca să le poată spăla. Luă un cuțit și desparte plămânul de ficat.” și degetul ficatului din ficat, dar nu le-a mișcat de la locul lor; a străpuns pieptul, s-a întors spre peretele din dreapta și a tăiat, coborând până la șira spinării, dar nu a ajuns la șira spinării, ci a ajuns la două coaste moi; L-a tăiat și l-a dat cui a căzut, iar ficatul a atârnat de el. S-a întors spre gât și a lăsat două coaste pe o parte și două coaste pe cealaltă, l-a tăiat și l-a dat cui a căzut, iar traheea, inima și plămânii au atârnat de el. S-a întors spre peretele din stânga și a lăsat două coaste moi deasupra și două coaste moi dedesubt și a lăsat același număr la celălalt perete; l-a tăiat și l-a dat cui a căzut, și șira spinării cu ea și splina atârnând de ea. S-a întors spre coadă, a tăiat-o și l-a dat cui a căzut, și coada grasă, degetul ficatului și ambii rinichi cu ea. Apoi a luat piciorul stâng din spate și l-a dat cui a căzut. Se pare că toți (participanții la sacrificiu) stau unul lângă altul cu membrele sacrificiale în mâini; prima cu capul și piciorul din spate: capul este în mâna dreaptă, nasul este spre vârful mâinii, coarnele sunt între degete, locul tăieturii este deasupra și grăsimea este deasupra lui, iar piciorul drept din spate este în mâna stângă cu locul pielii în exterior; a doua cu cele două picioare din față: cel drept este în mâna dreaptă, iar cel stâng este în stânga, iar locul pielii lor este în exterior; a treia cu coada și piciorul: coada este în mâna dreaptă, coada grasă atârnă între degete, iar degetul ficatului și cei doi rinichi cu el, iar piciorul stâng din spate este în mâna stângă..." În total, nouă participanți la jertfa de dimineață stau așa. S-au dus și și-au așezat părțile în jumătatea inferioară a kevețului spre vest, le-au sărat, au coborât, au venit în camera gazit,să citești „Shema” (rugăciunea de dimineață). (Talmud. Tractat Tamid, cap. 3:3-4:3)[309] .

Este acum clar de ce Hristos nu a fost un preot evreu, de ce Cel care S-a jertfit pentru păcatele tuturor oamenilor, care era El Însuși Marele Preot, a fost doar un laic?

În cele din urmă, pe lângă jertfele zilnice, mici, ritualurile Vechiului Testament prescriau jertfa arderilor de tot, adică jertfe în care părți din animalul de jertfă nu erau distribuite oamenilor care participau la slujbă, ci era ars întregul corp al

animalului. Altarul arderilor de tot destinat acestui scop avea 30 de coți lățime și 15 coți înălțime. „O flacără veșnică ardea pe ea. Nu era o vatră, ci o întreagă conflagrație. Imaginați-vă trosnetul, șuieratul, șuieratul focului pe un astfel de altar. Imaginați-vă aproape un ciclon formându-se deasupra templului. Conform legendei, nu se stingea niciodată nici măcar din cauza ploii. Aici erau arși tauri întregi, ca să nu mai vorbim de mulți capre și berbeci. Imaginați-vă mirosul de ars și grăsime - dacă dintr-un singur shashlik din Est fumul se răspândește pe mai multe străzi! Potrivit lui Josephus Flavius, 265 de mii de miei erau sacrificați de Paște... Uneori preoții mergeau până la glezne în sânge - întreaga curte imensă era acoperită de sânge. Nu avea rost să vină aici cu nervii slăbiți. De Sărbătoarea Corturilor, 13 tauri au fost aduși în prima zi. Cultul Vechiului Testament a speriat cu tărie prin enormitatea sa”, - oferă o imagine a cultului Vechiului Testament de către preotul Pavel Florensky [310] .

Aceasta este legea generală a ritualului mozaic: ungerea cu sânge și stropirea cu sânge. Aproximativ ca ungerea noastră cu untdelemn și stropirea cu apă sfințită. Și așa cum „ghidul practic pentru pastorii ortodocși” spune cum să ții un prunc în timpul botezului pentru a nu-l răni, tot așa iudaismul conține instrucțiuni despre uciderea animalelor. Preotul nostru stropește cu apă, cel evreu stropește cu sânge. De aceea, „iudaismul în diaspora s-a răspândit cu atât mai ușor, deoarece practica cultului era concentrată într-un singur templu - cel din Ierusalim, și, prin urmare, în afara Ierusalimului, iudaismul a devenit de fapt o religie care nu sacrifică animale” [311] .

Și astfel toată această putere externă și spontaneitate a cultului antic este înlocuită de ascensiunea unei bucăți de pâine și a unei cupe de vin... Grandoarea cantitativă a cultului Vechiului Testament este, cum s-ar spune, comprimată în intensitatea calitativă a cultului Noului Testament. „Creștinismul este infinit mai condensat decât iudaismul și răspunde în cele din urmă cerințelor legitime (căci «fără vărsare de sânge nu este iertare» după cuvântul Apostolului) ale iudaismului; dar iudaismul încearcă constant să-și satisfacă cerințele cu mijloace temporare și, prin urmare, insuficiente” [312] .

Și astfel, deja în apogeul Vechiului Testament, Dumnezeu începe să-i descurce pe oameni de aceste jertfe. „Jertfa lui Dumnezeu este un duh zdrobit”, i se revelează psalmistului. Lui Amos i se spune: „Urăsc și lepăd sărbătorile voastre și nu simt mirosul jertfelor adunărilor voastre solemne. Chiar dacă Îmi aduceți arderi de tot și daruri de mâncare, nu le voi primi” (Amos 5:21-22). Ieremia aude același lucru: „Arderile voastre de tot nu-Mi sunt plăcute și jertfele voastre nu-Mi sunt plăcute” (Ieremia 6:20). Și Isaia îi spune poporului său: „Ce rost am eu de mulțimea jertfelor voastre?, zice Domnul. M-am săturat de arderile de tot ale berbecilor și de sângele taurilor și al mieilor nu-mi place. Nu mai aduceți jertfe deșerte. Nu pot suporta lunile noi, Sabatele și sărbătorile; nelegiuirea și

sărbătorile! Sufletul meu urăște lunile voastre noi și sărbătorile voastre; ele sunt o povară pentru mine și mă întristează din cauza lor. Și când vă întindeți mâinile, Îmi ascund ochii de la voi; mâinile voastre sunt pline de sânge. Spălați-vă, curățiți-vă! Depărtați răul faptelor voastre de la ochii Mei! Încetați să faceți răul [313] ; învățați să faceți binele; căutați dreptatea; izbăviți pe cel asuprit; apărați pe orfanul și apărați cauza văduvei" (Isaia 1:11-17).

În sfârșit, vine vremea Noului Testament. Dacă mai devreme turmele de tauri și oi erau aduse lui Dumnezeu ca jertfe, acum Dumnezeu Însuși vine la oameni cu Jertfa Sa, cu darul Său.

„Marele preot intră în Locul Preasfânt cu sângele altuia" (Evrei 9:25), dar Hristos a venit „cu propriul Său sânge" (Evrei 9:14).

Eforturile umane de a se înălța spre Dumnezeu, disponibilitatea omului de a stoarce sânge din ei înșiși și din animale picătură cu picătură, astfel încât un șuvoi din el să strige de la pământ la cer, s-au dovedit a fi zadarnice: „Legea n-a făcut pe nimeni desăvârșit" (Evrei 7:19). Jertfele din Vechiul Testament „nu pot face desăvârșit în conștiință pe cel ce le aduce" (Evrei 9:9). De fapt, aducerea de jertfe este mișcarea unei conștiințe tulburate, o vagă stârnire a unui sentiment de pocăință, un sentiment al anormalității vieții cuiva. Dar după aducerea jertfei, nimic nu s-a schimbat. Și de aceea a apărut nevoia de tot mai multe jertfe și, prin urmare, jertfele erau zilnice. Cadavrele animalelor nu puteau umple abisul care se deschisese între Dumnezeu și om.

Dar Hristos a venit, Mielul lui Dumnezeu, luând asupra Sa păcatele lumii. Hristos nu Și-a luat asupra Sa responsabilitatea legală sau morală pentru păcatele oamenilor înaintea Tatălui. El a luat asupra Sa consecințele păcatelor noastre. Chiar acea aură de moarte cu care oamenii se înconjurau, izolându-se de Dumnezeu, Hristos a umplut-o cu Sine Însuși. Fără a înceta să fie Dumnezeu, El a devenit om. Oamenii se îndepărtaseră de Dumnezeu, se îndreptaseră involuntar spre neființă - și acolo, la aceeași graniță a neființei, Hristos S-a apropiat liber. Nu acceptând păcatul, ci acceptând consecințele păcatului. Asemenea unui pompier care se năpustește asupra unui incendiu, El nu participă la vina incendiatorului, ci participă la durerea celor care au rămas în clădirea care ardea.

Hristos nu i-a găsit pe toți oamenii de pe pământ. Mulți ajunseseră deja în Șeol, la moarte. Și apoi Păstorul merge după oile pierdute după ele – în Șeol, pentru ca acolo, în existența de după moarte, omul să-L poată găsi pe Dumnezeu: „murind, te urmez" [314] . Hristos varsă sânge nu pentru a-L îmbuna pe Tatăl, pentru a-Și schimba atitudinea față de oameni din mânios în milostiv și pentru a-l da „dreptul legal de a-i amnistia" pe oameni. Prin vărsarea de sânge, El, iubirea

Lui, căutând oameni, primește ocazia de a intra în lumea morții. Hristos nu izbucnește în iad ca un Deus ex machina, ci intră acolo, în capitala dușmanului Său, într-un mod natural – prin propria Sa moarte. Hristos moare dureros pe Cruce nu pentru că aduce o jertfă diavolului – „Și-a întins brațele pe cruce pentru a îmbrățișa întregul univers" (Sfântul Chiril al Ierusalimului. Omilii catehetice. 13:28).

Jertfa lui Hristos este darul iubirii Sale pentru noi, pentru oameni. El ni se dăruiește pe Sine Însuși, Viața Sa, plenitudinea Veșniciei Sale. Noi am eșuat în a-I oferi darul potrivit lui Dumnezeu. Dumnezeu vine și ni se dăruiește pe Sine Însuși.

Dumnezeu-Omul S-a jertfit oamenilor, Și-a dat viața nouă – nu ca să moară, ci ca noi să trăim în El. Și de aceea jertfa creștină, Liturghia, se săvârșește cu cuvintele: „Îți aducem ceea ce este al Tău, din ceea ce este al Tău, pentru toți și pentru toate." Acum îi aducem lui Dumnezeu nu ceea ce este al nostru, ci ceea ce este al lui Dumnezeu. Nu ne apropiem de altar cu propriul nostru sânge. Luăm rodul viței de vie cultivate de Creator. Paharul cu vin este ceea ce dăm în Liturghie (plus inimile noastre, pe care le cerem să fie sfințite). Și cerem ca acest prim dar al Creatorului, darul viței de vie, să devină al doilea Dar – să devină Sângele lui Hristos, să se sature cu Viața lui Hristos. Din poporul Tău, din pământul Tău, îți aducem Viața Ta, Doamne, pentru că ne-ai dat-o pentru toți și pentru eliberarea de tot răul. Și cerem ca Viața Ta, Sângele Tău, Duhul Tău să trăiască și să lucreze în noi. „Doamne, trimite Duhul Tău Sfânt peste noi și peste aceste Daruri care ne sunt înainte", cere rugăciunea culminantă a Liturghiei.

Îi aducem lui Dumnezeu, la altar, simbolul Legământului – vin și pâine. Și în schimb primim Realitatea. „Cu frică de Dumnezeu, dragoste și credință – veniți."

Un dar cuvenit lui Dumnezeu este acela care permite profunzimii conștiinței cuiva să fie cu Dumnezeu. Suntem nestatornici. De aceea, abandonăm zborurile sentimentelor religioase, de pocăință sau de glorie plină de bucurie și ne întoarcem pe calea slujirii firii pământești. Dar „Hristos este același ieri, azi și în veac" (Evrei 13:8). Și de aceea „El n-are nevoie să aducă jertfă în fiecare zi, cum făceau marii preoți, căci aceasta a făcut odinioară, când S-a adus jertfă pe Sine Însuși" (Evrei 7:27).

Jertfa lui Hristos nu poate și nu are sens să fie repetată: „Hristos n-a venit să Se jertfească pe Sine însuși des, ca altfel să sufere des de la întemeierea lumii. Ci S-a arătat o dată pentru totdeauna, la sfârșitul veacurilor, ca să șteargă păcatul prin jertfa Sa" (Evrei 9:24-26).

Avatarii - „Salvatorii” Indiei sunt obligați să vină în mod regulat. De fiecare dată când memoria legii karmice este întunecată în lume, ei trebuie să vină și să ne amintească de ea. Ei vorbesc despre ciclul cosmic și ei înșiși trebuie să ia parte la acest ciclu. Dar în Biblie există o istorie liniară; fiecare moment al timpului este singular, unic și responsabil. În timpul biblic, sunt posibile evenimente irepetabile. Cel mai important dintre ele a fost venirea lui Hristos. Hristos nu acționează asupra minții, nu asupra memoriei oamenilor - și, prin urmare, rodul venirii Sale este incomparabil mai profund. Prin Sine Însuși, El a schimbat întreaga structură cosmică. Pentru că nu a venit cu cărți și „nu cu sânge de țapi și viței, ci cu propriul Său sânge, El a intrat în Locul Sfânt o dată pentru totdeauna, dobândind răscumpărarea veșnică... Sângele lui Hristos va curăți conștiința noastră de faptele moarte, ca să slujim Dumnezeului celui viu și adevărat” (Evrei 9:14). Acum - „avem îndrăzneală să intrăm în Locul Preasfânt, prin sângele lui Isus, pe o cale nouă și vie” (Evrei 10:19).

Dacă ar fi posibil să intrăm *în sanctuarul* unde omul Îl găsește pe Dumnezeu prin intermediul sacrificiilor făcute de omul însuși, atunci am putea presupune semnificația pozitivă a altor căi religioase, necreștine. Dacă omul ar intra în acest sanctuar prin extinderea cunoștințelor sale despre Realitate, adică prin acumularea de *gnoză* , atunci ne-am putea aștepta la apariția unei noi religii care să ia în considerare „evoluția realizărilor culturii umane”. Dar Dumnezeu a condiționat intrarea în acest sanctuar de altceva: dragostea și sacrificiul Său. A fost deja făcută. O dată pentru totdeauna.

Nu este nevoie să ne temem de neobișnuitul hotărârii lui Dumnezeu. Nu este nevoie să fugim de Hristos și Biserica Sa către Shambhala, către India sau către „Al Treilea Testament”. Dumnezeu ne așteaptă de mult lângă casa noastră, într-o biserică parohială obișnuită de pe strada vecină, unde se celebrează Sacramentul Iubirii în fiecare duminică dimineață. Acea Iubire care odinioară lumina și mișca Soarele și luminatorii, strălucește în micul potir euharistic: „Și Euharistia durează ca o amiază veșnică. Toată lumea ia împărtășanie, joacă și cântă. Și în văzul tuturor, vasul divin curge cu o bucurie neobosită” (O. Mandelstam)...

DE CE SĂ MĂ MERG LA TEMPLIU DACĂ DUMNEZEU ESTE ÎN SUFLETUL MEU?

Fiecare dintre noi are prieteni și chiar rude care ne privesc cu nedumerire în timp ce ne pregătim să mergem la biserică. Fețele lor exprimă o profundă neînțelegere și, uneori, chiar indignare. Uneori, aceasta se revarsă în cuvinte: „Bine, ai devenit credincios, așa să fie. Dar de ce să mergi la biserică, să petreci atât de mult timp și energie pentru ea?! De exemplu, și eu sunt credincios. Dar cred în sufletul meu. Dumnezeu este în sufletul meu și nu am nevoie de ritualuri

exterioare. Și amintiți-vă cum a spus recent satiristul Mihail Zadornov: „Nu am nevoie de intermediari pentru a comunica cu Dumnezeu!” [315] .

Cum putem explica comportamentul nostru unor astfel de oameni? Ca întotdeauna, există două căi: atac și apărare. Critica acestui tip de „filosofie” cotidiană nu este dificilă. La urma urmei, puțin bun simț este suficient pentru a înțelege că o societate în care bufonii (în termenii de astăzi - „satiriștii”) sunt percepuți ca experți în domeniul teologiei și al vieții spirituale este foarte bolnavă. Suferă cel puțin de o pierdere a simțului umorului: nu mai este capabilă să râdă când vede un bufon urcându-se pe amvonul unui predicator... Societatea de astăzi consideră în serios ceea ce strămoșii noștri râdeau în timpul săptămânilor de Maslenitsa...

Nici asigurarea că „creștinii” noștri nebisericești îl au pe „Dumnezeu în sufletele lor” nu merită luată în serios. Da, desigur, o astfel de stare este cel mai înalt ideal al vieții spirituale. Aceasta este ceea ce Apostolul Pavel și-a dorit pentru noi: „Copilașii mei, pentru care iarăși sufăr durerile nașterii, până când va fi Hristos chip în voi!” (Galateni 4:19); „ca să vă dea să fiți întăriți cu putere, prin Duhul Său, în omul dinăuntru, pentru ca Hristos să locuiască în inimile voastre, prin credință” (Efeseni 3:16-17).

Dacă cuvintele „Dumnezeu este în mine” ar fi rostite de Venerabilul Serafim de Sarov, aceste cuvinte ar avea greutate, căci ar fi o mărturie sinceră a roadelor isprăvii sale. Dacă un pustnic ar spune că s-a obișnuit cu rugăciunea interioară neîncetată și, prin urmare, îndepărtarea bisericii, pe care o vizitează doar ocazional, nu i se mai observă, astfel de cuvinte ar fi, de asemenea, îndreptățite pe astfel de buze.

Dar când auzim aceleași cuvinte de la oameni obișnuiți... Atunci avem dreptul să întrebăm: în urma căror realizări spirituale ați obținut un astfel de succes? Este Dumnezeu în sufletul dumneavoastră? Explicați, care a fost calea rugăciunii dumneavoastră? Cât de des citiți Rugăciunea Domnească? ... Ce? ... Vă amintiți prost de „Tatăl nostru”? ... Bine, atunci măcar spuneți-ne cum anume experimentați prezența lui Dumnezeu în sufletul dumneavoastră? Ce roade ale darurilor Duhului simțiți în dumneavoastră? Iată un indiciu pentru dumneavoastră: „Roada Duhului este dragostea, bucuria, pacea, îndelunga răbdare, bunătatea, facerea de bine, credincioșia, blândețea, înfrânarea poftelor” (Galateni 5:22-23). Aveți aceste sentimente? Nu, nu trăsături de caracter, ci daruri. Un dar este ceva ce nu era în noi înainte, dar la nașterea spirituală a intrat în viața noastră, reînnoind-o? Nu vă amintiți de o astfel de reînnoire?

Poți distinge în experiența ta spirituală: aceasta este „prezența lui Dumnezeu” și aceasta este manifestarea calităților umane obișnuite: un simț al frumuseții,

armoniei, un simț al conștiinței, prieteniei umane? ... Nu poți? Deci, nu ai observat momentul în care Dumnezeu, Creatorul Universului, a intrat în viața și în sufletul tău? Este posibil să nu observi *asta* ? Deci, poate că El nu a intrat?

Deci, poate ai confundat – și ai identificat credința în Dumnezeu cu prezența lui Dumnezeu Însuși? Dar stai puțin, ai credință? Credința nu este doar un acord pasiv: „Bine, sunt de acord că există Ceva acolo...” Credința este dorința ca ceea ce sufletul a decis să iubească să se dovedească a fi adevărat... Credința nu cedează pasiv presiunii autorităților sau a argumentelor; credința însetează activ: „Vreau, am nevoie să fie așa!”

Credința este o acțiune. Este o străduință pentru ceva ce este deja prezent în mintea noastră, dar care nu a devenit încă evident. O străduință pentru ceva ce ne-a atins deja viețile, și-a reflectat reflexia în ele, dar care nu le-a pătruns încă complet... Credința este o dorință pentru experiențe noi. Dar cei care spun: „Am credința mea și este în sufletul meu” spun asta cu ochi atât de obosiți încât este greu de crezut că au simțit vreodată o străduință pentru Dumnezeu.

Este imposibil să iubești fără să-ți arăți dragostea, fără să faci măcar niște mișcări către persoana iubită. De asemenea, este imposibil să crezi fără să-ți arăți credința în vreun fel prin acțiuni exterioare [316] . Un trandafir dăruit unei persoane iubite nu este necesar pentru ea în sine. Această floare îi este dragă nu pentru propria frumusețe, ci pentru strălucirea pe care i-a dat-o dragostea celui care dăruiește. Florile cumpărate și florile dăruite înviorează o cameră în moduri complet diferite. Dacă o persoană susține că iubește pe cineva, dar nu face nimic în numele iubirii sale: nu caută întâlniri, nu dăruiește nimic, nu dedică timp comunicării, nu sacrifică nimic - înseamnă că pur și simplu se laudă prietenilor săi care sunt deja îndrăgostiți: „gen, nu sunt mai rău și am deja o persoană iubită!”

Așadar, tu, care pretinzi că-L ai pe „Dumnezeu în sufletul tău”, ce ai făcut ca să-ți purifici sufletul pentru o vizită atât de minunată? Cum și cu ce nume L-ai numit? Cum Îl păstrezi în tine? Ce s-a schimbat în tine de la această întâlnire? Ai ajuns să-L iubești pe Cel pe care l-ai întâlnit? Și ce faci de dragul acestei iubiri? Dacă aceste întrebări te cufundă într-o tăcere nedumerită, atunci măcar nu te considera superior celor care fac măcar ceva pentru a rămâne cu Dumnezeu! Veșnic stând în picioare, nu-i disprețui pe cei care merg, chiar dacă se poticnesc!

Astfel de întrebări pot fi adresate celor care își justifică lenea cu „spiritualitatea” lor imaginară.

Dar este important să înțelegem și de ce mergem la biserică. Să facem ceva acolo pentru Dumnezeu? – Dar „El nu-ți cere nimic – Nu are nevoie de

nimic” [317] . Deci, să facem ceva necesar pentru noi înșine? Dar ce? Să ascultăm o predică? Pentru asta, astăzi puteți porni radioul. Să vă rugați? Vă puteți ruga oriunde și la orice oră. Mai mult, acesta este tocmai sfatul apostolului: „Rugați-vă neîncetat” (1 Tesaloniceni 5:17). Să aducem o donație? Astăzi sunt mulți colecționari pe străzi. Să depunem un bilet de pomenire? Poate fi dat mai departe de prieteni. Să aprindem o lumânare? Poate fi aprinsă în fața unei icoane acasă. Deci, de ce mergem la biserică?

Mai mult, unii oameni spun că, dacă vor să se roage, merg în pădure, la râu sau la mare, iar acolo, în Templul creat de Dumnezeu, le este mai ușor să simtă măreția Creatorului și să-L preamărească. De ce, spun ei, ar trebui să mergem de la Templul nemărginit sub bolțile înguste ale unui templu construit de om?

Pentru a înțelege acest lucru, să mergem încă o dată dincolo de templul creștin. Să deschidem „Brihadaranyaka Upanishad” – o carte indiană antică, a cărei creare datează din secolele VII-VI î.Hr. [318] . „Upanishadele” sunt încă sacre pentru hinduși și, în ultima vreme, au devenit destul de autoritare pentru mulți dintre compatrioții noștri care i-au urmat pe ocultiști în acum la modă „pelerinajul spre Orient”. Așa descriu Upanishadele începutul creației lumii: „La început nu era nimic aici. Toate acestea erau învăluite în moarte sau foame, căci foamea este moarte. El – care este numit moarte – a dorit: «Lasă-mă să mă întrupez» – și a creat mintea… S-a mișcat, glorificând, iar din glorificarea sa s-a născut apa… S-a epuizat… Cu mintea el – foamea sau moartea – a produs o combinație cu vorbirea. Ceea ce era o sămânță a devenit un an… Și-a deschis gura să mănânce pe cel născut… S-a gândit: «Dacă îl omor, voi avea puțină mâncare».” Apoi, cu acel discurs și acel corp, el a creat tot ce există aici:… jertfe, oameni, vite. Tot ce a produs, a decis să devoreze… El a dorit: „Fie ca acest corp să fie potrivit pentru sacrificiu și să mă întrupez cu ajutorul lui.” Apoi a devenit un cal; „după ce a crescut, a devenit potrivit pentru sacrificiu… După un an, l-a sacrificat sieși și le-a dat pe celelalte animale zeilor” [319] .

Înaintea noastră se află o explicație a uneia dintre cele mai persistente credințe păgâne: în religie și ritual există o circulație a aceleiași energii.

Există două categorii principale inerente gândirii arhaice. Prima este Spațiul. Spațiul provine din kosmew; decorez (de unde provine cuvântul cosmetice). A doua categorie este Haosul. Cuvântul haos este derivat din verbul caiew [320] , care înseamnă a deschide, a căsca. În spațiu există granițe, există diversitate, există diferențe și, prin urmare, există structură și viață. În haos, totul este indistinguibil și, prin urmare, nu există viață în el... Există o luptă între spațiu și haos. Și necesită o cheltuială de energie. Orice gospodină știe că, dacă nu ai grijă de casa ta, haosul domnește în ea. Dacă nu ai grijă de un câmp, acesta devine năpădit de vegetație, iar linia dintre natura sălbatică și cea cultivată

dispare. Dacă nu mergi pe drum, acesta se pierde. În astfel de cazuri, fizica modernă preferă să vorbească despre procese entropice. Doar un aflux de energie din exterior ajută la evitarea „moartea termică”, trecerea sistemului la o stare în care energia din el este distribuită uniform și, prin urmare, toate procesele din el se opresc...

Gândirea arhaică a înțeles, de asemenea, că menținerea ordinii, a cosmosului, necesită cheltuieli. Zeitatea, creând lumea, își cheltuiește o parte considerabilă din forțele sale în această muncă, devine mai săracă, mai epuizată. Menținerea ordinii în lume, împiedicarea „cosmosului” să se dezintegreze în „haos”, necesită multe cheltuieli din partea zeilor păgâni. Puterile zeilor nu sunt nelimitate. În primul rând, pentru că sunt mulți, ceea ce înseamnă că, prin însăși multiplicitatea lor, își stabilesc limite reciproc și niciunul dintre ei nu poate fi infinit. Aceasta înseamnă că energia divină este fragmentată între ei și fiecare dintre ei are o rezervă limitată de forță. În al doilea rând, pentru că zeii păgâni înșiși nu sunt transcendentali în raport cu cosmosul, ci sunt ei înșiși o parte din acesta. După cum spunea Aristotel, cosmosul este o cetate locuită de zei și oameni. Zeii, fiind o parte din ceea ce trebuie să susțină, desigur, mai devreme sau mai târziu își pierd puterile limitate.

Și apoi zeii, epuizați în munca de a ține cosmosul (cosmosul în sensul de creație ordonată) de la dezintegrare, trebuie susținuți de oameni. Pentru a face acest lucru, oamenii trebuie să aleagă calea... distrugerii. Prin distrugerea unei părți a cosmosului, preotul eliberează din ea energia pe care zeii au cheltuit-o odinioară pentru crearea sa și, prin urmare, returnează această energie zeilor, întărindu-le puterea. În ritual, o parte a universului este distrusă, astfel încât zeii întăriți să poată susține lumea în ansamblu și să o protejeze de dezintegrarea finală. În viața noastră de astăzi, o analogie poate fi observată în munca fizicienilor care au învățat să elibereze energie din dezintegrarea provocată artificial a atomului și să o direcționeze către alte scopuri... Teologia păgână este convinsă că Dumnezeu pune o parte din puterea sa în creație și din aceasta slăbește. Dar preotul, distrugând creația în fața acestui zeu, oferindu-i o jertfă, returnează la sursa originală aceeași energie divină care a fost înrobită în acea parte a cosmosului care acum este arsă în focul sacrificial. Sacrificiul poate fi mic - căci în limbajul magiei, partea este egală cu întregul (pars pro toto - o parte în loc de întreg) și arderea unui fir de păr este identică cu arderea întregului om, iar arderea unui om sau a unui vițel este egală cu purificarea întregului cosmos... Energia divină eliberată se înalță spre lăcașurile zeilor. Și zeii se hrănesc literalmente cu ea: „Imnurile l-au întărit pe Indra, precum râurile - marea” (Rig Veda 8,6,35). Astfel, o singură energie circulă în lume, menținând ordinea în ea, căci „Numai dătătorul este o bucurie pentru dătător” (Apoc. 7,32,8).

Hrănirea zeilor este atât de importantă nu numai pentru oameni, ci și pentru zeitățile însele, încât există chiar și o concurență între oameni: cine va putea să-i atragă pe zei mai aproape de ei: „Toți muritorii te cheamă la unison! Ascultă-ne doar pe noi, o, atotcuceritorule!” (Apoc. 7.28.1). „Vino la noi, o, Indra, îmbătat de soma, trecând de numeroasele strângeri ale rivalului tău” (Apoc. 4.29.1). „Să nu te țină departe de noi niciun alt preot!” (Apoc. 7.32.1). „Să nu-ți oprească alți sacrificatori perechea de armăsari murgi! Treci călare pe lângă ei! Vrem să te satisfacem cu sucurile stoarse ale somei” (Apoc. 3.35.5). „Veniți la noi din cer, de pe pământ! „Să nu vă oprească alți închinători ai zeilor, Așvinilor” (Apoc. 4:44,5).

De aceea, un alt mit păgân, Epopeea lui Ghilgameș, compusă în Sumerul antic, conține un detaliu care astăzi pare satiric și amuzant. Zeii aduc un potop pe pământ. Doar o persoană, Utnapishtim, este salvată de el... Zilele trec și, dintr-o dată, zeii observă că oamenii le-au adus mai mult decât necazuri și nenorociri. Odată cu dispariția oamenilor, sacrificiile încetează... Zeii încep să moară de foame („buzele li se uscau”) și opresc potopul. Când sumerianul „Noe” face primul sacrificiu după sfârșitul potopului, acest mit antic spune: „Zeii au simțit un miros bun, Zeii, ca niște muște, s-au adunat în jurul sacrificatorului” [321] .

Religia greacă împărtășea și ea această credință că mirosul cărnii arse era cel mai plăcut zeilor și că, prin urmare, focul era cel mai bun mijloc de comunicare între oameni și zei. Așa-numitele „Imnuri homerice”, compuse în secolele VII-V î.Hr., povestesc cum Hermes, după ce a inventat focul, a fript primul taur și - „imediat i s-a făcut foame să guste din acea masă sacră, căci mirosul delicios îl iritase foarte tare pe el, nemuritorul” (Imnuri homerice, 4. Către Hermes (Găsirea lirei) 130-133) [322] . Zeus la Homer spune același lucru: „Fumul de sacrificiu, libațiile - acest dar ne-a revenit” (Iliada 4.49). Platon, însă, crede că zeii nu au distrus niciodată oamenii (androgynes) din același motiv pentru care zeii Sumerului l-au păstrat pe Utnapishtim: „Și astfel Zeus și ceilalți zei au început să delibereze ce să facă cu ei: să-i omoare lovind rasa umană cu tunetele – atunci zeii vor fi lipsiți de onorurile și ofrandele din partea oamenilor” (Sărbătoarea 190c) [323] .

Așadar, filosoful creștin din secolul al III-lea, Origen, avea motive să rezume „filosofia păgână a cultului” cu aceste cuvinte: „Demonii au nevoie în special de victime pentru a rămâne în acest aer dens și înțepător, căci mirosul victimelor le servește drept hrană și, prin urmare, află dacă există fum de sacrificiu, simt miros de sânge, simt miros de tămâie... Cei care îi susțin pe slujitorii răului cu sacrificii, îi țin astfel în cercul pământului” (Îndemn la martiriu, 45) [324] .

Uneori, zeii cer chiar sacrificii umane pentru hrană. Iată un citat dintr-un ziar care relatează despre tristele descoperiri ale arheologilor: Antropologul american John Reinhardt a început să lucreze „în zona vulcanului Llullallaco, deoarece citise

odată despre o așezare incașă antică pe versanții acestui vulcan. Membrii expediției locuiau în corturi pe vârful vulcanului (înălțimea sa este de 6.705 metri). După aproape o lună de săpături, trei mumii înfășurate într-un fel de haină de cârpă au fost scoase de sub pietre și pământ uscat și umed. Mumiile au fost dezgropate dintr-un loc care semăna în exterior cu o înmormântare rituală. Lângă mumii, membrii expediției au găsit 35 de obiecte din aur, argint și scoici, resturi de țesătură decorate cu ornamente și broderii, mocasini și vase ceramice. În unele locuri, în ele se păstrau încă resturi alimentare. Mumiile - corpurile a două fete și un băiat cu vârste cuprinse între 8 și 13 ani - aparțin perioadei precolumbiene, adică au o vechime de aproximativ 600 de ani. „Aceste mumii", a declarat profesorul Reinhard reporterilor, „sunt cele mai bine conservate I" „n-am văzut în întreaga mea carieră. Au fost înghețate, în timp ce celelalte mumii au fost îmbălsămate. Bănuiesc că au fost înghețate cât erau încă în viață." Potrivit profesorului american, fetele și băiatul au fost aparent sacrificați zeilor incași într-un fel de ritual religios care avea loc, se pare, o dată pe an. „De asemenea, intenționăm să aflăm", a continuat omul de știință, „cum au fost uciși copiii, deoarece nu există urme de lovituri pe cranii, care se găsesc de obicei pe cadavrele celor care au fost sacrificați zeilor lor." În septembrie anul trecut, șase mumii înghețate au fost găsite într-o zonă vulcanică din apropierea orașului Arequipa din sudul Peru, deși nu într-o stare atât de perfectă precum cele argentiniene. Și acestea sunt considerate de experți că au fost sacrificate zeilor incași, iar pe craniile lor au fost găsite urme caracteristice de la lovituri, care indică faptul că au suferit un rit de sacrificiu" [325] .

Așadar, cea mai importantă problemă a religiilor păgâne este întrebarea ce sacrificii ar trebui să aducă oamenii zeilor. Când ar trebui făcute sacrificiile. Cine ar trebui să le facă. În ce ar trebui să constea acest sacrificiu. Conform cărui ritual ar trebui făcut. Căruia dintre mulții zei…

Însă în Evanghelie vedem ceva opus. Dacă păgânii vorbesc despre ce jertfă ar trebui să aducă oamenii lui Dumnezeu, atunci Evanghelia vorbește despre ce jertfă a adus Dumnezeu oamenilor: „Fiul Omului n-a venit să fie slujit, ci să slujească și să-Și dea viața drept răscumpărare pentru mulți" (Matei 20:28); „Fiindcă atât de mult a iubit Dumnezeu lumea, că a dat pe singurul Său Fiu, pentru ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică" (Ioan 3:16).

Vedeți, Dumnezeul Bibliei este atât de mare decât întregul univers încât nu se poate vorbi despre slăbirea Lui în timpul creării lumii. Da, Dumnezeu, cu puterea Sa, energia Sa, menține existența cosmosului. Dar puterea Sa infinită nu se diminuează deloc din această cauză. Și, prin urmare, El nu are nevoie să fie completat de oameni.

Prin urmare, jertfele biblice nu sunt necesare lui Dumnezeu, ci oamenilor. Oamenii trebuie pur și simplu să învețe să fie recunoscători. Oamenii trebuie să învețe să pună deoparte cel puțin o parte din viața lor, din averea și din timpul lor (amintiți-vă de porunca despre Sabat) și să o aducă înaintea Domnului. Nu pentru că Dumnezeu are nevoie ca această parte să-I fie dată Lui. Ci pentru că oamenii învață astfel dragostea sacrificială.

Religia constă doar dintr-o zecime sau o sutime parte din ceea ce oamenii aduc în ea. Lucrul principal în religie este ceea ce Dumnezeu aduce în ea. Lucrul principal nu este ceea ce fac oamenii pentru Dumnezeu, ci ceea ce face Dumnezeu pentru oameni. Lucrul principal în religie nu este ceea ce aduc oamenii în templu, ci ceea ce scot din templu.

Ceea ce putem aduce lui Dumnezeu, putem aduce Lui oriunde. Tot ce există în lume Îi aparține deja. Dar există o mică parte a existenței în care Dumnezeu a permis altuia să domnească, nu El Însuși. Acesta este sufletul meu. Aceasta este mica cameră din clădirea infinită a Universului, unde Creatorul nu intră fără permisiune. Și depinde de noi, în slujba a ceea ce vom pune, libertatea noastră, acordată nouă de Dumnezeu. Îi vom sluji lui Dumnezeu sau nouă înșine și capriciilor și poftelor noastre? Singura modalitate prin care putem îmbogăți puterea nemărginită a Domnului este dacă ne predăm liberul arbitru Lui. Prin urmare, „o jertfă adusă lui Dumnezeu este un duh zdrobit” (Psalmul 50:19). Și oricare dintre noi poate aduce această jertfă. Și în acest sens, oricare dintre noi este preot, preot. În acest sens, ar trebui să înțelegem cuvintele Apostolului Petru că creștinii sunt un popor format din preoți (1 Petru 2:9). Ca preoți, avem dreptul să intrăm în temple, nu doar să ne adunăm în fața lor (în păgânism, templele erau doar lăcașul zeității, nu un loc unde credincioșii se puteau aduna și, prin urmare, doar preoții special dedicați aveau dreptul să intre [326]). Suntem preoți pentru că noi înșine putem chema puterea sfințitoare a lui Dumnezeu în orice moment al vieții noastre („Împărate Ceresc!... Vino și locuiește în noi”). Suntem preoți pentru că putem oferi lui Dumnezeu jertfa care este singura plăcută Lui. Nimeni nu-mi poate oferi voința lui Dumnezeu ca jertfă pentru mine. Doar eu însumi o dețin și eu însumi o pot oferi tronului lui Dumnezeu. De aceea, ortodocșii sunt chemați la fiecare slujbă: „Să ne încredințăm întreaga viață lui Hristos Dumnezeul nostru”. Să depună jurământul de credință și să spună: „Doamne, facă-se voia Ta, nu a mea! Îți mulțumesc pentru tot ceea ce dorești să aduci în viața mea! Dă-mi ocazia să-Ți slujesc cu fiecare respirație pe care o iau!” – acest lucru se poate face oriunde.

Așadar, ceea ce putem jertfi lui Dumnezeu este întotdeauna cu noi. Și, prin urmare, putem oricând să-i spunem „eului” nostru acele cuvinte cu care filosoful Diogene a răspuns odată ofertei conducătorului lumii, Alexandru cel Mare, de a îndeplini orice cerere a înțeleptului: „Du-te și nu-mi bloca soarele!”

Un creștin nu are nevoie de un templu pentru a oferi o jertfă lui Dumnezeu. Dar religia nu se rezumă doar la ceea ce oferim. Mai important este ceea ce primim. Important nu este motivul pentru care Îl căutăm pe Dumnezeu. Important este motivul pentru care El ne caută pe noi.

Este bine știut de ce venim cel mai adesea la biserică și ne adresăm lui Dumnezeu cu rugăciune... [327] Dar de ce ne caută Dumnezeu? Vrea El să ne ia ceva? Sau să ne dea ceva?

De ce ne cheamă Cuvântul Său: „Veniți la Mine, toți cei trudiți și împovărați” (Matei 11:28)?... Această chemare nu continuă sub forma: „Și-Mi vei da una și alta...” Această invitație se încheie cu o prefigurare diferită; vorbește despre ceea ce va face Dumnezeu pentru cei care răspund: „Și Eu vă voi da odihnă... și veți găsi odihnă pentru sufletele voastre.”

Așadar, Dumnezeu ne cheamă la Sine ca să ne dea ceva. Ce? Cunoaștere – „Învățați de la Mine”… Duh – „Primiți Duhul Meu”… Iubire, pace și bucurie – „Rămâneți în iubirea Mea… Vă dau pacea Mea… Bucuria Mea să fie în voi…”. Dar Hristos ne dă altceva de neconceput…

„Rămâneți în Mine și Eu în voi… Luați, acesta este sângele Meu, care se varsă pentru voi…” Ne dă Paharul Împărtășaniei.

Acesta este un lucru care nu se întâmplă în casele noastre. Vă puteți imagina o persoană care citește Evanghelia acasă, ajunge la pagina care descrie Jertfa lui Hristos, este cuprinsă de recunoștință, aleargă la bucătărie, ia o sticlă de vin din dulap, o pâine proaspătă din lada cu pâine, toarnă vin într-un pahar și, rupând crusta, spune: „Doamne, acesta este trupul Tău!”? Chiar și protestanții înțeleg că un astfel de comportament este de neconceput: este imposibil să iei un pahar de vin în mâini ca și cum ar fi paharul Sângelui lui Hristos fără a avea o binecuvântare și o dedicare personală specială. Întrucât Împărtășania este un dar al lui Hristos pentru noi, noi înșine nu putem ajunge la ea. Și de aceea merită să mergem acolo unde Hristos și-l dă pe al Său, fără a-l cere pe al nostru.

Așadar, venim la templu pentru a primi ceva în el. Templul este format din zidurile construite în jurul Sacramentului Împărtășaniei. Sacramentul constă în faptul că o mână cu Daruri este întinsă oamenilor. Prin urmare, vizitarea templului nu este o datorie grea, ci un privilegiu minunat. Ni se dă dreptul de a deveni participanți la Cina Mistică. Ni se dă oportunitatea de a deveni „părtași ai naturii divine”. Ni se dă oportunitatea de a atinge Energia pe care nicio centrală electrică din lume nu o poate produce.

Cei care spun că nu au nevoie de biserici și intermediari consideră cu greu cuvântul Evangheliei ca fiind autoritar pentru ei înșiși. Dar poate că vor simți autenticitatea umană în cuvintele lui Winnie-the-Pooh, favoritul tuturor. Odată, ca răspuns la oferta lui Piglet de a compune un cântec, Winnie-the-Pooh a spus: „Dar nu este atât de simplu. Căci poezia nu este un lucru pe care îl găsești, este un lucru care te găsește pe tine. Și tot ce poți face este să mergi acolo unde poți fi găsit."

Dumnezeu ne căuta. Și ne-a găsit. Trebuie doar să mergem și să stăm într-un loc unde Dumnezeu este cel mai aproape de oameni, într-un loc unde El le dă oamenilor cele mai nemaivăzute daruri. Dacă Hristos ne dă Paharul cu sacramentul prin Ușile Împărătești ale templului, ar trebui să strâmbăm din nas și să spunem: „Dumnezeu este deja în sufletul meu"?

Hristos a spus unde ne așteaptă și ce vrea să ne dea. El, Cel Veșnic, vrea să ne întâlnească și să ne unească în această viață – pentru ca în viața noastră viitoare, veșnică, să nu devenim iremediabil de singuri.

Așadar, este politicos, după ce am primit o notificare că cineva ne așteaptă în Piața Pușkin, să ieșim la o plimbare pe strada Lev Tolstoi la ora stabilită? Dacă întâlnirea nu are loc, cine va fi de vină?... Desigur - „Pușkin"!

Cei care spun că nu au nevoie de intermediari în relațiile lor cu Dumnezeu nu înțeleg că în templu sunt așteptați de Intermediarul care, în locul lor, a adus jertfa și i-a eliberat pe oameni de nevoia de a distruge ceva în lume și de a-i hrăni pe zei cu roadele distrugerii. Este oare chiar atât de insuportabil de greu să-ți deschizi mâinile pentru ca Darurile să poată fi puse în ele?

ESTE POSIBIL SĂ FII MÂNTUIT ÎN AFARA BISERICII?

BLOCADA AERIANĂ SAU UNDE TRĂIESC DEMONII

De ce sunt creștinii ortodocși atât de convinși că nu există mântuire în afara Bisericii? Este aceasta o trăsătură de caracter negativă? O moștenire a intoleranței ideologice sovietice? O relicvă a unui mod de gândire și simțire „medieval" mai vechi? În ce măsură este distanțarea evidentă și scandaloasă a creștinilor ortodocși de alte religii o caracteristică a generației moderne de creștini ortodocși, adică ceva ce depinde de noi, de atitudinea noastră, de educația noastră și în ce măsură este o normă seculară a viziunii ortodoxe asupra lumii? Izolarea ortodoxă se naște din dorința (păcătoasă, din punctul de vedere al moralității seculare) a unor pastori și laici moderni sau se naște din însăși esența Bibliei și a tradiției ortodoxe?

Creștinii nu sunt stăpânii Bisericii și ai credinței lor. Despre apostoli s-a spus deja: *Nu voi M-ați ales pe Mine, ci Eu v-am ales pe voi* (Ioan 15:16). Creștinii nu posedă niciun adevăr. Dacă am fi gnostici sau ocultiști care își creează propriile sisteme cosmogonice cu propriile eforturi și ascetism, am putea spune despre noi înșine că am găsit cunoașterea și am stăpânit-o. Dar nu este așa: adevărul însuși a invadat viața apostolilor și a spus: nu loviți cu piciorul în țepe (vezi: Faptele Apostolilor 9:5). Un credincios nu „posedă adevărul"; el Îi slujește. Și, prin urmare, chiar și cu toată dorința de a fi „deschiși" și „moderni", pur și simplu nu putem inventa un nou Hristos pentru noi înșine.

A intra în Biserică înseamnă a intra într-o comunitate concretă, vie, căreia Hristos i-a comunicat nu un set vag de enigme koan, ci ceva destul de definit. „Credința nu este rezultatul intelectualismului solitar, în care eul, liber de orice legătură, inventează ceva pentru sine însuși în căutarea adevărului... Și dacă credința nu este ceva ce inventez eu, atunci cuvântul ei nu îmi este dat după bunul plac și nu poate fi înlocuit de altul" [328] .

Sunt multe lucruri în Evanghelie care, personal, nu-mi plac deloc. De exemplu, se spune că *sunt fericiți cei ce flămânzesc și însetează după dreptate* , deși m-ar fi consolat mai mult dacă ar fi spus „fericiți profesorii de teologie".

Mi-aș dori foarte mult ca Evanghelia să nu conțină parabola celor zece fecioare. Sensul acestei parabole este clar: poți răspunde chemării Mirelui cu toată ardoarea inimii tale, poți deveni creștin și totuși să ajungi să-L ratezi pe Hristos - dacă untdelemnul râvnei pentru Dumnezeu s-a stins prea repede în lampa sufletului tău, în viața ta, dacă apoi ai pierdut pe nesimțit arderea rugătoare a primelor vremuri de viață cu Hristos și până la sfârșitul vieții tale ai devenit un filistin căldicel obișnuit care vorbește despre Hristos cu vorbe, dar nu încălzește pe nimeni cu faptele sale. Aș fi mai înțelegător cu conceptul care există în secta Familiei (cunoscută anterior sub numele de Copiii lui Dumnezeu și renumită pentru faptul că printre mijloacele de predicare a Evangheliei practica prostituția, inclusiv prostituția infantilă, numind-o „grijirea pastorală a unui pește cochet"): dacă ai crezut odată în Hristos, atunci niciun păcat nu te poate lipsi de Împărăția Cerurilor, pur și simplu ești deja sortit mântuirii [329] .

Aș vrea să schimb multe lucruri în Evanghelie... Dar nu pot - pentru că nu este potrivit ca un creștin să cenzureze Evanghelia. Dacă suntem „cumpărați în ascultarea de Hristos", atunci nu ar trebui să adaptăm cuvântul lui Dumnezeu dorințelor și nivelului nostru de înțelegere, ci să încercăm să ne înțelegem pe noi înșine - ce și de ce ne proclamă Scriptura. Putem fi indignați că Tatiana Larina l-a respins pe Oneghin. Dar dacă vrem să-l înțelegem pe Pușkin și nu doar să ne exprimăm punctul de vedere asupra vieții în general și asupra „dragostei libere" în special, ar fi mai rodnic să ne gândim de ce Pușkin a ales acest final... Dacă

vrem să înțelegem cel mai important lucru din Evanghelie - și anume, să înțelegem de ce Dumnezeu a devenit om și de ce nu s-a limitat la predici și conversații, ci a murit și a înviat - atunci trebuie cel puțin să citim cu atenție Scriptura. Și această sau alta dorință a noastră, acest sau alt gând la modă ar trebui verificat cu Scriptura.

Așadar, este convingerea creștină că nu există mântuire în afara lui Hristos rodul intoleranței și al îngustitudinii minții umane sau este o concluzie inevitabilă și logică din revelația consemnată în Scriptură?

De fapt, ceea ce au spus profeții și apostolii despre asta a fost o concluzie foarte logică din... doctrinele păgâne. Păgânii spuneau că zeii cărora le rugau nu erau Dumnezeul care a fost la origine și care a dat viață la tot ce există. Oamenii din Biblie au fost de acord: da, așa este. Dar asta înseamnă că a sluji celor care nu sunt sursa vieții nu duce la Viața Veșnică.

Păgânii spuneau că comunicau cel mai strâns cu acele spirite care trăiau în apropierea pământului, în atmosferă. „Există anumite puteri divine de mijloc între lumea superioară și pământul inferior, situate în spațiul aerian, care comunică zeilor toate meritele și speranțele noastre. Grecii îi numesc «demoni», acești purtători între locuitorii pământului și cer (acolo - cereri, de acolo - daruri). Prin intermediul lor se înfăptuiesc semnele și miracolele magilor și tot felul de profeții”, scrie Apuleius, prezentând o versiune filosofată a mitologiei (Apuleius. Despre zeitatea lui Socrate, 5). În timpuri mai vechi, chiar și cei mai înalți zei erau numiți «demoni». De exemplu, în tradiția orfică, Eros este «marele demon... blând» (Fr. 83 K). În același timp, imnul orfic 58 îl proclamă pe Eros: „Tu singur domnești, după cum se pare, peste toate”. Conform lui Pitagora, „Aruncat pe pământ, sufletul rătăcește prin aer... Tot aerul este plin de suflete, acestea sunt numite demoni și eroi, iar de la ele sunt trimise oamenilor vise și semne” (Diogenes Laërtius. Despre viețile filosofilor. 8.32).

În lexiconul antichității, demonii sunt ființe care mediază între zeii superiori și oameni. Acestea nu sunt neapărat creaturi malefice (și cu siguranță nu lipsite de zei). Socrate a vorbit despre un anumit „demon” care îl călăuzește prin viață... Porfirie ne asigură că un anumit preot egiptean l-a invocat pe „demonul” lui Plotin - „când demonul a fost invocat și i-a apărut în fața ochilor, s-a dovedit că nu era din neamul demonilor, ci din neamul zeilor. Văzând aceasta, egipteanul a exclamat: Fericit ești! Păzitorul tău este un zeu și nu un demon de rasă inferioară”, interzicând însă imediat oricui să pună la îndoială spiritul pe care l-a invocat despre orice (Porfirie. Despre viața lui Plotin 10). Cu toate acestea, păgânii credeau și ei că demonii pot provoca răul. În „Odiseea”, de exemplu, este menționat un „demon teribil” (5.396).

Către aceste forțe aeriene erau îndreptate rugăciunile zilnice ale păgânilor. O vrajă magică din epoca elenistică cheamă: „Vino la mine, spirit care plutești în aer, care ești chemat prin semne și nume secrete” [330] ; papirusurile magice grecești din Egiptul perioadei romane îl cheamă pe demonul Paredros, numindu-l „stăpânul aerului” [331] . Așadar, păgânii înșiși au asigurat că elementul aer și cerul vizibil erau pline de zeii lor. Creștinii au fost de acord. Dumnezeul lor este Dumnezeul Cerului, nu al cerurilor vizibile. El este un Dumnezeu supracosmic. Dacă păgânii insistă că locul de reședință al spiritelor care îi vizitează este aerul, atunci trebuie să recunoaștem că atmosfera joacă rolul unei perne, încetinind ascensiunea minții umane către Adevăratul Dumnezeu. Locuitorii straturilor cele mai apropiate de pământ Îl jefuiesc atât pe Dumnezeu, cât și pe om, îndreptând aspirațiile religioase ale oamenilor către ei înșiși. Dacă acordăm atenție faptului că păgânii primesc, în propriile lor cuvinte, profețiile lor, de la spiritele aerului și ținem cont de natura foarte ambiguă și adesea de-a dreptul imorală a miturilor păgâne, atunci este dificil să evităm concluzia că păgânii nu sunt vizitați de spirite care slujesc în relație cu Dumnezeu, ci de îngeri căzuți.

Totuși, și Platon a început să-și piardă optimismul spre sfârșitul vieții sale: „Dacă cosmosul se mișcă violent și discordant, atunci trebuie să recunoaștem că aceasta este opera unui suflet rău” (Legile, 897d). Aceasta este o diferență evidentă față de admirația anterioară a cosmosului și a conducătorilor săi: „cosmosul este frumos, iar demiurgul său este bun; cosmosul este cel mai frumos dintre lucruri, iar demiurgul său este cea mai bună dintre cauze” (Timeu 29a)... Așadar, școlile filozofice păgâne spuneau că lumea este condusă de demoni, care nu sunt zei și, în plus, pot păcătui...

Și atunci oamenii Bibliei trag o concluzie paradoxală: locuința spiritelor căzute nu este lumea subterană, ci lumea de deasupra, lumea aeriană. „Și deși au primit deja iadul ca pedeapsă, ca închisoare, adică aerul întunecat inferior (aerem), pe care, deși îl numesc rai, nu este cerul înstelat (siderem – «glorie», «constelații»), ci cel inferior, ceața din care se adună norii (nubila) și unde zboară păsările, motiv pentru care se numește cerul obișnuit (caelum nubilum)” (Augustin. Despre natura binelui, 33).

Judecata lui Augustin poate fi considerată târzie: el a trăit în secolul al V-lea după nașterea lui Hristos. Un cercetător secular ar putea spune că a fost influențat de filosofii greci târzii („Sub influența pitagoreienilor și stoicilor în epoca elenistică, regiunea Hadesului a fost transferată în aer”) [332] . Dar adevărul este că textele biblice însele, atât Vechiul Testament, cât și Noul Testament, conțin aceeași concluzie. Citind Scripturile, observi că lumea răului, lumea acelor spirite care nu sunt foarte simpatice cu omul, este plasată de Biblie nu sub pământ, ci deasupra pământului. Pământul este o planetă blocată, este înconjurată de o

centură de elemente spirituale ostile omului, prin care Creatorul supracelest trebuie să pătrundă până la oameni.

În capitolul al zecelea din cartea profetului Daniel, Îngerul căruia i s-a rugat pentru ajutor a putut veni la el la doar trei săptămâni după convertirea profetului. Îngerul „cu mare putere” (Daniel 10:1) a explicat motivul întârzierii sale astfel: *Din prima zi, când ți-ai pregătit inima ca să pricepi și să te smerești înaintea Dumnezeului tău, cuvintele tale au fost ascultate și eu aș fi venit din pricina cuvintelor tale. Dar prințul împărăției Persiei mi s-a împotrivit douăzeci și una de zile; dar iată că Mihail, unul dintre cei mai de seamă prinți, a venit să-mi ajute... Și acum am venit să-ți vestesc...* (Daniel 10:12-14). Astfel, mesagerul Domnului nu poate pătrunde în lumea oamenilor fără piedică. Anumite duhuri, după ce au atras entuziasmul religios al păgânilor (în acest caz, al perșilor), oferă o rezistență reală harului. Și numai cu ajutorul Arhanghelului Mihail (care în tradiția bisericească este numit, nu întâmplător, „Arhistrategul - comandantul militar - al forțelor cerești”) a fost posibilă ridicarea blocadei - și atunci numai pentru o vreme. *„Acum mă voi întoarce să mă lupt cu prințul Persiei; și când voi ieși, iată că va veni prințul Greciei* .” (Daniel 10:20)

Aici, demonii sunt numiți cu numele popoarelor păgâne care le slujesc. Dar ei nu locuiesc pe pământul acestor popoare sau sub el. De aceea, *duhurile răului* sunt numite în Biblie – *duhuri ale răului în locurile înalte* (vezi: Efeseni 6:12). Pentru autorii biblici, duhurile fără de Dumnezeu sunt niște ființe cosmice, locuitori ai sferelor cerești, și nu ai celor subterane. Se pare că lumea pe care oamenii sunt obișnuiți să o numească „cerul vizibil” nu este deloc sigură; ea caută să subjuge inima omului…

Cerurile Îl ascund pe Dumnezeu de om – și această blocadă trebuie ruptă. *O, de ai sfâșia cerurile și te-ai coborî!* – exclamă profetul Isaia din Vechiul Testament (Isaia 64:1). O altă carte biblică antică îi mustră pe evrei pentru că au *abandonat toate poruncile Domnului… și s-au închinat întregii oștiri a cerurilor* (2 Regi 17:16). Deja în Pentateuh, unicitatea experienței religioase a lui Israel este descrisă astfel: *Domnul Dumnezeul tău a împărțit oștirea cerurilor tuturor popoarelor de sub tot cerul. Dar Domnul Dumnezeu te-a luat… ca să fii un popor de moștenire pentru El* (Deuteronom 4:19-20). Profetul Isaia prevede Ziua Mâniei, ziua căderii „ierarhiilor cosmice”: *Toată oștirea cerurilor va fi mistuită; cerurile vor fi sulcate ca un sul; toată oștirea lor va cădea ca frunza care cade din viță și ca frunza care se ofilește din smochin, căci sabia Mea este beată în ceruri* (Isaia 34:4-5).

Se apropie vremea Noului Testament – și se dovedește a nu fi o vreme a împăcării dintre Dumnezeu și spiritele cosmice. Se dovedește a fi o vreme a bătăliei lor decisive. Citind Noul Testament cu religiozitate, și nu cu moralitate, nu

putem să nu observăm că Hristos este un războinic și spune direct că poartă război împotriva vrăjmașului, pe care îl numește *prințul acestei lumi* (Ioan 12:31). Nu mai puțin caracteristice sunt cuvintele Apostolului Pavel: *Noi nu avem de luptat împotriva cărnii și sângelui, ci împotriva stăpânitorilor întunericului acestei lumi, împotriva duhurilor răutății din locurile cerești* (Efeseni 6:12). *Stăpânitorii* lumii de aici sunt kosmokratores. În jargonul ocult modern, kosmokratoros poate fi ușor tradus ca „Domnul Cosmosului”.

Nu lumea în sine este rea. Nu, kosmosul însuși a fost creat de Dumnezeu, creat de același Logos care s-a întrupat în Hristos. Dar după ce: *La început Dumnezeu a făcut cerul și pământul* (Geneza 1:1), a avut loc o anumită prăbușire în lumea cerească. Și o parte din forțele îngerești au revendicat de atunci o putere independentă, fără de Dumnezeu, asupra omului și a lumii sale. Venerabilul Antonie cel Mare vorbește astfel despre originea păgânismului: „Așadar, mai întâi de toate, știm că demonii sunt numiți așa nu pentru că au fost creați în felul acesta. Dumnezeu nu a creat nimic rău. Dimpotrivă, au fost creați buni; ci, căzând din înălțimile cerului și învârtindu-se deja în jurul pământului, i-au înșelat pe păgâni cu viziuni” [333] .

Toate epistolele Apostolului Pavel vorbesc în unanimitate despre Cruce ca despre victoria lui Hristos asupra anumitor „puteri cosmice”, „prințul puterii văzduhului” (Efeseni 2:2; traducere slavă bisericească). Hristos a luptat împotriva lor: *după ce a înlăturat puterile principatelor și stăpânirilor, le-a supus rușinii într-un mod autoritar, triumfând asupra lor în Sine Însuși* (Coloseni 2:15) [334] .

Acum, după întruparea Dumnezeului supracosmic în lumea **subcerească** , omul poate intra în comuniune cu ființa **de deasupra** cerului: *Cât de nemăsurată este măreția puterii Sale față de noi, cei ce credem, după lucrarea puterii Sale suverane, pe care a lucrat-o în Hristos, când L-a înviat din morți și L-a așezat la dreapta Lui în locurile cerești, mai presus de orice domnie , putere, tărie și domnie și de orice nume care se numește, nu numai în veacul acesta, ci și în cel viitor; și l-a pus toate lucrurile sub picioare și L-a dat cap peste toate lucrurile bisericii, care este trupul Lui* (Efeseni 1:19-23).

Conform explicației Venerabilului Maxim Mărturisitorul, Crucea a desființat „forțele ostile care ocupau locul de mijloc dintre cer și pământ” [335] . Mai mult, alegerea răstignirii, adică una care are loc nu pe pământ, ci în văzduh, în Providența casei, este legată de nevoia de a sfinți „spațiul aerian” – adică spațiul care îi separă pe oameni de Cel Care este „mai înalt decât cerurile”. Crucea de pe Calvar este un tunel săpat prin grosimea forțelor demonice care se străduiesc să se prezinte omului ca ultima realitate religioasă. În orice caz, despre asta mărturisește Sfântul Ioan Gură de Aur: „De ce este mărturisit pe înălțimile platformei și nu sub acoperire? Pentru a purifica natura *aeriană* ” [336] . De ce să

purifice? – Din duhuri căzute, și nu din gazele de eșapament: „Câți demoni zboară în acest aer! «Câte forțe ni se împotrivesc» [337] . Chiar mai devreme, Sfântul Atanasie cel Mare oferă un raționament similar: „Diavolul, căzut din cer, rătăcește prin acest aer inferior, produce vise celor înșelați și intenționează să-i rețină pe cei care se înalță... Dar Domnul a venit să purifice aerul... Prin ce altă moarte s-ar fi săvârșit aceasta dacă nu prin moartea primită în aer, adică pe cruce?... De aceea, Domnul a îndurat crucea: căci, înălțat pe ea, a purificat aerul de diavol și de orice viclesug demonic,... deschizând calea spre înălțarea la cer, a reînnoit-o, zicând: *ridicați-vă porțile, voinici, și înălțați-vă, porți veșnice* (Ps. 24:7). Căci nu pentru Însuși Cuvântul, ca Domnul tuturor, era necesară deschiderea porților și nimic creat nu era închis Creatorului; „dar noi, pe care i-a înviat cu Trupul Său, am avut nevoie de aceasta” (Sfântul Atanasie cel Mare. Predică despre Întrupare, 25).

Și astfel, după Rusalii, primul mucenic Ștefan vede *cerurile deschise* , prin care *Isus devine vizibil, stând la dreapta lui Dumnezeu* (Faptele Apostolilor 7:56). Mântuitorul, pe care L-a văzut primul mucenic Ștefan, a trecut printr-o luptă, al cărei rezultat îl vede Apostolul Pavel în faptul că de acum înainte creștinii au *un Mare Preot, care a străbătut cerurile, pe Isus, Fiul lui Dumnezeu* (Evrei 4:14).

Nimic nu ar trebui să despartă omul de Dumnezeu: *Nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpânirile, nici puterile, nici înălțimea, nici adâncimea, nici o altă făptură nu vor fi în stare să ne despartă de dragostea lui Dumnezeu, care este în Hristos Isus, Domnul nostru* (Romani 8:38-39). Adevărata religie nu este contactul cu duhurile spațiului. Religia este o legătură între om și Dumnezeu. Cu Cel care a creat cosmosul și omul de la început, și nu cu nimic ce a apărut în spațiile cosmice.

Creștinismul nu acordă atenție distincției păgâne dintre demoni (ca spirite ale cerului atmosferic) și zei (ca conducători ai cerului înstelat). Două evaluări ale miturilor păgâne coexistă în lumea biblică. Conform uneia, „Toți dumnezeii neamurilor sunt nimic, dar Domnul a făcut cerurile” (1 Cronici 16:26) [338] . Conform celei de-a doua evaluări, „toți dumnezeii neamurilor sunt demoni” (Psalmul 95:5; traducere slavă conform textului grecesc al Septuagintei – daimonia) [339] . Astfel, numele pe care păgânii l-au aplicat unora dintre conducătorii lor, Biblia îl aplică tuturor zeităților păgâne; este indiferentă față de titlurile cu care se autointitulează spiritele care îi inspiră pe păgâni [340] .

Apostolii, în răzvrătirea lor împotriva păgânismului, nu s-au limitat la respingerea puterii demonilor aerului, conducătorii sublunari, ci au refuzat și să slujească conducătorilor cerului înstelat. „Cosmocratorii” pe care i-am întâlnit în textul Apostolului Pavel nu este un termen inventat de apostol. În filosofia antică, cosmocratorii sunt conducătorii cosmosului senzorial, zei planetari. Cei „șapte

cosmocratori” [341] sunt Cronos (Saturn), Zeus (Jupiter), Ares (Marte), Helios (Soarele), Afrodita (Venus), Hermes (Mercur) și Selena (Luna). Și din nou vedem că gradațiile de zei efectuate de păgâni înșiși s-au dovedit a fi prea nesemnificative în fața Celui pe care L-au întâlnit apostolii. Fie că se numesc stăpâni ai vânturilor văzduhului („demonii” propriu-ziși), fie ai planetelor („cosmocratori”), fie ai constelațiilor („zodiocratori”), ei trebuie să tacă atunci când „adâncul cheamă adâncul” (Psalmul 41:8), adică atunci când Dumnezeul Infinit se întoarce către chipul Său inepuizabil – omul.

Sfântul Ioan Gură de Aur compară raiul cu perdeaua Templului din Ierusalim [342] . Ei bine, păgânii sunt oameni care s-au încurcat în perdea și au căzut prematur în genunchi, neajungând la adevăratul Loc Sfânt.

Toate popoarele pământului au mers pe calea comunicării cu „spiritele cosmice” și, prin urmare, „ideea principală a celei mai mari părți a Vechiului Testament ar putea fi numită singurătatea lui Dumnezeu” [343] . *Am călcat singur în teasc și dintre popoare nu era niciunul cu Mine* (Isaia 63:3). Apoi Dumnezeu a creat un nou popor pentru Sine, cel puțin pentru a-l proteja de închinarea la *zeița cerurilor* (vezi: Ieremia 44:17) [344] .

Și aceasta nu pentru că Dumnezeu voia să-i rupă inelul singurătății. Oamenii pur și simplu mureau în această blocadă: la urma urmei, erau înconjurați de cel despre care se spune că a fost *ucigaș de la început* (vezi: Ioan 8:44).

NEMURIREA PIERDUTĂ

Omul nu are nicio sursă de Viață Veșnică în sine. Omul este creat prin natură, nici muritor, nici nemuritor. Căci dacă Dumnezeu l-ar fi creat nemuritor la început, l-ar fi făcut Dumnezeu, dar dacă, dimpotrivă, l-ar fi creat muritor, El Însuși ar fi fost cauza morții sale. Așadar, l-a creat capabil de ambele (Sfântul Teofil al Antiohiei. Către Autolic. 2, 27). Omul în sine nu are nici necesitatea de a muri, nici plenitudinea necesară nemuririi. El posedă doar un anumit potențial: orice își „rezumă” ființa, aceea va deveni.

Omul poate respira pe Dumnezeu – și apoi devine nemuritor. Dar dacă omul este închis în sine și în lumea creațiilor trecătoare – va muri. Omul, așa cum îl vede Ortodoxia, este ca un scafandru care ia aer printr-un furtun de pe o corabie. Și acest scafandru, cu o mișcare neglijentă, ciupește furtunul și se sufocă. Este inutil să-i strigăm de sus, să-l certăm sau, dimpotrivă, să-i spunem cu amabilitate că șeful căpitanului nu este supărat pe el pentru bunurile avariate. Altcineva trebuie să sară de sus și să aducă un furtun nou cu aer dătător de viață și să-l lase pe cel pierdut să respire. Iar strigătul oamenilor din Vechiul Testament către

Dumnezeu este că *nu există niciun mediator între noi* (Iov 9:33). Nu este nimeni care să aducă Suflarea Cerului la cel care se îneacă.

Începutul istoriei umane a fost pârjolit de o catastrofă cosmică. Moartea a intrat în lume prin păcat. Putem spune că Cernobîl a explodat în lume. Ideea nu este că Dumnezeu este mânios pe noi și pedepsește generație după generație pentru faptele rele ale lui Adam. Pur și simplu noi înșine am creat moartea. Noi suntem vinovații de faptul că întreaga lume, întregul cosmos, a început să se supună legilor decăderii și corupției. Dumnezeu, dimpotrivă, caută o modalitate de a ne salva de radiațiile morții.

La suprafață, totul este calm în Cernobîl. Dar o persoană care bea lapte acolo bea moartea. Respiră aer de pădure – inhalează moartea. Culege ciuperci – culege moartea… De ce nu poți alerga în centrul Moscovei? – Pentru că, cu cât respirația este mai intensă aici, cu atât o persoană împinge mai mult aer prin plămâni – cu atât mai multă murdărie se va așeza în ei.

Așa este și în lumea de după cădere: cu cât o persoană trece prin sine mai multe „energii cosmice”, cu atât mai multe produse de descompunere se vor așeza în sufletul său... Astfel, toate „revelațiile cosmice” și „trecerile extrasenzoriale”, toate conexiunile cu „energia cosmosului” și cu „resursele necunoscute ale omenirii” sunt pline de energii de distrugere... Prin urmare, păgânismul are o altă definiție în Biblie: sclavia față de *elementele goale și deșarte ale lumii . Noi, când eram copii, eram înrobiți de principiile materiale ale lumii... Dar acum, după ce L-am cunoscut pe Dumnezeu, sau, mai bine zis, după ce am primit cunoștințe de la Dumnezeu, de ce vă întoarceți la principiile slabe și sărace... vreți să vă înrobiți din nou lor* (Galateni 4:3-9). În textul grecesc, „principiile” sunt „elemente”, adică, în limbajul gândirii grecești, acele prime principii din care este alcătuit cosmosul. *Elementele lumii* (vezi: Coloseni 2:8 și Galateni 4:3) – stoiceia tou kosmou. Trebuie să evităm comunicarea cu elementele cosmice – căci *ați murit împreună cu Hristos față de elementele lumii* (Coloseni 2:20).

Există un motiv foarte bun pentru a evita să ne jucăm cu „elementele” (adică „energiile cosmice” înțelese *religios): acestea nu sunt eterne. Odată create, elementele se vor topi* (2 Petru 3:12). Aceasta înseamnă că sufletul, saturat de energiile lor și acceptându-le în locul puterii lui Dumnezeu, va arde odată cu ele. Pentru a dobândi nemurirea sufletului, trebuie să străpungi legiunile de „energii” cosmice și să te împărtășești cu Cel Nemuritor (vezi: 1 Timotei 6:16). Așadar, pentru a evita un viitor trist, trebuie să-ți construiești viața religioasă în prezent, nu conform înclinațiilor cosmosului.

În general, cosmosul nu poate oferi nemurirea niciuneia dintre părțile sale. Poate fi înțeles ca infinit, ca etern în întregimea sa. Dar oricare dintre părțile sale

constitutive este implicată în ciclul elementelor și, prin urmare, combinația care constituie în prezent această parte particulară a „ființei manifestate” se va dezintegra mai devreme sau mai târziu. Omul – foarte repede; piatra – mai mult timp; Dumnezeu (Brahma) va zăbovi în existență o vreme, dar apoi va dispărea și în ciclul elementelor. Numai dacă omul are un suport supracosmic pentru a fi, adică dacă avem o origine supracosmică dintr-o Ființă supracosmică, în niciun fel afectată de curgerea timpului, avem o șansă la nemurirea personală. Dacă există un Dumnezeu personal, liber de cosmos, un Dumnezeu personal și transcendental în raport cu lumea, pentru care cosmosul este creația Sa liberă și, prin urmare, ciclurile cosmice, create liber de El, nu-L subjugă în niciun fel pe Creatorul lor, și dacă omul este imaginea unui astfel de Dumnezeu - numai atunci personalitatea umană are protecție față de ștergerea cosmică a granițelor, față de distrugerea în spontaneitatea cosmică.

Dacă o persoană nu a ajuns la Dumnezeu, fiind prinsă în „ceruri”, „planuri” și „sfere astrale”, Dumnezeu nu-i poate transfera nemurirea Sa.

Odată cu căderea primilor oameni, s-a produs o schimbare în structura universului care a rupt legătura dătătoare de viață dintre oameni și Dumnezeu. O mutație s-a produs în însăși natura omului, făcându-l incapabil de o comuniune autentică cu Dumnezeu. Chiar și în moarte, cei drepți nu se uneau cu Dumnezeu. Înainte de Hristos, Împărăția Bucuriei nu putea încă absorbi lumea și nimeni din lume nu o putea găzdui.

Iată ce este important de reținut pentru înțelegerea creștinismului: fundalul pe care suna ca „Vestea Bună”, ca Evanghelia, era destul de sumbru. Nicio speranță pentru nimeni. Lumea era izolată de Viață. Cele două școli rabinice cele mai importante din antichitate – Hillel și Shammai – au petrecut trei ani într-o dispută pe tema „a fost omul creat în zadar?” Și au ajuns la aceeași concluzie: ar fi fost mai bine ca omul să nu se fi născut [345] .

Aici este momentul să observăm diferența fundamentală dintre viziunea creștină asupra lumii și cea care domină mințile oamenilor de astăzi. Doar creștinismul cunoaște ideea de progres: a fost foarte rău, a fost „decrepit”, iar acum a răsărit zorii reînnoirii întregii creații. Lumea raționalismului, a iluminismului, lumea pozitivismului și a hedonismului din ultimele secole, deși jură credință ideii de progres, de fapt nu vede și nu recunoaște progresul în cele mai importante lucruri. Neobservând singurul Progres important în trecerea de la Vechiul Testament la Noul Testament, secolul nostru a schimbat marea idee de Noutate cu „îmbunătățiri” mărunte. Progres în tehnologia războiului, progres în exploatarea pământului și a „resurselor umane”, îmbunătățiri în viața de zi cu zi și în îngrijirea corpului... „Își propune progresul cultural cu adevărat sarcini precum

distrugerea morții? Știu că nu, dar de aceea nu poate fi apreciat prea mult", spunea Vladimir Soloviov în testamentul său [346] .

Lumea modernă crede că, în principiu, totul a fost întotdeauna bine. În economia cosmică, totul este în ordine și doar iluminarea insuficientă a oamenilor împiedică totul să fie clasat sub „valorile umane universale". Principalul lucru este că, deși nu există un Creator, omul a fost creat (de cosmos, nu de Dumnezeu!) pentru fericire, precum o pasăre pentru zbor. Și orice religie, orice filozofie și politică trebuie să justifice pretențiile omului la dreptul său la fericire. Ateii radicali (existențialiștii), care au spus că nu există rațiune în lume și, prin urmare, o licărire de conștiință de sine la om este o greșeală teribilă și dureroasă a unui cosmos lipsit de sens, sunt declarați demodați, la fel ca și creștinii.

Universul este guvernat de o evoluție în continuă îmbunătățire: nivelul de trai trebuie să crească nu numai în această viață, ci și în următoarea. De aici și cerința conștiinței de masă către creștinism: Mângâie-ne, spune-ne că putem trăi conform standardelor unei societăți de consum, putem mărturisi zilnic materialismul practic, iar pentru aceasta Iisus și Buddha ne vor conduce, după despărțirea de trup, în lumi mai bogate, mai colorate și mai fericite. Să cântăm cântecul lui Boris Grebenshchikov fără nicio ironie: „Buddha rătăcește în jurul Golgotei și strigă: «Allah Akbar!»" Și în primul rând - eliberează-ne de nevoia de a gândi, de a alege și, în general, de a ne crește conștient sufletele. Nu știm nimic despre lumea religiilor - și, prin urmare, toate religiile sunt egale pentru noi și, prin urmare, suntem foarte toleranți. Voi, teologilor, nu ne tulburați entuziasmul și nu ne permiteți să ne considerăm creștini, în ciuda ocultismului nostru. Nu ne împiedicați să ne considerăm creștini spirituali („ezoterici"), în ciuda faptului că am răsfoit Evanghelia o singură dată și nu am împlinit-o niciodată.

Și aici pot spune un singur lucru: putem alege căi spirituale, putem urma sau nu legi spirituale. Dar aceste legi în sine sunt la fel de independente de dorința noastră ca și legile astronomiei. *Iată că v-am oferit astăzi viață și bine, moarte și rău... Alegeți viața, ca să trăiți voi și urmașii voștri* (Deuteronom 30:15-19), - Moise transmite oamenilor Legea Creatorului. Nu-I putem oferi lui Dumnezeu căile pe care am dori să le urmăm. El ne-a deschis calea spirituală pe care Îl putem găsi și ne-a avertizat despre cazurile în care Împărăția lui Dumnezeu nu este moștenită de oameni.

Iată diferența dintre apostoli și ziditorii moderni de Dumnezeu: Apostolii știau că *întreaga lume zace în răutate* (1 Ioan 5:19) și de aceea se bucurau că Domnul a deschis posibilitatea mântuirii *cel puțin a unora* (1 Corinteni 9:22). Lumea modernă este convinsă că toate căile cosmice sunt deschise și bune, că nu este nimic periculos în religii, că toți oamenii vor fi mântuiți și, de aceea, percepe ca

pe un scandal amintirea mărturiei Evangheliei că drumurile oamenilor se vor despărți ireversibil.

Spre deosebire de ideologia modernă a îmbunătățirii, creștinismul este o religie a mântuirii. Ei îi salvează pe cei care nu mai pot fi „ajutați". Ei salvează acolo unde „sfaturile" nu mai sunt suficiente. Nu salvează de neajunsuri. Ei salvează de moarte.

Creștinismul este Noul Testament. Aceasta înseamnă că vechea imagine a religiozității era insuficientă, era neajutorată. Aceasta înseamnă că în afara Noului Testament oamenii nu se puteau apropia de adevăratul Dumnezeu – și de aceea Domnul nu a îmbunătățit vreo tradiție filosofică existentă, ci a venit El Însuși și, în Sângele Său, și nu pe papirus, a încheiat Noul Testament cu noi.

Și chiar mai mult: după ce Noul Testament a fost dat oamenilor, vechea Lege nu a devenit doar ceva demodată. A devenit, ca să spunem blând, o piedică. Și asta e blând spus. Și apostolul Pavel a spus direct ce devenise vechea Lege, cea iudaică. Atât de direct încât traducătorii încă nu se pot îndura să traducă această afirmație a sa literal: Păziți-vă de câini, păziți-vă de lucrătorii răi, păziți-vă de tăierea împrejur... Eu, din neamul lui Israel, din semința lui Beniamin, evreu din evrei, în ceea ce privește învățătura unui fariseu, în ceea ce privește dreptatea Legii, fără prihană. Dar lucrurile care erau pentru mine câștiguri, le-am socotit ca o pierdere din cauza lui Hristos. Și, într-adevăr, socotesc toate lucrurile ca o pierdere din cauza nemărginirii cunoașterii lui Hristos Isus, Domnul meu. „Pentru El am pierdut toate lucrurile și **le socotesc ca un gunoi** , ca să-L câștig pe Hristos" (Filipeni 3:2-8). „Gunoi" în ultima frază este skubala (skubalon) în greaca originală și stercus în cea mai veche traducere latină. Deschideți dicționarele și căutați semnificațiile acestor cuvinte. Nu veți găsi sensul de „gunoi" acolo. Este bălegar, fecal, excremente, rahat.

Chiar și înainte, apostolul Pavel numea instituțiile religioase precreștine (nu chiar pe cele păgâne, ci pe cele ale sale, evreiești, din Vechiul Testament!) „deșertăciune". Deșertăciune în greacă este zumia: pierdere, pagubă, rău. Apostolul Pavel „a renunțat" la acest „rău". Verbul pe care l-a folosit – ezhmiwqhn – nu s-a distanțat pur și simplu, ci a fugit ca de ceva extrem de periculos.

Așadar, iudaismul nu mai este doar „deșertăciune", adică o risipă inutilă de energie, ci și un rău și chiar mai mult - rahat. Dar dacă Pavel vorbește despre Legea Vechiului Testament, atunci cu atât mai mult este atitudinea creștinismului apostolic față de păgânism. Oricât de potențial strălucitor ar fi fost înainte de Hristos, acum este „țărână și deșertăciune".

Creștinii sunt adesea numiți oameni cruzi pentru mărturia lor că nu există mântuire în afara lui Hristos. Ei bine, imaginați-vă că serviciul de alertă al apărării civile se activează și anunță: „Cetățeni, alertă! Orașul nostru a fost lovit de un atac cu rachete nucleare. În zece minute, rachetele vor fi deasupra noastră. În zona voastră, cel mai apropiat adăpost se află acolo... Oricine reușește să ajungă acolo are o șansă să se salveze”... Spuneți-mi, cine este crud în această situație: crainicul apărării civile sau cel care a lansat un atac nuclear asupra orașului?

Sfântul Ioan Gură de Aur a adresat odată un îndemn părinților care erau indignați de predicile călugărilor. Aceștia spuneau că copiii mari, în loc să-și ajute tații în comerț sau meșteșuguri, se adună în biserici, ascultă monahi și chiar merg la mănăstiri... Gură de Aur oferă o comparație: dacă cineva dă foc la casa ta noaptea, iar un trecător aleargă în ea, bate la toate ușile, trezește oamenii și îi obligă să fugă din foc - pe cine vei numi vinovat de tulburarea nocturnă? Incendiatorul sau salvatorul? Așadar, dacă în orașele noastre, în orașele voastre, ar fi posibil să-ți protejezi sufletul de focul păcatelor - nu ar fi nevoie de mănăstiri. Nu călugării au dat foc orașelor voastre cu păcate. Și dacă ei îi învață pe copiii voștri să se protejeze de păcate - care este vina lor?

Moartea este răspândită în întreaga lume și în cosmos. Noi înșine nu am făcut nimic pentru a o învinge. Dar ni s-a dat un leac pentru moarte, „medicamentul nemuririi”, un antidot. Dumnezeul Veșnic S-a făcut om pentru a ne atrage la Sine și a ne proteja de consecințele propriilor noastre fărădelegi. Iată Paharul cu medicamentul nemuririi. Iată Paharul Vieții. Veniți și gustați-l… Este crud doctorul care îi asigură pe bolnavi că nu vor supraviețui fără medicamentul pe care îl aduce? Este crud predicatorul care spune că omul nu va găsi Viața în afara Împărtășaniei?…

Și în această situație nu este deloc evident că diferența dintre creștinism și păgânism poate fi neglijată. Creștinismul spune: treceți prin durerea pocăinței și luptați pentru Dumnezeu. Păgânismul asigură că niciuna dintre acestea nu este necesară, ci că trebuie doar să „îți extinzi conștiința”. Drogurile, LSD-ul și „renașterea” – o tehnică la modă pentru reglarea respirației, în care în creier apar viziuni halucinante ale „planetelor cerești”, aduse în privare de oxigen (uneori, dimpotrivă, același efect se obține prin tehnica „hiperventilației creierului”: un sentiment de euforie se obține prin suprasaturație cu oxigen) – sunt suficiente în acest scop. Și dacă cineva are nevoie să se întâlnească cu cineva, atunci în niciun caz cu Dumnezeu, ci pur și simplu cu unii dintre locuitorii spațiului…

TEOLOGIA DE LA CERNOBIL

Să ne întoarcem la Cernobîl. Oamenii care locuiesc în jurul lui nu sunt de vină pentru nenorocirea lor. Și totuși, moartea s-a așezat în casele lor. Și apoi vine un doctor și spune: Am reușit să găsesc un leac pentru boala dumneavoastră. Am aceste fiole; veniți la mine și vi le voi da gratuit.

Acest doctor a rămas în satul Malaya Ivanovka. Iar locuitorii din Verkhnyaya Ivanteyevka, aflând despre acest lucru, au protestat vehement: nu vom fi tratați de acest doctor, pentru că nu a rămas cu noi, ci cu vecinii noștri. Noi înșine nu vom merge și nu ne vom lăsa copiii să plece... Da, Hristos nu s-a întrupat în Kaluga sau pe malurile Indusului. Dar întrebarea „vor fi mântuiți hindușii care nu au venit la Hristos” se dovedește a fi la fel de abstract moralistă ca întrebarea dacă „Ivanteyevtsy” vor fi mântuiți, ofensați de faptul că doctorul nu locuia cu ei. Doctorul nu a făcut acest lucru din răutate sau nedreptate. A venit în zona distrugerii mortale (deși nu ar fi putut face acest lucru) și s-a stabilit unde putea găsi rapid primii pacienți.

Și situația s-a dovedit a fi și mai dificilă pentru locuitorii micii ferme din Novye Cheryomushki: ar fi mers la doctor pentru medicamente, dar poștașii nu au ajuns la ei, iar radioul nu funcționa... Nimeni nu știa că oamenii încă trăiesc în această pustietate. Se îmbolnăveau și mureau prematur. Este oare doctorul care a venit în Malaya Ivanovka de vină pentru asta? Hindușii au auzit despre Hristos și nu L-au acceptat. Aztecii nu au auzit de El timp de multe secole. Este oare Hristos de vină că nu a făcut din fiecare munte un munte al Schimbării la Față?

Au fost și oameni care au auzit și chiar s-au dus să-l vadă pe doctor și pe asistenții lui, dar tot nu au putut înțelege de ce era necesar. De ce vorbește toată lumea despre pericol? Totul pare a fi ca de obicei. Soarele strălucește și florile cresc. Doar că uneori se nasc purcei ciudați - pentru asta există medicii veterinari, dar de ce trebuie să luăm aceste medicamente? Suntem sănătoși. Ne-am tratat întotdeauna singuri. Și acest doctor nu este mai bun decât bunicile noastre. Și Isus al vostru nu este mai bun decât mahatmas-ii noștri...

Alții sunt gata să ia medicamentul, dar spun: doar din mâinile doctorului. Nu avem încredere în asistenții lui. Acum, dacă mi s-ar fi arătat personal, să zicem, astăzi după cină, aș fi luat masa cu el și apoi poate aș fi luat medicamentul... În „Pășuna spirituală” există o poveste despre un sfânt bătrân care a celebrat Liturghia folosind Crezul eretic, dar cu ajutorul îngerilor. Întâmpinând o obiecție din partea unui creștin ortodox, bătrânul i-a întrebat pe îngeri de ce ei înșiși nu l-au avertizat despre pericol. „Vedeți, Dumnezeu a rânduit ca oamenii să învețe de la oameni”, a fost răspunsul său [347] . Și aceste mâini omenești, cu care este scris cuvântul lui Dumnezeu și prin care este distribuit printre oameni, multora nu le plac. Sunt dezgustați.

Au fost și oameni care au auzit și au venit, dar nu au ținut cont de avertismentele doctorului. Să zicem că s-a dovedit că medicamentul nu trebuie băut cu vodcă. Și acești pacienți au părăsit spitalul și s-au îndreptat imediat spre cel mai apropiat pub: „Ei bine, băieți, trebuie să sărbătorim vindecarea! ... Și bem pentru doctor - un lucru sacru! ... Și nu uitați de asistentă! ... Și pentru cei care sunt pe mare!” Și în cele din urmă au vărsat medicamentul pe care îl luaseră. Este doctorul de vină că nu a alergat după toată lumea și nu le-a pălmuit mâinile?

Au existat și oameni care au luat comuniune cu medicamentul și au respectat toate regulile de utilizare a acestuia. Dar nu au putut fi convinși să stea departe de epicentrul exploziei. Se gândeau încontinuu că acolo este ceva mai exotic și că pericolul radiațiilor era exagerat. Mergeau la o biserică creștină și zburau spre Shambhala în fiecare seară prin planul astral. I-au acordat lui Hristos un rang înalt în Ierarhia Cosmică (colonel al Logosului planetar), dar nu considerau rușinos să comunice cu locotenenții („goblini”) și cu generalii Fohats.

În cele din urmă, au apărut cei care au ascultat instrucțiunile medicului cu extremă reverență și au memorat toate instrucțiunile sale. Știau pe de rost cum să folosească medicamentul, cu ce era incompatibil și ce, dimpotrivă, îl ajuta să fie mai bine absorbit. Dar nu au încercat niciodată medicamentul în sine.

Despre ultimele două grupuri merită să vorbim separat.

De ce nu se poate combina slujirea adusă lui Hristos cu „contactarea” și venerarea altor zeități?

Din punctul de vedere al filosofiei păgâne, Divinitatea, Realitatea Absolută, nu este pur și simplu dincolo de cunoașterea umană. Este dincolo de orice legătură cu lumea oamenilor. De la Absolut la lumea oamenilor există o ierarhie, o scară a lumilor (eoni, emanații, spirite), și doar acele trepte inferioare care sunt direct adiacente lumii noastre pot fi accesibile îndrăznealăi religioase a oamenilor. Divinitatea este de necunoscut și de negăsit și, prin urmare, impulsul religios ar trebui să fie îndreptat către acele instanțe care sunt mai aproape de Pământ și mai accesibile - către lumea zeilor.

Bucuria Bibliei (atât a Vechiului Testament, cât și a Noului Testament) constă în faptul că Absolutul, Sursa a toată ființa, Însuși a creat lumea oamenilor. El nu a încredințat acest lucru niciunui spirit subordonat, ci El Însuși Și-a revelat dragostea smerindu-Se înaintea creării lumii noastre. Cercul dens al „Olimpienilor”, inelul de zei și spirite care înfășura conștiința păgânului în multe straturi, a fost întrerupt de cuvinte simple: *La început Dumnezeu a creat cerul și pământul* (Geneza 1:1). Dumnezeu este complet diferit de lume. Dumnezeu nu este cosmosul. Dumnezeu nu este un om. Dumnezeu este de necunoscut și

inefabil. Și totuși, El a fost Cel care a creat lumea noastră și S-a revelat în ea. Ființa Supremă și de Neînțeles, s-a dovedit, ne iubește, iar noi - ca răspuns - Îl putem iubi (și nu un mediator cosmic) și ne putem îndrepta către El ca Persoană. Brahma fără chip al filosofiei indiene capătă o Față personală clară în Biblie. Omul primește dreptul de a-i spune Absolutului - „Tu".

Creștinismul cunoaște foarte bine și experimentează profund Incomprehensibilitatea lui Dumnezeu. „Nicio literatură budistă, niciun neoplatonism grec, niciun misticism occidental, medieval sau modern, nu se poate compara cu Areopagitii în intensitatea senzațiilor transcendentale", scrie A. F. Losev. „Aceasta nu este retorică, ci un fel de muzică mistică, în care nu mai poți auzi cuvinte individuale, ci doar valurile și refluxul unei imense mări de transcendență... *În primul rând* , aici nu avem atât filozofie și teologie, cât imnuri care cântă. Areopagitul spune „a cânta imnuri" în loc de „a teologiza". *În al doilea rând,*Fără îndoială, această cântare se referă doar la o persoană – este adevărat, absolut transcendental și incomparabil cu orice, dar în mod necesar la o persoană. Tot acest misticism neobișnuit de intens al imnurilor este posibil doar în fața unei persoane, în fața unui Chip, poate necunoscut și de neînțeles, dar în mod necesar un Chip care poate fi văzut cu ochii și simțit cu inima, care poate fi subiect al comunicării umane și care poate atinge personalitatea umană cu atingerea sa intimă și arzătoare. Toată această muzică apofatică este ca o intoxicație cu harul emanat de această Persoană necunoscută, dar intim apropiată, atunci când o persoană experimentează o sete de a o cânta și a o lăuda veșnic, neputându-se sătura cu niciun imn sau cu nicio rugăciune. Ceea ce distinge aceasta de setea budistă de auto-somn este nevoia enormă de a atinge fundamentele pozitive ale ființei, pozitive până la punctul de a comunica nu mai cu devenirea oarbă a lucrurilor și nici măcar cu lucrurile în sine, vii sau moarte, ci doar cu o personalitate care se cunoaște clar pe sine și cunoaște altceva și este capabilă de viață rațională și comunicare umană. O astfel de conștiință nu mai are nevoie de filozofie abstractă. Deducerea categoriilor este o chestiune foarte măruntă și plictisitoare pentru ea. Posedând puterea colosală a aspirațiilor antinomic-sintetice, nu este deloc interesată de categoriile în sine, ci pur și simplu cântă laudele ființei supreme cu toate antinomiile și sintezele sale într-o formă atât de directă, ca și cum nu ar exista antinomii aici. În neoplatonism, ființa însăși, în care sunt fixate antinomiile, este mult mai rece și mai abstractă. În Areopagit, sinele absolut, în care sunt fixate antinomiile, este atât de viu, personal, bogat vital, încât conștiința filosofului este ocupată doar de o comunicare liniștită, vie cu ea, astfel încât numai altcineva poate observa din exterior și plasa sistematic toate antinomiile care apar aici, dar filosoful însuși nu are timp să facă asta... Dacă am căuta unde în istoria filosofiei există o învățătură sau un sistem care ar dezvălui în gândirea abstractă conținutul apofatismului areopagit, atunci, poate, nu am putea găsi un alt nume mai semnificativ decât Nicolae de Kuzan. „Doamne și Dumnezeule! Ajută-l pe cel ce

Te caută. Te văd la începutul paradisului și - nu știu ce văd, căci nu văd nimic vizibil. Știu un singur lucru: știu că nu știu ce văd și nu voi putea niciodată să știu. Nu știu cum să Te numesc, căci nu știu că Tu Exiști. Și dacă cineva îmi spune: acesta sau acela este numele Tău, atunci pentru că dă un nume, știu deja că nu este numele Tău. Căci fiecare denumire a acestei sau acelei semnificații a numelor este un zid deasupra căruia Te văd. Dacă cineva dă un concept prin care Tu poate fi înțeles, știu că acesta nu este un concept al Tău, căci fiecare concept își găsește granița în interiorul gardului paradisului. Și în fiecare imagine și comparație cu care cineva ar începe să se gândească la Tine, știu că aceasta nu este o imagine corespunzătoare Ție. Cine vrea să se apropie de Tine trebuie să se ridice deasupra tuturor conceptelor, granițelor,și limitat. Prin urmare, intelectul trebuie să devină ignorant (ignorantem) și să se cufunde în întuneric dacă vrea să Te vadă. Dar ce este atunci Dumnezeul meu, această ignoranță a intelectului? Nu este oare ignoranță iluminată? Prin urmare, numai cel care știe că nu Te cunoaște se poate apropia de Tine, Dumnezeul meu, care ești infinitul” (Despre viziunea lui Dumnezeu. 13)[348] .

Și asta nu e tot. Noul Testament dezvăluie că dragostea lui Dumnezeu pentru oameni L-a făcut om. Cea mai mare bucurie a creștinismului este că Cel care a venit să ne mântuiască este Cel care ne-a creat odată. În Hristos întâlnim însăși Eternitatea, care a pătruns în timpul nostru. Nicio altă religie nu visează să-i ofere omului ceva mai mult. Toate încercările de a împăca Evanghelia cu păgânismul duc inevitabil la pierderea acestei bucurii. Hristos se dovedește a fi doar unul dintre învățători (undeva între Pitagora și Giordano Bruno). Dar dacă El este doar Om, dacă nu este Dumnezeu, atunci oamenii nu L-au întâlnit niciodată pe Dumnezeu.

Uneori, neopăgânii (neopăgânismul este păgânismul de după Hristos) susțin că Hristos este un „avatar” al Spiritului Divin. Dar atunci Divinitatea însăși se dovedește a fi impersonală și fără chip, iar Hristos se dovedește a fi nimic mai mult decât o mască aruncată peste Brahman. El nu a fost om (și, prin urmare, nu a suferit, iar Golgota a fost doar o reprezentație menită să stoarcă lacrimi de tristețe și pocăință din oameni) [349] . În cele din urmă, unele școli neopăgâne susțin că Hristos este mai mult decât un om, dar totuși mai puțin decât o Divinitate. Astfel, „Logosul Planetar”.

Și dacă Hristos este într-adevăr Acela pe care El S-a numit Sine (*Cum există de la început* – Ioan 8:25) și Biserica Ortodoxă a ajuns să-L cunoască, atunci ce altceva ar trebui să căutăm în alte religii? Dumnezeu Însuși, însăși Eternitatea, a venit la noi și ne-a spus despre calea spre mântuire – iar noi vrem să o „completăm” cu fragmente prost înțelese de budism și păgânism? Cum evaluează El Însuși un astfel de comportament – a spus clar în timpurile Vechiului Testament: acesta este adulter.

Formula biblică „Dumnezeu este unul” este o formulă exclusivistă, excluzivă. *Dacă se va ridica printre voi un profet sau un visător de vise și vă va da un semn sau o minune, iar semnul sau minunea despre care v-a vorbit se va împlini și apoi va zice: „Haidem să mergem după alți dumnezei pe care nu-i cunoașteți și să le slujim* ”, *să nu ascultați de cuvintele acelui profet sau ale acelui visător de vise, căci Domnul Dumnezeul vostru vă încearcă prin aceasta, ca să știe dacă iubiți pe Domnul Dumnezeul vostru din toată inima voastră și din tot sufletul vostru* (Deuteronom 13:1-3).

Când Dumnezeu îi spune lui Moise prima poruncă - „Dumnezeu este unul”, El nu vrea să spună că aceasta îi dezvăluie lui Moise un secret ezoteric - că există multe nume de zei, ci, de fapt, toate religiile vorbesc despre unul și același Dumnezeu. „Moise, dacă vrei, numește-mă Krishna. Și tu, Aaron, poți să-mi spui Zeus marțea și chiar Astarte vinerea. Și dacă dorești, roagă-te așa: «O, Carlson, care ești pe acoperiș!»”

Formula panteistică „Dumnezeu este unul”, dimpotrivă, este incluzivă: absoarbe cele mai diverse forme de mișcare spirituală. Porunca lui Moise înseamnă „unul” ca „singurul” - „nu există alți dumnezei!” Dumnezeul Bibliei este numit Unu - pentru că exclude alți dumnezei. „Dumnezeul” kitsch-ului religios modern este numit „Unul” pentru că absoarbe toți dumnezeii.

În general, există multe ciudățenii în intelectualitatea modernă. De exemplu, nu cunoaște Biblia, nu crede în Biblie și nu recunoaște inspirația ei divină. Dar, în același timp, crede cu tărie că Biserica Ortodoxă înțelege greșit Biblia și a denaturat-o.

Este și mai interesant că, de dragul doritei „reconcilieri a religiilor”, este gata să le distrugă pe toate – transformându-le în moralism ireligios... Publicistul modern Maxim Sokolov a spus un lucru măreț despre cel mai recent vis al intelectualității ruse: „Membru al Biroului Politic al Comitetului Central al PCUS, «părintele perestroikăi», academicianul A.N. Iakovlev, fiind impregnat de învățătura budistă, a reușit cu ușurință să sintetizeze budismul și creștinismul – acesta din urmă fiind în mod necesar curățat de straturile distorsionante. Dacă budismul, potrivit academicianului Iakovlev, implementează în mod consecvent marele principiu al non-violenței, atunci creștinismul (adică Hristos) cu expresii precum «Nu am adus pace, ci o sabie» s-a abătut constant de la acest principiu, ceea ce a dus la consecințe istorice regretabile. Academicianul A.N. Iakovlev, care era cel mai aproape de adevăratele idealuri ale creștinismului, Iakovlev îl revede pe Tolstoi, în timp ce excomunicarea lui Tolstoi este un păcat evident sau, cel puțin, o greșeală gravă a Bisericii. Fiecare om înțelept are suficientă simplitate. Dacă fostul ideolog șef era impregnat de învățăturile lui Bunda Gautama, atunci, desigur, liberul arbitru, paradisul celor mântuiți. Dar este absolut de neînțeles de

ce ideologul șef, care, conform liniei sale anterioare de lucru, se presupunea că era obligat să înțeleagă diferența dintre creștinism și budism (de aceea exista un „Curs de ateism științific"), nu se poate numi direct și demn budist, ci, după ce l-a lăudat puțin pe Buddha, începe imediat să curețe creștinismul de straturile sale. Problema nu este că o persoană nu crede în mod conștiincios în Hristos - căile Domnului sunt de nepătruns - ci că își numește învățătura creștină, fără a avea motive întemeiate pentru aceasta. La care, înainte de A. N. Iakovlev, contele L. N. Tolstoi se angajase cu același succes. Motivul este probabil că intelectualul modern este înclinat să caute în primul rând componenta etică în creștinism - o găsește și i se pare excelentă și sublimă. Crezând că aceasta este tocmai esența învățăturii lui Hristos, el, ca persoană educată, nu poate să nu vadă că este la fel de excelentă... Principiile etice sunt conținute și în alte învățături religioase – de unde și dorința firească de a izola lucrul principal și ceea ce leagă Noul Testament de alte cărți mari, adică poruncile etice, și de a supune tăcerii ceea ce nu are nicio legătură directă cu regulile unei vieți fericite (învierea lui Hristos, de exemplu) – și de a numi toate acestea creștinism adevărat. Etica creștinismului vizează găsirea plenitudinii ființei perfecte cu Dumnezeu. Etica tolstoismului vizează atingerea neexistenței fericite. Dumnezeul creștinilor este Cel Care, în dragostea Sa inefabilă, le-a dat viața veșnică. Dumnezeul lui Tolstoi este cineva care, dintr-un loc îndepărtat, de neînțeles, fără a da nimic nimănui, dă instrucțiuni în general utile" [350] .

Chestiunea momentului apariției „distorsiunilor" și „straturilor ulterioare" cu care tradiția ortodoxă ar fi pătat chipul pur al „creștinismului primitiv" este rezolvată destul de simplu: apelând la surse istorice.

INTOLERANȚĂ APOSTOLICĂ

Astăzi, Biserica este adesea acuzată că este căldicelă, că nu seamănă deloc cu Biserica Apostolilor, comunitatea înflăcărată a primilor creștini. Acest lucru este adevărat. Dar noi suntem similari primilor creștini tocmai prin ceea ce oamenii „pan-religioși" nu apreciază cel mai mult la noi. Poți să-i compari pe primii creștini cu noi în orice. Dar nu într-un singur lucru. Nu poți să compari „intoleranța ortodoxă" modernă cu „toleranța Apostolilor", pentru că aceasta din urmă pur și simplu nu exista. Apostolii nu au persecutat pe nimeni (și nici ortodocșii de astăzi). Pur și simplu au stat neclintiți pe cont propriu: nu există mântuire în afara lui Hristos și, prin urmare, *nu poți bea paharul Domnului și paharul dracilor* (1 Corinteni 10:21). Nu există întoarcere la trecut, când, *necunoscându-L pe Dumnezeu, slujeai unor dumnezei care nu sunt dumnezei în esență* (Galateni 4:8).

Apostolii și primii creștini cunoșteau prea bine lumea misterelor păgâne, a filozofiilor, lumea fără Hristos. Ei nu predicau într-o lume ateistă, ci într-o lume în

care fiecare persoană, fiecare familie, fiecare națiune avea deja propria tradiție religioasă. Și au adus ceva NOU în această lume. Lumea de astăzi, necunoscând cu adevărat NOUL Testament și, de asemenea, obișnuindu-se cu păgânismul real, crede că Noul Testament poate fi „actualizat” prin altoirea lui cu ocultism păgân.

Și astfel, dintre primii doisprezece apostoli ai lui Hristos, zece au fost uciși pentru predicarea lor (cu excepția lui Iuda Iscarioteanul și a apostolului Ioan, care, după multe exiluri și arestări, au plecat totuși în pace din această viață). Apostolul Pavel a fost și el ucis. Toți au preferat să meargă la moarte decât să se închine înaintea zeilor neamurilor [351] .

Dacă, în viziunea lor, Hristos ar fi fost întruchiparea unuia dintre mulții ierarhi sau spirite, dacă li s-ar fi părut doar un alt „avatar”, nu ar fi renunțat la venerarea altor „fii ai lui Dumnezeu” cu prețul vieții lor.

Dacă Dumnezeul Bibliei ar fi perceput ca unul dintre mulți alți zei, ca una dintre multele emanații ale Unului, ar fi firesc să ne închinăm și altor zeități alături de El. După cum a scris apologetul păgân Celsus: „Cine se închină la mai mulți zei face ceva plăcut lui Dumnezeu, întrucât se închină la ceva din marele Dumnezeu. Prin urmare, dacă cineva se închină și îi zeifică pe toți (pe cei apropiați de Dumnezeu), nu-L jignește pe Dumnezeu, căruia îi aparțin toți... Într-adevăr, oricine, vorbind despre Dumnezeu, afirmă că doar unul poate fi numit Domn, acționează cu impietate, deoarece astfel împarte împărăția lui Dumnezeu, creează discordie în ea, ca și cum ar exista (două) părți și ar exista o alta, adversă lui Dumnezeu” (Împotriva lui Celsus, 7:2 și 8:11).

Însă profeții biblici, și mai târziu creștinii, credeau că lumea spirituală este divizată. Și, prin urmare, prietenia cu spiritele păgâne este dușmănie împotriva lui Dumnezeu. Poate că unele ritualuri, imagini, mistere păgâne nu sunt atât de rele în sine; nu tot ce există în viața religioasă păgână poate fi evaluat ca sugestie a lui Satan. Dar când a venit Lumina, când s-a deschis posibilitatea apelului direct la Dumnezeu, nu a mai fost posibil să rămânem în lumea ambiguităților păgâne. A te îndepărta de Hristos, care a venit la oameni, și a te întoarce la vechile vrăji păgâne înseamnă a te opune lui Hristos, a-L renunța.

Atât profeții, cât și apostolii au recunoscut că alte națiuni aveau propriile lor zeități [352] – dar au refuzat cu hotărâre să recunoască statutul Adevăratului Creator în zeii păgânilor (păgânii, însă, nu au insistat în mod deosebit asupra acestui lucru). De aici și cuvintele Apostolului Pavel: „ *De aceea, cât privește mâncarea lucrurilor jertfite idolilor, știm că un idol nu este nimic în lume și că nu este decât unul singur, Dumnezeu. Căci, chiar dacă sunt așa-ziși dumnezei, fie în cer, fie pe pământ, după cum sunt mulți dumnezei și mulți domni, totuși pentru*

noi este un singur Dumnezeu: Tatăl, din care sunt toate lucrurile și noi în El; și un singur Domn, Iisus Hristos, prin care sunt toate lucrurile și noi prin El” (1 Corinteni 8:4-6). Dacă această frază ar suna ca „știm că sunt mulți dumnezei și mulți domni; dar avem un singur Dumnezeu Tatăl” - aceasta ar fi un manifest al păgânismului obișnuit: ne alegem dumnezeul dintr-o mulțime de conducători și respectăm dreptul altor religii de a comunica cu alți dumnezei (dacă îmi țin banii în banca A, asta nu înseamnă că neg dreptul altor oameni de a-și păstra banii în banca B). Dar încărcătura teologico-metafizică adăugată imediat schimbă brusc situația: „avem un singur Dumnezeu Tatăl, de la Care vine totul”. Nu pur și simplu - „avem un Dumnezeu de la care vine noi, tribul nostru, credința noastră”, ci - „de la Care totul” (adică din această Sursă totul și-a primit ființa) și, de asemenea, „prin Care totul” (adică până în ziua de azi tot ce există există prin participarea la această Ființă Adevărată).

Creștinii sunt convinși că cei care își pun inimile și banii în băncile lor păgâne sunt prea aproape de colaps. „Ierarhiile lor cosmice” nu sunt altceva decât piramide economice de genul MMM. Și nu din răutate față de acești oameni, ci din dorința de a le face bine, apostolii au avertizat iar și iar: îndepărtați-vă, înainte să fie prea târziu, de zeii voștri. Întoarceți-vă către Unicul Creator Etern.

Respingerea Legământului cu Dumnezeul Personal, care a creat universul în afara Sa, înseamnă dizolvarea sinelui în cosmos, subordonarea vieții și a destinului propriu legilor fără chip, fără gânduri și fără compasiune ale cosmosului (de exemplu, legile karmei și astrologiei).

Da, există licăriri de adevăr în păgânism. Așa cum există oxigen dizolvat în apă. Dar dacă un scafandru se consideră un pește și încearcă să respire acest aer, va muri. I se va extinde un canal de aer de la suprafață până la el. Și va respira de fiecare dată: o dată dintr-un furtun și o dată - lăsând direct apa în plămâni... Este evident că va muri în curând din cauza unor astfel de exerciții. Dar moartea sufletului nu este atât de vizibilă. Și ocultiștii „tot-religioși”, „toleranți” și „deschiși” poartă în corpurile lor suflete chinuitoare, otrăvite de „energii cosmice”, care se dezintegrează, dar în același timp îi asigură pe creștini că noi suntem bolnavi - bolnavi de „intoleranță”.

Nu spun asta din cărți. Orice preot ortodox poate spune zeci de povești despre oameni care au dezvoltat boli spirituale încercând să combine creștinismul cu „învățăturile orientale”. Uneori, ecourile acestor catastrofe ajung chiar și în paginile ziarelor [353] …

PROTESTANT ÎN „CERNOBIL”

Și din nou despre Cernobîl. A fost deja menționat un grup de oameni care cunosc toate instrucțiunile de utilizare a noului medicament, dar nu iau medicamentul în sine. Ei cred că, dacă medicul nu este supărat pe pacient, atunci pacientul devine sănătos. Iată ce cred protestanții: în opinia lor, sursa bolii noastre se află în atitudinea medicului față de noi și păcatele noastre. Întrucât se știe cu certitudine că Dumnezeu nu mai este supărat pe noi (fiind mulțumit de jertfa lui Hristos), atunci imediat ce aflăm despre schimbarea care a avut loc în atitudinea lui Dumnezeu față de noi, devenim imediat sănătoși și mântuiți.

Ei bine, să ne imaginăm că inginerul care a provocat accidentul de la Cernobîl este judecat. Să presupunem că, după un timp, din cauza sănătății sale grave, i se acordă amnistia. Îi va ușura această lucrare situația? La urma urmei, el însuși poartă în sine cea mai grea pedeapsă pentru păcatul său. El însuși este saturat de radiații. El însuși este pe moarte. Și nicio instanță, nicio instanță de apel nu-l poate proteja de durerea crescândă, de slăbiciunea mistuitoare.

Spre deosebire de creștinismul occidental, care tinde să descrie drama căderii și a răscumpărării în termeni juridici, creștinismul oriental înțelege relația dintre om și Dumnezeu în termeni organici. Pentru ortodoxie, păcatul nu este atât o vină, cât o boală. „Păcatul ne face mai nefericiți decât vinovați”, spunea Sfântul Ioan Cassian [354] , iar Sfântul Isaac Sirul îl compara pe păcătos cu un câine care linge un ferăstrău și nu observă răul pe care acesta și-l provoacă, îmbătându-se de gustul propriului sânge [355] . Iar în ritul spovedaniei, rugăciunea preotească îndeamnă: „ *Ai venit la spital, ca să nu pleci nevindecat* ”.

Nu este suficient să-i spunem unei persoane că Dumnezeu nu mai este supărat pe ea. Trebuie să-i oferim o protecție reală de moarte, trebuie să-i oferim o oportunitate reală de a respira Dumnezeu. Nu Dumnezeu este cel care se ține departe de oameni. Oamenii sunt îndepărtați de El: atât prin propriile păcate, cât și prin blocarea intermediarilor spirituali. Trebuie să oferim un leac. Este nevoie de un leac pentru moarte. Leacul pentru moarte nu poate fi decât Nemurirea. Doar Dumnezeu are nemurirea. Aceasta înseamnă că Dumnezeu, care era departe, trebuie să găsească viață în interiorul unei persoane. *„Lucrați nu pentru mâncarea care piere, ci pentru mâncarea care rămâne pentru viața veșnică și pe care v-o va da Fiul Omului… Pâinea lui Dumnezeu este cea care se pogoară din cer și dă viață lumii… Eu sunt pâinea vieții… Părinții voștri au mâncat mană în pustie și au murit; dar pâinea care se pogoară din cer este, pentru ca, dacă mănâncă cineva din ea, să nu moară… Pâinea pe care o voi da Eu este trupul Meu, pe care-l voi da pentru viața lumii… Dacă nu mâncați trupul Fiului Omului și nu beți sângele Lui, nu veți avea viață în voi înșivă* .” (Ioan 6:27-53)

Împărtășania cu Sângele și Trupul lui Hristos este acel medicament anti-cosmic al nemuririi pe care l-a adus Mântuitorul. Hristos ne-a chemat la „cina nemuririi”

(*Clement din Alexandria* , Stromata 7, 3). Hristos însuși a stabilit tocmai această metodă de comunicare cu ucenicii săi. Nu pur și simplu prin predică, nu pur și simplu prin rugăciuni sau imnuri, nu pur și simplu prin ritualuri – prin Sacramentul Împărtășaniei cu Trupul și Sângele lui Hristos. Oamenii care spun că este suficient să citești despre Cina cea de Taină și să o amintești, oamenii care sunt convinși că însuși Medicamentul Nemuririi ne este inaccesibil astăzi, nu au înțeles planul Mântuitorului. Acești oameni sunt protestanți [356] .

În opinia lor, „singurul lucru care poate mântui omul este Evanghelia, vestea bună a mântuirii prin Isus Hristos și ispășirea de la Calvar. Sarcina Bisericii este să predice Evanghelia, a cărei ascultare deschide calea spre mântuire pentru oameni” [357] . Omul își potolește setea cu informații despre apă, nu cu apa în sine. Omul se hrănește cu simbolul pâinii, nu cu pâinea în sine. „Mesajul mântuirii”, „Buletinul de Veste Bună de la BBC din Ierusalim”, este cel care mântuiește, nu harul real al lui Hristos.

Protestanții sunt ca un bărbat care conduce un jeep prin deșert și vede dintr-o dată un călător murind de sete sub una dintre dunele de nisip. Apropiindu-se de el și zâmbind irezistibil cu toți cei 49 de dinți, în stil hollywoodian, misionarul începe să-i povestească muribundului despre beneficiile apei. Timp de trei ore vorbește despre proprietățile minunate ale apei, despre cum nu poate exista viață fără apă, despre cum corpul uman este 80% apă („apropo, se pare că al tău este doar șaizeci la sută!”), despre cum apa este un solvent universal, că apa își mărește volumul pe care îl ocupă atunci când îngheață, că trebuie să luptăm pentru puritatea izvoarelor și a rezervoarelor... Și la sfârșit întreabă: „Ei bine, mai vrei să bei? Nu-ți este suficientă «vestea bună despre apă»? Vrei apa însăși? Dar noi nu o avem. Noi bem «simbolul apei», le dăm oamenilor «amintirea apei». Doar ortodocșii și catolicii ignoranți cred că lichidul din vasele lor liturgice este de fapt Apa Vieții, Sângele lui Hristos. Dar noi credem că apa sunt *cuvintele* lui Hristos. V-am spus din nou aceste cuvinte. De ce mai vrei să bei?! Ați auzit: «sarcina Bisericii este să propovăduiască Evanghelia», și nicidecum Împărtășania Trupului și Sângelui lui Hristos; ați auzit: « *auzirea* deschide calea spre mântuire pentru...»” oameni”, și nicidecum unire cu Dumnezeul-omul. Ei bine, ce, ți-ai pierdut pofta de a bea? Îți voi lăsa formula pentru apă. Ia de la mine în dar această bucată de hârtie cu această inscripție: H2O. Și amintește-ți, amintește-ți că odată a fost apă pe pământ! Și, apropo, dacă trece un preot ortodox cu Potirul - uită-te, nu în „Să nu bei din el sub nicio formă!”

În Împărtășanie ne împărtășim din trupul pascal, înviat, al lui Hristos. Acesta este „începutul unei alte ființe”. Particule ale noului cosmos, acel cosmos în care nu mai există otrava morții, în care entropia și decăderea muritoare au fost învinse, ne invadează pentru a slăbi presiunea cărnii păcatului asupra libertății noastre personale. Prin Împărtășanie ne aflăm din nou într-o stare de Eden: trecutul

păcatului nu apasă asupra voinței noastre personale și, într-o stare de libertate, facem alegerea noastră, fără a experimenta o presiune păcătoasă excesivă din partea propriului nostru trecut, obiceiul firii noastre, distorsionat de păcat.

Calea vindecării constă în faptul că Hristos în Sine Însuși, în Persoana Sa Divină, a vindecat firea umană pe care a asumat-o și ne-o dăruiește nouă, deja vindecați, în Împărtășanie, pentru ca prin vindecarea firii însăși, personalitatea fiecăruia dintre noi să poată fi vindecată.

Unde trăiește această nouă natură umană, acolo este Trupul lui Hristos, acolo este Biserica. Tocmai existența Bisericii ca Trup al lui Hristos este cea pe care Pavel o numește *o taină, ascunsă de secole și generații, dar acum descoperită sfinților săi* , *o taină - care este Hristos în voi* (Coloseni 1:26-27).

Prin urmare, nu există mântuire din lumea cosmosului căzut în afara Bisericii lui Hristos. Unde nu există Comuniune, nu există o NOUĂ Realitate a Noului Testament. Nu există comuniune a Vieții Veșnice. Acolo, ca și înainte, „moartea și timpul domnesc pe Pământ”...

Creștinii invită: „Veniți și gustați”... Și suntem numiți „intoleranți”. Pentru că vrem să transmitem oamenilor marele Dar al lui Hristos - suntem numiți „cruzi”. Pentru că proclamăm NOUL Testament - suntem numiți „înapoiați”. Pentru că îndemnăm la reflecție și înțelegere a Revelației lui Dumnezeu - suntem numiți „fanatici fără gânduri”.

Vorbim despre posibilitatea mântuirii în Hristos – și pentru aceasta suntem numiți „nedrepți”. „Unde este dreptatea?” „Dreptatea ar cere ca întreaga rasă umană să fie sortită distrugerii, deoarece toată, ca massa perditationis, o merită; dar dacă Dumnezeu, în mila Sa de nepătruns, a binevoit să salveze o bună parte din ea prin propria Sa alegere și să o onoreze cu cea mai înaltă fericire, atunci cine va îndrăzni să vadă aici o încălcare a dreptății?” [358] . „Păgânii au fost indignați de predicile despre iad pentru ei. Auzind astfel de discursuri, păgânii au întrebat: «De ce? Cum suntem noi atât de răi și cum sunteți voi mai buni decât noi?» Nu puteau înțelege că învățătura creștină îi consideră pe cei care pier nu ca fiind cei mai răi, ci mai presus de toate ca fiind nefericiți, iar pe creștini – nu ca fiind cei mai buni, ci mai presus de toate ca fiind iertați și binecuvântați.” [359]

Există mântuire în Biserică – veniți. Dar în afara Bisericii… În secolul al III-lea, sfântul mucenic Ciprian din Cartagina spunea: „Cine nu are Biserica ca Mamă – Dumnezeu nu este Tatăl său.” Și necreștinii au fost de acord cu aceasta: într-adevăr, pentru cei care trăiesc în afara creștinismului, Dumnezeu nu este Tată. El este „Domnul”, „Energia Unică”, „Karma”, „Nirvana”, „Principiul Divin”, „Brahmo fără chip”… Și numai Hristos a spus: *Tată, am descoperit numele Tău*

oamenilor (Ioan 17:5-6). Acest nou nume al lui Dumnezeu este Tatăl. Și ne unim cu El în Fiul Său – în Hristos prin Trupul Său, care este Biserica. Intrăm în acest trup prin Duhul Său Veșnic, care vine de la Tatăl, nu din Cosmos, și se odihnește în Fiul, nu în „planul astral". Hristos ne-a dat nu numai dreptul de a ne adresa lui Dumnezeu cu „Tată"; El ne-a dat *Duhul, pe care lumea nu-L poate primi* (Ioan 14:17).

Lumea a fost foarte ofensată de Hristos și de creștini pentru aceasta. A fost ofensată chiar și în timpul vieții lui Hristos. Și chiar și la două mii de ani de la execuția Sa, încă nu L-a iertat pe Hristos: claritatea mărturiei Sale că există o singură Cale de Mântuire.

De ce a fost răstignit Hristos? – Ei bine, în special, pentru aceasta: *Toți cei ce au venit înainte de Mine sunt hoți și tâlhari, dar oile nu i-au ascultat. Eu sunt ușa: dacă intră cineva prin Mine, se va mântui* (Ioan 10:8-9) [360] .

Iată un alt cuvânt al lui Hristos pe care nu le place să și-l amintească acum: *Credeți că am venit să aduc pace pe pământ? Nu, vă spun, ci dezbinare* (Luca 12:51) [361] . „Când a venit Cuvântul Adevărat, a arătat că nu toate părerile și nu toate învățăturile sunt bune, ci unele sunt rele și altele sunt bune", a spus martirul Iustin Filosoful o sută de ani mai târziu, care fusese încercat de taine și filozofii păgâne înainte de a întâlni creștinismul [362] . Iustin filosoful a devenit Iustin Martirul. A fost executat – la fel ca învățătorul său, sfântul martir Policarp, episcopul Smirnei. A fost executat pentru că nu a arătat respect față de practicile și doctrinele păgâne.

Și până în ziua de azi lumea păgână, lumea „îmbunătățitorilor" și a „progresiștilor" care nu au văzut Noul Testament, ne cere: Ei bine, spuneți-ne că și noi vom fi mântuiți. – Da, veți fi mântuiți. Dacă veniți la Hristos, dacă acceptați Evanghelia în întregime, și nu în bucăți. Dacă auziți apelul Lui: „Pocăiți-vă… Acceptați… Acesta este Sângele Meu, care se varsă pentru voi și pentru mulți, spre iertarea păcatelor…".

PĂCAT FĂRĂ IERTARE

Una dintre cele mai remarcabile fraze din Evanghelie este: „Orice păcat și orice hulă li se va ierta oamenilor, dar hula împotriva Duhului nu li se va ierta. Oricine va vorbi împotriva Fiului Omului, i se va ierta; dar oricine va vorbi împotriva Duhului Sfânt, nu i se va ierta nici în veacul acesta, nici în cel viitor" (Matei 12:31-32).

De ce un avertisment atât de dur? Au diferitele personalități din Trinitate caractere diferite și este Duhul mai sensibil decât Fiul? De ce o excepție atât de

trădătoare? Se pare că ticălosul pe care îl cunoaștem din Frații Karamazov, care a aruncat-o pe fata șerbică să fie dată la câini, poate fi iertat, dar omul care a spus un singur cuvânt nu are nicio speranță?

Din punct de vedere moral, o astfel de judecată nu poate fi înțeleasă. Înseamnă asta că Hristos a predicat lucruri imorale? Evident că nu. Aceasta înseamnă că trebuie să căutăm o altă perspectivă în care cuvintele lui Hristos își dobândesc sensul. Dacă această perspectivă nu poate fi moralistică, atunci vorbim despre religie.

Da, nevoile și standardele etice și religioase nu coincid întotdeauna. Așa cum regulile bunelor maniere și regulile de conduită ale unui salvamar nu coincid întotdeauna. Nu este bine ca un bărbat să pună mâna pe pieptul unei femei străine și, fără să-i ceară permisiunea, să-i atingă buzele cu ale lui. Dar vom judeca din acest punct de vedere un salvamar care administrează respirație artificială unui potențial înotător inconștient? Vom chema poliția să oprească huliganul?

Și aici, dificultatea spre rezolvarea căreia se îndreaptă Istoria Sacră este o dificultate religioasă, nu una morală. Principala problemă a umanității nu este faptul că este înclinată să uite regulile morale. Cel mai teribil eșec al umanității, așa cum este recunoscut de gândirea religioasă, este faptul că suntem muritori.

Probabil, toți gânditorii religioși vor fi de acord cu cuvintele Apostolului Pavel: „Numai Domnul are nemurirea” (1 Timotei 6:16). Orice altceva are viață doar prin comuniunea cu Dumnezeu. Sursa vieții nemuritoare este una singură. Oriunde cad picăturile acelui șuvoi de ființă care bate din această Sursă, acolo va fi și viață. Dar ce se va întâmpla cu cei care își întorc fețele de la aceste picături? Dacă Dumnezeu este viață, iar omul își întoarce fața de la El, unde se va îndrepta privirea lui? În gol. Vă amintiți, în „Hamlet” – „Ți-ai îndreptat ochii cu pupilele spre suflet și acolo au apărut pete solide de întuneric”?...

Cu toții suntem familiarizați cu durerea care apare atunci când există o schimbare bruscă de altitudine și, prin urmare, de presiune. Dumnezeu ne-a creat pentru Sine, pentru viața în Eternitate. Prin urmare, El ne-a umplut cu o asemenea bogăție de viață încât ne-am simți bine, înconjurați de Viața Veșnică. Dar am căzut în gol, în straturi rarefiate ale ființei. Și acest gol a început să sugă din noi presiunea, care devenise excesivă. Durerile noastre au început de la această schimbare. Am început să explodăm din interior. Alte creaturi din lume nu au fost create pentru Eternitate și, prin urmare, măsura durerii lor în lumea noastră este incomparabilă cu durerea umană.

De aici și neobișnuitul loc al omului în lume, care ridică atât de persistent întrebări similare cu cele născute la Tyutchev sau Semion Frank:

> De unde a venit această discordie, cum a apărut?
> Și de ce
> sufletul cântă în corul general, nu ca marea,
> iar trestia gânditoare bombăne?

„De unde vine această discordie între sufletul omenesc și întreaga lume, din care el însuși face parte? Acesta este un fapt măreț al existenței umane. Un fapt atât de nesemnificativ și mărunt precum incapacitatea animalului cu două picioare numit om de a se așeza pașnic pe pământ este - pentru privirea îndreptată spre interior și adânc - o dovadă a apartenenței noastre la o existență cu totul diferită” [363] .

Dar oamenii au rupt comuniunea cu Dumnezeu. Oamenii nu au fost capabili să-L aducă pe Dumnezeu înapoi la ei înșiși. Ei bine, atunci Dumnezeu a ieșit să-l caute pe om.

Dumnezeu nu caută omul pentru pedeapsă. În parabola oii pierdute, păstorul caută mielul nu pentru a-l jupui de trei ori ca pedeapsă, ci pentru a-l salva de la pericol. În parabola fiului risipitor, tatăl organizează un ospăț pentru păcătosul care se întoarce la el, nu o mustră.

Așadar, Dumnezeu întinde o mână de ajutor omului. Mai precis, două mâini: Fiul și Duhul [364] . Dar aceste două mâini apar în câmpul vizual al omului în mod diferit. Fiul vine „în chip de rob” (Filipeni 2:7). El vine sub „vălul firii pământești” (Evrei 10:20). „Fiul Omului n-a venit să fie slujit, ci să slujească și să-Și dea viața ca răscumpărare pentru mulți” (Matei 20:28).

Slujirea Fiului este ascunsă. Taina Lui poate fi cunoscută doar de cei cărora Duhul le-o descoperă: „Nimeni nu poate zice că Isus este Domn decât prin Duhul Sfânt” (1 Corinteni 12:3). Prin urmare, dacă o persoană nu L-a recunoscut pe Isus ca Domn, nu este vina ei. Nu a avut o revelație care să-l inițieze în „marea taină a evlaviei: Dumnezeu S-a arătat în trup” (1 Timotei 3:16). O persoană care nu a cunoscut această taină nu este vinovată că trece prin viață fără să privească înapoi la ea... Prin urmare, „oricui va spune un cuvânt împotriva Fiului Omului, i se va ierta”.

Însă Duhul acționează diferit. Fiul Omului Își ascunde Divinitatea. Duhul Își dezvăluie Divinitatea (și, în același timp, dezvăluie Divinitatea Fiului). Unul dintre

sensurile biblice ale cuvântului Duh este manifestarea lui Dumnezeu în lume, invazia Creatorului în viața noastră de zi cu zi. Și dacă Dumnezeu stă deschis la pragul sufletului tău și Îl alungi, atunci ai trecut din nou de Viață.

Cel care nu observă mâna mântuitoare întinsă spre el sau care o bate într-o stare întunecată va rămâne singur cu nenorocirea sa. Numai Dumnezeu ne poate umple din nou cu Eternitatea Sa. Numai El poate egaliza din nou presiunile din interiorul nostru și din afara noastră, astfel încât atunci când ne vom întoarce în Eternitate să nu fim aplatizați. Dacă presiunea din interiorul nostru a scăzut (căci fosta noastră putere interioară a fost absorbită din noi de golul în care înotam în mod obișnuit) și am respins Duhul, gata să ne umple din nou cu Plinătatea Umplutorului Atot (Efeseni 1:23), atunci vom duce acest gol din noi în lăcașurile veșnice. Cei care nu sunt adaptați la viața în Eternitate se vor găsi în Eternitate. Și atunci – „Veți mânca, dar nu vă veți sătura; gol va fi în voi” (Michea 6:14).

Pentru ca o persoană să fie mântuită, punctele de contact dintre „această lume” și Eternitate sunt marcate cu pecetea Duhului. O persoană aleargă în grabă pe autostradă și întâlnește în mod regulat indicatoare rutiere care o avertizează în limbaj convențional: cantina este la o jumătate de kilometru distanță, iar de acolo conduceți douăzeci de metri la dreapta... Dar cel care, ignorând aceste indicatoare, se grăbește înainte, nu are dreptul să se plângă mai târziu: se spune, am fost trimis într-o călătorie lungă fără nicio speranță de a găsi mâncare.

Duhul atinge o persoană, îi dă semne și minuni, argumente și mărturii… Dar omul se întoarce, se preface că nu aude bătaia la ușă. Și nu-L lasă să intre pe Oaspete, care este de fapt Stăpânul, Gazda. Cine nu a învățat să audă glasul Duhului aici, va fi cufundat acolo într-o tăcere singură și fără speranță. Cine nu a învățat să se bucure de Dumnezeu aici, nu va putea să se bucure de El atunci când Dumnezeu se va descoperi ca „totul în toți” (Efeseni 1:23).

De aceea, „oricui vorbește împotriva Duhului Sfânt nu i se va ierta, nici în veacul acesta, nici în cel viitor”. Cei care nu sunt obișnuiți să trăiască cu Dumnezeu aici se vor speria și se vor înspăimânta în noutatea nefamiliară a vieții viitoare. Păcatul blasfemiei împotriva Duhului nu este îndoiala de ceea ce este neclar; este păcatul de a ne opune evidentului.

Cum poate cineva să hulească Duhul Sfânt?

Mi se pare că există două căi către acest păcat.

Primul: când o persoană vede o minune evidentă – și o respinge. Odată am avut ocazia să vorbesc cu un oficial de rang înalt. M-a avertizat imediat: „Sunt ateu”…

Bine, hai să continuăm conversația. Dar în timpul conversației noastre, am observat brusc că pe pereții biroului său sunt pictate cruci „Golgota” – crucile pe care preotul le așază pe pereții camerei atunci când o sfințește. Observându-mi privirea și nedumerirea, oficialul spune: „Dar preotul mi-a sfințit biroul!” Bineînțeles, întreb – de ce. Și aud ca răspuns: „De fapt, nu lucrez aici de mult timp. Dar, vedeți, m-am simțit imediat rău în acest birou. Stăteam o oră sau o oră și jumătate, apoi nu mai puteam suporta. Era ca și cum cineva mi-ar fi supus toate puterile. Începeam să mă sufoc. Trebuia să ies pe coridor, să intru în biroul alăturat, să fumez o țigară, să fug pe stradă... Și atunci nu era de ajuns... Atunci m-au sfătuit: chemați-l pe preot, lăsați-l să binecuvânteze. Ei bine, am decis - ei bine, nu poate fi mai rău... Da, așa că preotul mi-a binecuvântat totul aici. Și, știți, acum pot sta aici 12 ore încontinuu - și nimic...”

Și care crezi că a fost ultima lui frază, încheind această poveste? - „Dar eu sunt tot ateu!”

A doua modalitate de blasfemie împotriva Duhului este mai răspândită astăzi. În acest caz, o persoană consideră experiențele umane simple, complet create de om, drept daruri ale Duhului.

În primul caz, o persoană căreia, de exemplu, i s-a oferit ocazia să experimenteze și să simtă harul Serviciului Divin este jefuită de gânduri care îi spun: „Așa ți s-a părut: vezi, împrejurimile neobișnuite, mirosurile neobișnuite, muzica, hainele, cuvintele... Nu a fost nicio minune. Pur și simplu ți s-a părut așa. Totul se rezumă la lipsa ta de familiaritate...” În al doilea caz, o persoană care a experimentat cu adevărat noutatea ritului bisericesc la un nivel pur psihologic și este oarecum inspirată de isprava sa de a intra în biserică, nu se mai împotrivește să se considere binecuvântată: „Când a trecut preotul cu cădelnița, am simțit atâta har, era un miros atât de minunat!”

O persoană se entuziasmează, provoacă „experiențe înalte” în sine și apoi declară produsul pe care l-a realizat ca fiind un Dar din Cer.

Am văzut odată un astfel de „Sfârșit al Lumii” făcut de om. În toamna anului 1992, ziarele rusești erau pline de reclame care anunțau că pe 28 octombrie 1992, la ora 18:00, va avea loc „venirea lui Isus pe nori” și „înălțarea creștinilor la cer”. Această profeție a venit de la protestanți carismatici sud-coreeni [365] . Întrucât astfel de evenimente nu se întâmplă des, am decis să merg să văd cum este organizat personal „Sfârșitul Lumii”.

Ceea ce m-a frapat cel mai mult la acea întâlnire a fost profesionalismul omului care comunica cu publicul de pe scenă. Nu, nu era profesionalismul unui predicator. Era profesionalismul unui disc jockey. El a „încălzit” cu mare

pricepere publicul (trezind în mine amintiri din tinerețea mea universitară-disco). „Bine, eu voi spune Aleluia, iar voi răspundeți «Amin!»” Răspundeți mai tare! Mai tare! Și mai tare, altfel Domnul nu vă va auzi!... Cei care stau în spate, mutați-vă în rândurile din față – altfel Domnul nu vă va lua în Rai!... Acum jumătatea dreaptă a sălii este tăcută, iar cea din stânga răspunde: Aleluia! – Amin! – Aleluia! – Amin! – Aleluia! – Amin! – Aleluia! – Amin!... Acum jumătatea stângă a sălii este tăcută, iar cea din dreapta răspunde: Aleluia! – Amin! Aleluia! – Amin! – Aleluia! – Amin!”... După o jumătate de oră de astfel de încălzire, chiar și bunicile de la intrările vecine, care asistaseră la acest spectacol doar din curiozitate, au început să vină pe scenă, să danseze și să se tremure de sentimentul că un spirit (din anumite motive numit de predicator Duhul Sfânt) pătrunde în ele.

O persoană care crede că Duhul a venit deja la ea sau a trăit dintotdeauna în ea, trântește ușile. Se amuză cu creațiile fanteziei sale. Nu mai este accesibilă Vizitei adevăratului Dumnezeu. Se consideră deja zeificat. O persoană bolnavă care se consideră sănătoasă nu vede rostul să meargă la medici și să ia medicamente. Boala a atrofiat chiar și senzația de durere (un dinte stricat nu simte durere). O persoană ia drept Dumnezeu ceea ce nu este Dumnezeu. Se zeifică pe sine, experiențele și gândurile sale... „Eu sunt Acela”, „Eu sunt Dumnezeu” - meditează, repetând ascultător incantațiile yoga... Își fură numele de la Dumnezeu și de la Duh. Se slujește pe sine, nu pe Dumnezeu. Ei bine, într-un astfel de onanism spiritual își va sfârși zilele. Fără bucuria Întâlnirii. Fără Căsătoria mistică, fără rod spiritual. Se consola cu sine însuși. Era închis în sine și în sine.

Rezultatul: se confruntă cu o veșnicie singură. Într-o zi, mirajele sale se vor risipi. Și se va descoperi că în timpul potopului a încercat să se salveze meditând la tema „Sunt uscat, sunt uscat... Sunt cald... Sunt fericit... Sunt Dumnezeu... Sunt uscat.” A ratat bătaia Mântuitorului la ușă, pentru că nu voia să părăsească lumea veselă și uscată a iluziilor sale. Nu L-a întâlnit pe Celălalt în această epocă. Ei bine, va trebui să fie fără Dumnezeu în veacul viitor.

Dacă lumea noastră umană ar fi în siguranță, Dumnezeu nu ar trebui să-Și sacrifice Fiul. Într-o lume în siguranță nu are rost să mergem la Cruce. Dacă calea lui Dumnezeu în lumea noastră este calea Crucii, atunci lumea noastră este bolnavă. Hristos a oferit un leac. Noi, cei care L-am răstignit, L-am acuzat de cruzime pentru aceasta: „De ce nu mântuiești pe toți, chiar și pe cei necredincioși?” Pur și simplu pentru că a mântui înseamnă a-l uni pe Dumnezeu și pe om. A mântui înseamnă ca Dumnezeu să intre în sufletul omenesc. A mântui înseamnă ca omul să învețe să trăiască în Dumnezeu. Pentru a face acest lucru, trebuie să acceptăm mărturia clară a Duhului despre Fiul, care a unit în mod misterios Divinul și omenescul. Fiul a unit Dumnezeu și omul în Sine pentru a ne transmite apoi această unitate inseparabilă. Nu vrem? Ei bine, în

acest caz, Dumnezeu va fi separat, iar noi vom fi separați. Ce ar putea fi mai trist decât „veacul viitor” petrecut separat de Dumnezeu? Și, prin urmare, Hristos, care avertizează: „dacă cineva vorbește împotriva Duhului Sfânt, nu i se va ierta, nici în veacul acesta, nici în veacul viitor”, nu este crud. El este pur și simplu sincer.

JUDECATA DE PE ULTIMĂ

Auzind despre „judecata de apoi” se presupune că te face să simți frică și tremur. „Judecata de Apoi” este ultimul lucru care îi așteaptă pe oameni. Când va trece ultima secundă a existenței Universului, oamenii vor fi recreați, trupurile lor vor fi reunite cu sufletele lor - astfel încât fiecare să poată da socoteală Creatorului...

Totuși, mă înșelasem deja. M-am înșelat când am spus că oamenii vor învia pentru a fi aduși la Judecata de Apoi. Dacă acceptăm această logică, atunci trebuie să spunem ceva nemărginit despre teologia creștină: se dovedește că ea Îl prezintă pe Dumnezeul său într-o lumină destul de neatrăgătoare. La urma urmei, „nu lăudăm niciodată nici măcar un simplu om păcătos pentru o astfel de faptă, dacă ar scoate cadavrul dușmanului său din mormânt pentru a-i da cu toată dreptatea ceea ce a meritat și nu a primit în timpul vieții sale pământești” [366] . Păcătoșii nu vor învia pentru a primi pedeapsa pentru o viață păcătoasă, ci dimpotrivă – tocmai pentru că vor primi pedeapsa, pentru că cu siguranță vor învia din morți.

Din păcate, suntem nemuritori. Din păcate, pentru că uneori mi-ar plăcea foarte mult să adorm – și ca nimeni să nu-mi amintească vreodată de lucrurile mele urâte… Dar Hristos a înviat. Și din moment ce Hristos îmbrățișează întreaga umanitate, înseamnă că nici noi nu putem încăpea în mormânt, nu putem rămâne în el. Hristos a purtat în Sine plinătatea naturii umane: schimbarea pe care a făcut-o în însăși esența omului se va produce într-o zi în fiecare dintre noi, din moment ce și noi suntem oameni. Aceasta înseamnă că acum toți suntem purtători ai unei substanțe destinate învierii.

De aceea este greșit să credem că motivul învierii este judecata („Învierea nu va fi pentru judecată”, spunea scriitorul creștin din secolul al II-lea, Atenagora (Despre învierea morților, 14)) [367] . Judecata nu este cauza, ci consecința reînnoirii vieții noastre. La urma urmei, viața noastră se va reînnoi nu pe pământ, nu în lumea cu care suntem obișnuiți, care ni-L ascunde pe Dumnezeu. Vom învia într-o lume în care „Dumnezeu va fi totul în toți” (1 Corinteni 15:28).

Și, prin urmare, dacă există o înviere, atunci va exista o întâlnire cu Dumnezeu. Dar o întâlnire cu Dumnezeu este o întâlnire cu Lumina. Acea Lumină care luminează totul și face totul clar și evident, chiar și ceea ce uneori am vrut să

ascundem chiar și de noi înșine... Și dacă ceea ce este rușinos încă rămâne în noi, continuă să fie al nostru, nu a fost încă lepădat de noi prin propria noastră pocăință, atunci o întâlnire cu Lumina provoacă chinul rușinii. Devine o judecată. „Și judecata este aceasta: că Lumina a venit în lume” (Ioan 3:19).

Dar totuși – va fi doar rușine, va fi doar judecată la acea Întâlnire? În secolul al XII-lea, poetul armean (care este considerat și sfânt de armeni) Grigore de Narek a scris în „Cartea sa cu Plângeri”:

> Știu că ziua judecății este aproape
> și că la judecată vom fi condamnați de multe lucruri...
> Dar nu este judecata lui Dumnezeu o întâlnire cu Dumnezeu?
> Unde va fi judecata? – Mă voi grăbi acolo!
> Mă voi închina înaintea Ta, Doamne,
> și, după ce am renunțat la această viață trecătoare,
> nu voi avea parte de Veșnicia Ta,
> chiar dacă această Veșnicie va fi un chin veșnic? [368]

Și într-adevăr, timpul Judecății este timpul Întâlnirii. Dar ce îmi captivează mai mult conștiința când mă gândesc la asta? Este oare corect ca această conștiință a păcatelor mele să-mi întunece bucuria întâlnirii cu Dumnezeu? La ce este fixată privirea mea - la păcatele mele sau la dragostea lui Hristos? Ce are prioritate în paleta sentimentelor mele - conștientizarea dragostei lui Hristos sau propria mea groază față de nevrednicia mea?

Tocmai simțul creștin timpuriu al morții ca Întâlnire [369] a izbucnit odată din părintele Alexei Mechev, un bătrân din Moscova. În timp ce îi adresa cuvinte de rămas bun unui enoriaș care tocmai murise, acesta i-a spus: „Ziua despărțirii tale de noi este ziua nașterii tale într-o viață nouă, fără sfârșit. De aceea, cu lacrimi în ochi, te salutăm la intrarea ta în acel loc unde nu numai tristețile noastre lipsesc, ci și bucuriile noastre deșarte. Nu mai ești în exil, ci în patria ta: vezi în ce trebuie să credem; ești înconjurat de ceea ce trebuie să așteptăm” [370] .

Cu Cine este această Întâlnire mult așteptată? Cu Judecătorul care aștepta predarea noastră la dispoziția sa? Cu Judecătorul care nu și-a părăsit încăperile sterile și corecte și acum veghează cu atenție ca noii veniți să nu păteze lumea legilor și adevărurilor ideale cu faptele lor deloc ideale?

Nu – prin moartea noastră ieșim la Întâlnirea cu Cel care a ieșit odată în întâmpinarea noastră. Cu Cel care S-a făcut accesibil durerilor și suferințelor noastre umane. Nu „Dreptatea” impersonal-automată, nu „Legea Cosmică” și nu karma ne așteaptă. Ne întâlnim cu Cel al cărui nume este Iubire. Rugăciunea bisericească despre El spune: „Căci a Ta este să ne îndure și să ne mântuiești,

Dumnezeul nostru.” Tocmai – a Ta, și nu a lui Themis oarbă și nu a karmei fără inimă.

Marina Țvetaeva are o replică complet greșită în litera ei, dar care este adevărată în sensul ei interior. Această replică este: „Dumnezeule, nu judeca: Tu nu erai femeie pe pământ...” Care este adevărul în acest strigăt? Se pare că treburile noastre umane, slăbiciunile și păcatele umane nu vor fi judecate de un înger care nu știe ce este păcatul, lupta și slăbiciunea, ci de Hristos. Hristos este Fiul lui Dumnezeu, care a vrut și el să devină Fiul Omului. Nu Supraomul va judeca oamenii, ci Fiul Omului. Tocmai pentru că Fiul a devenit om, „Tatăl nu judecă pe nimeni, ci toată judecata a încredințat-o Fiului” (Ioan 5:22).

Fiul este Cel Care, pentru a nu-i condamna pe oameni, El Însuși a mers pe calea suferinței. El îi caută pe oamenii pierduți. Dar nu pentru a se ocupa de ei, ci pentru a-i vindeca. Amintiți-vă de parabola fiului risipitor...

Aș traduce această parabolă în limbajul realităților de astăzi astfel: Imaginați-vă o familie standard de patru persoane care locuiesc într-un apartament standard cu trei camere. Și dintr-o dată, fiul cel mic începe să se încăpățâneze, le spune tuturor să se ducă dracului, se critică la orice. În cele din urmă, cere să plece. Apartamentul este privatizat. Fiul, insistând asupra dreptului său de coproprietar, cere să i se dea partea lui chiar acum. Apartamentul costă, să zicem, 40 de mii de „cu”. El cere ca el, în calitate de coproprietar, coprivatizator, să i se dea un sfert... Părinții și fiul lor cel mare, în cele din urmă, nu mai suportă confruntarea zilnică cu scandalagiul, își vând apartamentul cu trei camere, își cumpără unul cu două camere și dau diferența (10.000 de dolari) fiului cel mic, care, mulțumit, pleacă să trăiască o viață independentă... Timpul trece, iar el, după ce a risipit totul, a pierdut totul și neavând nicio locuință proprie, se întoarce la părinții săi în apartamentul lor, atât de redus după capriciul său. Cum îl întâmpină tatăl său? Îl dă afară într-un mod insultat? Îi cere fiului său cel mare să-l țină în brațe pe cel mic, în timp ce mâna părintească îl aduce la realitate pe tânărul obraznic?

În Evanghelie, parabola se termină diferit: abia văzându-și fiul întorcându-se în depărtare, neștiind încă de ce pleacă, neauzind încă niciun cuvânt de pocăință, tatăl aleargă bucuros să-l întâmpine...

De aici și cuvintele Sfântului Teofan Zăvorâtul: „Domnul voiește ca toți să fie mântuiți și, de aceea, și voi... Dumnezeu are un singur gând și o singură dorință - să aibă milă și să aibă milă. Veniți, toți... Domnul, chiar și la Judecata de Apoi, nu va căuta cum să condamne, ci cum să îndreptățească pe toți. Și îi va îndreptăți pe toți, dacă ar fi măcar o mică ocazie” [371] . La urma urmei - „Tu ești Dumnezeu, care nu vrei moartea păcătoșilor”...

Sofocle se temea să-l întâlnească pe judecător (Pluto): „Mă întrebi: La ce zeu să mă cobor? La un zeu care n-a cunoscut niciodată nici indulgența, nici mila, ci care este mereu îmbrăcat în strictă dreptate” (Clement din Alexandria. Stromata 2.20). Creștinii cred că soarta lor va fi determinată nu de lege, lipsită de orice dorință, ci de Cel Care are dorință. Deciziile Sale pot fi, prin urmare, numite subiective și „părtinitoare”. Acest Judecător, spre deosebire de grecoaica Themis, nu are legături la ochi. El își va compara deciziile nu numai cu ceea ce am făcut noi de fapt și nu numai cu litera detașată a legii, ci și cu planul Său, interesul Său, dorința Sa. Și nu-Și ascunde dorința: „Nu voiesc moartea celui rău, ci ca cel rău să se întoarcă și să trăiască” (Ezechiel 33.11).

Dumnezeu caută un astfel de loc în sufletul omenesc, nu complet, nu desfigurat fără speranță, la care s-ar putea adăuga Eternitatea. În același fel, medicii caută măcar puțină piele nevătămată pe corpul unei persoane divinizate…

Un episod din Viața Sfântului Petru Vameșul (comemorat pe 22 septembrie): „În Africa trăia un vameș (colector de taxe) cu inima împietrită și nemilostiv, pe nume Petru... Într-o zi, Petru conducea un măgar încărcat cu pâine pentru cina unui prinț. Un cerșetor a început să-i ceară cu voce tare de pomană. Petru a apucat pâinea și a aruncat-o în fața cerșetorului și a plecat... Două zile mai târziu, vameșul s-a îmbolnăvit atât de tare încât a fost aproape de moarte, și apoi i s-a părut într-o vedenie că stă în tribunal și faptele lui sunt puse pe cântar. Duhurile rele aduceau toate faptele rele; dar oamenii inteligenți nu au găsit nicio faptă bună a lui Petru și de aceea s-au întristat... Atunci unul dintre ei a zis: „Adevărat, nu avem nimic de pus, afară de o pâine, pe care a dat-o pentru Hristos acum două zile, și chiar și aceasta împotriva voinței sale.” Au pus pâinea pe cealaltă parte a cântarului, iar el a înclinat cântarul în partea lui.” Această poveste a servit drept bază pentru faimoasa „ceapă” a lui Dostoievski… [372]

Din nou, în vremurile străvechi, Sfântul Isaac Sirul spunea că Dumnezeu nu ar trebui numit „drept”, căci El ne judecă nu după legile dreptății, ci după legile milei, iar deja în vremea noastră, scriitorul englez C. S. Lewis în povestirea sa filosofică „Până când vom avea chipuri” spune: „Speră în milă - și nu spera. Oricare ar fi verdictul, nu-l vei numi drept.” - Nu sunt zeii drepți? - Desigur că nu, fiica mea! Ce s-ar întâmpla cu noi dacă ar fi mereu drepți?” [373]

Desigur, există dreptate în acea Curte. Dar această dreptate este cumva ciudată. Imaginați-vă că sunt prieten personal al președintelui B.N. Am făcut „reforme” împreună, împreună – atâta timp cât sănătatea lui i-a permis – am jucat tenis și am mers la baie... Dar apoi jurnaliștii au dezgropat „dovezi compromițătoare” despre mine, au aflat că am acceptat „cadouri” în sume deosebit de mari... B.N. mă cheamă la el și spune: „Vedeți, vă respect, dar acum sunt alegeri și nu-mi pot asuma riscuri. Prin urmare, haideți să facem o remaniere... Vă voi trimite la

pensie pentru o vreme...”. Și așa stau acolo deja pensionar, vorbind regulat cu anchetatorul, așteptând procesul... Dar apoi B.N. mă sună și spune: „Ascultă, Europa cere să adoptăm un nou Cod Penal care să fie mai uman, mai democratic. Oricum nu ai nimic mai bun de făcut acum, așa că poate îl poți scrie în timpul liber?” Și astfel, fiind sub anchetă, încep să scriu Codul Penal. Ce crezi că voi scrie când ajung la articolul „meu”?

Nu știu cât de realistă este o astfel de întorsătură a evenimentelor în politica noastră misterioasă. Dar în religia noastră a Revelației totul este exact așa. Suntem inculpați. Dar inculpați ciudați – fiecăruia dintre noi i se dă dreptul să întocmească o listă a legilor după care vom fi judecați. Căci – „cu ce judecată judecați, veți fi judecați”. Dacă, văzând păcatul cuiva, spun: „Acest lucru este în zadar... Dar este și un om...” [374] – atunci sentința pe care o voi auzi într-o zi deasupra capului meu s-ar putea să nu fie devastatoare.

La urma urmei, dacă am condamnat pe cineva pentru acțiunea sa, care mi s-a părut nedemnă, înseamnă că știam că este un păcat. „Uite”, îmi va spune Judecătorul meu, „din moment ce ai condamnat, înseamnă că erai conștient că este greșit să acționezi așa. Mai mult, nu numai că erai conștient de acest lucru, dar ai acceptat cu sinceritate această poruncă ca criteriu de evaluare a acțiunilor umane. Dar de ce ai călcat atunci cu atâta neglijență această poruncă?”

După cum putem vedea, înțelegerea ortodoxă a poruncii „nu judeca” este apropiată de „imperativul categoric” al lui Kant: înainte de a face sau de a decide ceva, imaginează-ți că motivul acțiunii tale va deveni brusc o lege universală pentru întregul univers și că toată lumea se va ghida întotdeauna după el. Inclusiv în relațiile cu tine…

Nu judeca pe alții - nu vei fi judecat tu însuți. Depinde de mine cum îmi va trata Dumnezeu păcatele. Am păcate? - Da. Dar există și speranță. Pentru ce? Ca Dumnezeu să poată smulge păcatele de la mine, să le arunce la gunoi, dar să-mi deschidă o cale diferită de cea pentru faptele mele păcătoase. Sper că Dumnezeu mă va putea deosebi de acțiunile mele. Înaintea lui Dumnezeu voi spune: „Da, Doamne, am avut păcate, dar păcatele mele nu sunt toate ale mele!”; „Păcatele sunt păcate, dar nu am trăit după ele și nu pentru ele, ci aveam o idee despre viață - slujind Credinței și Domnului!” [375] .

Dar dacă vreau ca Dumnezeu să-mi facă asta, atunci trebuie să fac același lucru și altora [376] . Chemarea creștină la nejudecată este, în cele din urmă, un mijloc de autoconservare, de îngrijire a propriei supraviețuiri și îndreptățiri. La urma urmei, ce este nejudecată – „A învinovăți înseamnă a spune despre cineva: cutare a mințit... Iar a condamna înseamnă a spune: cutare este un mincinos... Căci aceasta este o condamnare a însăși ființei sufletului său, o pronunțare a

unei sentințe asupra întregii sale vieți. Iar păcatul condamnării este mult mai greu decât orice alt păcat, încât Hristos însuși a asemănat păcatul aproapelui său cu un nod și condamnarea cu un buștean.” [377] Așadar, la judecată, vrem de la Dumnezeu aceeași subtilitate în distincții: „Da, am mințit – dar nu sunt un mincinos; da, am comis desfrânare, dar nu sunt un desfrânat; da, am fost viclean, dar sunt Fiul Tău, Doamne, creația Ta, chipul Tău... Îndepărtează funinginea din acest chip, dar nu-l arde pe tot!”

Și Dumnezeu este gata să facă asta. El este gata să treacă peste cerințele „dreptății” și să nu se uite la păcatele noastre. Diavolul cere dreptate: din moment ce acest om a păcătuit și mi-a slujit, atunci trebuie să mi-l lași pentru totdeauna [378] . Dar Dumnezeul Evangheliei este mai presus de dreptate. Și de aceea, conform cuvintelor Sfântului Maxim Mărturisitorul, „Moartea lui Hristos este o judecată peste judecată” (Întrebare și răspuns către Talasie, 43).

Într-unul dintre cuvintele Sfântului Amfilohie al Iconiei există o poveste despre cum diavolul este surprins de mila lui Dumnezeu: de ce accepți pocăința unui om care s-a pocăit deja de multe ori de păcatul său și apoi totuși s-a întors la el? Și Domnul răspunde: dar îl primești pe acest om în slujba ta de fiecare dată după noul său păcat. Așadar, de ce nu-l pot considera sclavul Meu după următoarea sa pocăință?

Așadar, la Judecată ne vom înfățișa înaintea Celui al cărui nume este Iubire. Judecata este o întâlnire cu Hristos.

De fapt, Judecata de Apoi, Generală, de Apoi, Finală este mai puțin teribilă decât cea care se întâmplă fiecărei persoane imediat după moartea sa... Poate o persoană achitată la o judecată privată să fie condamnată la Judecata de Apoi? - Nu. Dar poate o persoană condamnată la o judecată privată să fie achitată la Judecata de Apoi? - Da, căci aceasta este speranța pe care se bazează rugăciunile bisericești pentru păcătoșii decedați. Dar aceasta înseamnă că Judecata de Apoi este un fel de instanță „de apel”. Avem șansa de a fi mântuiți acolo unde nu putem fi achitați. Căci la o judecată privată acționăm ca indivizi, iar la judecata universală - ca părți ale Bisericii universale, părți ale Trupului lui Hristos. Trupul lui Hristos se va înfățișa înaintea Capului Său. De aceea îndrăznim să ne rugăm pentru cei plecați, căci în rugăciunile noastre punem acest gând și această nădejde: „Doamne, poate că omul acesta nu este vrednic să intre acum în Împărăția Ta, dar el, Doamne, nu este numai autorul faptelor sale josnice; el este și o parte din Trupul Tău, este o parte din creația Ta! Și pentru aceea, Doamne, nu distruge creația mâinilor Tale. Cu curăția Ta, cu plinătatea Ta, cu sfințenia Hristosului Tău, umple ceea ce i-a lipsit acestui om în această viață!” [379] .

Îndrăznim să ne rugăm așa pentru că suntem convinși că Hristos nu vrea să-Și taie propriile mădulare. Dumnezeu vrea ca toți să fie mântuiți... Și când ne rugăm pentru mântuirea altora, suntem convinși că dorința Lui coincide cu a noastră... Dar există o astfel de coincidență și în alte aspecte ale vieții noastre? Vrem cu adevărat să fim mântuiți și noi?...

Pentru tema Judecății, este important să ne amintim: suntem judecați de Cel care caută în noi nu păcate, ci posibilitatea împăcării, a unirii cu Sine...

Când vom înțelege acest lucru, vom înțelege mai bine diferența dintre pocăința creștină și „perestroika" seculară. Pocăința creștină nu este autoflagelare. Pocăința creștină nu este o meditație pe tema: „Sunt un ticălos, sunt un ticălos îngrozitor, ce ticălos sunt!". Pocăința fără Dumnezeu poate ucide o persoană. Devine acid sulfuric, căzând picătură cu picătură pe conștiință și corodând treptat sufletul. Acesta este un caz de pocăință ucigașă care distruge o persoană, pocăință care aduce nu viață, ci moarte. Oamenii pot învăța un astfel de adevăr despre ei înșiși care îi poate termina (amintiți-vă de filmul lui Riazanov „Garaj").

Recent am făcut o descoperire care m-a uimit (recent, din cauza, vai, ignoranței mele): am găsit o carte pe care ar fi trebuit să o citesc la școală, dar abia acum am ajuns să o citesc. Această carte m-a uimit pentru că înainte mi se părea că nu poate exista nimic mai profund, mai psihologic, nimic mai creștin și ortodox decât romanele lui Dostoievski în literatură. Dar această carte s-a dovedit a fi mai profundă decât cărțile lui Dostoievski. Este vorba de „Familia Golovlev" de Saltîkov-Șcedrin - o carte care se citește la început și nu se citește până la sfârșit, deoarece programele școlare sovietice au transformat istoria literaturii ruse în istoria foiletonului anti-rusesc. Prin urmare, sensul creștin, conținutul spiritual al operelor celor mai mari scriitori ruși ai noștri au fost uitate. Și astfel, în „Familia Golovlev" se studiază primele capitole la școală, capitolele care sunt teribile, fără speranță. Dar nu se citește sfârșitul. Și la sfârșit este și mai mult întuneric. Și acest întuneric este cu atât mai teribil cu cât este asociat cu... pocăința.

La Dostoievski, pocăința este întotdeauna benefică, este întotdeauna spre bine și vindecare. Saltîkov-Șcedrin descrie o pocăință care se termină... Sora lui Porfiri Golovlev a participat la multe dintre urâciunile sale. Și dintr-o dată vede lumina și înțelege că ea (împreună cu fratele ei) este cea vinovată pentru moartea tuturor oamenilor pe care i-a întâlnit pe drumul vieții lor. Ar părea atât de natural să sugerăm aici replica, să zicem, din „Crimă și pedeapsă": pocăință - reînnoire - înviere. Dar - nu. Saltîkov-Șcedrin arată o pocăință teribilă - pocăință fără Hristos, pocăință săvârșită în fața unei oglinzi și nu în fața feței Mântuitorului. În pocăința creștină, omul se pocăiește în fața lui Hristos. El spune: „Doamne, aceasta era în mine, ia-o de la mine. Doamne, nu-mi aduce aminte așa cum

eram în acel moment. Fă-mă diferit. Creează-mă diferit.” Dar dacă nu există Hristos, atunci omul, ca într-o oglindă, după ce a privit în adâncul faptelor sale, se transformă în piatră de groază, ca o persoană care s-a uitat în ochii Medusei Gorgona. Și exact în același fel, sora lui Porfiri Golovleva, realizând profunzimea fărădelegii sale, este lipsită de ultima sa speranță. A făcut totul pentru ea însăși și, ajungând să se cunoască pe sine, vede lipsa de sens a faptelor sale... Și își sfârșește viața prin sinucidere. Nedreptatea pocăinței sale este evidentă din a doua pocăință descrisă în „Familia Golovlev”. În Săptămâna Mare, în Joia Mare, după ce preotul citește slujba „Celor Douăsprezece Evanghelii” în casa Golovlev, „Iuda” umblă prin casă toată noaptea, nu poate dormi: a auzit despre suferințele lui Hristos, despre cum Hristos iartă oamenii și speranța începe să se trezească în el - poate el să mă ierte cu adevărat, poate fi cu adevărat deschisă posibilitatea Mântuirii pentru mine? Și a doua zi dimineață aleargă la cimitir și moare acolo pe mormântul mamei sale, cerându-i iertare...

Numai Dumnezeu poate face ca ceea ce a fost să nu fie. Și, prin urmare, numai întorcându-se către Cel care este mai presus de timp, cineva poate fi eliberat de coșmarurile care se strecoară din lumea a ceea ce s-a întâmplat deja. Dar pentru ca Eternitatea să mă poată accepta fără a-mi accepta faptele rele, eu însumi trebuie să separ veșnicul de trecător în mine, adică imaginea lui Dumnezeu, personalitatea mea, dată mie de Eternitate, de ceea ce eu însumi am făcut în timp. Dacă nu pot face această separare în acel moment, cât mai este timp (Efeseni 5:16), atunci trecutul meu mă va trage în jos ca o greutate, căci nu-mi va permite să mă unesc cu Dumnezeu.

Pentru a nu fi ostatic al timpului, al păcatelor sale săvârșite în timp, omul este chemat la pocăință.

În pocăință, o persoană își smulge trecutul rău. Dacă reușește acest lucru, înseamnă că viitorul său nu va crește dintr-un moment de păcat, ci dintr-un moment de reînnoire plină de pocăință. A smulge o parte din tine este dureros. Uneori nu vrei să faci asta până la moarte. Dar aici se întâmplă unul din două lucruri: fie trecutul meu mă va devora, dizolvându-mă pe mine și viitorul meu și eternitatea mea în sine, fie voi putea trece prin durerea pocăinței. „Mori înainte să mori, apoi va fi prea târziu”, spune unul dintre personajele lui Lewis [380] .

Vrei ca Întâlnirea să nu devină o Judecată? Ei bine, combină două realități în privirea ta conștiincioasă. Prima: o viziune penitențială și renunțarea la păcatele tale; a doua: Hristos, înaintea Feței Căruia și pentru Care trebuie să rostim cuvintele pocăinței. Într-o singură percepție, trebuie să fie date atât dragostea lui Hristos, cât și propria mea groază față de nevrednicia mea. Dar totuși, dragostea lui Hristos este mai mare... La urma urmei, Dragostea este a lui Dumnezeu, iar păcatele sunt doar omenești... Dacă nu-L împiedicăm să ne mântuiască și să ne

miluiască, să ne trateze nu drept, ci cu îngăduință, El o va face. Dar nu ne vom considera noi prea mândri pentru îngăduință? Nu ne vom considera prea autosuficienți pentru a accepta daruri nemeritate?

Iată că este timpul să deschidem Fericirile Evangheliei și să le recitim cu atenție. Aceasta este o listă a acelor categorii de cetățeni care intră în Împărăția Cerurilor, ocolind Judecata de Apoi. Ce au în comun toți cei enumerați? Că nu s-au considerat bogați și merituoși. Fericiți cei săraci cu duhul, căci ei nu ajung la Judecată, ci trec în Viața Veșnică.

Apariția *la Judecata de Apoi* nu este obligatorie. Există posibilitatea de a o evita (vezi Ioan 5:29).

ESTE CREȘTINISMUL VINOVAT PENTRU CRIZA DE MEDIU?

Se spune că lui Satan îi lipsește darul creativității: el oferă mereu aceleași ispite. Dar are un număr considerabil de asistenți foarte activi printre oameni. Și de aceea, din când în când, în mlaștina necredinței umane apar noi bule care conțin mirosuri anterior necunoscute. În ultima treime a secolului al XX-lea, un nou produs a apărut pe piața serviciilor anticreștine: acum este la modă să dăm vina pe creștinism nu pentru înapoierea sa, nu pentru opoziția sa față de progresul științific și tehnologic, ci, dimpotrivă, pentru faptul că, se pare, creștinismul este cel care a dat naștere acestui progres și tuturor problemelor asociate cu el.

Iată un text foarte tipic care repetă această temă: „Creștinismul este non-ecologic și, prin urmare, permite o abordare pur utilitară a naturii. Europa modernă a realizat potențialul ascuns în creștinism în sensul că a demonstrat raționalitatea existenței naturii fără suflet” [381] .

Da, creștinismul crede că lumea este structurată rațional, că este pătrunsă de legi date de Mintea Creatoare. În același timp, creștinismul crede că omul este capabil să înțeleagă aceste legi și este chiar chemat la acest efort: „Și mi-am pus inima să cercetez și să încerc prin înțelepciune tot ce se face sub ceruri; această muncă asiduă a dat-o Dumnezeu fiilor oamenilor, ca să se exerseze în ea” (Eclesiastul 1:13). Dar tocmai cunoașterea legilor universului, a interrelațiilor interne ale lumii, poate ajuta la rezolvarea crizei ecologice și poate avertiza dinainte asupra unor impasuri iminente. Acolo unde accentul se pune pe emoții și pe „votul cu inima”, criza vine mult mai repede și mai inevitabil.

Da, creștinismul crede că natura nu are suflet. Hindușii și alți păgâni gândesc diferit - dar cele mai teribile dezastre ecologice (cum ar fi explozia de la uzina chimică din Bhopal) se întâmplă în țările „lumii a treia”. Adevărul este că, pentru a gestiona corect tehnologiile industriale, trebuie să existe o mentalitate care să

corespundă acestei tehnologii, adică una științifică, adică o mentalitate occidentală, pentru care observarea citirilor instrumentelor este mai importantă decât meditarea asupra spiritelor unui râu vecin. Fără această consonanță - așa cum tehnicile de meditație orientale distrug psihicul europenilor, tot așa oamenii din Orient distrug tehnologia Occidentului. În general, se poate crede într-o anumită natură ecologică specială a modului de viață oriental doar dacă nu s-a trecut niciodată prin acolo. Este o astfel de imagine, de exemplu, cu adevărat ecologică - „S-au dus la Gange să vadă festivalul - femeile se spălau și se îmbăiau pentru a se căsători. Dar toată lumea se rugase și se îmbăia - bărbați, femei, copii, printre care și un lepros. Nu numai că se spală, dar își spală și cârpele murdare, își clătesc gura, beau apă și își îndeplinesc nevoile trupești - și toate în aceeași apă, care este indescriptibil de murdară” [382] ?

Da, creștinismul l-a separat pe om de natură, plasându-l deasupra tuturor celorlalte creaturi vii și în special a celor nevii. Înseamnă aceasta că, prin urmare, creștinismul l-a transformat pe om într-un prădător iresponsabil? – Dimpotrivă. Doar acea poziție poate fi înțeleasă ca fiind responsabilă, care este liberă și puternică. Doar un manager care combină o anumită independență față de ceea ce i-a fost încredințat ca responsabilitate și capacitatea puternică de a folosi această libertate pentru a influența evenimentele care au loc în sfera responsabilității sale poate fi responsabil.

Pentru ca o persoană să se simtă responsabilă pentru soarta întregii lumi, trebuie să se simtă diferită de toate celelalte particule ale acestei lumi. Lupii nu sunt responsabili pentru soarta universului. Muștele și girafele nu sunt responsabile pentru căile evolutive ale sistemelor ecologice din savană. Un copil nu este responsabil pentru soarta întregii familii. Un tată, un soț sau un frate mai mare pot fi considerați responsabili tocmai pentru că sunt diferiți și, în acest sens, separați de ceilalți membri ai familiei.

Dacă o persoană este doar o parte a naturii, în principiu nediferită de restul părților sale, atunci nu poate fi responsabilă pentru lume. Mai mult, dacă privești natura prin ochii unui păgân, atunci puțin depinde cu adevărat de o persoană: la urma urmei, în spatele fiecărui fenomen natural se ascunde spiritul și voința acestui spirit. Orice spirit este superior persoanei și mai semnificativ decât ea în ierarhia ființei. Aceasta înseamnă că cererea nu este asupra unei persoane, ci asupra spiritului. Dacă un râu seacă, atunci nu este vina unei persoane care a tăiat pădurile de-a lungul malurilor sale, ci vina sirenelor care nu și-au îndeplinit îndatoririle, sau au fost ofensate de numărul mic de sacrificii dedicate lor, sau pur și simplu au decis să se mute într-un alt loc de navigație... În ocultism, nu o persoană, ci mai degrabă un „logos planetar” va fi responsabil pentru Pământ, iar un alt spirit, numit „egregor”, va fi responsabil pentru soarta oamenilor și a țării.

Creștinismul leagă foarte strict soarta lumii, a naturii și a omului. Dacă omul ar fi doar o parte a naturii, atunci soarta lui ar depinde de căile întregului. Dar creștinismul afirmă că soarta lumii depinde de alegerea omului: „Blestemat este pământul din pricina ta... spini și mărăcini îți va rodi" (Gen. 3:17-18); „Credința a fost supusă deșertăciunii, nu de voie, ci din cauza celui ce a supus-o... Toată creația suspină și se chinuie până acum" (Rom. 8:20-22). Pentru păcatele umanității primitive, potopul a venit pe pământ și i-a măturat viața de dinainte. Însă, atâta timp cât există oameni drepți pe pământ, păcatul apostaților nu poate denatura complet fața creației: „Și am văzut un alt înger care se suia de la răsăritul soarelui, având pecetea Dumnezeului celui viu. Și a strigat cu glas tare către cei patru îngeri cărora li s-a dat să vatăme pământul și marea, zicând: «Nu vătămați pământul, nici marea, nici copacii, până nu vom pecetlui pe frunțile slujitorilor Dumnezeului nostru!»" (Apocalipsa 7:2-3).

Creștinismul spune: ești diferit de lume și, prin urmare, ai mai multă responsabilitate pentru tine și pentru lumea din jurul tău. Și această responsabilitate este în fața Celui Care este mai înalt decât tine și decât lumea.

Cea mai neplăcută replică pentru anticreștinii ecologiști este de la începutul narațiunii biblice: „Dumnezeu i-a binecuvântat și le-a zis: «Fiți roditori, înmulțiți-vă și umpleți pământul și supuneți-l și stăpâniți peste peștii mării [și peste animale], peste păsările cerului [și peste toate vitele și peste tot pământul] și peste orice viețuitoare care se mișcă pe pământ»" (Geneza 1:28).

Acest text separă omul de animale, îl înalță deasupra lor și, mai mult, formulează relația dintre om și lumea vie în termeni de dominație: „a avea stăpânire".

Înainte de a trece la a ne gândi dacă actuala criză ecologică provine cu adevărat din aceste cuvinte biblice antice, merită să fim atenți la faptul că aceste cuvinte sunt într-adevăr străvechi. Acesta este Vechiul Testament. Partea sa cea mai sacră este Pentateuhul. Tora. Aceasta înseamnă că, dacă cineva este de vină pentru criza ecologică, aceia sunt evreii: uitați-vă la ce au condus Tanakh-ul vostru, Tora voastră, Moise-ul vostru, Iehova-ul vostru... Dar ar îndrăzni cineva să le spună asta actualilor conducători ai presei? Și astfel se dovedește că creștinii, dar nu evreii, sunt responsabili pentru cuvintele rostite pentru prima dată de evrei.

O astfel de interpretare selectivă a Bibliei înseamnă că neo-păgânii ecologiști nu sunt atât de implicați într-o căutare onestă a cauzelor problemelor de mediu, cât participă la o amplă campanie anticreștină care se întinde de-a lungul secolelor...

Când vrei cu adevărat să arunci cu o bucată de pământ în Hristos, orice material este bun (și editorii nu vor fi pretențioși: editorii din întreaga lume „civilizată"

caută peste tot fantome de antisemitism, iar miturile și batjocurile anticreștine sunt permise să fie fabricate în cantități industriale [383]). Și acum citim: „Dumnezeu aici (în Noul Testament) este nemilos și dă un exemplu celor care se tem să vadă superstiție în atitudinea morală față de natură. Hristos a uscat copacul - aceasta mărturisește imaginea non-ecologică a naturii și a omului din Noul Testament” [384] .

Și într-adevăr, Evanghelia descrie cum Hristos a uscat un pom (un smochin). Dar aceasta este singura creatură vie lipsită de viață de Hristos (Creatorul a toată viața). În orice cult păgân (ca, întâmplător, în Vechiul Testament evreiesc), mii de animale sunt ucise în sacrificii regulate. Conform mărturiei istoricului evreu din secolul I, Josephus Flavius, 265 de mii de miei au fost sacrificați pentru Paște... Așadar, de ce nu-i auzim pe îndrăzneții cântăreți ai Greenpeace denunțând cu îndrăzneală tradițiile antiecologice ale iudaismului?! Da, astăzi evreii nu fac astfel de sacrificii - pentru că așteaptă restaurarea Templului din Ierusalim. Bolurile și cuțitele sacre pentru sacrificii au fost deja fabricate în Israel și așteaptă momentul pentru a îndeplini din nou ritualurile de acum două mii de ani. Așadar, de ce proiectul de restaurare a Templului evreiesc din Ierusalim nu a fost supus unei evaluări de mediu? De ce nu-și ridică vocile doamnele care protestează împotriva produselor din blană naturală și a purtării hainelor din piele de oaie împotriva planurilor de recreare a cultului din Vechiul Testament?

Nu-i pot ierta pe Hristos și pe creștini pentru smochin (și pur și simplu nu vor să-l înțeleagă), dar sunt gata să considere jertfele sângeroase și arderile de tot păgâne și evreiești ca parte a unei viziuni complet ecologice asupra lumii... Acest dublu standard evident înseamnă că domni ca Ioseliani nu fac deloc „cercetări filozofice”, ci o propagandă anticreștină banală, care, la îndemâna „spiritului vremurilor”, a devenit brusc păgână în loc de atee.

Acum să revenim la textul din Vechiul Testament pe care neo-păgânii îl consideră dăunător din punct de vedere ecologic. Lumea Bibliei este cu adevărat ierarhică: omul este deasupra animalelor. Animalele sunt deasupra plantelor („dar oricărei fiare i-am dat toată iarba verde ca hrană” - Gen. 1:30). Dar omul nu este autoritatea supremă; omul nu se autoguvernează. Omul este deasupra lumii. Dar deasupra omului este Dumnezeu. Acel Dumnezeu biblic Care este supra-mundan, Care nu este nici cosmosul, nici „câmpul bioenergetic-informațional al Universului”, ci Care este pur și simplu Creatorul atât pentru Univers, cât și pentru toate câmpurile și fiarele sale.

Dumnezeu îl așază pe om ca viceregе al Său deasupra lumii și spune: Ți-am dat acest avantaj asupra lumii, ca să poți lucra cu ea, schimbând în această lucrare atât pe tine, cât și lumea pe care o vei transforma prin munca ta. „Și Domnul

Dumnezeu a luat pe om [pe care L-a creat] și l-a pus în grădina Edenului ca s-o lucreze și s-o păzească” (Geneza 2:15).

Mai mult, omul trebuie să îndeplinească această lucrare de cultivare a lumii înaintea feței lui Dumnezeu: „Domnul Dumnezeu a făcut din pământ tot ce era viu și l-a adus omului, ca să vadă cum le va numi” (Gen. 2:19). Omul dă un examen înaintea feței lui Dumnezeu: va putea el să dea nume în loc de porecle? Va putea el să vadă în toată restul creației semnificațiile pe care Creatorul le vede în ea sau va visa la ceva propriu, care va distorsiona atât planul lui Dumnezeu, cât și mintea umană însăși, și lumea pe care această minte distorsionată o va subjuga? Omul nu ar trebui să-și proiecteze propriile planuri în lume și să le impună lumii, ci, ascultând de voința lui Dumnezeu (recunoscută, în special, prin vocea conștiinței), ar trebui să întruchipeze voința lui Dumnezeu în propria sa lume, umană. O persoană nu poate conduce lumea în mod arbitrar, nu poate coordona toate acțiunile și proiectele sale doar cu dorințele sale, ci trebuie să se străduiască să împlinească voința lui Dumnezeu, care nu poate consta în distrugerea unei părți din creația Sa.

Așadar, omul nu este stăpânul lumii, ci un arendaș în ea. Și trebuie să dea un răspuns în fața adevăratului Stăpân (să ne amintim de parabola talanților): „Dumnezeu a binevoit să poruncească robilor Săi – oamenilor…” [385] .

Dacă o persoană încalcă voința Domnului, atunci soarta sa va fi mai tristă decât soarta animalelor: „Înțelegerea creștină a omului diferă de cea antică în primul rând prin faptul că omul nu se simte o parte organică, un moment al cosmosului; este rupt din viața cosmică, naturală și plasat în afara ei; conform planului lui Dumnezeu, el este deasupra cosmosului, trebuie să fie stăpânul acestuia; dar datorită căderii sale, poziția sa de stăpân a fost zdruncinată și, deși nu și-a pierdut și nu își poate pierde statutul supranatural, în starea sa coruptă este complet dependent de mila divină. Fără credință în Dumnezeu și fără ajutorul harului divin, omul se dovedește, conform învățăturii creștine, a fi mult inferior decât era în păgânism: nu mai are acel statut solid - a fi cel mai înalt în seria ființelor naturale, pe care i l-a dat antichitatea păgână; dar cu credință se găsește imediat mult dincolo de granițele a tot ceea ce este natural și cosmic: este legat direct prin legături personale vii cu Creatorul a tot ceea ce este natural. Iar relația omului cu creatorul în creștinism este complet diferită de relația neoplatoniștilor cu Cel Unic: o relație personală „Dumnezeu presupune o relație personală cu Sine” [386] .

Și abia când Iluminismul ateu a eliminat ideea judecății lui Dumnezeu din cultura de masă europeană, abia atunci omul a început să se simtă ca un autocrat, neresponsabil în fața nimănui pentru acțiunile sale, față de cei care nu-l pot da în

judecată în instanță penală sau civilă. Este totuși ciudat să-i acuzi pe creștini de păcatul ateilor...

Predica creștină amintea: „A-ți păstra conștiința este multilaterală: căci omul trebuie să o păstreze în raport cu Dumnezeu, cu aproapele său și cu lucrurile... A-ți păstra conștiința în raport cu lucrurile constă în a manipula orice lucru cu grijă, a nu-l lăsa să se strice și a nu-l arunca în niciun fel, iar dacă vedem ceva aruncat, nu trebuie să-l neglijăm, chiar dacă este neînsemnat, ci să-l ridicăm și să-l punem la locul lui... Adesea cineva s-ar putea mulțumi cu o singură pernă, dar caută un pat mare; sau are o cămașă de păr, dar vrea să o schimbe și să cumpere alta nouă sau mai frumoasă, din vanitate sau deznădejde” [387] .

Exact asta e: disperarea a fost cea care a declanșat cursa după lucruri și mode în lumea desfrânată: în loc de bucuria față de puritatea spirituală și față de Dumnezeu, a venit disperarea. Omul nu se suportă pe sine, se plictisește de sine, tânjește când este singur cu sine - și își îneacă această disperare inconștientă din sine [388] în nesfârșite contacte superficiale cu alți oameni, iar această fugă de sine către alții îl exteriorizează pe omul însuși, și se identifică cu lucrurile și rolurile sale sociale, măștile, recenziile... Și din disperare devine la modă, din disperare se îmbată. Din disperare își extinde consumul...

Da, creștinismul a insuflat omului o sete de mișcare, o dorință de a depăși limitele existenței sale prezente.

În gândirea antică, mișcarea era percepută ca ceva mai rău decât repausul; finitul era considerat mai perfect decât infinitul. Când ideea de infinit (apeiron) a apărut în filosofia greacă, aceasta a fost imediat contrastată cu ideea de cosmos ca început finit, limitat și organizat – în contrast cu prima fază primordial-infinită a ființei. Infinitul se afla la granița dintre ființă și neființă, era mai degrabă neființă și, în orice caz, o sursă de frică pentru greci. „Răul este o proprietate a infinitului, iar binele – a definitului (sau limitatului)”, citează Aristotel o zicală pitagoreică (Etica Nicomahică. 2.5, 1106b) [389] .

Însă creștinismul a adus în lume ideea de mișcare, atât istorică (ideea unei desfășurări liniare a istoriei în loc de reproducere ciclică), cât și ontologică: omul trebuie să depășească starea în care a intrat în lume („acum oamenii lui Dumnezeu au ajuns mai presus de primul Adam. Prin puterea Duhului omul devine mai presus de el, pentru că devine îndumnezeit” – Sfântul Macarie Egipteanul [390]). Omul este creat din nimic și totuși trebuie să devină desăvârșit „ca Tatăl vostru care este în ceruri”. Distanța uluitoare dintre originea omului, situația sa actuală și destinația sa finală este o chemare la mișcare. Atât mișcarea, cât și setea de a se împărtăși cu Cel Mai Mare, care motivează această mișcare („fericiți cei flămânzi”), sunt percepute pozitiv în creștinism:

„Fraților, nu socotesc că am înțeles; dar un lucru fac: uitând ce este în urmă și alergând spre ce este înainte, alerg spre țintă, pentru premiul chemării cerești a lui Dumnezeu, în Hristos Isus” (Filipeni 3:13-14).

Mai mult, creștinismul a făcut din Infinit un atribut al lui Dumnezeu. „Teologia creștină, prin însăși învățătura sa despre Dumnezeul transcendent, Dumnezeul care este dincolo de cosmos, a distrus primatul limitei și a cerut o revizuire a «sistemului grecesc de coordonate de gândire». Tot ce este finit a fost declarat o creație a lui Dumnezeu, o creatură care nu își are sursa în scopul său în sine. Transcendența Dumnezeului creștin, extranaturalitatea sa, caracterul său personal au presupus considerarea sa în categorii complet noi – categoriile voinței și puterii... Pentru teologia creștină, ceea ce are o limită este finit și este înzestrat cu un statut inferior infinitului, adică Dumnezeu” [391] .

Prin urmare, „în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, s-a depus o muncă constantă pentru a submina principala prejudecată care stătea la baza întregii științe antice (și a viziunii antice asupra lumii), și anume prejudecata împotriva infinitului ca principiu pozitiv” [392] .

Dar dacă infinitul a început să fie apreciat pozitiv, atunci și străduința spre Infinit a început să fie înțeleasă favorabil. Iar binecuvântarea străduinței către un scop infinit este o binecuvântare a mișcării infinite. În acest context, se poate spune că creștinismul a insuflat cu adevărat în umanitatea occidentală anxietate și o sete de mai mult.

Ar părea logic să concluzionăm din aceasta că tocmai în urma acestei dezvoltări a apărut setea occidentală pentru un consum tot mai mare și pentru extinderea spațiului său vital, ceea ce a dus în cele din urmă la o criză ecologică... Însă această logică suferă de un defect: leagă direct predicarea creștină de criza actuală, uitând că relația lor este mediată de criza creștinismului însuși.

Pe măsură ce gândirea și viața occidentală s-au secularizat în timpul Renașterii, Lumea Superioară a devenit din ce în ce mai puțin atractivă. Însă căutările și energiile trezite anterior nu au dispărut, ci s-au îndreptat către căutări în lumea inferioară. Nu este o coincidență faptul că epoca crizei, Renașterea (adică renașterea păgânismului) s-a încheiat cu „marile descoperiri geografice”. A început epoca imperialismului. Istoria ideologică a secolelor XVIII-XIX, secolele industrializării, a trecut sub steagurile nu ale creștinismului, ci ale „iluminismului” (sinonim pentru „iluminații” masonici) și ale ateismului.

Creștinismul nu a învățat să-și extindă nevoile fără limite, nu a cerut exploatarea pământurilor și a popoarelor. Societatea care și-a declarat în mod decisiv caracterul „secular” a devenit societatea care s-a confruntat cu criza ecologică. În

mănăstirile ortodoxe, chiar și gestionându-și activ economia, „criza ecologică” nu s-a înregistrat, dintr-un anumit motiv.

A dat creștinismul naștere manualelor de „comunism științific”? Creștinismul învăța să-și înfrâneze nevoile, să se controleze și să poată ceda, să poată posti, să se poată limita la puțin. Dar adversarii și persecutorii noștri priveau lumea diferit: „Comunismul este incompatibil cu asceticismul. Comunismul stabilește cea mai înaltă dreptate pe pământ, bazând-o pe prosperitate economică durabilă și continuă” [393] . Nu Augustin sau Serafim de Sarov au susținut că „Istoria industriei este o carte deschisă a forțelor esențiale umane”; „Industria ca o revelație exoterică a forțelor esențiale umane” [394] . Nu Ioan de Kronstadt, ci Lenin a văzut în „legea nevoilor crescânde” forța motrice a istoriei mondiale, iar în dezvoltarea producției „cel mai înalt criteriu al progresului social” [395] ... Iar sloganul despre cucerirea naturii a fost lansat pentru prima dată de filosoful german Fichte. Deschideți orice manual de istoria filosofiei și vedeți dacă există vreun motiv să-l considerați pe Fichte creștin...

„Logica verde” este uimitoare: mai întâi, „liber-cugetătorii” au petrecut câteva secole încercând să limiteze influența creștinismului, iar apoi declară că criza apărută ca urmare a propriilor activități este produsul civilizației creștine!

Aud, aud o voce insistentă din public: „Și Max Weber a dovedit-o!...” Da, mulți au auzit de celebra carte a lui Weber „Etica protestantă și spiritul capitalismului”, dar puțini au citit-o de fapt. Voi atrage atenția asupra a trei teze ale acestei cărți.

În primul rând: capitalismul, la nașterea și răspândirea sa, conform lui Weber, s-a confruntat constant cu rezistența oamenilor cu un mod de gândire tradițional. „Antreprenorul, prin creșterea prețurilor, încearcă să-i intereseze pe lucrători în creșterea productivității lor. Cu toate acestea, aici apar dificultăți neașteptate. În mai multe cazuri, creșterea prețurilor implică nu o creștere, ci o scădere a productivității muncii, deoarece lucrătorii reacționează la o creștere a salariilor prin scăderea, nu prin creșterea, producției lor zilnice... O creștere a câștigurilor l-a atras mai puțin decât o ușurare a muncii: nu a întrebat: cât pot câștiga într-o zi, crescând productivitatea muncii mele la maximum; întrebarea a fost pusă altfel: cât trebuie să muncesc pentru a câștiga aceleași 2,5 puncte pe care le-am primit până acum și care mi-au satisfăcut nevoile tradiționale. Exemplul dat poate servi drept ilustrare a modului de gândire pe care îl numim „tradiționalism”: omul „prin fire” nu este înclinat să câștige bani, tot mai mulți bani, pur și simplu vrea să trăiască, să trăiască așa cum este obișnuit și să câștige atât cât este necesar pentru o astfel de viață. Oriunde capitalismul modern a încercat să crească „productivitatea” muncii prin creșterea intensității acesteia, s-a lovit de laitmotivul atitudinii precapitaliste față de muncă” și, ca urmare, antreprenorii au… uneori

prefera să oblige muncitorii să muncească mai intens prin reducerea salariilor lor… [396]

Unde s-a răspândit capitalismul în epoca care l-a interesat pe Weber? – în țările creștine. Ce tradiție, așadar, i-a educat pe oameni astfel încât să opună o rezistență tăcută capitalizării? Așadar, creștinismul a dat naștere capitalismului sau, mai degrabă, i s-a opus?

A doua circumstanță: atunci când analiza acele predici creștine care îndemnau la atingerea succesului financiar și profesional maxim, Weber s-a orientat către un grup foarte specific de predicatori. Vorbea despre calviniști și, într-o oarecare măsură, luterani. Particularitatea acestor grupuri era că erau fataliști. Omul nu are libertate. Omul nu are posibilitatea de a-și alege calea în viață și rezultatul ei etern. Dumnezeu a decis înainte de crearea lumii pe cine va salva și pe cine va trimite la distrugere... Întrucât omul, pe de o parte, nu poate face nimic pentru mântuirea sa și, pe de altă parte, nu poate trăi în întuneric în legătură cu cel mai important lucru, el caută în mod natural modalități de a se asigura că aparține celor aleși. Și atunci teologii îi spun: dacă Dumnezeu te-a salvat, atunci te iubește, iar dacă te iubește, atunci trebuie să-ți arate favoarea Sa în această viață, iar această favoare va fi vizibilă atât pentru tine, cât și pentru ceilalți; se va manifesta în succesul tău în viață. În consecință, nevoia de succes în viață și de dobândire de bogăție a dobândit o motivație religioasă, iar prezența unei astfel de motivații religioase a contribuit la răspândirea „spiritului capitalist”...

Este ușor de observat că această logică, deși exprimată de predicatorii creștini, este în profundă contradicție cu ceea ce proclama creștinismul tradițional. În ortodoxie, s-a crezut întotdeauna că Dumnezeu este mai mult cu săracii decât cu bogații. Hristos este acolo unde este durerea, nu acolo unde este succesul răsunător. „Cu Hristos – la cruce”, spune proverbul rusesc. Iar replica Țvetaevei o reflectă: „Așadar – Dumnezeu este la ușa mea – de când casa a ars…” Și dacă „teologia prosperității” este într-adevăr parțial de vină pentru spiritul de achiziție care a cuprins lumea occidentală, atunci nu ar trebui să aruncăm vina pentru această perversiune a creștinismului asupra creștinismului însuși. Cel puțin ortodoxia nu a luat parte la acest proces.

Și a treia remarcă despre cartea lui Weber. Autorul însuși observă că materialul pe care l-a descris este foarte local: este limitat atât în spațiu social, cât și în timp: „Oamenii plini de «spiritul capitalist» sunt acum (cartea a fost scrisă în 1905 – A.K.), dacă nu ostili, atunci complet indiferenți față de biserică” [397] .

Așadar, adevărul este că una dintre sectele creștine a susținut cândva spiritul de acumulare. În același timp, acest spirit a întâmpinat rezistență din partea societății creștine tradiționale la începutul istoriei sale și a devenit în mod deschis

ostil sau indiferent față de creștinism în maturitatea sa... În aceste condiții, a învinovăți creștinismul pentru nașterea capitalismului și a crizei ecologice care a urmat este același lucru cu a învinovăți Biserica Rusă pentru organizarea revoluției din 1905 pe motiv că preotul Gapon se afla în rândurile socialiștilor revoluționari...

În concluzie, să revenim la acele texte biblice, de data aceasta din Noul Testament, care îi irită atât de tare pe „verzi". Uitând de porunca lui Hristos de a ajuta animalele aflate în necaz (Matei 12:11), de faptul că animalele se închinau Mântuitorului Născut înaintea oamenilor și de faptul că, în timpul rugăciunii Sale de 40 de zile, Hristos, părăsindu-i pe oameni, „a fost cu fiarele" (Marcu 1:13), ecologiștii păgâni văd în întreaga Evanghelie doar smochinul blestemat și porcii înecați...

Da, Isus a blestemat smochinul, a luat viața pomului. Dar a existat oare un singur om în societatea tradițională care să nu fi luat niciodată viața unui singur pom? De ce este permis să tai un pom pentru a construi o casă sau o corabie, un templu sau o fântână pentru beneficii materiale și lumești egoiste, dar nu de dragul unei lecții morale pentru oameni? „Dumnezeul meu! Ne pare atât de rău pentru bietul smochin! Nu este aceasta ipocrizie! Noi, care suntem cu toții scăldați în sânge și răutate... Noi, care apărăm un pom nevinovat... De ce atunci nu L-am învinovăți pe Hristos pentru că a călcat în picioare iarba, a rupt spicele, a mâncat fructele? Care este, de fapt, vina în toate acestea?" [398] .

Blestemul smochinului rostit de Hristos este o parabolă în acțiune. Este oare imposibil să sacrifici un singur pom pentru a trezi pocăința în oameni, în întreaga națiune, în poporul lui Israel?

Ecologiștii păgâni cu capul verde știu cum să obiecteze: „Dar Isus le-a dat un exemplu prost creștinilor! De aceea au tăiat pădurile atât de fără milă!" Bine, permiteți-mi să vă reamintesc din nou că acest păcat a fost practicat de oameni cu mult înainte de creștinism. De exemplu, pădurile din Cipru au fost distruse foarte complet de păgâni înșiși în vremurile precreștine... [399] Și acum despre „exemplu". Într-adevăr, creștinii sunt chemați să-L imite pe Hristos. În tradiția bisericească se încearcă reproducerea cu maximă acuratețe a tuturor detaliilor vieții pământești a lui Isus. El a postit în deșert timp de 40 de zile – iar Postul Mare durează la fel de mult… În ziua Bobotează, s-a aruncat în apele Iordanului de sud – iar ortodocșii sunt gata să se scufunde chiar și sub gheață în această zi… Hristos a intrat în Cetatea Sfântă călare pe un măgar… Și în Rusie, în Duminica Floriilor, Patriarhul, care în acel moment era chipul lui Hristos, a fost condus în Kremlin… Doar măgari nu se găseau în Rusie. Dar s-a găsit o soluție: calul pe care călărea Patriarhul (condus de frâu de către țar) avea urechi de măgar legate…

Dar există în tradiția bisericească o sărbătoare dedicată miracolului blestemului smochinului? Există un ritual de tăiere solemnă a copacilor sau de blestemare a lor? - Nu. În tradiția bisericească, din acest act evanghelic se trag lecții complet diferite:

„Ce înseamnă, în mod nejustificat, după cum se pare din exterior, smochinul uscat, menționat în Evanghelie (Matei 21:18-21; Marcu 11:12-14)? Ce este această nemărginire a foamei, căutarea rodului nepotrivit? Și ce este blestemul unui obiect nesimțitor? - Dumnezeu a educat inițial firea umană prin lege. Apoi, devenind Om, a venit pe față, luând trup și a îndrumat firea umană spre o slujbă imaterială în duh și, bineînțeles. Nu a vrut ca, în timp ce Adevărul era descoperit în viață, umbra Adevărului, căruia smochinul îi slujește ca imagine, să aibă putere. De aceea, Sfânta Scriptură spune: *Întorcându-se din Betania la Ierusalim* , adică după venirea Sa figurativă și umbrită, ascunsă în lege, Dumnezeu Cuvântul vine din nou la firea umană prin trup. Căci astfel trebuie înțelese cuvintele: *Întorcându-se, a văzut pe drum un smochin care avea numai frunze* (Matei 21:18; Marcu 11:13). Adică, desigur, slujba trupească" al legii, închis în umbre și imagini, zăcând, ca pe drum, pe o tradiție instabilă și trecătoare și constând doar din imagini și rânduieli trecătoare. Văzând această slujbă, ca un smochin, împodobit din abundență și complex, precum frunzele, cu învelișurile exterioare ale păzirilor trupești ale legii, și negăsind rodul, adică adevărul, El a blestemat-o ca nehrănind Cuvântul lui Dumnezeu. Mai mult, El a poruncit ca adevărul să nu mai fie ascuns sub stăpânirea imaginilor legii - ceea ce s-a întâmplat, așa cum a arătat cursul evenimentelor, când splendoarea legală, care își avea existența doar în forme exterioare, s-a uscat complet. Căci era nerezonabil și nepotrivit ca, după ce adevărul roadelor dreptății fusese revelat clar, slujba legii să stârnească în mod amăgitor pofta celor care se aflau pe calea acestei vieți prezente, îndemnându-i să abandoneze rodnicia comestibilă a Cuvântului. De aceea [Sfânta Scriptură] spune: „ *Nu era vremea culesului smochinelor* ", adică timpul în care legea stăpânea asupra firii omenești, nu era vremea roadelor dreptății, ci ea înfățișa, ca o umbră, roadele dreptății și, parcă, arăta spre viitorul har divin mântuitor pentru toți" (Sfântul Maxim Mărturisitorul) [400] .

„De ce este blestemat smochinul? ... Pentru ca atât ucenicii, cât și evreii să știe că, deși ar fi putut să-i ofilească pe cei care Îșі răstigniseră precum smochinul, totuși S-a dat de bunăvoie pentru a fi răstignit și nu i-a ofilit, nu a vrut să arate acest lucru oamenilor, ci a demonstrat experiența dreptății Sale asupra plantei" (Sfântul Ioan Gură de Aur. Comentariu la Evanghelia după Matei. 67:1). Mai înclinat decât alți interpreți ai Scripturii spre o înțelegere literală a textului, Sfântul Ioan Gură de Aur contestă opinia răspândită (exprimată în cuvintele citate ale Sfântului Maxim) - „în zadar spun unii că legea este înfățișată sub smochin.

Rodul legii a fost credința; și acest rod a deja rodit și timpul pentru a-l culege a venit deja. Câmpurile, se spune, sunt deja coapte pentru seceriș” (ibid.).

În tradiția bisericească au existat diverse interpretări ale poveștii evanghelice despre smochin. Dar aceasta nu a fost niciodată urmată de concluzia că ar trebui să tratăm natura „fără milă” și imoral.

Același lucru se poate spune și despre înecul porcilor gadareni, care aduce lacrimi în ochi neopăgânilor. În primul rând, în tradiția bisericească nu există obiceiul sacrificării rituale a porcilor. Atunci când se efectuează ritul exorcizării („exorcismul”, eliberarea unei persoane de puterea demonică), preotul nu împinge porcii în cel mai apropiat iaz. Așa cum în Ortodoxie nu există un rit de blestemare a copacilor, tot așa nu sunt înregistrate turmele de porci care însoțesc exorciștii. În al doilea rând, însăși creșterea porcilor pe pământ sfânt era o încălcare a legii. În al treilea rând, prin moartea acestor porci, sufletul omului era eliberat. Ce este mai înalt? Ce este mai prețios? [401] Nu vă place creștinismul cu antropocentrismul său? Ei bine, priviți alternativa, în care nu există nicio diferență între viața unui om și cea a unui animal: „În marea epopee indiană puteți citi cum o mamă, a cărei întreagă familie de fii războinici fusese ucisă în luptă, s-a plâns lui Krishna că, deși avea o viziune spirituală atât de puternică încât putea vedea cincizeci de încarnări în urmă, totuși nicăieri nu a găsit în ea însăși un astfel de păcat care să poată atrage după sine o karmă atât de teribilă, iar Krishna i-a răspuns: «Dacă ai putea privi înapoi la cea de-a cincizeci și una încarnare a ta, așa cum pot eu, ai vedea că tu însăți, cu o cruzime pasională, ai ucis tot atâtea furnici câți fii ai acum.» [402]

Așadar, întrebarea despre creștinism, păgânism și gândire ecologistă se întoarce iar și iar către lucrul principal: ce este omul? Care este locul omului în ierarhia ființei? Există o astfel de ierarhie sau totul este la fel? Răspunsul Evangheliei este clar: „Cu cât este mai bun omul decât o oaie!” (Matei 12:12); „Uitați-vă la păsările cerului... Nu sunteți voi oare cu mult mai buni decât ele?” (Matei 6:26).

În urmă cu doar zece ani, creștinii erau acuzați că umilesc omul, numindu-l „sclavul lui Dumnezeu”. Acum, moda dictează ca creștinismul să fie denunțat pentru că îl înalță prea mult pe om, refuzând să-l considere un sclav al elementelor [403] . Schimbarea febrilă a acuzațiilor dovedește un singur lucru: lumea care acuză Biserica de păcate opuse și reciproc exclusive împotriva umanității este pur și simplu nesănătoasă. Un pacient cu gripă simte uneori că în cameră este prea rece, alteori i se pare insuportabil de cald. Dar camera este pur și simplu la o temperatură normală. O situație ecologică normală.

A FOST ISUS ÎN INDIA?

Hristos a fost trimis în exil. A fost exilat în Himalaya, în Shambhala – cât mai departe posibil, doar pentru a nu-L lăsa să intre în pragul casei și al inimilor lor. Nu vorbesc despre evenimentele de acum douăzeci de secole, ci despre ceea ce se întâmplă astăzi, în Rusia noastră.

O persoană nu vrea să trăiască conform Evangheliei. Dar a spune sincer (cel puțin sieși): „Evanghelia mă deranjează, nu voi trăi conform poruncilor ei" înseamnă a pierde puțin din respectabilitatea intelectuală și culturală. Prin urmare, se creează un mecanism mai complex de autoapărare anti-evanghelică: „Îl respect pe Hristos, dar nu cred în Evanghelii, pentru că sunt prea multe cărți bisericești. Se spune („știința a dovedit") că Evangheliile bisericești sunt cărți târzii și distorsionate, în care adevăratul ezoterism al Învățăturii lui Isus s-a pierdut deja. Hristos, spun ei, a fost de fapt în India (fie în tinerețe, fie după răstignire) și acolo a învățat adevărata înțelepciune. Această înțelepciune nu este scrisă și este vagă. Dar, fără îndoială, a constat exact în ceea ce îmi place mie personal astăzi." Astfel, sunt eliminate cuvintele reale ale lui Hristos, consemnate în surse creștine reale și antice - pentru a face din Hristos un papagal, consimțind cu ascultare modele oculto-intelectuale ale timpului nostru. La urma urmei, dacă tot ce a mai rămas din El este tăcerea și frânturi incoerente de legende, atunci această tăcere poate fi interpretată ca un semn de acord cu orice. Și ceea ce vreau este ca Hristos să fie de acord cu mine.

Astfel, Hristos, care a venit să risipească magia păgânismului cu Noul Testament, este prezentat ca patron al ocultismului vechi reînviat. Astfel, Hristos, care a venit să reînnoiască și să pârjelească conștiința umană, este transformat într-un talisman magic din basmul lui Pușkin. „Lumina mea, oglinda mea, spune-mi, sunt eu cel mai frumos dintre toți, cel mai roz și mai alb dintre toți?" Evangheliile după Matei, Marcu, Luca și Ioan răspund clar la această întrebare: „Nu!" Ei bine, ce putem face - să-i aruncăm, pe acești încăpățânați, în pod! Toate aceste Evanghelii tac despre primii 30 de ani din viața lui Hristos. Această tăcere nu este surprinzătoare: istoricii antici nu au considerat necesar să vorbească despre copilăria eroilor lor. Plutarh în „Viețile paralele" își începe povestea despre Cezar astfel: „Când Sulla a preluat puterea, nu l-a putut convinge pe Cezar să divorțeze de Cornelia." După cum putem vedea, pur și simplu nu există niciun cuvânt despre copilăria lui Cezar. A fost copilăria lui Cezar misterioasă? Secretă? Necunoscută? Și-a petrecut copilăria într-un ashram himalayan? Nu - pur și simplu literatura antică nu știe cum să descrie vremuri „neeroice", lipsite de evenimente.

Însă Evangheliile nu sunt o biografie. Nu sunt un portret al lui Hristos sau o poveste despre viața Lui. Sunt o icoană. Și o poveste despre lucrarea Lui. Despre ceea ce a făcut Domnul „pentru noi, oamenii, și pentru mântuirea

noastră”. Aceasta este diferența dintre Evangheliile autentice și apocrife: Hristos nu face minuni fără sens, El nu face nimic pur și simplu șocant [404] .

În canon, toate minunile lui Hristos sunt centrate în jurul lucrului principal: renașterea naturii noastre umane. Poveștile despre lucruri secundare ar distrage atenția de la lucrul principal. O persoană cuprinsă de predici și minuni, care se înmulțesc de la an la an, nu ar observa minunea principală: Jertfa și Învierea. Și tocmai Apostolul Ioan - omul care a scris cea mai mistică Evanghelie, omul care a trăit mulți ani sub același acoperiș cu mama lui Isus și care putea ști mai multe decât oricine despre anii tinereții Mântuitorului, este cel care dedică mai puțină atenție decât oricine altcineva evenimentelor dinaintea Paștelui.

Există o pedagogie spirituală în faptul că evreii nu cunoșteau mormântul lui Moise și în faptul că Moise însuși nu putea intra în țara făgăduinței (altfel ar fi putut apărea cultul lui Moise, în razele căruia s-ar fi estompat amintirea Celui care l-a dat pe Moise lui Israel). Există, de asemenea, o pedagogie în faptul că Apostolii tac despre anii care au precedat Golgota. În ochii Apostolilor, Hristos este Cel care dăruiește oamenilor, nu Cel care ia de la oameni. Întrucât Hristos nu dezvăluie secretul creșterii Sale printre oameni înainte de începerea slujirii Sale deschise („mare este taina evlaviei: Dumnezeu S-a arătat în trup” [1 Timotei 3:16]), evangheliștii nu au „privit”.

Însă tocmai motivul pentru care Apostolii nu au vorbit despre tinerețea lui Hristos face ca această perioadă a vieții Sale să fie extrem de atractivă pentru ocultiști. Apostolii nu vorbesc despre primii Săi ani, „căci am hotărât să nu știu nimic între voi, decât pe Isus Hristos și pe El răstignit” (1 Corinteni 2:2). Apostolii sunt absorbiți de misterul Crucii - și vorbesc doar despre ea. Ocultiștilor nu le place Crucea. Este de neînțeles pentru ei - și de aceea sunt gata să scrie „evangheliile” lor în care răstignirea se dovedește a fi doar o concluzie tradițională a intrigii, un gest inevitabil. Pentru a nu rămâne aproape de Golgota finală, teosofii fug la tinerețea lui Hristos.

Ocultiștii nu vor să fie creștini, nu vor să asculte cuvintele clare ale lui Hristos despre slujirea Sa. Hristos Învățătorul nu le este drag, așa că se străduiesc să-L facă pe Hristos un tovarăș de discipol, se străduiesc să-L așeze pe Hristos Însuși în genunchi la picioarele Singurului Mare Buddha.

Și astfel, mormântul lui Hristos este arătat în Kashmir, apoi în Japonia, iar El Însuși este declarat discipol al magicienilor egipteni, apoi student al magicienilor tibetani, apoi protejat al magicienilor japonezi. Și oamenii sunt gata să creadă totul - dacă nu mărturia Apostolilor. Învățătoarea Roerichilor, Helena Blavatsky (și după ea - Anna Besant) a asigurat că Hristos s-a născut în secolul al II-lea „înainte de nașterea lui Hristos”, iar studentul Roerich Andrew Thomas

(Tomashevsky) nu mai puțin categoric a asigurat că Hristos s-a născut în secolul al III-lea după nașterea lui Hristos. Niciunul dintre ei nu a prezentat argumente - dar, conform legilor genului, acest lucru nu este necesar: propaganda este propagandă. Principalul lucru este să subminăm încrederea în tradiția bisericească și atunci va fi posibil să începem să punem în aplicare marele apel al fondatorului „Aum Shinrikyo": „Să transformăm Rusia în Shambhala!"

Propaganda este dusă atât de amețitor încât nici măcar nu sunt permise obiecții critice. N. Roerich instruiește că „dacă un musulman respectabil afirmă că mormântul lui Hristos se află în Srinagar, nu-l veți contrazice dur" [405] . Dar eu o voi face. Căci a păstra tăcerea înseamnă a fi de acord că Hristos nu a murit pe Golgota, că doar și-a pierdut cunoștința acolo, apoi a înviat din mormânt și a mers în India, unde a murit de bătrânețe și nu a înviat, ci a putrezit în cele din urmă pe pământul asiatic...

Alergia la Evanghelie a apărut printre europeni în secolul al XIX-lea – odată cu marxismul, darwinismul, nietzscheanismul și spiritualismul. Apoi au început să apară zvonuri despre „aventurile incredibile ale lui Isus în India". Nicio legendă despre călătoriile lui Hristos în est nu a fost consemnată înainte de secolul al XIX-lea. Această împrejurare singură ne face să tratăm aceste legende cu rece. În plus, toate aceste legende au fost construite după un model comun: cineva a văzut undeva „un manuscris antic", pe care nimeni nu a putut să-l vadă sau să-l verifice ulterior.

Uneori, editorii Evangheliilor se descurcau fără nicio „sursă nou descoperită" și se bazau pur și simplu pe propriile dorințe. De exemplu, legenda conform căreia Hristos, după răstignire, s-a dus în Kashmir și a murit în pace acolo câteva decenii mai târziu își datorează originea fondatorului sectei musulmane „Ahmadiyya", Mirza Ghulam Ahmad Qadiani (1838-1908); acesta a primit porecla Qadiani de la locul său de naștere, în orașul Qadiyan. „Folosind terminologia modernă, putem spune și că a fost popular ca medium. Sub influența schimbărilor aduse vieții provinciei de către administrația colonială, și-a dezvoltat propriul sistem de opinii, care, în opinia sa, răspundea nevoilor vremii. Ca punct de plecare, a acceptat teza că fiecare generație de musulmani are dreptul să interpreteze Coranul pentru a se adapta în mod adecvat la condițiile de viață schimbate. Referindu-se la profeția apocrifă a profetului Mahomed despre apariția unui nou profet *(nabi) în fiecare secol,* s-a autoproclamat ca atare. Acest lucru a determinat atitudinea ostilă a musulmanilor ortodocși față de *Qadiani,* deoarece pretenția la rolul de profet contrazice unul dintre principalele postulate ale Islamului, care afirmă că Mahomed a fost ultimul dintre profeți (principiul „sfârșitului profeților"). Ghulam Ahmad i-a inclus pe Iisus Hristos, Rama și Krishna printre profeții Islamului și a declarat Biblia, Bhagavad

Gita și Ramayana cărți sacre. El se considera nu numai un profet (Mahdi), ci și Mesia creștinilor și *un avatar* (încarnare) al…" „Vishnu" [406] .

El a început să răspândească această idee în 1889, folosind-o pentru a insufla studenților săi ideea că el era: a) profetul musulman Mahdi; b) Mesia; c) o nouă încarnare a lui Krishna. Potrivit lui, era inutil să aștepți a Doua Venire a lui Hristos: El nu a înviat, El a murit pentru totdeauna, iar acele profeții din Biblie care vorbesc despre Împărăția lui Hristos, despre venirea lui Mesia, nu se referă la Isus din Nazaret, ci la Mirza Ghulam Ahmad. Adepții acestei secte au fost cei care i-au arătat mai târziu lui Nicholas Roerich „mormântul" lui Hristos în Kashmir.

Fanteziile despre șederea lui Iisus în India, independent de sectanții musulmani, datează din cartea lui N. A. Notovici [407] . Notovici însuși nu cunoștea sanscrita, pali sau chiar tibetana și, potrivit acestuia, a consemnat povestea după cuvintele interpretului [408] - „pentru care, potrivit lui V. Kozhevnikov, a suferit o execuție crudă, dar binemeritată, din partea criticii erudite" [409] . În plus, lui Notovici i se atribuie nu numai înregistrarea, ci și compunerea textului pe care l-a publicat [410] .

Povestea sa nu a fost confirmată de nimic. „Principala slăbiciune a publicației lui N. Notovich și a numeroșilor autori ulteriori este că niciunul dintre ei nu deține documente care să le confirme versiunile. Căutările numeroșilor cercetători din mănăstirea Hemis din Ladakh nu au dat niciun rezultat", scrie autorul, care simpatizează cu familia Roerich [411] . Interesant este că însuși N. Roerich a negat că ar fi văzut manuscrisul care vorbea despre șederea lui Hristos în India [412] .

Și, în general, nicio dovadă, observație, schiță, gând din cartea lui Notovici nu a intrat în circulația științifică orientalistă. Ocultiștii au auzit despre cartea sa mai degrabă decât să o citească și au preluat din ea o idee: în Orient există legende care îl povestesc pe Hristos ca pe un compatriot al lor.

Desigur, omul modern a dezvoltat o capacitate uimitoare de a judeca cărțile fără a le citi, precum și capacitatea de a face referire cu autoritate la cărți necitite. Chiar și ocultiștii fac ocazional referire la „Evanghelia tibetană" a lui Notovitch. Dar oare cred ei înșiși în ea? Să comparăm pur și simplu învățăturile atribuite lui Isus în cartea lui Notovitch cu doctrinele mărturisite de teosofi.

Așadar, să ne punem întrebarea: ce a învățat „Issa" în Tibet? Care este relația dintre predicile sale și ocultism?

„Issa a respins originea divină a Vedelor și Puranelor” (Viața necunoscută a lui Iisus Hristos. Poveste tibetană. 5, 12). El protestează atât împotriva hinduismului, cât și a zoroastrismului. El proclamă păgânilor: „Există doar El, Cel Unic, Care voiește și creează; El există din veșnicie, ființa Lui nu are sfârșit, nu există nimic asemenea Lui nici în cer, nici pe pământ” (5, 16). Misiunea lui Iisus este „să ne amintească de Creatorul Unic și Indivizibil, a cărui milă este infinită și nemărginită” (1, 3-4).

Este clar că acesta nu este deloc Brahma, limitat de timp, și acesta nu este Cel panteist, care nu vrea nimic și nu creează nimic; și aceasta nu este deloc „electricitatea cosmică” a lui Roerich, care nu cunoaște nicio „milă”.

Issa rostește aceste cuvinte după ce fusese deja instruit de brahmani. Anii de instruire a Sa cu budiștii trec, dar înțelegerea Sa despre Dumnezeu nu se schimbă: „Omul trebuie să aștepte marea milă pe care Dumnezeu i-o va acorda prin decizia Sa” (7, 8). Însă ocultiștii învață că „karma” lor nu cunoaște iertare sau milă... „Omul nu este nimic în fața Judecătorului Etern, așa cum un animal nu este nimic în fața unui om” (6, 14). Însă ocultiștii învață că omul este Dumnezeu... În cele din urmă, „Issa” neagă transmigrarea sufletelor, susținând că Dumnezeu „nu-Și va umili niciodată copilul forțându-i sufletul să migreze, ca în purgatoriu, în corpul unui animal” (6, 11).

Ce pot învăța atunci ocultiștii din cartea lui Notovitch? Nimic. În cel mai bun caz, vor trebui să spună: „Viața lui Issa denaturează învățătura «Inițiatului Isus», dar ceea ce este important pentru noi nu este conținutul cărții, nu conținutul «discursurilor lui Isus», ci intriga ei: cartea, care a denaturat învățătura lui Isus, ne-a transmis totuși știrea istorică că El se afla în India.”

Dar poate că nici ocultiștii nu vor primi o astfel de consolare din cartea lui Notovici. Adevărul este că realitățile istorice menționate în această carte sunt în mare parte denaturate peste măsură: se dovedește că Israelul nu vine în Egipt, ci egiptenii îi atacă pământurile fertile și îi transformă în sclavi (2:1-2). Ni se spune că Moise era un egiptean nativ, fiul faraonului și în niciun caz evreu (2:7). După exod, Moise îi conduce pe israeliți în țara făgăduinței și le dă legi acolo (2:17) - deși, conform Bibliei, Moise a murit fără a intra în Palestina. Micul stat Israel este declarat „cel mai puternic de pe tot pământul” (2:19). Romanii, după ce au cucerit Palestina, „distrug templele” (3:9) - deși exista un singur Templu în Israel.

În cele din urmă, Pilat, nu Sinedriul, este cel care inițiază execuția lui Hristos, iar preoții, nu Pilat, sunt cei care „își spală mâinile, zicând: «Suntem nevinovați de moartea celui drept»” (13:25). Marii preoți evrei mijlocesc pentru Isus înaintea lui Pilat: „Nu vom lua asupra capetelor noastre păcatul grav de a-l condamna pe

Dreptul nevinovat. Fă cum știi mai bine.” Șocați de durere, oamenii s-au adunat în număr mare la mormântul victimei nevinovate. Pilat, temându-se de o revoltă populară, a ordonat ca trupul lui Issa să fie scos în secret din mormânt și îngropat în altă parte. Și s-a răspândit vestea că mormântul său era gol, iar trupul său a fost înviat și mutat în ceruri. Întrucât venerația lui Issa se răspândea printre oameni, romanii au distrus Ierusalimul. Se pare că Ierusalimul nu a căzut din cauza necredinței în Hristos, ci dimpotrivă - romanii s-au răzbunat pe evrei pentru că L-au iubit pe Isus...

Aici nu putem decât să fim de acord că „Notovici a folosit toată ingeniozitatea imaginației sale arzătoare, atât de caracteristică popoarelor semitice din Orient” [413] . Pentru a fi de acord cu versiunea lui Notovici, ar trebui să ne despărțim nu numai de tradiția creștină antică, ci și să-l declarăm pe istoricul evreu Josephus Flavius mincinos, care nu a înțeles niciodată motivele invaziei romane a Iudeii pe care a descris-o. De asemenea, ar trebui să-i considerăm pe înțelepții talmudici calomniatori ai propriului popor (căci textele talmudice atribuie destul de clar inițiativa persecuției lui Hristos bătrânilor evrei) [414] . Dar – din Tibet se știe mai bine…

Nu este nevoie să fim surprinși de o astfel de reluare ciudată a evenimentelor biblice. Pur și simplu, autorul acestei „tăieri și coaseri” nu cunoștea bine textele evanghelice. În prefața la carte, Notovici, subliniind sărăcia dovezilor evanghelice despre copilăria lui Hristos, oferă următorul citat: „ ***Și Pruncul creștea și se întărea în duh și era în pustii până în ziua descoperirii Sale lui Israel”*** (Luca 1:80). „Frivolitatea «bagajului științific» al domnului Notovici este evidentă mai ales aici, deoarece cuvintele citate din Evanghelia după Luca nu se referă deloc la Iisus Hristos, așa cum crede el în mod eronat, ci la Ioan Botezătorul” [415] .

Totuși, în timp ce corectează un lucru, Notovici, dintr-un anumit motiv, nu corectează celălalt. În manuscrisul pe care l-a publicat, numele lui Isus și Moise sunt distorsionate („Issa”, „Mossa”). Acest lucru este destul de logic: atunci când se traduce dintr-o limbă în alta, sunetul și ortografia numelor se schimbă. Ceea ce este ciudat este că Notovici a uitat să schimbe alte nume. Iar numele lui Pontius Pilat a rămas neschimbat la traducerea din ebraică (conform lui Notovici, negustorii evrei au povestit despre evenimentele din jurul lui „Issa” din India) în pali și din pali în tibetană.

În Occident, boom-ul din jurul cărții lui Notovici (un boom de înțeles: la urma urmei, Notovici a afirmat că „Evanghelia tibetană” a fost scrisă la 3 sau 4 ani după moartea lui Hristos – spre deosebire de Evangheliile canonice, „care au fost compuse în epoci diferite și într-o perioadă mult mai târzie” [416]) s-a încheiat destul de repede: „deliciile zgomotoase ale orgiei atee s-au potolit, iar domnul Notovici însuși, care „și-a rezervat dreptul de a dovedi” autenticitatea

istorică a acestor cronici pseudo-budiste, tace... Această turnură a opiniei publice, atât de nefavorabilă pentru Notovici, a început odată cu publicarea rezultatelor cercetărilor și investigațiilor obținute de savanții vest-europeni și, în special, de un colos al orientalismului precum este Max Müller în ochii întregii lumi civilizate. Aceasta din urmă a adunat cele mai precise informații despre chiar acea mănăstire budistă în care se presupune că au fost păstrate manuscrisele misterioase descoperite de Notovici și în care Notovici se presupune că a trăit mult timp cu piciorul rupt și a folosit ajutorul medical al „mahatmelor". Și ce s-a dovedit a fi? S-a dovedit: 1) că nu fusese niciun călător rus în acea mănăstire; 2) că în ultimii 50 de ani (atâta timp cât dăinuie amintirea călugărilor budiști din vechime) nimeni nu fusese acolo cu un picior rupt; și 3) că nu există și nu a existat niciodată vreun manuscris acolo referitor la viața lui Iisus Hristos și nimeni nu știe de așa ceva nicăieri altundeva în tot Tibetul sau în toată India" [417] .

În Rusia, recenziile critice ale broșurii sale erau cunoscute de la părintele Evgeny Akvilonov („un fals evident") [418] , T. Butkevich [419] și răspunsul lui N. Stelletsky, citat deja mai sus.

Un anume „Arhimandrit Khr." a vorbit în apărarea lui Notovici. Argumentele sale în favoarea apocrifelor nu au fost publicate. Cu toate acestea, cred că nu erau foarte serioase. Îndoieli cu privire la competența în studii religioase a „Arhimandritului Khr." au fost semănate în mine de următoarea propoziție a sa: „În toate aceste înregistrări, poveștile au un caracter colorat de concepte budiste, ceea ce este evident, de exemplu, din sfârșitul celui de-al doilea manuscris, unde există următoarea frază: «Issa este un om binecuvântat de Dumnezeu și cel mai bun dintre toți;»" „pe el l-a ales marele Brahma să-și întruchipeze în el spiritul, care s-a separat de Ființa Supremă pentru timpul hotărât de soartă" [420] . Tocmai un budist nu ar fi putut scrie așa ceva. Ideea de Brahma nu-i interesează pe budiști și, întâmplător, nici Brahma hinduismului panteist nu este foarte interesat de oameni și nu-i „binecuvântează". Însă numele presupusului apărător ortodox Notovich a fost ales cu precauție: nu putea decât să evoce asocieri cu cel mai faimos istoric ortodox al religiei din secolul al XIX-lea - Arhimandritul Hrisant (Retivțev).

S-ar părea că o apocrifă atât de fantastică în detaliile sale cu greu poate inspira încredere în ceea ce este cel mai important în ea. Principala sa afirmație este „Isus a fost în India". Cu toate acestea, se crede, chiar dacă pentru aceasta este necesar să se adopte poziția „Cred, pentru că este absurd": „Nu mă îndoiesc, sau mai degrabă, știu că Hristos a fost în India, dar savanții orientaliști, susținuți de ideile bisericii, neagă vehement această posibilitate" [421] (E. Roerich și-a primit „cunoștințele" nu în arhive orientaliste indiene sau europene, ci la ședințele spiritiste, când „lorzii Shambhalei" i-au apărut [422]).

Dar să presupunem că textul lui Notovich nu este o invenție. Să presupunem că există într-adevăr legende despre șederea lui Hristos în India. Să presupunem chiar că aceste legende nu provin din secolul al XIX-lea, ci din primul mileniu. Dar nici acesta nu va fi un motiv pentru triumful ocultismului pseudo-indian asupra creștinismului. La urma urmei, faptul existenței legendelor nu implică faptul călătoriei în sine.

Apocrifele indiene pot fi rezultatul dorinței firești a oricărei națiuni de a înregistra un loc sfânt pe teritoriul său. Tradițiile rusești îl plasează pe Apostolul Andrei la granița cu Finlanda – pe Valaam. Versetele spirituale rusești cântă despre cum „Domnul nostru Iisus Hristos trece prin Sfânta Rusie până în orașul Ierusalim". Iar enoriașul rus obișnuit este uneori convins de nezdruncinat că Sfântul Nicolae Făcătorul de Minuni este rus nativ și nu fiecare creștin este conștient că Apostolii erau de fapt evrei…

În mod similar, popoarele orientale care au auzit despre Hristos (chiar dacă nu au acceptat pe deplin învățătura Sa) au vrut să găsească ceva comun între viața Sa și patria lor spirituală. Sectarii musulmani arată mormântul lui Hristos din Srinagar și mormântul Maicii Domnului de lângă Kashgar. „Este semnificativ să asculți un hindus local povestind cum Hristos a predicat la un mic iaz de lângă bazar, sub un copac mare, care nu mai există" [423] .

Apariția unor astfel de legende este un fapt care mărturisește atitudinea hindușilor față de Hristos și faptul că hindușii ar dori să creadă în prezența lui Hristos în patria lor, dar nu că Hristos Însuși a fost în India.

Există un fapt real al migrației subiecților religioși [424] . Răspândirea poveștilor despre o anumită figură religioasă nu necesită propria sa vizită în regiunea unde se aud din nou veștile despre ea. Istoricii cred că pentru „Povestea lui Varlaam și Ioasaf" bizantină (atribuită incorect Sfântului Ioan Damaschin) și viața lui Buddha „prototipul comun au fost poveștile populare din Orient despre rege și fiul său drept, care făceau parte din colecții morale... Ambele au o sursă comună de origine pre-budistă" [425] . Dar, așa cum nu ar trebui să facem un creștin din Buddha, în același mod prezența legendelor orientale foarte târzii despre Hristos nu înseamnă că Isus a fost hindus.

„Legenda tibetană a lui Hristos" ar fi putut fi creată chiar de creștini (și nici măcar din epoca apostolică). N. Roerich sugerează că legenda rătăcirilor lui Hristos în India ar putea fi nestoriană [426] (nestorienii erau eretici creștini care au fugit din Bizanț în Persia și apoi în India). Vă voi reaminti iar și iar: acest lucru poate fi doar presupus; este imposibil să se dovedească științific autenticitatea textului publicat de Notovich sau vechimea sa. Dar este pe deplin posibil să se

presupună că legendele care îl leagă pe Hristos de țara lor ar fi putut apărea printre creștinii indieni.

Aceste legende (dacă au existat: nu se știe nimic despre ele în comunitatea științifică încă) au fost probabil de natură misionară – ar fi putut fi încercări ale creștinilor indieni de a le demonstra concetățenilor lor de alte credințe că credința Învățătorului lor a absorbit înțelepciunea tuturor celorlalte școli religioase și chiar le-a depășit. Isus a ascultat de brahmani, budiști și zoroastrieni și i-a depășit pe toți în înțelepciunea și dragostea sa pentru oameni... Cristologia acestui text a fost foarte puțin dezvoltată, dar nu există nimic în el cu care nestorienii să nu fie de acord (conform ideilor nestorienișților extremi, nu există o identitate ipostatică a lui Dumnezeu Fiul și a lui Isus; divinitatea lui Hristos este exprimată doar prin faptul că voința Sa umană este complet subordonată voinței divine). Dar dacă acest text se întoarce cu adevărat la nestorieni, atunci devenim martori la o coliziune istorică și religioasă extrem de interesantă. Textul, care a fost un argument pentru creștini în polemicile lor cu budismul, devine astăzi un argument anticreștin pentru neo-budiști.

În plus, trebuie avut în vedere că India, spre deosebire de religiile monoteiste din Orientul Mijlociu, nu cunoaște conceptul de „credință falsă” - se străduiește să integreze orice credință în sistemul său universal, deși poate plasând-o pe un anumit nivel ierarhic al adevărului. Conflictele dintre religii din India se termină cu faptul că noul predicator trebuie să convertească nu oameni, ci zei - zeii patroni ai adversarilor săi.

Buddha predică zeităților brahmanice, le convertește la credința sa și astfel, în ochii budiștilor, devine continuatorul tradiției vedice. Apoi, Vedanta l-a convertit pe Buddha la credința sa, transformându-l într-un avatar – și astfel a reușit să încorporeze budismul în sânul hinduismului tradițional. Un exemplu extrem de interesant al convertirii postume a liderului școlii adverse este dat de krișnaiți: „În încarnările a nouăsprezecea și a douăzecea, Domnul a apărut în familia Vrsni (dinastia Yadu) ca Domnul Balarama și Domnul Krishna. Prin apariția Sa, El a eliberat lumea de povara ei. Apoi, la începutul Kali-yuga, pentru a-i înșela pe cei care erau ostili adepților religiei, Domnul a apărut în provincia Gaya ca Domnul Buddha, fiul lui Aijana... În timp ce predica, el a susținut că nu crede în dogmele Vedelor... El i-a înșelat pe ateii care i-au urmat principiile pentru că nu credeau în Dumnezeu, dar credeau implicit în Domnul Buddha, care era el însuși o încarnare a lui Dumnezeu... Formal, filosofia Domnului Buddha este clasificată drept filozofie ateistă, deoarece nu recunoaște Domnul Suprem și respinge autoritatea Vedelor. De fapt, Domnul Și-a deghizat intențiile. Domnul Buddha este o încarnare a lui Dumnezeu și, prin urmare, învățătorul original al cunoașterii vedice. Prin urmare, el nu poate respinge filosofia vedică. Dar s-a

prefăcut că o respinge pentru că...” „demonii, referindu-se la Vede, au încercat să justifice uciderea vacilor” [427] .

Astfel, ateul Buddha, care în timpul vieții sale a luptat chiar și împotriva panteismului, a fost „convertit” postum la teism.

Formal, opusul, dar în esență aceeași procedură a fost efectuată în conștiința religioasă indiană cu Isus. Ei vor să-L transforme dintr-un teist într-un budist, astfel încât să-l poată include pe acest Învățător atât de neobișnuit în lista spiritelor venerate.

Totuși, nu este potrivit ca un budist să creadă că Buddha a fost un avatar al lui Vishnu, la fel cum un creștin nu ar trebui să accepte cu entuziasm poveștile despre un „Isus budist”.

De asemenea, prezența unor legende orientale foarte târzii (comparativ cu Evangheliile canonice) [428] despre Hristos nu înseamnă că Iisus a fost de fapt hindus.

Orice fenomen istoric trebuie explicat în primul rând din contextul său imediat. Dacă întâlnim o idee similară la Pușkin, Derzhavin și Upanișade, este mai logic să presupunem că Pușkin a fost influențat de Derzhavin decât de Upanișade. În mod similar, atunci când discutăm despre povești din Noul Testament, ar fi firesc să căutăm prototipurile lor lângă ele - în Vechiul Testament și nu în cultura care era radical străină și nefamiliară palestinienilor. Da, Jataka-urile budiste, care povestesc cum Buddha în viețile sale anterioare s-a sacrificat pentru a-i salva pe alții (chiar până la punctul de a-și da sângele călătorilor pe moarte), sunt similare cu descrierile din Evanghelie ale Jertfei de pe Golgota. Dar, în primul rând, aceste Jataka-uri sunt de origine foarte târzie (acesta este budismul Mahayana târziu) și, poate, ele însele s-au format nu fără influența creștinismului. În al doilea rând, însăși tradiția religioasă evreiască cunoștea, fără îndoială, o profeție mai veche, care descrie Golgota cu o precizie cu adevărat fotografică. Acesta este capitolul 53 din profetul Isaia [429] ... Dacă evangheliștii cunoșteau Jatakas este o întrebare mai mult decât discutabilă. Dar faptul că cunoșteau Cartea profetului Isaia este sigur.

Isus este ferm înrădăcinat în realitățile Palestinei și în viziunea asupra lumii din Vechiul Testament. Dacă ceva din predica Sa poate fi explicat nu prin El Însuși, ci prin intermediul „influențelor” și „împrumuturilor”, atunci aceste „influențe” sunt complet epuizate de lumea literaturii rabinice din Vechiul Testament și dinaintea Noului Testament.

Da, Noul Testament nu este deloc o simplă continuare a Vechiului Testament sau un comentariu la acesta. Dar nu există nimic în ceea ce distinge Noul Testament de credința Profeților care să poată fi explicat prin influența budismului [430] . Hristos nu cunoaște nicio „karmă” automată și lipsită de suflet. El vorbește despre un Tată care dorește să ierte oamenii.

Chestiunea „influențelor” poate fi rezolvată pe cale pur științifică - prin analizarea limbajului lui Hristos și a Evangheliilor. Dacă o persoană a studiat mulți ani într-o anumită școală filozofică și religioasă, atunci va gândi întotdeauna în limba acestei școli. Chiar și atunci când predică într-o altă limbă, va folosi terminologia școlară pe care a învățat-o, iar discursul său va fi plin de trasări corespunzătoare. Uitați-vă cât de plină este vorbirea bisericească rusă de cuvinte grecești, rusificate după regulile limbii ruse, dar cu rădăcinile grecești păstrate (altar, iconostas, liturghie...). Câte schilodii literale ale terminologiei teologice grecești există în vorbirea bisericească rusă (Maica Domnului, castitate). Câte urme de structuri gramaticale există, caracteristice limbii grecești, dar nu caracteristice limbii ruse sau slavonei bisericești vechi („pentru nemărginita Ta bunătate”)... Uitați-vă câte împrumuturi din engleză există în limbajul politic sau tehnic modern... La fel, dacă Iisus și-ar fi petrecut copilăria și tinerețea în India, adică în acei ani în care o persoană este cea mai susceptibilă la diverse influențe, atunci vorbirea Lui ar fi fost plină de împrumuturi și urme din limba filosofiei indiene. Filologia modernă este bună la a recunoaște în ce limbă a fost creat un anumit text, din ce limbă este o traducere. Când studiază Biblia, filologii observă rapid „ebraisme” în vorbirea greacă a apostolilor (adică expresii naturale pentru limba ebraică, dar nu caracteristice limbii grecești).

Un mic exemplu al muncii filologilor moderni cu textul Evangheliei: în textul Evangheliei după Matei, expresia introductivă isou - „și iată” apare de 28 de ori, care are un corespondent în ebraică (limba sacră a Bibliei), dar nu are analog în aramaică (limba vorbită a Palestinei). În același timp, această expresie nu apare nici măcar o dată în Evanghelia după Marcu. Să comparăm: „Și iată, li s-au arătat Moise și Ilie” (Matei 17:3) - „Și Ilie și Moise li s-au arătat” (Marcu 9:4). „Și iată, perdeaua templului s-a rupt” (Matei 27:51) - „Și perdeaua templului s-a rupt”; „Și iată, unii dintre cărturari au deschis perdeaua” (Matei 9:3) - „și erau și unii dintre cărturari” (Marcu 2:6)... Dimpotrivă, în textele paralele Matei 9:25 - Marcu 5:42; Matei 26:47 – Marcu 14:43; Mt. 27:1 – Mt. 15:1 În Evanghelia după Marcu apare cuvântul mic „imediat”, care lipsește în Matei (în total apare în Marcu de 41 de ori), fiind un fel de particulă logică ce organizează textul. În această funcție, cuvântul grecesc euqus își are analogul în aramaică, dar nu are unul în ebraică. Aceste și alte observații asupra textelor Evangheliei ne obligă să avem încredere în mesajul Fericitului Ieronim (secolul al V-lea) conform căruia Evanghelia după Matei a fost scrisă inițial în ebraică și abia mai târziu a fost tradusă în greacă (după ce a fost mai întâi tradusă în aramaică, care era deja

folosită de Marcu; la rândul său, în timpul traducerii ulterioare a Evangheliei după Matei în greacă, traducătorul folosise deja textul grecesc al Evangheliei după Marcu, compilat anterior) [431] .

Dar cine poate da măcar un singur exemplu de „sanscritism” în discursul apostolilor și în discursul lui Hristos?

Când discutăm această problemă, merită să acordăm atenție cu câtă grijă au păstrat apostolii limbajul Învățătorului lor. În Evanghelii, Isus se numește „Fiul Omului” de 82 de ori. Dar în predicile apostolilor, acest nume al lui Isus apare o singură dată (Faptele Apostolilor 7:56 - predica Apostolului Ștefan înaintea evreilor). Cert este că evreii, familiarizați cu cartea lui Daniel (Daniel 7:13), unde „Fiul Omului” se dovedește a fi un titlu mesianic și cu literatura apocrifă ulterioară (așa-numitele Cărți ale lui Enoh), au auzit un sens înalt în această sintagma: Fiul Omului este Judecătorul și Mântuitorul vremurilor de pe urmă, Hristos, speranța escatologică a lui Israel. Însă grecii, nefamiliarizați cu această literatură, au putut percepe în sintagma „Fiul Omului” nu un sens elevator, ci doar unul peiorativ: doar un om. Prin urmare, atunci când și-au mutat predicarea dincolo de sinagogă, apostolii au început să-L numească pe Hristos „Fiul lui Dumnezeu”. Însă ceea ce este semnificativ este că în propria lor vorbire, numindu-L pe Hristos „Fiul lui Dumnezeu”, atunci când au transmis cuvintele lui Isus însuși, apostolii au păstrat autodenumirea Sa predominantă - „Fiul Omului”. În ciuda faptului că „Biserica” de limbă greacă deja în timpul Apostolului Pavel evita titlul „Fiul Omului”, acesta era ferm stabilit în Evanghelii. Este demn de remarcat faptul că în toate cele patru Evanghelii se găsește exclusiv pe buzele lui Isus. În această privință, tradiția este foarte consecventă. Titlul „Fiul Omului” nu se găsește în nicio formulă de credință creștină timpurie. Isus nu este niciodată adresat în acest fel în rugăciune. În niciuna dintre Evanghelii acest titlu nu este folosit în afirmații despre Isus. În cuvintele lui Isus, dimpotrivă, este ferm stabilit. „Cum se poate explica faptul că comunitatea, de teama neînțelegerii, a evitat titlul «Fiul Omului» din cele mai vechi timpuri, nu l-a folosit niciodată în spovedanie - și, în același timp, l-a transmis mai departe ca singura autodenumire a lui Isus? Există un singur răspuns: în tradiție, acest titlu era înrădăcinat în cuvintele lui Isus de la bun început; prin urmare era inviolabilă, nimeni nu îndrăznea să o înlăture” [432] .

Dacă apostolii au fost atât de atenți în a trata cuvintele Învățătorului lor, atunci El ar fi trebuit să fie la fel de atent în păstrarea cuvintelor caracteristice școlii în care se presupune că a fost educat. Așadar, unde sunt urmele sanscritei și ale filosofiei indiene în lexicul lui Isus? Zeci de termeni din lexicul religios al Indiei rătăcesc astăzi prin lume (karma rămâne karma atât în cărțile rusești, cât și în cele engleze). Dar discursul lui Hristos este lipsit de jargon yoghin.

Mai mult, discursul lui Hristos nu poartă nicio urmă a influenței culturii grecești. Se poate discuta problema influenței filosofiei grecești a Logosului asupra teologiei Apostolului Ioan Teologul. Însă niciun termen sau argument filosofic grecesc nu și-a găsit locul în predica lui Hristos însuși. Apostolul Pavel citează în repetate rânduri autori greci. Dar Isus nu face acest lucru nici măcar o dată – nici explicit, nici implicit. El nici măcar nu se ceartă cu școlile filosofice grecești (deși în predica Sa pot fi detectate urme de polemici cu esenienii de la Qumran) [433] .

Pentru a stabili faptul influenței tradiției A asupra tradiției B, este necesar să 1) izolăm fragmentele comune ale acestor tradiții; 2) arătăm că această trăsătură comună este caracteristică tocmai tradiției A și nu este caracteristică tradițiilor C, D, E…; 3) arătăm că această trăsătură comună nu poate fi explicată prin condițiile interne de dezvoltare și logica tradiției B în sine; 4) arătăm că tradiția B nu a putut, în cursul dezvoltării independente, să ajungă la concluzii care să o înrudească cu tradiția A; 5) arătăm că fragmentele comune sunt comune doar tradițiilor A și B și nu le înrudesc cu alte tradiții; 6) arătăm că aceste fragmente comune din tradiția A au apărut și au fost înregistrate mai devreme decât în tradiția B; [434] 7) arătăm în ce moduri tradiția A a putut deveni cunoscută ca având o influență asupra tradiției B; [435] 8) arătăm că tradiția B era suficient de deschisă pentru a permite influența asupra ei înșiși în cazul în care o astfel de influență din partea tradiției A era posibilă [436] .

Sau, mai simplu spus: imaginați-vă că la ora 12 m-am uitat pe fereastră și am observat că ploua... O jumătate de oră mai târziu, în cealaltă parte a orașului, o altă persoană a spus și ea că ploua. Desigur, se poate presupune că aceste două judecăți similare se află într-o relație cauză-efect una cu cealaltă. Se poate presupune că în ultima jumătate de oră am sunat-o pe această a doua persoană și i-am spus că ploua. Dar totuși, din asemănarea frazelor noastre, ar fi pripit să concluzionăm că eu am fost cel care a influențat viziunea asupra lumii a celei de-a doua persoane. Pur și simplu am observat același lucru: ploua atât peste casa mea, cât și peste a lui. Același lucru se întâmplă și atunci când comparăm religiile și culturile: există anumite constante în viața interioară a unei persoane care sunt găsite de oameni foarte diferiți, independent unul de celălalt.

De exemplu, nu este nevoie să presupunem influența textual-culturală a unei religii asupra alteia dacă vedem că ambele conțin îndemnuri la ascetism și chiar la celibat. Pur și simplu, orice persoană care urmează cu seriozitate calea purificării sufletului său, într-o zi înțelege că trebuie să-și controleze sentimentele și, dacă este posibil, să nu lase pasiunile și grijile să-și pătrundă în inimă. Tradiția monahală ortodoxă are foarte puțină autoritate pentru Blavatsky. Cu toate acestea, ea vorbește despre acest subiect în același mod ca și călugării ortodocși: „Consumul de alcool, carne de vită, alte tipuri de carne, precum și relațiile conjugale împiedică dezvoltarea spirituală” [437] .

Așadar, atunci când găsim vreo asemănare între școlile religioase indiene și Evanghelie, nu ar trebui să vorbim imediat despre „influență”. În ambele locuri, oamenii credeau în Dumnezeu și vorbeau despre El. Nu pentru că se „influențau” reciproc. Ci pur și simplu pentru că nu erau atei.

Este posibil să vorbim despre „influențele” substanțiale ale budismului asupra creștinismului doar ignorând cu grijă faptul că aceste „două soteriologii se află într-o relație de excluziune reciprocă fundamentală, a cărei esență, pe scurt, este că în «medicina» creștină boala umanității este gândită ca o distorsiune a stării inițial sănătoase care a apărut în zorii istoriei sale, care este restaurată de sinergia Dumnezeu-om și se termină cu deificarea personalității umane, în timp ce în medicina budistă boala este gândită ca fiind fără început, iar vindecarea se presupune a fi realizabilă prin demontarea conștiinței de sine personale a individului, cu alte cuvinte, prin lichidarea pacientului însuși. Desigur, nu se poate contesta faptul că o astfel de terapie este un mijloc cu adevărat radical de a elimina o boală (chiar și una fără început), dar în viața obișnuită un terapeut care oferă o astfel de „doză de șoc” ar stârni cu greu entuziasm reciproc chiar și la cel mai disperat pacient... Acțiunile morale sunt înțelese în creștinism în contextul restaurării personalității umane deteriorate, iar în budism sunt considerate ca un mijloc de a scăpa adeptul de factorii nefavorabili ai existenței prin distrugerea treptată a propriei sale ființe. conștiință individual-personală. «Iubirea față de aproapele» este imposibilă acolo unde nu există aproapele însuși” [438] .

Dacă Isus a fost în India și a fost crescut acolo, atunci de ce trăsătura fundamentală a modului de gândire și de viață indian, ideea diviziunii în caste, nu a fost reflectată în predica Sa? [439]

Știm, de fapt, foarte puține lucruri despre cei 30 de ani din viața lui Hristos. Dar ceea ce știm despre istoria ulterioară a creștinismului ne ajută să excludem ipoteza că Isus a fost învățat în India. Căci, dacă Isus a fost învățat toată înțelepciunea Indiei, atunci de ce India nu i-a acceptat pe ucenicii Săi, respingând Evanghelia? Dacă aluatul Evangheliei a crescut pe drojdie indiană, atunci de ce și-a întors India fața timp de atâtea secole de la această sărbătoare?

Și dacă Iisus este puntea dintre India și Occident, atunci de ce s-a prăbușit această punte atât de repede încât deja la începutul secolului al III-lea Clement din Alexandria îi numește pe „brahmani” și „gimnosofi” „oameni ignoranți și nelegiuiți, practicând abstinența nerezonabilă” (Stromata 3.7)? [440] Și de ce în secolul al V-lea Fericitul Augustin vorbește despre „deșerturile întunecate ale Indiei” (Cetatea lui Dumnezeu. 14.17) și nu-i include pe yoghinii indieni („gimnosofi”) printre cetățenii Cetății Cerești, ci îi clasifică printre locuitorii cetății păcatului, spunând sever că „trăiesc după om, nu după Dumnezeu” (15.20)? De

ce a rămas în urmă influența Indiei asupra Europei timp de nouăsprezece secole, dacă însăși temelia spiritualității europene este de origine indiană?

Așadar, este imposibil să vorbim pe baza unor dovezi științifice despre educația lui Isus în India. Însă nu interesul științific, ci cel religios îi ghidează pe teosofi.

Pasiunea teosofică egalitară-religioasă nu recunoaște dreptul Noului Testament la noutate: Hristos, spun ei, nu avea dreptul să spună nimic nou, El trebuia doar să repete ceea ce învățaseră învățătorii orientali în secolele anterioare. Teosofii îl trimit pe Hristos să studieze în India doar pentru a-și justifica propria reticență de a învăța de la Hristos Însuși. Au nevoie de mitul călătoriei lui Hristos la Shambhala pentru a interpreta creștinismul ca o ramură secundară și nu foarte reușită a tantrismului tibetan. Hristos este declarat student al magicienilor - astfel încât să nu existe obstacole morale în calea propriilor lor exerciții magice.

Iată diferența dintre timpul prezent și secolele trecute: atunci păcatul era numit păcat. Un creștin a comis desfrânări, dar nu L-a numit pe Hristos desfrânat. Astăzi, nu este suficient ca oamenii să cadă ei înșiși în desfrânări mistice - ei vor să-L implice pe Mântuitorul în păcatul lor desfrânat. Nu este suficient ca ei să se stabilească în „Shambhala” - trebuie să-L înregistreze și pe Hristos acolo...

Mitul conform căruia Hristos a studiat în India este necesar pentru a construi o afacere misionară mai de succes în Europa și Rusia: se presupune că voi, creștinii, ar trebui să călcați pe urmele Învățătorului vostru și să cumpărați cărți despre „diagnosticarea karmei” în loc de cărți ortodoxe. Așadar, publicațiile senzaționale despre urmele călătoriilor lui Hristos în Orient descoperite ar trebui privite ca niște clipuri publicitare obișnuite. Clipul trebuie să fie luminos, dar nu trebuie să fie argumentat și convingător. Nici măcar nu trebuie să fie sincer: „Aluatul nostru face tăiței buni pentru toate urechile!” Se spune că așa sună înțelepciunea ezoterică antică, înscrisă în temnițele Shambhalei de degetul lui Buddha. Am văzut-o personal acolo. Dar nu o arată altora. Este un secret prea mare pentru o companie atât de mică de „Inițiați”.

... Da. Am uitat să spun: Buddha a fost de fapt (așa cum spun tradițiile foarte secrete din mănăstirile ortodoxe foarte îndepărtate) un discipol al profeților israelieni. La urma urmei, „din cei 45 de ani de activitate de predicare a lui Buddha, sursele relatează mai mult sau mai puțin clar doar despre evenimentele din primii douăzeci, precum și despre ultimele sale zile înainte de a intra în nirvana. Textele păstrează tăcerea cu privire la ultimii 25 de ani din viața Învățătorului” [441] . Deci, unde a fost Buddha în ultimii ani ai vieții sale? – Desigur, făcea un pelerinaj de pocăință în Israel...

CE ÎNSEAMNĂ SĂ FII CREȘTIN?

APOSTOLI CA MARTORI

2000 de ani de creștinism vor fi sărbătoriți de toată lumea. Atât în mediul bisericesc, cât și în afara acestuia, cea mai discutată întrebare este ce înseamnă 2000 de ani de creștinism și cum să ne raportăm la aceștia.

Diferiți oameni percep această piatră de hotar în moduri foarte diferite. Pentru creștini, aceasta este o dată plină de bucurie, o dată care confirmă cea mai importantă dogmă a credinței noastre: „Dumnezeu este iubire". La urma urmei, *iubirea este îndelung răbdătoare* . Dar nu putem spune că ultimele două milenii au fost milenii pline doar de sfințenie. În cea mai mare parte, acestea au fost 2.000 de ani de păcate și crime ale noastre. Și faptul că Domnul a avut răbdare cu noi timp de 2.000 de ani, nu ne-a lepădat, ci continuă să reverse milă asupra poporului Său, asupra Bisericii Sale (atât prin manifestarea de noi altare, cât și prin minuni și, cel mai important - pur și simplu prin faptul că El susține viața noastră și existența Bisericii noastre) - aceasta înseamnă că Dumnezeul nostru este cu adevărat un Dumnezeu al îndelungii răbdătoare și, prin urmare, cu adevărat - Dumnezeu este iubire. Este o bucurie pentru noi că creștinismul nu moare, ci intră într-un nou mileniu. Pentru creștini, următorul „mileniu" este un simbol al eternității creștinismului, iar noi intrăm în al treilea mileniu al istoriei noastre încrezători că misiunea Bisericii va continua dincolo de anul 2000.

Dar există oameni care vor întâmpina și ei noul mileniu cu bucurie, deși motivați într-un mod complet diferit. Un număr tot mai mare de publicații seculare, bârfe și simple glume sugerează că voi, creștinii, aveți deja două mii de ani... o vârstă respectabilă... e timpul să vă pensionați... așa că, domnilor creștini ortodocși, „vă rog să ieșiți" din cultură, politică, economie, școală... Locul vostru este în adâncurile istoriei, într-un muzeu. Vom trece linia mileniului - dar fără creștinismul vostru mușchios... E timpul, spun ei, să-l trimitem la o pensionare mult meritată și, în loc de el, să predicăm „Al Treilea Testament", religia Noii Ere (New Age)...

Există o expresie des folosită care mă face să exclam *„Contradicitur!"* („Mă opun!") de fiecare dată. Acestea sunt cuvintele despre „moștenirea culturală a Ortodoxiei". Când aud această expresie, mă simt obligat să-l întrerup pe interlocutorul meu și să spun: „Scuzați-mă, despre ce moștenire vorbiți? Moștenirea apare acolo unde moare testatorul. Dar noi suntem în viață. Și mă veți scuza, dar nu v-am lăsat nimic moștenire, necredincioșilor! În anii sovietici părea că Ortodoxia nu mai exista și că tot ce mai rămăsese din ea erau obiecte de „moștenire culturală": fresce („pictură monumentală"), icoane („pictură în tempera") și biserici („monumente de arhitectură medievală") - și toată această „moștenire" poate fi folosită după propria discreție. Simțim că suntem chiar acea Biserică, Biserica lui Andrei Rublev și Serghie de Radonej, și nu am lăsat nimic

moștenire oamenilor seculari, tot ceea ce numiți „moștenirea culturală a Ortodoxiei medievale” este al nostru și trăim în propria noastră casă și nu într-un cimitir sau într-un muzeu care poartă numele Bisericii Ortodoxe.”

Creștinismul nu a dispărut nicăieri și încă se poate fi creștin în secolul XXI.

Dar ce înseamnă să fii creștin? Voi încerca să dau mai multe răspunsuri la această întrebare, iar fiecare răspuns următor îl va include pe precedent.

Chiar primul răspuns este atât de evident și simplu încât este chiar jenant să-l oferim unor interlocutori educați, obișnuiți cu jocuri intelectuale complexe. Dar adevărul nu trebuie să fie complex, „dialectic”, „antinomic” sau chiar „dialogic-carnavalesc”. Așadar: un creștin este cel care privește la Hristos prin ochii Apostolilor. Asta e tot. Atunci putem spune că acest creștin este spiritual sau nespiritual, mai profund sau mai superficial, dar condiția necesară, minimă, pentru a fi creștin este tocmai aceasta: să-L privești pe Hristos prin ochii Apostolilor.

Chestia e că poți privi la Hristos în moduri diferite. Poți privi prin ochii Apostolului Ioan sau prin ochii lui Iuda... La sfârșitul anilor 1950, în perioada în care ziarele numeau „dezghețul lui Hrușciov”, a apărut un val de memorii ale clasicilor culturii sovietice. Au apărut primele informații despre oameni care au murit în lagăre, au fost arestați, persecutați - inclusiv oameni de știință, poeți, scriitori remarcabili. Și apoi cei care au prosperat și au primit premii și ordine Stalin s-au grăbit să-și apere succesul, care a început să pară destul de scandalos pe fundalul tragediilor colegilor lor reprimați: „O, haide, am fost prieten cu cei care au fost în Gulag, chiar am încercat să-i apăr... Și ce-ar fi dacă ar trebui să scriu un articol în Pravda împotriva acestui prieten de-al meu... În același timp, am încercat să-l apăr pe cât am putut... Mi-au cerut să scriu că era un agent al serviciilor secrete japoneze, dar m-am limitat la a scrie că se înșela profund... Da, eu însumi am scăpat în mod miraculos de arestare! L-am apărat cu atâta curaj încât am primit doar un premiu de gradul doi, deși meritam gradul întâi datorită talentelor mele!” Și apoi a apărut o epigramă sarcastică în literatura necenzurată, așa-numita samizdat: „Se pare că conștiința trădătorilor este curată. Printre ei există și Yudo-uri miraculoase. Biografia lui Hristos a fost publicată din nou. În versiunea populară a lui Iuda”...

Așadar, poți privi la Hristos cu alți ochi. Există perspectiva lui Iuda asupra lui Hristos și există perspectiva lui Pontius Pilat (perspectiva lui Pilat asupra lui Hristos este prezentată în romanul lui Mihail Bulgakov „Maestrul și Margareta”). Aceasta nu este o privire de ură, ci o privire de rece indiferență... Există o întrebare în Evanghelie la care Hristos nu a răspuns, în ciuda omniscienței Sale.

Mai mult, întrebarea nu era privată; era cea mai importantă întrebare: „Ce este adevărul?”

De ce nu a răspuns Mântuitorul la această întrebare? Nu pentru că nu știa ce este Adevărul. El Însuși era Adevărul („Eu sunt Calea, Adevărul și Viața”)... Dar multe depind de intonația cu care este pusă întrebarea.

Conversația dintre Pontius Pilat și Hristos este ca o confruntare între toată înțelepciunea păgână antică și Noua Evanghelie. Înțeleptul imperiu păgân devenise deja atât de decrepit încât cei mai buni învățați ai săi proclamau, ca urmare a căutărilor lor, că omul nu poate ști nimic. Aceasta este concluzia finală a filosofiei acelor vremuri, filosofia scepticismului și relativismului: nimic nu poate fi știut în mod sigur, omul nu poate învăța nimic autentic despre lume sau despre sine; filozofii au dovedit deja neputința minții umane, relativitatea tuturor ideilor noastre...

Și iată-l pe Pontius Pilat, un om educat, familiarizat cu literatura satirică a antichității, cu batjocura ei la adresa mitologiei populare („Totuși, fie ca zeii și eroii să ne ierte că am spus atât de multe despre treburile divine. – Herodot. Istorie. 2.45). El însuși nu crede cu adevărat în mituri [442] . Este politician, trăiește în lumea aceasta. Și când l-a întâlnit pe Iisus, își dăduse deja seama de principalul lucru: Iisus nu este un rebel, imperiul nu este amenințat de galileean (deși aici Pilat se înșela: acest Predicator tăcut va schimba soarta întregului imperiu cu predica Sa), așa că nu prea sunt de vorbit cu El... Și deodată, deja plecând, la prag, Pilat aude cuvintele lui Hristos: ***Eu am venit în lume pentru aceasta, ca să mărturisesc adevărul*** (Ioan 18:37).

Cuvintele lui Hristos îl șochează pe Pontius Pilat și chiar îl jignesc: cine ești tu să pretinzi cu atâta îndrăzneală că știi adevărul de neînțeles!!! Mai bine ai citi filosofii noștri, ți-ar explica că nimeni nu poate cunoaște adevărul... Un tâmplar rătăcitor din Galileea declară că a venit să învețe adevărul! Pilat nu vrea să aștepte și nu așteaptă un răspuns; este convins că nu poate exista niciun răspuns. Și Hristos, Care citește inimile oamenilor, înțelege că aceasta nu este o întrebare, aceasta este o scuză, aceasta este o refuz de a pune o întrebare, acesta este un paravan împotriva oricărui răspuns. Și de aceea Hristos nu răspunde...

Așadar, există viziunea egoistă a lui Iuda despre Hristos. Există indiferența rece a lui Pilat. Există privirea indignată a fariseilor, care nu pot permite cuiva Liber și Puternic să invadeze mica lor lume confortabilă, reglementată și ascultătoare. Există privirea plină de ură a saducheilor, care găsesc predicile despre o altă lume dezgustătoare și de neînțeles: Dumnezeul lor trebuie să-și distribuie

binecuvântările aici și acum, în această lume; el i-a răsplătit deja pe saduchei cu darul puterii și aceștia nu așteaptă alte daruri.

Există privirea mulțimii care cere minuni și răsturnări de situație politică și, neprimindu-le, devine „dezamăgită” și strigă: „Răstignește-te, răstignește-te!”. Există privirea acelor oameni despre care Hristos a spus: „Mă căutați pentru că… sunteți săturați” (Ioan 6:26) – privirea oamenilor despre care Sfântul Dimitrie al Rostovului avea să spună mai târziu: „Nu L-am căutat pe Isus pentru Isus, ci pentru o bucată de pâine” [443] . Ei vin la biserică doar pentru a-și rezolva problema de zi cu zi: să aprindă o lumânare înainte de o operație, înainte de un examen… [444] Acești oameni au nevoie de o minune. Nu sunt interesați de sursa din care va veni. Nu le pasă la ce biserică să meargă sau cărui dumnezeu să-i aprindă o lumânare… Pentru ei, Hristos este Kașpirovsky al primului secol.

Însă un creștin este, în primul rând, cineva care privește la Hristos prin ochii Apostolilor. De ce este acest lucru atât de important? Pentru că lucrul principal nu se revelează unei priviri indiferente, nu uneia care consumă, nu uneia care urăște, ci uneia care iubește. Apostolii L-au iubit pe Hristos și de aceea mărturia lor de iubire este atât de importantă pentru noi.

Mai mult, apostolii s-au lăsat uciși pentru că vorbeau despre Hristos. Blaise Pascal, remarcabilul matematician și gânditor francez al secolului al XVII-lea, creatorul primului computer, a spus odată: „Eu cred doar în acei martori care au permis să li se taie gâtul” [445] . Apostolii se numără printre acești martori. Permiteți-mi să vă reamintesc că cuvântul grecesc „martor” (m!arturoz) este tradus în rusă prin martir... Iar apostolii au urmat calea martiriului.

În limba noastră există expresii „adevărul real”, „adevărul din culise”... Ele ne-au venit din vremurile când martorii erau audiați în instanță înainte ca mărturia lor să fie crezută. Spui că l-ai văzut pe acuzat comitând o crimă? Dar poate ai un motiv egoist, poate doar calomnii? Ești gata să-ți confirme cuvintele, de care depinde viața altei persoane, cu propria ta durere? Iar martorul a fost supus torturii. Teama de această posibilă durere (adevărul real înseamnă adevărul spus sub „lungime”, sub bățul călăului) a redus drastic numărul iubitorilor de litigii... Iar Apostolii au confirmat cu propria lor durere și execuție că ceea ce au mărturisit era serios. Amatorii de astăzi ai versiunilor senzaționale ale vieții „Isus necunoscutului” primesc onorarii pentru speculațiile lor, iar Apostolii au fost loviți cu pietre...

În plus, viziunea apostolică este unică prin faptul că a lor este viziunea contemporanilor și a martorilor oculari. A fi creștin nu este același lucru cu a fi, de exemplu, kantian. Evident, a fi kantian nu înseamnă a-l privi pe Kant doar prin ochii celor mai apropiați discipoli ai săi. Un kantian este cineva care folosește

metodele și termenii gândirii filosofice propuși de Kant. Și este foarte posibil ca printre generațiile ulterioare de kantieni să fi existat oameni care au pătruns mai talentat, mai congenial, în stilul de gândire al învățătorului lor decât discipolii săi imediați, care nu posedau măsura potrivită de talent filosofic. Da, cei mai apropiați discipoli nu înseamnă întotdeauna cei mai talentați... Dar relația dintre Hristos și cei mai apropiați discipoli ai Săi este prea particulară. La urma urmei, Hristos Însuși - spre deosebire de Kant - nu a scris nimic. Și tot ce știm despre El - știm doar din poveștile celor mai apropiați discipoli ai Săi. Textele lor sunt singurele dovezi istorice despre Hristos. Prin urmare, toate celelalte încercări de a reconstrui „învățătura lui Hristos" sau „biografia" Sa sunt în afara istoriei ca știință. Astfel de încercări spun mai multe despre lumea interioară a unor astfel de „visători" decât despre Hristos Însuși.

Creștinismul nu este un fel de tablă a înmulțirii morale atemporale și eterne. Creștinismul este mesajul unui act unic al lui Dumnezeu, săvârșit o singură dată într-un anumit punct în spațiu și timp. A fost „sub Pontius Pilat". Noi nu eram acolo atunci. Cum putem ști ce s-a întâmplat atunci? - Doar acceptând mărturia martorilor oculari. Adică, a Apostolilor.

Așadar, un creștin este cel care privește la Hristos cu privirea iubitoare și devotată a apostolilor martori oculari, și nu cu ochii filosofilor, criticilor și oamenilor obișnuiți de mai târziu.

Conștientizarea acestei circumstanțe oferă un răspuns la acuzațiile de „conservatorism" și „dogmatism" care ne sunt adresate atât de des. Iar Biserica pur și simplu nu poate decât să fie conservatoare – căci se bazează pe un eveniment care s-a întâmplat în trecut: acum 2000 de ani. Nu poate decât să fie dogmatică, căci se bazează pe mărturia altor oameni – apostolii – și este important să nu le distorsioneze percepția despre Hristos…

Dar apoi apare a doua întrebare: cum se poate cunoaște punctul de vedere al Apostolilor, unde este exprimat acest punct de vedere? Cel mai scurt răspuns se găsește în textele Sfintelor Scripturi. Amintirile Apostolilor, experiența lor de întâlnire cu Hristos, experiența lor a misterului lui Hristos sunt adunate în cărțile Noului Testament.

ESTE TEXTUL NOULUI TESTAMENT DISTORAT?

Până în secolul al XIX-lea, acest răspuns părea de la sine înțeles. Dar până atunci, cercetătorii acumulaseră experiență în demascarea falsurilor (cărțile atribuite lui Hermes Trismegistus s-au dovedit a fi falsificate, așa-numita „Donație a lui Constantin", cu care papalitatea și-a apărat pretențiile la putere totală, s-a dovedit a fi falsificată...). Și când s-a pus întrebarea ce manuscrise antice ar

putea confirma textul Evangheliei bisericești, știința din prima jumătate a secolului al XIX-lea a putut oferi un răspuns destul de descurajant: avea la dispoziție texte nu mai devreme de secolul al VI-lea după nașterea lui Hristos. Până la începutul secolului al XX-lea, odată cu descoperirea Codex Sinaiticus, publicarea Codex Bezae, Codex Ephraim și Codex Vatican, granița istoriei textului Noului Testament accesibil cercetării s-a mutat în secolul al IV-lea.

Oameni departe de problemele științelor umaniste erau cuprinși de un entuziasm senzațional: „Uitați-vă câte secole despart aceste manuscrise de vremea apostolilor! Deci, poate că aceste cărți au fost scrise de apostoli? Poate că totul a fost inventat?!”

Ei bine, totul se știe prin comparație. Un cititor de ziar, după ce a auzit că cel mai vechi manuscris al Evangheliei datează fie din secolul al VI-lea, fie din secolul al IV-lea, alunecă rapid în îndoială. Pur și simplu nu știe că cărțile Noului Testament au avut o soartă remarcabilă de succes – dacă o comparăm cu soarta altor cărți produse în antichitate.

Există o particularitate în istoria acestor cărți care îi face pe alți istorici să-i invidieze pe teologi. La urma urmei, orice istoric își dorește să ia în mâini lucruri cât mai autentice, vechi și autentice posibil. Dar o persoană care îi studiază pe Platon sau Homer nu are o astfel de oportunitate, deoarece toate manuscrisele autorilor antici cu care lucrează cercetătorii moderni au fost de fapt scrise nu mai devreme de secolele IX-XI d.Hr. Cele mai vechi copii ale operelor de literatură antică sunt la multe secole distanță de vremea originalului: copiile lui Virgil au 400 de ani, Horațiu are 700 de ani, Platon are 1300 de ani, Sofocle are 1400 de ani, Eschil are 1500 de ani. Operele lui Euripide, care a trăit în secolul al V-lea î.Hr., ne sunt cunoscute datorită a patru manuscrise din secolele XII-XIII [446] , ceea ce înseamnă că în acest caz distanța depășește 1600 de ani. Analele lui Tacit sunt păstrate într-un singur manuscris (numit Medicean I), care datează din secolul al IX-lea și conține doar primele șase cărți, în timp ce următoarele zece sunt cunoscute doar dintr-un manuscris și mai târziu (Medicean II) din secolul al XI-lea [447] . Cea mai veche copie completă a Iliadei datează de la începutul secolului al X-lea; cea mai veche copie a Odiseei datează de la mijlocul aceluiași secol.

Iau la întâmplare din biblioteca mea mai multe ediții savante ale clasicilor antici și se dovedește că decalajul de secole care separă momentul scrierii de momentul creării copiilor disponibile este destul de familiar cercetătorilor: „Manuscrisele lui Aristofan care au supraviețuit până la noi sunt cel de la Ravenna (secolul al XI-lea) și cel venețian (secolul al XII-lea), la care se adaugă încă trei codice din secolul al XIV-lea.” [448] „Textul istoriei lui «Tucidide» a ajuns la noi în manuscrise din perioada bizantină (cel mai vechi manuscris florentin datează din

secolul al X-lea d.Hr., restul – din secolele XI-XII)” [449] . „Textul «Cyropaediei» a fost păstrat într-o serie de manuscrise medievale”, dintre care cel mai vechi se dovedește a fi Codex Escorialensis T III 14, datând din secolul al XII-lea [450] . Dar vorbim despre autori din secolul al V-lea î.Hr....

Faptul că o asemenea abundență de manuscrise ale autorilor antici a fost creată la cumpăna dintre primul și al doilea mileniu al erei creștine se explică prin faptul că a apărut un nou tip de scriere. A existat o tranziție generală de la manuscrisele unciale la o nouă scriere minusculă. Mai întâi au fost rescrise (transliterate) textele biblice, apoi cărțile teologice și liturgice, apoi textele de științe naturale [451] , filosofii și, în final, istoricii și poeții [452] .

Savanții trebuie să verifice edițiile moderne ale autorilor antici nu după manuscrise antice, ci după manuscrise medievale... Această circumstanță merită ținută minte înainte de a repeta orbește aberațiile propagandei școlii atee despre „Evul Mediu ignorant”, care se presupune că a distrus moștenirea strălucitoare a antichității. Dacă toate manuscrisele autorilor antici ne sunt cunoscute din copiile lor medievale, asta înseamnă că tocmai călugării medievali au copiat cărți antice și numai datorită muncii monahale a ajuns literatura antică la noi [453] .

Însă când vorbim despre cărțile Noului Testament, situația este cu totul alta. Peste 5.000 de manuscrise ale cărților Noului Testament ne-au parvenit din primul mileniu. Găsim colecții complete ale cărților Noului Testament în manuscrisele din secolul al IV-lea (codurile sinaitice și vaticane); manuscrisele unor cărți individuale datează din secolul al III-lea: Papirusul Oxyrhynchus, descoperit în 1902 de Arthur Hunt și datând de la începutul secolului al III-lea, conține un fragment din Evanghelia după Matei. Evanghelia după Ioan, scrisă mai târziu decât toate, ne-a ajuns într-un codex aproape complet, numit „Bodmer II” sau p66 (manuscrisul conține capitolele 1-14 în întregime și fragmente din capitolele 15-22) [454] . Acest manuscris a fost creat în jurul anului 200.

Unele fragmente au o soartă și mai interesantă. În 1920, în Egipt, Bernard Grenfell a găsit papirusul p52 în geanta de călătorie a unui soldat egiptean care murise în secolul al II-lea. Acesta conținea un fragment din Evanghelia după Ioan (conversația lui Hristos cu Pilat (Ioan 18:31-33 și 37-38). Acest papirus a fost apoi păstrat la Biblioteca Rylands din Manchester; a fost studiat și publicat în 1935 de S. Roberts. Pe baza particularităților scrisului de mână [455], toți cercetătorii, indiferent de afilierea lor religioasă, datează acest papirus în prima jumătate a secolului al II-lea (probabil înainte de 130) [456] .

Evanghelia după Ioan a fost scrisă după toate Evangheliile; Apostolul Ioan a fost un tânăr în timpul vieții pământești a Mântuitorului și a fost singurul dintre Apostoli care nu a fost ucis și a trăit până la adânci bătrâneți, murind în anul 117

d.Hr. Apostolul a scris Evanghelia la sfârșitul vieții sale, adică la cumpăna dintre secolele I și II. [457] Aceasta înseamnă că copia pe care o avem are doar două decenii de la momentul scrierii originalului.

Pentru istorici, aceasta este o dovadă uimitoare a autenticității textului. În epoca sovietică, ateii spuneau (iar conjecturile lor sunt acum îndrăgite de adepții lui Roerich să le reproducă): „Evangheliile nu pot fi de încredere, nu au fost scrise de apostoli, ci de autori necunoscuți de la sfârșitul secolului al II-lea sau chiar al III-lea.” Dar astăzi, arheologia vorbește despre manuscrise ale Noului Testament de la începutul secolului al II-lea. Mai mult, există papirusuri care fac obiectul dezbaterii.

În primul rând, acesta este papirusul p64 de la Magdalen College, Oxford (Magdalen Gr 17), care conține trei fragmente din capitolul 26 al Evangheliei după Matei. Scrierea de mână în care este scrisă este tipică anilor '60 ai secolului I [458] . Cu toate acestea, cercetătorii nu se grăbesc să tragă un verdict final, deoarece locul de producție al acestui papirus este necunoscut: o scriere de mână care a intrat în uz într-un oraș mare și a fost „la modă” în școlile și scriptoria acestuia timp de mai mulți ani, poate ajunge într-un sat îndepărtat mulți ani mai târziu și se poate păstra acolo într-o formă „conservată” pentru o perioadă și mai lungă de timp, pe parcursul întregii vieți a unui singur scrib local...

În plus, în 1955, manuscrisul 7Q5 a fost găsit la Qumran. Acesta a fost publicat în 1962, dar fără identificare. În 1972, Jose O'Callaghan a identificat fragmentul Q5 din Peștera 7 ca fiind Marcu 6:52-53. Întrucât manuscrisele de la Qumran nu depășesc perioada 69-70 a secolului I, iar paleografic manuscrisul indică anii '50, se pare că Evanghelia după Marcu exista deja atunci. De asemenea, în peșterile de la Qumran a fost găsit un fragment din manuscrisul 7Q4 cu un text identic cu 1 Timotei 3:16-4:3 [459] . Sunt propuse și următoarele identificări: 7Q6:1=Marcu 4:28; 7Q6:2=Faptele Apostolilor 27:38; 7Q7= Marcu 12:17; 7Q8=Iacov 1:23-24; 7Q9=Romani 5:11-12; 7Q10=2 Petru 1:15; 7Q15=Marcu 6:48 [460] . Totuși, merită să ne amintim că vorbim despre fragmente de text prea mici pentru a fi siguri că o astfel de secvență de litere nu putea fi găsită în alte texte religioase în limba greacă din secolul I.

Astfel, Evangheliile au fost într-adevăr compuse într-o epocă foarte străveche; ele ne transmit percepția apostolică despre Hristos, vocea comunității apostolice, vocea contemporanilor, vocea celor care au mărturisit despre Hristos și au fost gata să moară pentru mărturia lor. Este suficient să spunem că deja autorii creștini de la sfârșitul primului secol (Sfântul Barnaba, Sfântul Clement al Romei) au citat 14 din cele 27 de cărți ale Noului Testament, iar autorii a căror operă se încadrează în prima jumătate a secolului al II-lea (Sfântul Ignațiu al Antiohiei,

Policarp al Smirnei, Hermas) au folosit citate din 24 de cărți ale Noului Testament [461] .

Ca întotdeauna, Providența Divină ne lasă loc pentru libera alegere. Oricine decide să considere cărțile Noului Testament drept opera autentică a apostolilor nu va păcătui împotriva conștiinței sale științifice prin decizia sa. Însă argumentele științifice nu sunt suficiente pentru a forța pe cineva să creadă în originea apostolică a cărților Noului Testament. La urma urmei, nu avem la dispoziție mostre de scriere apostolică. Oricine dorește se poate îndoi. Dar, în orice caz, ar trebui să înceteze să-i acuze pe credincioși că sunt neștiințifici... [462]

Există însă un alt argument folosit adesea de oamenii anti-bisericești. Ei spun: da, aceste manuscrise antice există, dar voi, creștinii, spuneți că acestea sunt doar fragmente mici, iar apoi, pe baza acestor fragmente, Evangheliile au fost completate de dogmaticii bisericești. Știm că cenzorii medievali au eliminat unele lucruri din Evanghelii și au introdus altele în Evanghelii.

Și fiecare sectă, desigur, susține că tocmai dogmele sale au fost cele pe care bisericești le-au șters din listele antice de evanghelii...

Însă aceste ipoteze sunt foarte ușor de verificat. Există o trăsătură în viața creștinilor care îl încântă pe istoric și îl întristează pe creștin. Din păcate pentru creștin, ucenicii lui Hristos nu au putut menține unitatea între ei, iar lumea creștină a fost brăzdată de fisuri ale schismei. O serie de comunități creștine naționale deja în secolele al V-lea-al VI-lea s-au despărțit de Biserica Ortodoxă (mă refer în primul rând la armeni, cu doctrina lor monofizită, la copți, la Biserica Siriană). Dar din punctul de vedere al istoricilor, aceasta înseamnă că a apărut o oportunitate unică de a compara creștinismul greco-roman cu alte versiuni ale vieții creștine și de a păstra în unele dintre trăsăturile lor un mod de viață mai vechi, fără a experimenta impactul schimbărilor care au avut loc în Biserica Ortodoxă în secolele următoare.

Întrucât aceste comunități (așa-numitele Biserici pre-calcedoniene) au rupt toate relațiile cu Constantinopolul ortodox și, la acea vreme, cu Roma ortodoxă, aceasta înseamnă că, dacă în secolele următoare cenzorii din Grecia sau Italia ar fi luat sarcina de a edita Evanghelia, armenii, copții, etiopienii sau sirienii nu ar fi acceptat niciodată această editare. Mai mult, literatura lor bisericească națională ar fi fost imediat plină de atacuri furioase: „Uitați-vă la ce au ajuns acești greci și romani în erezia lor - cenzurează chiar și Evangheliile!” Dar nu există astfel de strigăte. Și Biblia noastră este una singură. Putem compara traducerile lor ale Scripturilor cu ale noastre. Și o astfel de comparație arată că Biblia este neschimbată. Nu există niciun fragment care să lipsească din latini,

dar să fie prezent în copți, nu există niciun text din sirieni care să lipsească din Biblia slavă (cu excepția faptului că atitudinea față de Apocalipsă diferă în diferite momente și între diferite popoare).

O comparație a mii de manuscrise și a zeci de traduceri antice ale cărților Noului Testament arată că nu existau fragmente care se aflau în Biblie în secolele II-IV, dar care în secolele X sau XV au fost aruncate de mâna cenzorului [463] .

Totuși, o comparație a manuscriselor ne permite să spunem că în Biblia noastră actuală există fragmente care lipsesc din cele mai vechi manuscrise.

Există trei astfel de fragmente.

Prima completare a manuscriselor vechi este uneori prezentată ca sfârșit al Evangheliei după Marcu: ***După ce a înviat Isus dis-de-dimineață, în prima zi a săptămânii, S-a arătat mai întâi Mariei Magdalena, din care scosese șapte demoni. Ea s-a dus și le-a spus celor ce erau cu El plângând și tânguindu-se. Dar când au auzit ei că El este viu și că L-a văzut, n-au crezut. După acestea, S-a arătat într-un alt chip la doi dintre ei pe drum, pe când intrau în sat. Și s-au întors și le-au spus celorlalți; dar nici ei nu i-au crezut. În cele din urmă, S-a arătat celor unsprezece în timp ce ședeau la cină și i-a mustrat pentru necredința și împietrirea inimii lor, pentru că nu i-au crezut pe cei ce-L văzuseră după ce a înviat. Și le-a zis: „Duceți-vă în toată lumea și propovăduiți Evanghelia la orice făptură. Cine crede și se va boteza va fi mântuit, dar cine nu crede va fi osândit.” Și aceste semne îi vor însoți pe cei ce cred: În Numele Meu vor scoate demoni; vor vorbi în limbi noi; vor ridica șerpi; Și chiar dacă beau vreo otravă de moarte, nu-i va vătăma; își vor pune mâinile peste bolnavi, și bolnavii se vor însănătoși. Și Domnul, după ce a vorbit cu ei, S-a suit la cer și a șezut la dreapta lui Dumnezeu. Și ei s-au dus și au propovăduit pretutindeni. Domnul lucra împreună cu ei și întărea Cuvântul prin semnele care-l însoțeau. Amin.*** (Marcu 16:9-20)

În cele mai vechi manuscrise care au ajuns până la noi (vorbim în principal despre Codurile Sinaiului și Vaticanului - manuscrise bogat decorate de la mijlocul secolului al IV-lea), acest text nu se găsește. În traducerile antice - aramaică, georgiană, etiopiană, versetul 8 din capitolul 16 pare a fi, de asemenea, ultimul. În alte manuscrise (de exemplu, L - Codicele Regal din secolul al VIII-lea), se citește un final diferit - „Dar ei i-au spus pe scurt lui Petru și celor ce erau cu el tot ce li s-a anunțat. Și după aceasta, Însuși Isus a trimis prin ei din Răsărit în Apus mesajul sacru și nemuritor al mântuirii veșnice. Amin.”

Finalul familiar al Evangheliei după Marcu este întâlnit pentru prima dată abia în manuscrisele din secolele VII-IX. Prin urmare, bibliștii occidentali susțin că

aceasta este o inserare ulterioară. Arhipreotul Alexander Men consideră că „cel mai probabil, textul original al epilogului s-a pierdut sau evanghelistul a murit înainte de a-l putea completa” [464] . Poziția ortodoxă este mai precaută. Suntem de acord că acest text nu se găsește într-adevăr într-o serie de manuscrise antice. Dar, pe de altă parte, vedem că acest text este citat deja în secolul al II-lea de Sfântul Irineu de Lyon (Sfântul Irineu de Lyon. Împotriva ereziilor 3.10.6), Taian, Martirul Iustin Filosoful (dar același text este necunoscut Fericitului Ieronim).

Dacă admitem că versetele disputate sunt o inserare ulterioară, atunci trebuie să considerăm cuvintele despre femeile mironosițe ca fiind concluzia Evangheliei după Marcu: ***Și n-au spus nimănui nimic, căci se temeau*** (Marcu 16:8). Totuși, conform observației corecte din punct de vedere psihologic a episcopului Natanael, „nu ne putem imagina o operă literară serioasă care s-ar încheia cu cuvintele: « ***l-a cuprins tremurul și groaza și n-au spus nimănui nimic, căci se temeau*** ». Sfântul Apostol Marcu nu putea spune doar că un înger a anunțat acest lucru la trei femei despre faptul central al întregii predici creștine, despre Învierea lui Hristos” [465] . Evanghelia – vestea bucuriei – nu se poate încheia cu cuvinte despre frică.

Și conform unei ipoteze interesante a biblistului rus prerevoluționar D. Bogdașevski, dezacordul dintre manuscrisele antice cu privire la finalul Evangheliei după Marcu este o dovadă a unei încercări nereușite de cenzură a Evangheliei. Absența unui final se datorează faptului că evanghelistul Marcu în acest pasaj este dificil de reconciliat cu alte relatări evanghelice despre Înviere - prin urmare, în secolul al IV-lea, episcopul curții Eusebiu de Cezareea a încercat să „armonizeze” aceste relatări și în acele 50 de codice care au fost realizate cu bani de la împăratul Constantin (inclusiv Sinaiul și Vaticanul), au făcut o tăietură. Dar această încercare de cenzură a fost totuși nereușită - textul a continuat să trăiască în forma sa originală [466] .

Al doilea fragment despre care se presupune că a fost inserat este un verset din Epistola Apostolului Ioan, care nu se găsește în manuscrisele antice. ***Căci trei sunt care mărturisesc în cer: Tatăl, Cuvântul și Duhul Sfânt, și aceștia trei sunt una. Și trei sunt care mărturisesc pe pământ: Duhul, apa și sângele, și aceștia trei sunt de acord*** (1 Ioan 5:7-8). Acest text nu se găsește în manuscrisele anterioare secolului al XVI-lea. Cu toate acestea, Sfântul Ciprian al Cartaginei îl citează încă din secolul al III-lea [467] . Prin urmare, din nou, nu se poate spune cu certitudine că avem în fața noastră o inserare ulterioară...

Și, în final, o posibilă inserare în Evanghelie este un fragment din Evanghelia după Ioan (Ioan 7:53-8:11). Acesta este un episod cu o femeie acuzată de

adulter. Amintiți-vă – când Hristos spune: „ ***Cine dintre voi este fără păcat, să arunce întâi cu piatra în ea”*** (Ioan 8:7).

Acest fragment de text nu se găsește în manuscrise sau în citate din Părinți înainte de mijlocul secolului al V-lea. Este caracteristic faptul că în acele manuscrise evanghelice medievale ulterioare unde apare această intrigă, ea nu își găsește locul permanent pentru mult timp: uneori este plasată chiar la sfârșitul Evangheliei după Ioan, alteori este legată de Evanghelia după Luca (după capitolul 21) [468] .

Deosebit de semnificativă este tăcerea acelor scriitori bisericești care au compus comentarii complete asupra întregului text al Evangheliei după Ioan, verset cu verset.

În secolul al III-lea, Origen a demonstrat necunoașterea sa cu această poveste („Comentariul său la Evanghelia după Ioan” a pus bazele comentariilor bisericești asupra acestei Evanghelii).

Sfântul Efrem Sirul, care la mijlocul secolului al IV-lea ne-a lăsat comentarii la toate cele patru Evanghelii, nu menționează acest fragment.

Sfântul Ioan Gură de Aur, la sfârșitul secolului al IV-lea, a comentat fiecare cuvânt din Evanghelia după Ioan, dar despre acest fragment nu a spus nimic.

La începutul secolului al V-lea, acest text rămâne necunoscut Sfântului Chiril al Alexandriei („Comentariul său la Evanghelia după Ioan” începe, de asemenea, capitolul 8 doar cu versetul 12 [469]).

Nici Fericitul Teofilact al Bulgariei, care a compilat o interpretare a cărților Noului Testament în secolul al XI-lea, nu a abordat această poveste evanghelică. Editorii ruși ai operelor sale au fost nevoiți să spună: „În ediția operei Fericitului Teofilact, capitolul 7 se termină cu versetul 51; apoi capitolul 8 începe cu versetul 52 al capitolului 7 și versetul 12 al capitolului 8. Astfel, povestea femeii prinse în adulter nu este inclusă. În traducerea slavă, prin urmare, se face o notă: «Nu este scrisă nicio interpretare pentru această Evanghelie» [470] . De altfel, această poveste lipsește și din „Evanghelia de la Ostromir” slavă (secolul al XI-lea).

În secolul al V-lea, Fericitul Augustin a scris o predică specială, „Despre soția adulteră”, în care propune „aruncarea ca la gunoi” a acestor versete, despre care se presupune că ar fi inserate în Evanghelie pentru ca desfrânații să-și poată justifica mai ușor păcatele.

După cum putem vedea, chiar și în secolul al V-lea au existat predicatori care au negat autenticitatea acestui text.

Cu toate acestea, Biserica primește cu dragoste această poveste „despre soția adulteră” și o include în Sfintele Scripturi. De ce? Întreabă-ți conștiința: acest episod denaturează învățătura lui Hristos sau, dimpotrivă, ne permite să înțelegem mai bine esența slujirii și învățăturii lui Hristos? Nu este oare clar că nu a „stricat” Evanghelia, ci a ajutat la dezvăluirea imaginii evanghelice a lui Hristos?

Și Biserica a extras această poveste din cercul tradițiilor orale care se aflau la granița dintre canon și apocrife. Primul istoric bisericesc, Eusebiu de Cezareea, a întâlnit această poveste în operele lui Papias din Hierapolis (mijlocul secolului al II-lea) la începutul secolului al IV-lea: „El folosește Prima Epistolă a lui Ioan, la fel ca și Petru, și povestește despre o femeie care a fost acuzată de multe păcate înaintea Domnului. Această poveste se află în «Evanghelia Evreilor» (Istoria Bisericii 3:29,17).

Conversațiile despre cenzurarea și ștergerea a ceva din Scriptură de către Biserică dispar atunci când ne îndreptăm atenția către istoria textului Noului Testament.

Doar într-un singur caz putem presupune o încercare de editare semnificativă a textului. Conform lui Marcu 1:40-44, „A venit la El un lepros, L-a rugat, a îngenuncheat înaintea Lui și I-a zis: «Dacă voiești, poți să mă cureți!» Isus, mișcat de milă de el, Și-a întins mâna, l-a atins și i-a zis: «Da, voiesc; fii curățit!» Și, privindu-l aspru, l-a trimis îndată afară și i-a zis: «Vei avea grijă să nu spui nimănui nimic; ci du-te, arată-te preotului și adu pentru curățirea ta ce a poruncit Moise, ca o mărturie pentru ei.”

Problema este că, spre deosebire de manuscrisele din secolul al IV-lea (codicele Sinai și Vatican), codexul Beza (secolul al V-lea), manuscrisele latine vechi ff2 (secolul al V-lea) și r1 (secolul al VII-lea), în loc de „a fi mișcat de compasiune”, sugerează „a fi mânios”. Poate că această corecție a avut scopul de a împăca sentimentele lui Hristos din momentul vindecării cu mânia pe care a arătat-o mai târziu („embrimhsamenos – „s-a mâniat”; în traducerea rusă, este inexactă – „privind sever”) [471] . „Mânia lui Hristos se explică prin faptul că leprosul, prin apropierea sa de Hristos, care era înconjurat de oameni, a încălcat legea lui Moise, care interzicea leproșilor să intre în tabăra lui Israel” [472] .

Și totuși, tradiția bisericească a păstrat interpretarea anterioară – „a avea milă”.

Există o modalitate foarte simplă de a te asigura că Biserica nu a șters nimic din Evanghelie. Cine dintre toți creștinii a fost mai înclinat spre cenzură? - Catolicii. Și dacă catolicii ar decide să curețe Evanghelia, ce loc din Evanghelie ar elimina primul? Probabil locul în care Hristos îi spune Apostolului Petru, care în mod nepotrivit i-a sugerat să nu meargă la Cruce, să ocolească răstignirea, să nu meargă la Ierusalim: ***Înapoi de mine, Satano!*** (Matei 16:23). La urma urmei, pentru catolici, credința lor în autoritatea papală și infailibilitatea acesteia se bazează tocmai pe faptul că papii moștenesc infailibilitatea Apostolului Petru. Și aici Hristos Însuși nu-i spune pur și simplu lui Petru că s-a înșelat, ci spune extrem de tăios: Satana vorbește prin tine acum...

Întrucât nici măcar acest text nu este decupat, ci este citit în toate manuscrisele, chiar și în cele latine, nu există niciun motiv să credem că Biserica a renunțat la ceva. Există multe locuri în Evangheliile noastre care înțeapă conștiința creștinilor. Cine dintre noi respectă porunca lui Hristos: ***Să nu luați cu voi... două haine*** (Matei 10:9-10)? Câte dispute apar în jurul aparentei discrepanțe dintre eticheta bisericească și chemarea Mântuitorului: ***Și să nu numiți pe nimeni „tatăl vostru" pe pământ*** (Matei 23:9). Cât de dificil de interpretat teologic este strigătul lui Hristos de pe Golgota: ***Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu! pentru ce M-ați părăsit?*** (Matei 27:46)! Aceste locuri „incomode" (și, în același timp, acele cuvinte ale lui Hristos în care El denunță fariseismul) ar fi putut fi eliminate cu ajutorul foarfecelor... Dar Biserica nu a făcut acest lucru. Evanghelia a rămas necenzurată.

Pentru a aprecia pe deplin această împrejurare, trebuie să comparăm soarta Evangheliilor cu soarta Coranului. Cele mai vechi manuscrise ale Coranului care au supraviețuit (Codexul Samarkand păstrat la Tașkent și codexul Muzeului Topkapi din Istanbul) nu pot fi datate într-o perioadă anterioară sfârșitului secolului al VIII-lea și sunt la aproximativ 150 de ani distanță de data morții lui Mahomed. După cum putem vedea, decalajul de timp este comparabil cu o distanță similară din istoria textelor Noului Testament. Dar istoria musulmană cunoaște un eveniment important care a avut loc chiar în acest interval dintre timpul vieții lui Mahomed și momentul creării manuscriselor coranice care au ajuns până la noi. Creatorul Islamului însuși nu a scris revelațiile pe care le-a primit și nici nu le-a adunat. Colecția de note și memorii împrăștiate a început după moartea sa, iar aproximativ 20 de ani mai târziu, una dintre aceste colecții, compilată de tânărul Zaid, a fost proclamată singura adevărată de către califul Uthman. Toate celelalte înregistrări (inclusiv cele păstrate de văduvele profetului) au fost declarate false și arse [473] .

Istoria creștină nu cunoaște nimic de genul acesta. Textele despre care se știa că provin din cercul apropiat al lui Hristos nu au fost supuse editării, cenzurii și, mai ales, nu au fost arse.

CARE ESTE PRINCIPALUL IDEAL DIN EVANGHELIE?

Așadar, a fi creștin înseamnă a-L privi pe Hristos prin ochii Apostolilor, iar viziunea Apostolilor asupra lui Hristos este exprimată în cărțile Noului Testament. Prin urmare, un creștin este cel care privește pe Hristos prin ochii Evangheliștilor și Apostolilor, și nu prin ochii Apocrifelor, nu prin ochii Talmudului, nu prin ochii Coranului, nu prin ochii lui Lev Tolstoi.

Așadar, ce au remarcat Apostolii ca fiind principalul lucru la Hristos, la faptele Sale, la predica Sa? „Care este principalul lucru în el" – aceasta este întrebarea pe care ne-o punem atunci când întâlnim orice persoană. A înțelege o persoană înseamnă a înțelege principalul lucru din ea. Luăm un volum de Pușkin și ne întrebăm: despre ce a trăit și a scris această persoană? Răspunsul nu este greu de obținut. Trebuie doar să aranjați paginile cu poeziile lui Pușkin în mai multe dosare: „Versuri de dragoste", „Poezii despre prietenie", „Schițe de peisaj", „Versuri iubitoare de libertate", „Temă autocratică", „Atacuri antibisericești", „Temă a pocăinței și a rugăciunii"... Și apoi să comparați volumul acestor dosare. Dosarul care se dovedește a fi cel mai mare și, în plus, va include lucrări nu numai dintr-o perioadă a vieții lui Pușkin, ci din toate etapele vieții sale – acest dosar va determina tema principală. În cazul lui Pușkin, acestea vor fi, fără îndoială, versuri de dragoste...

Acum să încercăm să scriem toate cuvintele lui Hristos din Evanghelii și să le distribuim pe teme: „Despre iubire", „Despre toleranță", „Despre pocăință", „Despre Împărăția lui Dumnezeu", „Despre Judecată", „Despre fariseism"... Și care se va dovedi a fi subiectul principal? Spre marea dezamăgire a oamenilor neobisericii, subiectul principal al predicii lui Hristos nu va fi chemarea la iubire și iertare. În predicile și parabolele lui Hristos însuși – spre groaza moraliștilor moderni – cuvântul „conștiință" nu este folosit niciodată [474] , ci predica lui Hristos este despre Sine Însuși.

Cercetați Scripturile… ele sunt cele care mărturisesc despre Mine (Ioan 5:39), ***Eu sunt pâinea vieții*** (Ioan 6:35), ***Eu sunt lumina lumii*** (Ioan 8:12), ***Credeți în Dumnezeu și credeți și în Mine*** (Ioan 14:1), ***Eu sunt calea, adevărul și viața*** (Ioan 14:6). ***Nimeni nu vine la Tatăl decât prin Mine*** (Ioan 14:6).

Ce pasaj din scriptura antică alege Isus pentru predica sa din sinagogă? – Nu chemări profetice la iubire și puritate. ***Duhul Domnului Dumnezeu este peste Mine, pentru că Domnul M-a uns să vestesc vestea bună săracilor*** (Isaia 61:1-2; Luca 4:18).

Iată cel mai disputat pasaj din Evanghelie: ***Cine iubește pe tată sau pe mamă mai mult decât pe Mine nu este vrednic de Mine; și cine iubește pe fiu sau pe fiică mai mult decât pe Mine nu este vrednic de Mine; și cine nu-și ia crucea și nu vine după Mine nu este vrednic de Mine*** (Matei 10:37-38) [475] . Nu se spune aici – „Din pricina adevărului" sau „Din pricina veșniciei" sau „Din pricina Căii". „Din pricina Mine".

Chiar și la Judecata de Apoi, împărțirea se face după atitudinea oamenilor față de Hristos și nu pur și simplu după gradul de respectare a Legii. „Ce Mi-ați făcut...?" Iar Judecătorul este Hristos. Împărțirea se face după atitudinea Lui. El nu spune: „Ați fost milostivi și de aceea binecuvântați", ci: ***Am fost flămând și Mi-ați dat să mănânc*** (cf. Matei 25:35).

Pentru îndreptățire la Judecată, va fi necesar, în special, nu doar un apel intern, ci și unul extern, public, către Isus. Fără vizibilitatea acestei legături cu Isus, mântuirea este imposibilă: „ ***Oricine Mă va mărturisi înaintea oamenilor, îl voi mărturisi și Eu înaintea Tatălui Meu care este în ceruri; dar oricine se va lepăda de Mine înaintea oamenilor, îl voi lepăda și Eu înaintea Tatălui Meu care este în ceruri"*** (Matei 10:32-33).

A-L mărturisi pe Hristos înaintea oamenilor poate fi periculos. Iar pericolul nu va fi propovăduirea iubirii sau a pocăinței, ci predicarea despre Hristos Însuși. ***Fericiți veți fi voi când vă vor ocărî oamenii, vă vor prigoni și vor zice tot felul de lucruri rele împotriva voastră, mințind, din pricina Mea*** (Matei 5:11). ***Și vă vor duce înaintea dregătorilor și a împăraților din pricina Mea*** (Matei 10:18). ***Și veți fi urâți de toți oamenii din pricina Numelui Meu; dar cine va răbda până la sfârșit, acela va fi mântuit*** (Matei 10:22).

Și invers: ***Oricine primește un astfel de copil în Numele Meu, Mă primește pe Mine*** (Matei 18:5). Nu se spune aici: „În numele Tatălui" sau „Pentru Dumnezeu". În același fel, Hristos promite prezența și ajutorul Său celor care se vor aduna nu în numele „Celui Necunoscut", ci în numele Lui: ***Unde sunt doi sau trei adunați în Numele Meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor*** (Matei 18:20).

Mai mult, Mântuitorul arată clar că tocmai aceasta este noutatea vieții religioase pe care a adus-o: ***„Până acum n-ați cerut nimic în Numele Meu; cereți și vi se va da, pentru ca bucuria voastră să fie deplină"*** (Ioan 16:24).

Și în penultima frază a Bibliei există o chemare: „ ***Totuși, vino, Doamne Isuse!"*** (Apocalipsa 22:20). Nu „vino, Adevărul" și nu „umbrește-ne, Duhul!", ci – ***Vino, Doamne Isuse*** .

Hristos nu îi întreabă pe ucenici despre părerile oamenilor despre predicile Sale, ci despre ***cine spun oamenii că sunt Eu*** (Matei 16:13). Fondatorii altor religii nu au acționat ca obiect al credinței, ci ca mediatori ai acesteia. Nu personalitatea lui Buddha, Mahomed sau Moise a fost conținutul real al noii credințe, ci învățătura lor. În fiecare caz, a fost posibil să se separe învățătura lor de ei înșiși. Dar: ***Fericit este cel ce nu se poticnește în Mine*** (Matei 11:6).

Aceasta este ***marea taină a evlaviei: Dumnezeu S-a arătat în trup*** (1 Timotei 3:16). Apostolii înșiși numesc aceasta principala taină a creștinismului. Taina dumnezeiești-umanități a lui Hristos, Care „a reprodus omul în Sine” (Sfântul Irineu de Lyon. Împotriva ereziilor. 5:14,2).

Pentru a clarifica acest nucleu al predicii apostolice, să facem o scurtă incursiune în istoria religiilor.

DUREREA TUTUROR RELIGIILOR

Există o trăsătură care unește cele mai diverse religii (există foarte puține astfel de trăsături – religiile diferă prin mult mai multe). Această trăsătură comună este că aproape toate religiile sunt convinse de durerozitatea condiției umane actuale. Există un neadevăr profund în modul nostru de viață. Nu este vorba de faptul că păcătuim într-un fel sau altul. Tocmai în modul de a fi al omului și al umanității există neadevăr.

În primul rând, se manifestă prin faptul că suntem cufundați într-o lume a erorilor și iluziilor. Lucrul principal ne este invizibil, iar neimportantul, cu detalii intruzive, ne înconjoară sentimentele și ne înecă și ne zdrobește în sine... Budismul și hinduismul vorbesc despre maya și samsara; Platon - despre „peșteră”; Biblia - despre o lume cucerită prin „decădere”...

În al doilea rând, cea mai profundă neadevăr este că suntem cufundați într-o lume a nelibertății, într-o lume a cauzei, într-o lume a suferinței. Aceasta este o lume a nelibertății radicale și universale – o lume a suferinței (dukkha) și a determinismului (karma). În această lume, inferiorul (corpul) domnește asupra superiorului (sufletul). Și cum domnește: „Căci nu fac binele pe care îl voiesc, ci răul pe care nu-l voiesc, acela fac” (Romani 7:19)!

În al treilea rând, neadevărul fundamental este că suntem muritori. „De ce murim? Nu ar trebui să existe moarte!” – aceasta este principala durere a tuturor religiilor. Omul a căzut din ființă, din lumea veșnică în care „nu este umbră de schimbare” și a căzut în lumea ființei. Aici se întâmplă totul, dar nimic nu este. Aceasta este lumea originii și a plecării, a creației și a descreșterii. Apostolul Pavel numește moartea „ultimul vrăjmaș” (vezi: 1 Corinteni 15:26). De aici și

rugăciunea sa: ***Cine mă va izbăvi de acest trup al morții?*** ([Romani 7:24]; Sfântul Grigorie Palama înțelege aceste cuvinte ca o rugăciune pentru eliberarea de moartea acestui trup [476]). Este clar că lupta împotriva morții nu ar trebui să fie o luptă împotriva consecințelor ei [477] , ci o luptă împotriva cauzelor ei... Cauza morții este că omul se naște într-o lume în care moartea are propriile drepturi. Nu vrei să mori? - Ei bine, demonstrează că legitimitatea morții nu se extinde și la tine, că ai extrateritorialitate în fața hărțuirii ei. Arată în tine energiile unei alte Ființe.

Aceste trei dureri: durerea orbirii, durerea lipsei de libertate și durerea morții – rezumate, dau naștere la întrebarea fundamentală: „Ce este omul?”. Principala durere a tuturor religiilor este – de ce nu suntem zei? De ce este omul atât de diferit de cei pe care îi vede în ceruri și, în același timp, atât de asemănător, înrudit cu aceștia? Ideea religioasă fundamentală este ideea ierarhiei ființei. Omul se află la marginea lumilor:

> Sunt o parte din întregul univers,
> sunt plasat, mi se pare, în venerabilul
> Mijloc al naturii,
> Unde ai sfârșit creaturile trupești,
> Unde ai început spiritele cerești
> Și ai legat lanțul ființelor toate prin mine.
> Sunt legătura lumilor existente pretutindeni,
> sunt gradul extrem al materiei;
> sunt centrul celor vii,
> trăsătura inițială a zeității;
> mă descompun în țărână cu corpul meu,
> comand tunetele cu mintea mea.

Religiile lumii privesc omul cu uimire: de unde a venit acest centaur, care a unit spiritul și carnea? De ce există un principiu divin în om și, de asemenea, într-un animal? [478] De unde a venit motivul formulei Marinei Țvetaeva: „Omul este acest spirit vizibil, zeul suferind”? De unde provine conștiința de sine a lui Gavriil Derjavin:

Ce înseamnă această complexitate și dualitate a omului? Este un semn al morbidității și degradării sale sau un simbol al speranței pentru o ascensiune viitoare și deschisă, accesibilă? În unele religii, această complexitate a amestecului uman trebuie eliminată – prin singularizarea unei anumite părți aristocratice din om și aruncarea tuturor celorlalte în lumea decăderii finale. Pentru creștinism, însă, tocmai complexitatea umană este demnă de admirația și perpetuarea lui Derjavin...

Omenirea nu a dus lipsă de mituri care oferă propriile explicații pentru dualitatea omului [479] .

Mitul babilonian, de exemplu, explică acest lucru astfel: Într-o zi, mama tuturor zeilor, zeița Tiamat, a decis să-și ucidă toți copiii (precum grecul Cronos, care și-a devorat copiii). Dar copiii au aflat de planul zeiței primordiale, s-au răzvrătit și au ucis-o pe Tiamat. Dar Tiamat avea un iubit, un zeu pe nume Kingu, și el a fost singurul care a apărat-o pe Tiamat. Când Tiamat a fost ucisă de ceilalți zei, l-au prins pe Kingu, l-au ucis și pe el, l-au zdrobit într-un mojar și apoi, când au început să creeze oameni, au adăugat sângele lui Kingu în lutul din care i-au modelat pe oameni. Astfel s-a dovedit că sângele unui zeu curge prin corpul de lut al unei persoane. „Să fie doborât unul dintre zei, să fie purificați zeii prin scufundarea în sângele său. Din carnea sa, din sângele său, să amestece Nintu lutul! Cu adevărat, divinul și umanul se vor uni, amestecându-se în lutul!" (Povestea lui Atrahasis, 208-213) [480] . Este demn de remarcat faptul că mitologia babiloniană a oferit o construcție foarte complexă. La urma urmei, Kingu, pe de o parte, este un zeu, dar, pe de altă parte, este dușmanul tuturor zeilor, adică, mai degrabă, Satan [481] . Și, prin urmare, nu este complet clar - principiul Divin sau Satanic îl animă pe om... „Regele zeilor Narru, care a creat oamenii, marele Zulummar, care le-a obținut lutul, regina care i-a modelat, stăpâna Mama, a dat omenirii o grai strâmb, a înzestrat-o pentru totdeauna cu nedreptate și minciuni" [482] .

Un mit similar exista și în Grecia. Aici se nasc oamenii ca urmare a morții zeilor care au luptat împotriva lui Dumnezeu. Oamenii au apărut ca urmare a unei încercări nereușite a Titanilor, copiii zeului primordial Uranus, de a-i răsturna pe olimpienii mai tineri, dar mai de succes: „Se spune că Giganții au început să lupte pentru Împărăția Cerurilor; au îngrămădit munți cu trepte către stelele înalte. Apoi, Tatăl atotputernic a zdrobit Olimpul, a trimis fulgere, a aruncat Pelionul din Ossa, l-a îngrămădit pe el. Trupurile giganților zăceau zdrobite de greutatea pământului - aici, conform legendei, copiii au fost hrăniți cu sânge din abundență, pământul s-a umed și a reînviat sângele fierbinte și i-a dat forma de oameni (Ovidiu, Metamorfoze 1,152-159). Din aceasta este clar de ce Zeus se gândea să distrugă și oamenii (Platon, Ospăț 190c).

Există, totuși, un mit mai optimist despre antropogeneza din Grecia. Titanii luptători cu zeii au văzut în fratele lor mai mic, Dionysos, o amenințare la adresa succesiunii lui Zeus și au decis să-l atragă pe pruncul Dionysos în lumea lor. Dar Dionysos trăia în lumea zeilor - sus, iar Titanii - jos, în acele locuri unde nu era obișnuit ca olimpienii să meargă. Apoi Titanii au creat zornăitoare pentru a atrage atenția micuțului Dionysos-Zagreus și o oglindă de cupru pentru a-l induce în eroare. Când Dionysos, care s-a uitat afară la zgomot, s-a uitat în această oglindă, s-a văzut pe sine în ea și a decis că acolo, jos, se afla și lumea zeilor și

a coborât. Când, fermecat de reflexia oglinzii, Dionysos a părăsit locul sigur, Titanii l-au atacat, l-au sfâșiat în bucăți, l-au fiert, l-au prăjit și l-au mâncat. Criminalii au fost imediat incinerați de fulgerul lui Zeus; Din fumul care s-a ridicat din rămășițele lor a apărut rasa umană, care a moștenit astfel tendințele malefice ale Titanilor, dar care în același timp a păstrat o mică parte din sufletul divin. Acest suflet, fiind substanța zeului Dionysos, acționează încă în oameni ca sinele lor interior (cf. Pausanias, Descrierea Eladei, 8.37.5)... Și întrucât „oamenii sunt descendenți din Titanii care l-au înghițit pe Dionysos, natura noastră spirituală constă din două elemente - titanicul și dionisicul. Primul ne atrage spre corporal, spre pământesc. Al doilea - spre sublim” [483] . „Dionysos este sfâșiat în noi, avându-l în noi înșine, devenim Titani; când știm acest lucru, devenim dionisiac prin simplă inițiere” (Olympiodorus, Despre Fedru 87.1). „Suntem parte din Dionysos, deoarece suntem alcătuiți din funinginea Titanilor care i-au gustat carnea” (Olympiodorus, Către Fedru 61c).

Astfel, omul este o parte a lui Dumnezeu care și-a pierdut legătura de rudenie cu El, iar această rudenie trebuie restaurată. Așa se formulează principala problemă a religiei [484] : căutarea a ceea ce a fost odată al nostru – „Alegerea (eligentes) sau, mai bine (din moment ce L-am pierdut), realegerea (religentes) a Lui... (Augustin. Despre Cetatea lui Dumnezeu 10.3).

DUMNEZEU ÎN CĂUTAREA OMULUI

Acum să încercăm să traducem această problemă din limbajul religiei în limbajul gândirii inginerești, în limbajul rezistenței materialelor. Să ne imaginăm două structuri, una din aluminiu, iar cealaltă din fontă. Și acum trebuie să aruncăm o grindă între ele. Se pune întrebarea: din ce material ar trebui să facem această grindă de legătură dacă vrem ca conexiunea să fie puternică și durabilă? Dacă facem această grindă din fontă, atunci acolo unde sudăm această grindă de fontă, conexiunea va fi puternică. Dar, deoarece fonta și aluminiul au proprietăți complet diferite (coeficienți de compresie, elasticitate, conductivitate termică, conductivitate electrică etc., etc.), atunci în locul unde sudăm buiandrugul din fontă de partea de aluminiu (dacă, desigur, reușim să facem acest lucru), mai devreme sau mai târziu vor apărea deformări, coroziune și alte probleme, iar în cele din urmă întreaga structură se va prăbuși în acest loc. Și dacă facem o grindă din aluminiu, aceasta va fi sudată bine cu partea de aluminiu a compoziției, dar acolo unde va fi atașată de fontă, vor exista din nou probleme. Ce este de făcut? Soluția ideală ar fi să găsim un material care să aibă toate proprietățile fontei și toate proprietățile aluminiului. Și apoi să se îmbine la fel de bine atât cu componentele din fontă, cât și cu cele din aluminiu...

În tehnologia modernă, din câte știu eu, acest lucru este imposibil. Dar în religie această întrebare a fost rezolvată. „Căci acest Dumnezeu este Dumnezeul

nostru în veci de veci: El va fi călăuza noastră până la moarte", spune traducerea sinodală a Psaltirii (Psalmul 47:15), iar ebraiștii (savanți specialiști în domeniul limbii și culturii ebraice antice) cred că este posibil să se redea astfel: „Căci Dumnezeu, care va rămâne în veci, este călăuza noastră împotriva Morții" [485] . Acesta este scopul campaniei lui Dumnezeu în lume. Pentru a-l uni pe Dumnezeu și omul pentru totdeauna și inseparabil, Dumnezeu-omul intră în lume. El, care este Dumnezeu în toate și om în toate. Taina lui Hristos a fost explicată de Sfântul Ioan Gură de Aur: „Fără a înceta să fie ceea ce era, a devenit ceea ce nu era" [486] , adică, fără a înceta să fie Dumnezeu, Dumnezeu devine și om, „asumându-și umanitatea și nepierzând Dumnezeirea" (Augustin. Cetatea lui Dumnezeu. 11:2).

Aici se află linia decisivă dintre ocultism și creștinism.

Pentru teosofi și alte secte oculte, Hristos este un om care a urmat calea autoperfecționării spirituale și a atins în final starea Divină. Omul și Dumnezeu sunt uniți ca urmare a eforturilor omului.

Cristologia Bisericii este construită de sus în jos: nu Isus se înalță la Cer, ci Cerul se apleacă spre pământ. Calea lui Hristos este kenotică; este calea smereniei de sine. El este Dumnezeu chiar înainte de Buna Vestire, înainte de a intra în pântecele Mariei, înainte de Întruparea Sa. Și El este cufundat din ce în ce mai mult în adâncurile lumii decăzute, absorbind din ce în ce mai mult în Sine condițiile existenței umane în căderea ei necreată de El. Buna Vestire-Crăciun-tăierea împrejur-botezul prin mâna lui Ioan-deșertul-durerea din Ghetsimani-Crucea-coborârea în iad... „Însăși slăbiciunea Lui depindea de puterea Lui" (Augustin. Cetatea lui Dumnezeu. 14:9) și de aceea El „nu a triumfat mai puțin prin faptul că nu a făcut ceea ce ar fi putut face" [487] .

Dumnezeu absoarbe umanitatea în Sine, și nu omul se extinde pentru a-L cuprinde pe Dumnezeu. „Cuvântul S-a făcut trup" (Ioan 1:14), și nu trupul a evoluat în Cuvânt. De aici și avertismentul aspru al Sfântului Chiril al Alexandriei: „Nimeni să nu-L închipuie pe Hristos ca pe un om purtător de Dumnezeu" [488] . „O, minune tainică! Domnul a căzut, iar omul s-a ridicat" (Clement al Alexandriei. Îndemn către neamuri. 111:3).

Acum devine mai clar de ce Hristos atrage atât de insistent atenția oamenilor asupra misterului Ființei Sale. Să ne imaginăm că un pod peste o prăpastie sau un râu a fost deja construit. A fost construit, vopsit, testat, toată documentația necesară a fost finalizată... Să ne imaginăm chiar și incredibilul - că constructorii au luat chiar și gunoiul după ei... Ce mai rămâne de făcut la final? Trebuie să schimbăm indicatoarele rutiere de pe drumurile din jur: „Podul vechi este închis. Drumul spre podul nou este aici!" Hristos Însuși este acest Pod („Eu sunt calea"

[Ioan 14:6]) de la pământ la Cer. Principalul lucru în Hristos este *că* El există. Dar acest mister al plinătății lui Hristos (căci această plinătate absoarbe atât Divinul, cât și umanul) trebuie arătat oamenilor ca sursă a mântuirii lor. De aceea, Hristos cheamă la Sine, la unirea cu Sine.

De ce a fost necesar acest lucru? Motivul este că oamenii, căzând în păcat și moarte, L-au pierdut pe Dumnezeu. Dumnezeu – și nu un Înger. Dumnezeu – și nu cunoașterea despre Dumnezeu. Și Dumnezeu este Eternitatea, este Viața. Și dacă Îl pierdem pe Dumnezeu, pierdem Viața, începem să murim. Și atunci Dumnezeu vine să ne întâmpine, Dumnezeu iese să ne caute.

Să ne amintim începutul poveștii biblice: când Adam a căzut, s-a ascuns de Dumnezeu sub copaci... Să nu-l judecăm pe strămoșul nostru. Acest comportament este tipic fiecăruia dintre noi. Fiecare dintre noi încearcă să îngrădească astfel de minute din viața noastră, în care Dumnezeu nu ar privi. Aceasta a dat naștere proverbului rusesc „scoateți chiar și sfinții afară". Când petrecerea din colibă a ajuns la un anumit grad, rămășițele conștiinței creștine ne spuneau că nu ar trebui să se comită alte ultraje în prezența altarelor creștine. Prin urmare, icoanele sfinților erau fie întoarse pe perete, fie duse în altă cameră. Și apoi, asigurându-se că Dumnezeu nu le mai vede, au continuat petrecerea până dimineața...

Așa se întâmplă și în viața fiecăruia dintre noi: aproape toți avem o atitudine foarte ciudată față de Dumnezeu. Cred că nu există o singură persoană în lumea noastră, nici măcar ateu, care să nu-și dorească să-L întâlnească pe Dumnezeu într-o zi. Chiar și un ateu va spune: „Din păcate, nu există Dumnezeu, dar dacă ar exista, L-aș întâlni și I-aș pune câteva întrebări..." Dar, pe de altă parte, chiar și printre călugări este dificil să găsești o persoană care să fie gata să-și trăiască întreaga viață în prezența lui Dumnezeu. Cu toții îl tratăm pe Dumnezeu ca pe un fel de generator de ajutor umanitar. „Tu, Doamne, arată-te înaintea mea! Îți voi da o listă cu dorințele mele: o sănătate mai bună, un salariu mai mare, mai mult spațiu de locuit... O, și, de asemenea, Doamne, fă să moară vaca vecinului meu... Ei bine, Doamne, îndeplinește-mi aceste cereri și apoi, te rog, ieși pe ușă și nu te uita... Simt că vreau să păcătuiesc aici... Dacă mă voi simți din nou rău mai târziu, Te voi chema din nou și intră!"

Dumnezeu este politicos. Dacă Îl rugăm să plece de pe ușă, El pleacă, El iese din viețile noastre. Dar dacă Dumnezeu ne părăsește la cererea noastră, El ne ia și Viața, căci Dumnezeu este Viață. Și cu ce rămânem? Cu ceea ce nu este viață. Rămânem cu moartea.

La urma urmei, conform cuvântului Apostolului Pavel, Dumnezeu este ***singurul care are nemurirea*** (1 Timotei 6:16) și, de aceea, atunci când ne părăsește la

cererea noastră, ia cu Sine și, prin urmare, nemurirea Lui și, prin urmare, viața noastră. Și atunci omul „devine mai puțin decât era când era cu Dumnezeu” (Augustin, Cetatea lui Dumnezeu, 14:13).

Mai mult, fermecați de bucuria de moment a păcatului pe care l-am săvârșit departe de Dumnezeu, „printre copaci”, cumva nu observăm pe Cine anume am pierdut. Uimiți de bucuria de moment și de durerea constantă, pierzându-și memoria din cauza căderii, oamenii și-au pierdut orientarea. Și abia atunci, când suferința, durerea și moartea ne cuprind, începem să ne dăm seama că noi și omenirea în general am făcut o alegere radical greșită... Omul a dorit să trăiască fără Dumnezeu - și, după cuvintele Sfântului Maxim Mărturisitorul, suferința a apărut în jurul iubirii de sine [489] . Omul începe să se sufoce, să se îmbolnăvească, să moară...

Așadar, oamenii L-au pierdut pe Dumnezeu. Îl pot găsi și Îl pot aduce înapoi? Cartea lui Iov întreabă: ***Poți tu să-L cauți pe Dumnezeu?*** (Iov 11:7). Totuși, răspunsul este negativ: ***Dar iată, eu merg înainte, dar El nu este acolo; mă întorc, dar nu-L găsesc*** (Iov 23:8). Omul nu-L poate găsi pe Dumnezeu de unul singur. Nu putem construi un astfel de turn Babel din meritele și virtuțile noastre, încât să putem urca la Cer. Prăpastia dintre pământ și Cer poate fi traversată doar într-o singură direcție: de la Cer la pământ. Nu putem sări peste această prăpastie de la pământ.

Dar Dumnezeu poate coborî la noi pentru a „umple cu Sine Însuși” jumătatea noastră de viață (Augustin. Cetatea lui Dumnezeu. 12:9). Căci „cum poate omul să treacă la Dumnezeu dacă Dumnezeu nu a trecut la om?” (Sfântul Irineu din Lyon. Împotriva ereziilor. 4:33:4). Și aceasta este principala diferență dintre creștinism și păgânism. Religiile păgâne sunt povești despre cum oamenii L-au căutat pe Dumnezeu, dar Biblia spune cum Dumnezeu L-a căutat pe om. Când Adam s-a ascuns sub tufișuri, Dumnezeu l-a strigat: „[Adam], unde ești?” (Geneza 3:9) [490] . Alexander Galich are o poezie cu un vers repetat: „Am ieșit să-L caut pe Dumnezeu”. Biblia ne spune o poveste complet diferită despre cum Dumnezeu a ieșit să-L caute pe om.

Și această poveste a căutării omului de către Dumnezeu va străbate întreaga istorie sacră. De la cartea Genezei până la ultima carte a Bibliei, Apocalipsa, în care Hristos va spune ***: „Iată, Eu stau la ușă și bat; dacă aude cineva glasul Meu și deschide ușa, voi intra la el, voi cina cu el și el cu Mine”*** (Apocalipsa 3:20). În episodul biblic cheie se proclamă: „ *Împărăția lui Dumnezeu a venit peste voi”* (Matei 12:28): oamenii au fost totuși cuprinși de Bucurie; Evanghelia i-a ajuns din urmă…

Pentru a înțelege Scriptura, este foarte important să observăm cât de important este acest motiv al căutării omului de către Dumnezeu pentru Istoria Sacră. Pentru a înțelege un text sau o persoană, este important să observăm nu doar ce spune această persoană. Este important să observăm și ce anume tace. O poveste este tăcută în Evanghelie; o poveste este categoric absentă din ea. Spuneți-mi, există o parabolă în Evanghelie care să ne spună povestea unei anumite oi care s-a rătăcit de la turmă și s-a rătăcit? Această oaie pierdută a fost atacată de lupi... Dar oaia avea centură neagră la karate și astfel, cu coarnele și copitele ei, a zdrobit craniile tâlharilor cenușii și apoi, ca un păstor înrăit, l-a găsit pe păstor după miros, s-a aruncat la gâtul lui și a spus: „Iată-mă, dragă păstor! Dă-mi Ordinul «Pentru Curaj» de gradul întâi!”

Nu există o astfel de parabolă în Evanghelie. Există însă o alta, care povestește despre Păstorul care merge și se găsește pe Sine Însuși.

Nu există nicio parabolă în Scriptură despre un ban conștient care, într-un timp imemorial, s-a rostogolit sub canapea, s-a pierdut și a zăcut acolo uitat de toată lumea. Dar apoi au venit vremuri grele, iar banul (drahma) pierdut și-a auzit proprietara plângându-se vecinei sale: „Nu mi-au adus pensia de trei luni... Nu este nimic de mâncare.” Și atunci banul a decis să se sacrifice, s-a scos din crăpătură, s-a rostogolit de sub canapea chiar sub picioarele proprietarei sale și a spus: „Iată-mă! Du-te cu mine la piață, cumpără niște pâine!”... Dar există o altă parabolă. Despre o gospodină care a întors totul în casă cu susul în jos pentru a găsi comoara pierdută...

Acest lucru este foarte important: suntem copii găsiți. Nu avem dreptul să fim creștini. Nu avem dreptul să fim mântuiți. Suntem copii găsiți; suntem criminali iertați.

Desigur, oaia pierdută nu ar trebui să stea liniștită în speranța că Păstorul o va găsi înaintea lupilor. Însă există încă o prăpastie uriașă între eforturile noastre și ceea ce Domnul ne dă ca rod al eforturilor noastre.

Catolicii și protestanții se ceartă de secole dacă mântuirea se obține prin fapte bune și merite sau dacă mântuirea este un dar de la Dumnezeu, incomparabil cu orice faptă omenească. Dar Evanghelia conține un răspuns surprinzător… Acesta se găsește la sfârșitul Evangheliei după Ioan. Apostolii pescuiesc fără succes pe Marea Galileii, iar Isus Înviat li se arată și le întreabă: ***Aveți ceva de mâncare?*** (Ioan 21:5). Apostolii își recunosc eșecul: ***Nu*** (Ioan 21:5). Și apoi Hristos le spune de pe țărm Apostolilor, care nu erau departe de țărm: ***Aruncați-vă mrejele*** (Ioan 21:6). Ei aruncă și trag mrejele pline. Și astfel, barca, supraîncărcată cu acești pești, plutește spre țărm… Și ce se întâmplă – ajungând la țărm, încep să curețe peștii și să-i prăjească? Nu – se pare că cina este deja

gata. Ceea ce este uimitor în această poveste din Evanghelie nu este că Domnul a făcut o minune: El Însuși le-a dat Apostolilor pește, așa cum El Însuși a înmulțit odată pâinea. Ceea ce este uimitor este că El a precedat minunea Sa cu lucrarea apostolică. El a zis: du-te mai întâi și lucrează, și apoi îți voi da ceea ce ai muncit și încă nu ai câștigat…

Ceva similar ni se întâmplă fiecăruia dintre noi: facem ceva pentru a dobândi mântuirea, dar în cele din urmă Domnul este cel care dă rodul.

În drama Merlin a poetului german Karl Immermann din secolul al XIX-lea, cavalerul care găsește Graalul citește inscripția de deasupra intrării în templu:

> M-am întemeiat prin propriul Meu drept
> . Nu este treaba ta să Mă cauți!
> Acel norocos care Mi-a găsit starea -
> Acela pe care l-am căutat Eu Însumi!

ÎMPĂRTĂȘANIE: VEȘTI BUNE PENTRU TRÂM

De ce caută Dumnezeu omul? – Să-i dea Paharul. Domnul merge să-l caute pe om pentru a Se întoarce la noi. Dar adevărul este că în timpul în care Dumnezeu (la cererea noastră persistentă și repetată) a lipsit din viețile noastre, o nenorocire s-a abătut asupra noastră. Boala noastră a devenit atât de gravă încât a trebuit să fim tratați pentru consecințele căderii – pentru putrezire, dezintegrare, moarte.

Aici atingem ceea ce îi amărăște cel mai mult pe păgâni atunci când li se spune despre creștinism. Când au fost filosofii greci indignați de predica apostolului Pavel? Când au explodat ascultătorii săi de indignare și batjocură? Ei au acceptat cu calm teza că Dumnezeu este Unul. Și au ascultat, de asemenea, fără mânie teza că Dumnezeu va judeca lumea... Dar când Pavel a spus că Fiul lui Dumnezeu a înviat trupește, acest lucru a provocat un scandal (vezi: Faptele Apostolilor 17:22-34).

Chestia este că, dacă o persoană este o cuplare nefirească de spirit și materie, atunci mântuirea este separarea sufletului de materie. Au intrat într-un amestec, venind din lumi diferite, și trebuie să se detașeze, să se separe, să se disperseze, fiecare mergând spre propriul său tărâm: țărână în țărână, zei în zei... Mântuirea, așa cum o înțelege filosofia păgână, constă în faptul că sufletul meu - atman - trebuie să-și piardă identitatea cu corpul meu și chiar cu conștiința mea de sine și prin formula „tat tvam asi” (tu ești aceluia) să-și realizeze unitatea cu divinul Brahman... Corpul meu este o închisoare care îmi îmbracă și orbește sufletul și, prin urmare, trebuie să fie divizate. Tradiția orfică greacă veche a

exprimat acest lucru în faimoasa formulă: „Trupul este o închisoare pentru suflet”. Pentru greci, aceasta era o expresie foarte convingătoare, deoarece corpul este swma (soma), iar închisoarea, semnul funerar, este shma (sema) (de unde și cuvântul semiotică - studiul semnelor). Ei bine, chiar sună similar: soma-sema; corp-mormânt... După cum remarca Socrate al lui Platon, „nu este nevoie să adăugăm sau să scădem nicio literă” (Cratilus, 400c).

Prin urmare, vestea că Hristos a înviat, adică și-a întors sufletul în trup, pare o nebunie: este ca și cum unui om modern i s-ar spune cum prizonierul de la Castelul If, după ce a săpat prin zidul închisorii sale, în loc să devină Contele de Monte Cristo, s-a întors în celula sa și s-a zidit din nou în ea...

Un filosof grec bine educat este cel căruia îi este rușine de trupul său [491] ; cel al cărui suflet tânjește să se despartă de trup cât mai repede și cât mai departe cu putință. Și dintr-o dată Apostolul Pavel spune: ***Nu știți voi că trupul vostru este templul Duhului Sfânt care locuiește în voi*** (1 Corinteni 6:19)? Trupul nu este o închisoare, ci un templu... Vizitatorii Areopagului au considerat acest lucru un scandal...

Atât creștinii, cât și păgânii erau conștienți de această diferență izbitoare. Păgânii îi numeau pe creștini „filosofi” – „iubitori de trup” [492] . Augustin, citând cuvintele lui Virgil despre sufletul închis „într-o temniță întunecată și sumbră”, notează: „Credința noastră ne învață altfel” (Cetatea lui Dumnezeu 14:3). El înțelege clar implicațiile filosofice ale mesajului evanghelic despre Nașterea Domnului: „Prin întruparea Sa, El a dat o dovadă mântuitoare că adevărata divinitate nu poate fi pângărită de trup și că demonii nu ar trebui considerați mai buni decât noi pentru că nu posedă trup” (Cetatea lui Dumnezeu 9:17).

Ceea ce i-a indignat atât de mult pe filosofii atenieni a fost consecința cuvintelor lui Hristos, acele cuvinte ale Sale care disting cel mai mult creștinismul de toate celelalte învățături religioase despre om: ***Am vindecat omul întreg*** (Ioan 7:23). Astfel s-a împlinit visul lui David: „Într-aceasta voi cunoaște că ești binevoitor de mine, dacă... mă vei păstra nevătămat și mă vei pune înaintea feței Tale pe vecie” (Psalmul 40:12-13).

Tocmai omul, din punct de vedere păgân, nu are nevoie de tratament. Doar partea aristocratică, cea mai bună – sufletul – are nevoie de tratament. Iar corpul este un deșeu karmic. Corpul nu are nevoie de tratament, deoarece corpul în sine este o boală, nu ceea ce este bolnav. Sufletul s-a îmbolnăvit de corporalitatea sa. Și corporalitatea este cea care trebuie tratată… Această boală trebuie îndepărtată, aruncată, amputată de sine. Mormântul nu se tratează. Oamenii visează să scape de el.

Însă Hristos vrea să mântuiască omul în întregime, în toată complexitatea sa. Nu sufletul trebuie mântuit, ci omul ca ființă complexă: suflet plus trup [493] . Tocmai această complexitate trebuie cimentată și păstrată pentru totdeauna... Ortodoxia mărturisește o viziune foarte neobișnuită asupra omului, o viziune holistică (în limbaj științific aceasta este exprimată prin cuvântul „holistic").

Ortodoxia afirmă, pe de o parte, că tot ce este într-o persoană trebuie să intre în Împărăția lui Dumnezeu. Tot ce este într-o persoană trebuie să fie imortalizat, îndumnezeit, unit pentru totdeauna cu Dumnezeu. Aceasta înseamnă că personalitatea nu dispare odată cu unirea cu Dumnezeu (contrar opiniei hindușilor, care cred că sufletul, unindu-se cu Dumnezeu, se dizolvă în Dumnezeu așa cum o picătură de ploaie se dizolvă în ocean). Creștinii spun că o persoană se poate uni cu Dumnezeu fără a-și pierde personalitatea. Și mintea mea, și sufletul meu, și dragostea mea vor fi ale mele, chiar și cufundate în Unitatea lui Dumnezeu.

Și mai mult, nu doar sufletul, ci și trupul trebuie să intre în Eternitate, și trupul cu toate sistemele care se află în el acum. Aceasta a fost una dintre cele mai uimitoare controverse din istoria Bisericii. Origen, un filosof creștin din secolul al III-lea, credea că atunci când oamenii vor învia, nu vor avea organe sexuale și nu vor avea sistem digestiv, deoarece în Împărăția lui Dumnezeu nu este nevoie să mănânce alimente grosolane (și prin urmare dinții, ficatul, rinichii, splina nu vor fi necesare acolo), și nici organele sexuale nu sunt necesare acolo, deoarece în Împărăția lui Dumnezeu nu se căsătoresc și nu sunt dați în căsătorie. S-ar părea că Origen este foarte logic. Și totuși, dintr-o dată, Sfinții Părinți se răzvrătesc împotriva acestui concept aparent logic: Sfântul Metodie de Patara, Sfântul Epifanie de Cipru, Fericitul Ieronim de Stridon...

Fericitul Ieronim, în polemica sa cu Origen, subliniază pe bună dreptate că, chiar și în cadrul vieții noastre pământești, calea asceticii nu este calea castrării. Și dacă chiar și aici, pe pământ, o persoană care a decis să trăiască în puritate poate controla manifestările energiei sexuale, atunci există cu atât mai puține motive să credem că în Împărăția lui Dumnezeu aceasta ne va atrage inevitabil în păcat. Fericitul Ieronim spune: „Unde este carne, oase, sânge și mădulare, trebuie să existe neapărat o distincție de sex. Unde este o distincție de sex, Ioan este Ioan, Maria este Maria. Nu vă temeți de căsătoria celor care au trăit în câmpurile lor fără contact sexual chiar înainte de moartea lor. Când se spune că în ziua aceea ***nici nu se însoară, nici nu se mărită*** (Matei 22:30), se spune despre cei care se pot căsători, dar nu se mărită. Căci nimeni nu spune despre îngeri că ***nici nu se însoară, nici nu se mărită*** . „N-am auzit niciodată că în Cer se săvârșesc căsătorii ale puterilor duhovnicești, dar unde este sex, este bărbat și femeie." „Asemănarea cu Îngerii nu este transformarea oamenilor în Îngeri, ci este desăvârșirea nemuririi și a slavei" (*Fericitul Ieronim.* Împotriva lui Ioan al

Ierusalimului, 26). Prin urmare, cuvintele: „ ***La înviere nici nu se vor însura, nici nu se vor mărita”*** (Matei 22:30) nu sunt o expresie a fiziologiei escatologice.

De ce atunci învierea organelor de carne ale corpului? Această nedumerire provine dintr-o înțelegere prea îngustată, prea instrumentală a semnificației energiei sexuale pentru viața umană. Dar ne imaginăm oare cu exactitate și completitudine propriul corp, cu certitudine deplină? Ne dăm seama de toate cele mai subtile interconexiuni dintre diferitele sisteme ale organismului nostru? În general, corpul uman este prea complex și prea strâns legat de viața sufletului. Psihologia modernă, mi se pare, este mai predispusă să susțină poziția ortodoxă decât pe cea origenistă. Antropologia și psihologia de astăzi știu deja foarte bine că curentele sexuale pătrund întreaga persoană, creativitatea sa, gândirea sa, chiar și credința sa. Și în apărarea acestei integrități de neînțeles a omului au ieșit în față criticii bisericești ai lui Origen.

Când un copil asamblează un ceas pe care l-a dezasamblat, i se pare întotdeauna că o mică piesă este de prisos. Aceeași confuzie copilărească transpare și la Origen, când, modelând viitoarea restaurare a omului, afirmă că există ceva de prisos în om, ceva ce nu va fi util în „restaurarea” sa, a omului. Ei bine, Origen este copilăria gândirii creștine. Într-o epocă mai matură, gândirea creștină a început să afirme: omul nu ar trebui să disprețuiască ceea ce a creat Creatorul. Cu toate acestea, contemporanul lui Origen, Minucius Felix, a remarcat cu aceeași precizie și ironie: „Dacă Dumnezeu ar fi vrut eunuci, i-ar fi putut crea El Însuși” (Octavian, 24.12).

Răspunsul creștin este clar: învierea noastră va avea loc după chipul Învierii lui Hristos, iar El a ieșit din mormântul Golgotei nu fără dinți („Despre Care îngerii au vestit femeilor că a înviat, ca și cum ar fi spus: «Veniți, vedeți locul și învățați-l pe Origen că aici nimic nu a mai rămas zăcând, ci totul a înviat» - *Sfântul Epifanie al Ciprului.* Panarion. 64, 67). „Întrebare: Vor învia toți membrii la înviere? Răspuns: Pentru Dumnezeu, totul nu este greu. Precum Dumnezeu, luând țărână și pământ, le-a așezat ca și cum ar fi într-o altă natură, nu ca pământul (păr, piele, oase, tendoane), și precum acul aruncat în foc își schimbă culoarea și se transformă în foc, în timp ce natura fierului nu se distruge, ci rămâne aceeași, așa și la înviere toate mădularele vor învia și, după cele scrise, ***niciun fir de păr nu se va pierde*** (Luca 21:18), și totul se va face ca lumina, totul se va scufunda și se va preface în lumină și foc, dar nu se va destrăma și nu se va transforma în foc, așa că firea cea dinainte nu va mai exista, așa cum spun unii. Căci Petru rămâne Petru, și Pavel - Pavel, și Filip - Filip; fiecare, plin de Duh, rămâne în firea și esența sa” (*Sfântul Macarie Egipteanul.* Omilia 15.10).

Așadar, întreaga noastră corporalitate trebuie să învie.

Trupul trebuie să învie la o viață nouă, dar conștiința mea nu poate intra într-o viață nouă... Aceasta este o altă parte a tezei creștine despre mântuirea completă a omului: tot ce este în om trebuie să fie mântuit, dar trebuie să fie tocmai mântuit, căci în starea sa actuală este atât de mort încât nu poate trăi în Eternitate. Aceasta înseamnă că tot ce este omenesc trebuie să intre în Împărăția lui Dumnezeu, dar nimic din ce este în om nu poate intra în Împărăția lui Dumnezeu. Nu poate intra în forma în care există acum. Totul în noi este bolnav: conștiința mea este bolnavă, și mintea mea este bolnavă, și sufletul meu este bolnav, și duhul meu este slab; și carnea mea este și mai bolnavă. Tot ce este în noi este distorsionat și desfigurat și, prin urmare, totul are nevoie de vindecare. Și de aceea Ortodoxia propovăduiește idealul transformării complete. Totul trebuie să fie transformat și - deja într-o formă transformată - să intre în Împărăția lui Dumnezeu.

Și acum revenim la întrebarea noastră inițială: ce înseamnă să fii creștin?

Dacă totul este bolnav într-un om, dar totul trebuie salvat, asta înseamnă că totul trebuie tratat. Însă fiecare boală trebuie tratată cu un remediu necesar și potrivit pentru ea. Un farmacolog nu tratează toate bolile cu același medicament; un chirurg nu efectuează toate operațiile cu același instrument. Și Hristos, Care este Doctorul sufletelor și trupurilor noastre, nu aplică același medicament numeroaselor noastre răni.

Mințile noastre sunt bolnave, inventăm cele mai nebunești teorii, convingându-ne că nu există Dumnezeu, că provenim dintr-o amibă... – Hristos ne vindecă mințile, ni le îndreaptă. Cu ce? – Cu învățătura Sa divină infailibilă.

Inimile noastre s-au îmbolnăvit: au devenit receptaculul și sursa celor mai ciudate dorințe. Hristos vindecă și această boală spirituală: ***Primiți Duhul Sfânt*** (Ioan 20:22). Ați uitat cum să iubiți? ***Veți rămâne în dragostea Mea*** (Ioan 15:10). Ați pierdut rânduiala pașnică a vieții și percepția ei plină de bucurie? ***Vă dau pacea Mea și bucuria voastră va fi deplină*** (Ioan 14:27; 16:24).

Dar și trupul nostru este bolnav: trupul nostru nu este capabil să trăiască cu Dumnezeu. Trăiește pe pământ până la 80 de ani – și asta „dacă are puterea”... Și este cu atât mai incapabil să trăiască veșnic în Împărăția lui Dumnezeu. Așadar, este necesar să tratăm un astfel de trup? – Este necesar, căci „tocmai pentru trup și-a împlinit Fiul lui Dumnezeu dispensația Sa” (Sfântul Irineu de Lyon. Împotriva ereziilor. 4, Introducere, 4). Și cum poate fi tratat? Trupul trebuie tratat cu ceea ce este potrivit lui, adică cu trupul. Și de aceea Domnul ne dă Trupul Său pentru a ne vindeca trupul, pentru a-l obișnui să trăiască în mediul divin, în împlinire divină: „Isus a luat pâine, a binecuvântat-o, a frânt-o și a dat-o ucenicilor, zicând: Luați, mâncați: acesta este trupul Meu. Apoi a luat paharul, a

mulțumit, li l-a dat, zicând: Beți din el toți. „Căci acesta este sângele Meu, sângele legământului cel nou, care se varsă pentru mulți, spre iertarea păcatelor” (Matei 26:26-28). Sau, după cuvintele scriitorului creștin din secolul al III-lea, Sfântul Dionisie cel Mare, „Hristos *a turnat în noi* sângele Său nestricăcios, viu și de viață dătător” [494] .

Hristos face ceva similar cu ceea ce face medicina modernă cu noi. Imaginați-vă că am o boală de sânge: mi-a apărut murdărie în sânge sau, dimpotrivă, corpul meu nu produce microelementele sângelui necesare vieții. Atunci medicii îmi pot face o transfuzie cu propriul meu sânge (al meu - astfel încât să nu existe alergii, respingere). Apoi îmi vor aspira sângele din venă printr-un cateter, îl vor trece prin filtrele corespunzătoare, îl vor curăța, apoi îl vor satura, îl vor îmbogăți cu anumite substanțe necesare și apoi îmi vor turna sângele îmbogățit în artera.

Iată ce face Hristos cu noi: El absoarbe în Sine firea noastră umană cu afecțiunile care au apărut în ea după cădere. „Căci ce fel de vindecare ar fi pentru firea noastră dacă, atunci când o ființă pământească vie se îmbolnăvește, o altă ființă cerească ar primi vizita divină? Dacă bolnavul ar fi pe pământ și puterea divină nu l-ar atinge pe bolnav, având în minte ceea ce i se cuvine, atunci lucrarea puterii divine asupra a ceva ce nu are nimic în comun cu el ar fi inutilă pentru om... Puterea vindecătoare a apărut acolo unde era boala” [495] . Boala care a intrat în viața umană sunt așa-numitele „patimi nerușinate”: oboseala, predispoziția la foame, necazurile, frica de moarte... [496] . Înainte de cădere, Adam nu știa ce este tristețea, oboseala, foamea... Dar Hristos a experimentat cum este, el „a acceptat o viață vătămată” [497] , „a acceptat moartea vătămării noastre” [498] , a absorbit „a acceptat mortalitatea” [499] . Această „noutate”, care nu se afla în natura creată de Dumnezeu a lui Adam, se numește „patimă” pentru că „patima” este suferință, este o încercare a presiunii exercitate asupra mea din exterior... Din aceste patimi „nepocăite” pot crește ușor patimi păcătoase... Cine va păcătui mai ușor - cel care are frică de moarte sau cel care nu are frică de moarte? Cine este mai ușor de forțat să trădeze - nemuritorul sau muritorul? Cine va merge mai ușor pe calea păcatului - cel flămând sau cel care nu cunoaște foamea? Prezența tuturor acestor patimi a făcut o persoană mai accesibilă păcatului. Dar Hristos absoarbe în Sine aceste patimi fără prihană (fără a se apropia în vreun fel de patimile noastre cu adevărat păcătoase), le vindecă în Sine, le saturează cu Dumnezeire, Veșnicie, Nemurire și ne întoarce Trupul Său omenesc, care a trecut deja prin moarte și a înviat, nouă, sângele Său omenesc, saturat cu curenți divini, El îl toarnă în noi, astfel încât să purtăm în noi germenul Învierii și să devenim părtași la Veșnicie [500] .

Exemplul transfuziei de sânge este rău într-un singur fel: în timpul operației noastre medicale, cel de la care se ia sângele și căruia i se transfuzează apoi experimentează durere. Iar aparatele prin care trece acest sânge și în care este

îmbogățit nu sunt nici reci, nici fierbinți. Dar nu este așa cu Mântuitorul. După ce a absorbit natura noastră în Sine, El a făcut durerea noastră a Sa.

El nu absoarbe pur și simplu umanitatea și o însuflețește în Sine – însuflețind-o, El moare în ea. Pentru a ne transmite natura vindecată, care scăpase de sub puterea morții și a descompunerii, Hristos a înviat. Dar pentru a învia, trebuie să murim. Și pentru a muri, trebuie să ne naștem. Toți oamenii mor pentru că se nasc. Și Hristos s-a născut în lume pentru că a trebuit să moară în predare sacrificială. „Niciunul dintre îngeri nu s-a coborât vreodată să fie răstignit, să sufere moartea și din moarte să învie. Nașterea și moartea au o datorie reciprocă. Numirea la moarte este cauza nașterii" (Tertulian. Despre trupul lui Hristos, 6). Dumnezeu intră liber într-o astfel de viață (muritoare), despre care știe dinainte că „și pentru Domnul Însuși nu există altă ieșire din ea decât prin moarte" (Augustin. Despre cetatea lui Dumnezeu, 17,18).

Moartea era necesară pentru a repara daunele aduse de păcatele oamenilor în natura umană creată de Dumnezeu. Un fierar a făcut o sabie. Apoi, din cauza neatenției proprietarului, sabia s-a acoperit de rugină. Pentru a-și restabili proprietățile originale, sabia trebuie topită și forjată din nou. Dar când sabia este pusă din nou în foc, se va topi, adică va dispărea pentru o vreme, va înceta să mai fie o sabie. Astfel, restaurarea are loc prin dezintegrare, renașterea prin moarte. „Acesta este misterul Mormântului. Numai ceea ce s-a dezintegrat poate fi restaurat; moartea în natura umană poate fi distrusă numai atunci când s-a manifestat în ea. Prin urmare, Hristos, purtând asupra Sa condamnarea morții, a experimentat-o, iar natura supusă descompunerii, prin puterea creatoare a Divinității, rămânând inseparabil cu ea, se transformă, se transpune în imuabil: omul este restaurat" [501] . Moartea este necesară pentru a dezintegra natura umană în elementele sale originale și a o topi din nou într-o viață nouă, așa cum se topește din nou argintul înnegrit. „Acest lucru era necesar pentru restaurarea naturii decăzute: distrugerea morții – corupția putea fi realizată tocmai prin reanimarea decedatului (restaurarea omului într-o organizare spiritual-trupală completă), înviere, cu alte cuvinte, corectarea acestei naturi. Această minune a fost săvârșită în Hristos: «Ți-ai schimbat stricăciunea în nestricăciune» [502] . Sfântul Cosma de Maiuma în Canonul Sâmbetei Mari folosește cuvântul metastoiceisaz (în traducerea slavă – «Te-ai schimbat») pentru aceasta, literalmente transmutat [503] . Omul în antropologia antică este o combinație de patru elemente cosmice de bază, elementele originale. Pentru a-l recrea, trebuie să se întoarcă la aceste principii originale, astfel încât modelul original, dar odată deteriorat, să poată fi apoi țesut din firele originale...

Însă toate acestea nu se întâmplă într-un cuptor insensibil, ci în Hristos Însuși. După „purificarea firii prin dizolvarea a ceea ce era în unire" [504] , „tăria umanității Sale a crescut din focul suferinței la tăria nestricăciunii" [505] . El

acceptă moartea în Sine, El permite decăderea și corupția în Sine – pentru a le învinge.

Moartea unui om este sfârșitul vieții sale. Învierea lui Hristos este sfârșitul morții: „călcarea morții prin moarte". „Nu este moarte mai rea sau mai mare decât aceea în care moartea nu moare" (Augustin. Cetatea lui Dumnezeu 6:12). Și acum, în sfârșit, există Unul în Care moartea poate muri. Dar tocmai în El, și nu lângă El. Prin urmare, Viața a trebuit să lase moartea să intre în ea însăși.

Și toate acestea sunt pentru a ne da rodul acestei dureri, al acestei întâlniri cu moartea.

Acest rod este împărtășirea Sângelui și a Trupului Său pe care El ne-o dăruiește în starea deja înviată [506] , „de aceeași fire, dar de o altă slavă" [507] , adică deja trecute prin creuzetul morții Sale. „Ca să devenim mădulare ale trupului lui Hristos nu numai prin iubire, ci și prin faptă, trebuie să ne unim cu acest trup... Cel ce ți-a dat pe Fiul Său aici, cu atât mai mult nu te va abandona acolo – în viitor. Am vrut să fiu fratele tău; pentru tine m-am împărtășit cu trup și sânge, și acest trup și acest sânge, prin care m-am ascuns cu tine, ți le împărtășesc din nou" (*Sfântul Ioan Gură de Aur.* Omilii la Evanghelia după Ioan, 46).

Așadar, este posibil să fii creștin fără să accepți acest dar? Fără să accepți Sângele Său, pe care L-a vărsat în ajunul Paștelui evreiesc pentru ca noi să înviem la sfârșitul tuturor timpurilor?

Același lucru se poate spune și altfel, începând cu o întrebare simplă: Se dăruiește Hristos în întregime oamenilor sau doar parțial? Toți... Dar Hristos este Dumnezeu-omul. El nu este doar Dumnezeu, ci și Om. Și aceasta înseamnă că Hristos ne dăruiește plinătatea Dumnezeirii Sale și ne dăruiește plinătatea trupului Său. Și de aceea El spune: ***Beți, acesta este Sângele Meu, care se varsă pentru voi și pentru mulți... Gustați, acesta este Trupul Meu, care se frânge pentru voi, spre iertarea păcatelor...***

Ce înseamnă atunci să fii creștin? A fi creștin înseamnă a accepta în sine toate Darurile pe care Hristos ni le-a adus. Atunci tot ce i s-a întâmplat lui Hristos ni se poate întâmpla. Și mai presus de toate, Paștele Său va deveni al nostru. Dacă trupul Său a înviat, atunci, de dragul co-învierii, și noi trebuie să devenim co-trupuri cu El, și nu doar ucenici. „Unul Născut a hotărât o anumită modalitate deosebită pentru ca noi să ne unim și să ne amestecăm în unitate cu Dumnezeu și unii cu alții, deși separându-i pe fiecare de celălalt în suflet și trup într-o personalitate separată - și anume: într-un singur trup, evident al Său, binecuvântând pe cei care cred în El prin comuniunea mistică, El îi face co-

trupali atât cu Sine, cât și unii cu alții... Puterea sfântului Trup îi face co-trupali pe cei în care acesta trăiește.” – Sfântul Chiril al Alexandriei) [508] .

Hristos nu este un cercetaș care a zburat din cer și a zburat departe, iar aici nimic nu s-a schimbat. Hristos nu este un predicator care a venit să ne spună câteva parabole și apoi a plecat din nou. Hristos este Mântuitorul. El ne caută să ne mântuiască, să ne protejeze, iar mântuirea pe care ne-o aduce trece prin Crucea Sa de Jertfă.

FILOZOFIA CULTULUI

Și aici nu putem să nu observăm o altă diferență fundamentală între ortodoxie și păgânism. Însăși esența tuturor religiilor păgâne este filosofia cultului: ce jertfă cărui zeu, când, cine și cum ar trebui adusă - acestea sunt principalele întrebări ale vieții religioase păgâne.

În India și Grecia, în Sumer și Africa, zeii simt mirosul fumului jertfelor și se hrănesc cu el [509] . Însă creștinismul nu vorbește despre ce jertfă trebuie să-I aducem lui Dumnezeu, ci despre ce Jertfă ne-a oferit Dumnezeu: ***Fiindcă atât de mult a iubit Dumnezeu lumea, că a dat pe singurul Său Fiu, pentru ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică*** (Ioan 3:16). Jertfa lui Hristos arată „cât de mult prețuiește Dumnezeu omul” (Augustin, Cetatea lui Dumnezeu 7:31), dar acest preț nu este egoist: „Unirea cu El este bună pentru noi, nu pentru El” (Cetatea lui Dumnezeu 10:17).

Și dacă Dumnezeu ne face un astfel de sacrificiu, dacă ne dăruiește astfel de daruri, înseamnă că acest lucru și nimic mai puțin valoros a fost de ajuns pentru vindecarea noastră. Plec de la faptul că Dumnezeu nu este nebun. El își măsoară acțiunile, mijloacele cu scopurile spre care ne conduce. El alege mijloacele de tratament care sunt proporționale cu natura și amploarea bolii noastre. Și aceasta înseamnă că în ceea ce ne-a dat Hristos, nu există nimic superfluu sau înlocuibil cu altceva.

Un creștin este cineva care îi permite lui Hristos să-l vindece. Și asta înseamnă să se deschidă tuturor Darurilor pe care Hristos le-a jertfit pentru noi, pe care ni le-a dat. Și trebuie să-L acceptăm pe Hristos în întregime, nu doar o parte din El. Imaginează-ți un doctor care îmi spune: „Ești prea obosit și de aceea ai tot felul de boli. Așa că îți prescriu: 1) să nu te trezești înainte de ora 10 dimineața; 2) să bei un pahar de suc de portocale dimineața. Și al treilea, al patrulea și al cincilea sunt că va trebui să-ți faci injecții aici, aici și aici.” Și eu mă văit ca răspuns: „O, doctore, este posibil să mă tratezi într-un mod mai simplu? Primul și al doilea punct mi se potrivesc perfect, dar ai mers prea departe cu al treilea, al patrulea și al cincilea. Hai să ne lipsim de ele!”

Dacă mă comport așa cu medicul meu, atunci șansele mele de vindecare vor fi mici. Dar exact așa ne comportăm și noi cu respect față de Hristos! Începem să-L cenzurăm pe Hristos: „Aceasta este o poruncă medievală, aceasta este o rețetă învechită și aceasta este pur și simplu inaplicabilă... Și aici trebuie să vorbim mai pe larg, iar acesta este un concept prea restrâns”...

Și apoi, în cele din urmă, rămânem noi înșine, nu depășim granițele umanității, granițele creaturii. Pentru că chemarea omului este exprimată de Sfântul Vasile cel Mare în cuvinte foarte teribile: omul este un animal care a primit porunca de a deveni zeu [510] . Acestea sunt cuvinte teribile. Sunt teribile pentru că arată la ce înălțime trebuie să ne urcăm. Și cine nu se urcă la ea se va prăbuși. Pur și simplu pentru că viața (viața veșnică) este doar în vârf. De aceea, după cum spunea Saint-Exupéry, „Dumnezeu nu are vacanțe. Nu te va ierta să devii. Ai vrut să fii? Ființa este Dumnezeu. Te va întoarce în hambarul Său numai după ce te vei fi realizat treptat, după ce faptele tale te-au desemnat. Căci omul, după cum ați observat, se naște foarte încet” [511] .

Noi înșine nu putem face o astfel de ascensiune amețitoare – din timp spre Eternitate. Dar există speranță de ajutor. „Isus Hristos, în virtutea iubirii Sale abundente, S-a făcut din Sine ceea ce suntem noi, pentru a face din noi ceea ce este El” (Sfântul Irineu de Lyon. Împotriva ereziilor. 5, Introducere). Cum putem face asta? Trebuie să acceptăm toate Darurile pe care Hristos le-a adus. Acesta este atât darul divinității, cât și darul umanității, unite ca unul și inseparabile.

Și de aceea aducem Darurile lui Hristos de la altar la oameni cu chemarea: „Veniți! Iată Trupul lui Hristos și Duhul lui Hristos, și ele sunt împreună. Luați împărtășanie de la ele, pentru ca Hristos întreg să fie în voi!” Și la Liturghia noastră ne îndreptăm mai întâi mintea cu propovăduirea Evangheliei, apoi ne rugăm Duhului Sfânt ca El să coboare și să ne sfințească inimile și, în final, primim împărtășania Trupului lui Hristos, pentru ca Domnul să treacă în toate mădularele noastre, în toate încheieturile noastre, în toate părțile noastre, ca să fim complet hristoșiți. Și numai în acest caz vom fi creștini adevărați. Unde nu există plenitudine liturgică a creștinismului, există cuvinte despre Hristos, dar nu și creștinism.

PRINCIPALA DIFERENȚĂ DINTRE ORTODOXIE ȘI PROTESTANTISM

De aceea, ortodoxia se ceartă cu protestantismul. La urma urmei, pentru a lăsa toate Darurile pe care Hristos ni le-a dat în viețile noastre, trebuie să știm despre prezența acestor Daruri. Imaginați-vă că am un unchi american. Și astfel a făcut un testament în care a indicat că îmi transmite totul... Dar nu a avut timp să facă o listă detaliată a ceea ce înseamnă acest „tot”. Dacă acest testament va fi

executat, mă va îmbogăți. Dar acest testament poate avea încă multe peripeții. În primul rând, notificarea poștală prin care trebuie să mă prezint la un birou de avocatură pentru a-mi oficializa drepturile la moștenire ar putea fi furată sau incendiată de huligani de la intrarea vecină. În al doilea rând, intermediarul care trebuia să îndeplinească testamentul unchiului s-ar putea dovedi a fi o persoană necinstită. El poate rescrie și reinterpreta testamentul unchiului meu în așa fel încât tot ce-mi va reveni este o lingură veche, uzată și îndoită, iar eu nici măcar nu voi ști nimic despre casa și contul bancar al unchiului meu și, prin urmare, nu le voi cere.

Asta se întâmplă în predicarea protestantă. Protestanții minimalizează moștenirea lui Hristos încredințată oamenilor. Ne dau o carte despre Hristos, dar îl dau deoparte pe Hristos Însuși, Sângele și Trupul Său: „Și nu se spune nimic despre Sânge în testament... Putem oferi doar un simbol, doar o aducere aminte..." La apariția lor, baptiștii au declarat solemn goliciunea altarelor și riturilor lor: „În acest rit (Cina Domnului) Hristos nu este oferit ca Jertfă Tatălui, nu se oferă nicio Jertfă reală pentru iertarea păcatelor. Există doar o aducere aminte a singurei Jertfe a lui Hristos pe cruce din toate veacurile, o aducere aminte însoțită de aducerea spirituală a tuturor laudelor lui Dumnezeu pentru Golgota. Prin urmare, Jertfa papală din timpul Liturghiei este extrem de dezgustătoare, ofensatoare pentru Hristos Însuși... Elementele exterioare ale acestui rit, în esență și prin natură, rămân doar pâinea și vinul, așa cum erau înainte" [512] .

Și, prin urmare, disputa noastră cu protestanții nu este asupra formulelor teologice, ci asupra plinătății vieții în Hristos. Poate Hristos să trăiască doar în amintirea noastră sau poate El să trăiască în noi...

Martin Luther a remarcat odată, pe un ton grosolan, dar corect: „Duhul Sfânt nu este prost" [513] . Este foarte important ca oricine a decis să devină creștin să realizeze acest lucru. Dacă Hristos nu este un nebun, atunci tot ceea ce face El are sens. O persoană bolnavă mintal nu are nicio corespondență între obiectivele sale și mijloacele pe care le alege pentru a le atinge. Dar acest lucru nu se poate spune despre Hristos. Și, prin urmare, tot ceea ce a făcut El a fost necesar pentru mântuirea noastră. Nu-L putem înțelege întotdeauna. Dar un creștin, dacă este creștin, este obligat să se forțeze să fie de acord și să înțeleagă. De altfel, ceea ce nu le place cel mai mult oamenilor moderni la creștinism este faptul că Evanghelia leagă foarte strict posibilitatea mântuirii de acceptarea Jertfei lui Hristos. „Chiar nu vor fi budiștii și hindușii mântuiți?!" Indignarea ecumeniștilor noștri este de înțeles. Dar, pe lângă reacțiile sentimentale, un creștin trebuie să aibă și motive. Și acest motiv spune că nu ar trebui să încercăm să fim un creștin mai mare decât Hristos Însuși. Dacă mântuirea ar fi posibilă în afara lui Hristos, atunci Hristos a venit pe pământ în zadar. Dacă mântuirea ar fi posibilă în afara Jertfei lui Hristos, atunci Hristos ar fi comis un act inutil, nemotivat: dintr-un

anumit motiv, El S-a oferit pe Sine însuși ca Jertfă, lucru care s-ar fi putut face și fără [514] . Dacă credem că Hristos nu a fost nebun, atunci trebuie să recunoaștem că tot ceea ce a făcut El a fost necesar „pentru noi, oamenii, și pentru mântuirea noastră”. Și aceasta înseamnă că un creștin trebuie să accepte tot ceea ce a făcut Mântuitorul pentru noi. Dacă Mântuitorul Și-a vărsat Sângele pentru noi, atunci și noi trebuie să-l acceptăm. Aceasta este rugămintea noastră către protestanți: nu cenzurați Evanghelia! Trebuie să-L acceptăm pe Hristos în întregime, și nu doar cuvintele Sale...

Și din cuvintele Sale rezultă că Hristos ne-a dat mai mult decât o simplă învățătură. Ceea ce ne-a dat Mântuitorul nu se încadrează în ghilimele.

... Într-o zi, o mănăstire situată la marginea Imperiului Bizantin a fost atacată de barbari. Aceștia i-au capturat pe călugări, i-au luat în sclavie și au lăsat un singur călugăr bătrân la locul lor: bolnav și bătrân, ar fi fost o povară pentru ei, nu o sursă de venit... Dar acest bătrân fusese odată un om bogat, înainte de a merge la mănăstire. Când a depus jurămintele monahale, și-a dat toate bunurile, păstrând doar Biblia. Pentru tâlhari, această carte nu avea nicio valoare. Dar în societatea creștină era foarte apreciată: o carte scrisă de mână, mai ales una precum Biblia, în epoca pre-tipăririi era o adevărată comoară... Și astfel bătrânul își ia Biblia, merge cu ea în oraș, o vinde acolo, apoi merge în deșert și cu banii din vânzarea Bibliei, își cumpără frații din sclavia barbară...

Crezi că în momentul în care acest bătrân a vândut Biblia, s-a îndepărtat sau s-a apropiat de Hristos? Reflexul protestant cere să spunem: „Mai departe! La urma urmei, fără Biblie este imposibil să-L cunoști pe Dumnezeu!” Dar inima obiectează: „Nu, acest om s-a apropiat de Hristos tocmai atunci când s-a despărțit de Biblie”... Căci una e să-L cunoști pe Hristos și alta e să-L cunoști pe Hristos. Putem **învăța** cu adevărat despre Hristos doar din Biblie. Dar îl putem cunoaște pe Hristos altfel – atunci când inima se deschide atingerii Duhului lui Hristos. Această experiență a atingerii lui Hristos, care era familiară nu numai inimilor apostolilor, se numește „Sfânta Tradiție”. Hristos nu poate fi considerat un prizonier al legăturii biblice. Duhul Său respiră unde dorește.

Și mai întâi de toate – în cei pentru care Isus S-a rugat cel mai mult (***pentru ei Mă rog: nu pentru toată lumea Mă rog, ci pentru cei pe care Mi i-ai dat Tu*** [Ioan 17:9]); în cei pe care El Însuși i-a ales pentru o slujbă ulterioară adusă oamenilor (***nu voi M-ați ales pe Mine, ci Eu v-am ales pe voi și v-am rânduit ca să mergeți și să rodiți, și rodul vostru să rămână*** [Ioan 15:16]).

Grosimea secolelor care ne desparte de timpul vieții pământești a lui Hristos nu ar trebui să ne sperie. Cel care i-a binecuvântat pe Apostoli este ***Domn al Sabatului*** (Matei 12:8), adică Stăpânul timpului. Nu numai Sabatul, ci și celelalte

zile ale săptămânii și vremuri Îi sunt supuse. Și dacă El a spus că este cu noi ***în toate zilele și în veci*** (Matei 28:20), atunci secolele și calendarele nu au puterea să-L despartă pe Hristos de Biserica Sa pământească. Da, creștinii au fost și sunt prea adesea necredincioși față de Hristos. Dar ***dacă unii au fost necredincioși, oare necredincioșia lor va distruge credincioșia lui Dumnezeu? În niciun caz*** (Romani 3:3-4). Un proverb german, citat cândva de Martin Luther, spune pe bună dreptate că „a abandona un ucenic în voia sorții nu este un rău mai mic decât a seduce o fată” [515] . Dar părintele Reformei nu a observat cum adevărul acestui proverb duce la condamnarea lucrării pe care a zămislit-o. La urma urmei, Hristos nu face rău. Și aceasta înseamnă că Hristos nu Și-a abandonat ucenicii. Hristos nu a uitat Biserica Sa. Aceasta înseamnă că Hristos a fost întotdeauna prezent în Biserică și, prin urmare, nu se poate pur și simplu condamna și arunca o mie de ani de istorie bisericească sau compara era apostolică cu tot restul. Nu se poate compara primul rod al Tradiției – cărțile apostolice – cu roadele ulterioare ale aceleiași Tradiții, generate de același Duh – isprăvile și lucrările sfinților creștini de mai târziu.

A fi creștin înseamnă a accepta roadele pe care Hristos le-a cultivat în Biserica Sa de-a lungul istoriei sale pământești. Hristos și-a încredințat cuvintele, învățătura Sa o singură dată oamenilor – și anume Apostolilor. Hristos nu S-a arătat nimănui altcuiva pentru a continua „Predica de pe Munte”. Aceasta este unicitatea Apostolilor și a Evangheliilor lor. Dar Mântuitorul dăruiește harul Său nu numai primilor Apostoli creștini, ci și creștinilor din alte generații. Aceasta înseamnă că Hristos ne-a dat Biserica.

Așadar, Mântuitorul ne dăruiește nu numai cuvintele Sale, ci și Duhul Său – pentru că noi, oamenii cu sufletul bolnav, avem nevoie de acest medicament. Și El își varsă și Sângele Său în noi – pentru ca noi să devenim Biserică.

Așadar, a fi creștin înseamnă a trăi în plinătatea Sacramentelor vieții liturgice a Bisericii. A fi creștin înseamnă a-I permite lui Hristos să trăiască în tine.

De-a lungul acestui capitol și al întregii cărți am vorbit mult despre Hristos dând mântuire oamenilor. Poate prea des. Cititorul ar putea avea iluzia că nu este nevoie de niciun efort pentru a obține mântuirea. Dar nu este așa: este nevoie de un efort pentru a decide să crezi în Hristos. Este nevoie de un efort pentru a-ți desface mâinile pentru a accepta Darul. Este nevoie de un efort pentru a nu pierde ceea ce a fost dat mai târziu.

Există ceva într-o Jataka budistă cu care chiar și un creștin ortodox poate fi de acord. „Cel Atotbun le-a spus călugărilor: «Imaginați-vă, fraților, că vine un anumit om, iubind viața și urând moartea, luptând pentru plăcere și respingând suferința, iar ei îi spun: «Iată o cupă pentru tine, prietene, plină până la refuz cu

untdelemn. Trebuie să mergi cu ea prin toată această mare mulțime de oameni, pe lângă frumusețea satului. Un om cu o sabie scoasă în mână te va urma îndeaproape și, dacă se varsă chiar și o picătură din cupă, îți va tăia imediat capul de pe umeri.» Ce credeți, fraților: va fi acest om neatent sau va purta cu grijă această cupă plină cu untdelemn?", a întrebat Învățătorul. „Desigur, va fi atent, venerabile domnule", au răspuns călugării. „Așadar, fraților", a spus Învățătorul, „v-am dat un exemplu clar, ca să puteți înțelege corect ce vreau să vă spun." „Esența, fraților, este aceasta: o cupă umplută până la refuz cu untdelemn personifică concentrarea conștiinței asupra faptului că trupul este doar o colecție de părți și, ca tot ce este alcătuit din părți, este perisabil. Și de aici rezultă, fraților, că toate gândurile cuiva care trăiește în această lume trebuie să fie concentrate asupra acestei idei a trupului . " [516]

Tradusă în limbaj creștin, această parabolă ar suna astfel: „Paharul este bucuria comuniunii cu Împărăția lui Dumnezeu, care este dăruită unei persoane la începutul drumului său spiritual. Aceasta este ceea ce Părinții numesc «anticiparea binecuvântărilor viitoare», «logodna binecuvântărilor viitoare», «zamăgirea binecuvântărilor viitoare». Acea puritate a inimii și a vieții care este dată prin Botez, prima spovedanie, prima împărtășanie, hirotonire, tundere monahală nu este dată după merit. Este dată pentru ca o persoană să poată simți ceea ce Domnul o cheamă, pentru care El o cheamă să trăiască. «Domnul să vă dea să simțiți dulceața de a fi în biserică, astfel încât să vă străduiți acolo așa cum cineva se străduiește să intre într-o cameră caldă din frig» [517] . Și apoi trebuie să treceți prin viață în mijlocul ispitelor, fără a vărsa paharul inimii, fără a-L pierde pe Hristos."

Dacă un budist nu trebuie să-și reverse gândurile despre murdăria și fragilitatea trupului, despre golul universal și natura iluzorie, atunci un creștin nu trebuie să-și verse din memorie gândul despre realitatea iubirii lui Hristos [518] și sentimentul de participare la această iubire plină de har. Budistul se gândește la trup, creștinul la Spirit. Budistul luptă cu orice dorință și orice speranță. Creștinul luptă cu ceea ce tăie aripile speranței: „Toate binecuvântările acestei lumi nu sunt altceva decât lanțuri care țin în frâu zborul speranței noastre" [519] .

Dar este adevărat că un dar necesită efort pentru a fi păstrat. Fără acest dar, care precede faptele, aceste fapte în sine sunt imposibile – căci o persoană nu înțelege profund de ce ar trebui să iasă din rutină... Regele a decis să dea o recompensă sălbaticului, l-a dus la comoară, a umplut un sac întreg cu bijuterii și i-a oferit sălbaticului să ia doar atât aur și pietre cât putea căra. Dar sălbaticul a plecat nu numai cu mâinile goale, ci și ofensat: nu cunoștea valoarea diamantelor și a aurului și a decis că este forțat la o muncă fără sens: voiau să-l pună să care un sac greu... [520]

Regele este Hristos. Bijuteriile sunt învățăturile și poruncile lui Hristos. Sălbaticul este un om care refuză să îndeplinească poruncile.

Așadar, tocmai prima atingere a lui Hristos asupra sufletului este cea care îi permite acestuia să simtă sensul vieții creștine. Poruncile încetează să mai arate ca o palisadă de interdicții fără sens. Acum este clar de ce este nevoie de efort: „Păzește poruncile sau, mai bine spus, păzește-te pe tine însuți prin porunci” [521] . Dar este nevoie de efort. Dumnezeu nu mântuiește omul fără om. Dumnezeu nu-l va forța pe cel ce nu vrea să se miște. Dar abia atunci acest leneș se va sătura de „stabilitatea” sa.

Faptele credinței creștine sunt diferite, dar Dumnezeu, la comuniunea cu Care ele conduc, este Unul. „Un frate l-a întrebat pe bătrân: ce faptă bună să fac și să trăiesc cu el? Starețul i-a răspuns: nu sunt toate faptele la fel: Avraam era un om ospitalier – și Dumnezeu era cu el; Ilie iubea tăcerea – și Dumnezeu era cu el; David era blând – și Dumnezeu era cu el. Așadar, iată: ce dorește sufletul tău după Dumnezeu, fă aceea și păzește-ți inima” [522] . După ce alegi o religie, trebuie să faci o alegere la fel de dificilă: alegerea drumului pe care să mergi la Hristos.

Abia aici, și nu mai devreme, se dovedește a fi adevărată formula: „Dumnezeu este Unul, dar există multe căi către El”.

DESPRE RELIGIA ÎN AFARA MORALITĂȚII

(ÎN LOC DE REZUMAT)

Ai văzut vreodată triunghiuri reacționând chimic? Ai depășit epoca în care măreția unui scriitor se măsura prin numărul de pagini pe care le-a scris? Ce te interesează mai mult la o orgă - greutatea ei, numărul de tuburi din ea sau Bach-ul care iese din ea? Este posibil să ne bazăm astronomia pe Biblie și să căutăm „arborele Yggdrasil” de care Odin s-a spânzurat într-o grădină botanică?

Răspunsurile corecte la aceste întrebări înseamnă că ați reușit să evitați tentația „lipsei de adăpost contextuale”... În general, acesta este un semn al competenței științifice și profesionale a unei persoane: capacitatea de a înțelege ce limbă se vorbește (limba mitului sau științei, a filosofiei sau a poeziei), capacitatea de a înțelege unicitatea domeniului tematic al conversației, de a găsi o metodă adecvată subiectului și, în plus, de a observa limitele propriei competențe...

Persoanele care au primit studii superioare, dar nu și studii secundare [523] , adică profesioniști îngusti, fără o perspectivă culturală largă, uită cu ușurință cât de diversă poate fi lumea oamenilor. Și apoi, cu criteriile naturale în evaluarea

unui cerc al activității umane, intră într-o lume complet diferită. Și sunt indignați de diferența acestei lumi, nouă pentru ei. Oricine consideră că lumile religiei și eticii sunt identice va fi în cele din urmă uimit de faptul că oamenii religioși acordă importanță lucrurilor care nu au o aplicație morală directă. Etica organizează relațiile în lumea oamenilor. Religia face muncă de genist (nu degeaba Papa este numit Pontif - constructorul de punți): construiește punți care leagă omul de lumea Supraomenească sau linii defensive care protejează oamenii de invazia răului, din nou de origine non-umană.

Religia și etica au sarcini foarte diferite. Atât de diferite încât există etică non-religioasă (nu doar printre gânditorii moderni, ci poate și în tradiția confucianistă) și există, de asemenea, religie non-morală. Mai mult, în straturile sale cele mai arhaice, religia se ocupă de realități care nu au o dimensiune morală. În lumea magiei, amuletele și infuziile „funcționează" indiferent de atitudinea morală [524] .

La Sofocle, paricidul Oedip devine purtător de „grație": orașul în care sunt îngropate „relicvele" sale primește patronajul atât al lui Oedip, cât și al zeilor („Oedip la Colono"). Aceasta este o perioadă de tranziție dificilă de la „vitejia" arhaic-epic la „virtutea" aristotelică. Atât murdăria, cât și harul sunt încă independente de starea morală a unei persoane: o persoană pur și simplu dă peste ele, iar ele acționează mecanic, într-o manieră de „contact". Cu toate acestea, „conștiința religioasă a secolului al V-lea, reprezentată de cei mai buni oameni ai acelei vremi, se străduiește din ce în ce mai mult să înlocuiască atât murdăria, cât și harul autosuficiente cu una care ar fi condiționată de voința vicioasă sau bună a unei persoane" (F. Zelinsky) [525] .

Zeii homerici înșiși erau lipsiți de orice calități etice și nu acționau ca legislatori morali. „Firește, pe măsură ce grecii înșiși deveneau oameni din ce în ce mai civilizați, au încercat să-și civilizeze zeii, întărcându-i treptat de obiceiurile lor barbare. Și totuși, grecii nu au reușit niciodată să-și îmblânzească pe deplin zeii rătăciți și adesea de-a dreptul periculoși din punct de vedere social, să-i facă complet umani, complet loiali societății și mai puțin dăunători. Fiecare zeitate a continuat să fie o sursă egală atât de bine, cât și de rău" (Yu. Andreev) [526] .

Capitolul 125 din Cartea egipteană a morților descrie încercarea vieții de apoi. Inculpatul trebuie să facă o așa-numită mărturisire negativă: „Cunosc numele a 42 de zei. Aici vă cunosc pe voi, stăpânii dreptății. Nu am făcut rău oamenilor, nu am vătămat vitele. Nu am păcătuit în locul adevărului, nu am făcut rău, nu am blasfemiat, nu am ridicat mâna împotriva celor slabi, nu am făcut ce este josnic înaintea zeilor, nu am asuprit un sclav în fața stăpânului său, nu am fost pricina bolii, nu am fost pricina lacrimilor, nu am ucis, nu am ordonat să fie ucis nimeni, nu am făcut pe nimeni să sufere, nu am epuizat proviziile templelor, nu am stricat pâinea zeilor, nu mi-am însușit pâinea morților, nu am comis adulter, nu am jurat,

nu am adăugat la măsura greutății, nu am apăsat greutatea, nu am înșelat cu firul cu plumb, nu am luat lapte de pe buzele copiilor, nu am alungat oile și caprele de la pășune, nu am prins peștele lui Dumnezeu." zeii în iazurile lor, nu am oprit apa când ar trebui să curgă, nu am blocat calea apei curgătoare, nu am stins focul sacrificial la ora lui, nu am ratat zilele sacrificiilor de carne, nu L-am împiedicat pe zeu când a ieșit. Sunt curat. Sunt curat. Sunt curat. Sunt curat" [527] .

Un text izbitor. Ceea ce este izbitor în el este utilizarea unor criterii pur morale pentru a determina soarta unei persoane. Nu magia sau ritualurile salvează pe cineva de la moartea veșnică, ci îndeplinirea legilor morale... Este deosebit de impresionant faptul că în timpul acestei „mărturisiri negative" inima unei persoane este cântărită pe un cântar: zeul cu cap de șacal Anubis pune inima într-un bol, iar o pană de struț (pana lui Maat, zeița dreptății) în celălalt. Dacă o persoană a mințit, inima va spune adevărul...

Acest text este adesea citat astăzi când se vorbește despre înțelepciunea religiei egiptene antice... Dar în acea cultură antică reală, acest text trăia după legile gândirii nu atât morale, cât magice.

Cert este că, pe lângă capitolul 125, adesea citat, din Cartea Morților, există și un capitol 30, al cărui scop este amintit mult mai rar: „O, inima mea, de la mama mea, primită de mine din toate norocul meu, care a fost cu mine în toate zilele vieții mele cele felurite. Nu te ridica ca martor care vorbește împotriva mea, nu te ridica împotriva mea la tribunal, nu-mi fi dinainte vrăjmașă ca păstrător al balanței. Căci tu ești duhul meu, care ai fost în trupul meu, care ai dat sănătate tuturor mădularelor mele. Du-te în locul fericit unde ne grăbim cu tine, nu-mi face numele să duhoarească pentru stăpânii veșniciei. Cu adevărat frumos este ceea ce urmează să auzi" (traducere de A. B. Zubov).

B. Turaev evaluează acest text ca forțând inima să rămână tăcută în timpul procesului: „În ciuda eticii capitolului 125, caracterul său este la fel de magic ca cel al întregii «Cărți a Morților». Decedatul, referindu-se la cunoașterea numelor judecătorilor, îi face în siguranță pentru sine și își transformă justificările în formule magice care îi obligă să-i recunoască nevinovăția. Fiecare egiptean cu acest capitol în mâini și pe buze s-a dovedit a fi fără păcat și sfânt, iar cu capitolul 30 și-a forțat magic inima să nu-l vorbească de rău, adică și-a încălcat conștiința. Astfel, întregul capitol a fost pur și simplu un talisman împotriva vieții de apoi, iar după el, ca după multe alte capitole, există un post-scriptum - o rețetă despre cum să-l prepari și ce avantaje va oferi dacă îl ai cu tine. Astfel, înaltele realizări ale ordinii morale au fost distruse, iar «Cartea Morților» se dovedește a fi o dovadă atât a existenței lor, cât și a tristei lor soarte" [528] .

Concluzia lui Turaev este confirmată de egiptologul de mai târziu, R. Antes: „Atât imaginile, cât și «mărturisirea negării» au fost folosite pentru a obține justificarea prin mijloace magice... Ideea că faptele rele vor atrage după sine pedeapsa în lumea cealaltă este bine atestată abia în ultimele secole î.Hr.” [529] . De asemenea, este important de menționat că capitolul 30 a fost într-adevăr folosit ca talisman: sute de copii ale acestuia au supraviețuit, sculptate pe scarabei din jad. Explicația la acest capitol prevede ca cuvintele „să fie repetate deasupra unui scarabeu din jad într-o ramă de aur și argint, care trebuie fixat pe un inel și plasat pe gâtul decedatului”. Scarabeul cu vraja scrisă pe el a fost plasat în interiorul mumiei în locul inimii [530] . Explicația la capitolul 125 prevede ca scena procesului să fie pictată pe o lespede nouă făcută din pământ care nu a fost încă călcat în picioare de porci sau alte animale; oricine urmează această instrucțiune are garantat un rezultat pozitiv al procesului [531] . Cum ai reacționa la un sfat care sugerează inscripționarea celor Zece Porunci Biblice pe o piatră, în speranța că nu împlinirea acestor porunci, ci inscripționarea lor pe un anumit tip de material te va salva de mânia lui Dumnezeu? ... Ei bine, aceeași profanare magică s-a produs și cu „mărturisirea” egipteană.

Triumful magiei asupra eticii este demonstrat și de starea numeroaselor manuscrise ale Cărții Morților. „Chiar și cele mai fine suluri funerare arată ca niște compilații destul de dezordonate, cu unele capitole esențiale omise și alte pasaje repetate fără sens. Nu există consecvență sau uniformitate. Există multe greșeli. Majoritatea acestor suluri au fost probabil făcute pentru vânzare și scrise de podeshiki literari profesioniști nerușinați. Pe lângă aceasta, moda ulterioară de a decora generos sulurile funerare a dus la o reducere a textului. În maniera revistelor ilustrate moderne, povestea a trebuit să fie scurtată fără milă pentru a face loc unor desene atractive. După cum a remarcat un egiptolog modern: «Cu cât imaginile din Cartea Morților sunt mai bune, cu atât textul este mai prost.» Dar chiar și textul, executat conștiincios, a rămas în cel mai bun caz dubios în sensul său. Să-i păcălească pe zei cu verbositate deliberată și formule absurde pentru a fi admiși la viața veșnică pe frumoasele maluri ale Nilului ceresc - acesta a fost scopul urmărit” [532] .

În Vedele și *Brahmanele* indiene , „karma” înseamnă consecințe religioase semnificative ale acțiunilor umane și doar acțiunile rituale sunt considerate astfel. Zeii *Rigvedei* (ca și zeii Romei) pot fi ademeniți prin sacrificii. Și abia în *Upanișade* are loc un fel de „revoluție seculară”: acum (pe la mijlocul mileniului I î.Hr.) începe să se considere că orice acțiune umană are consecințe asupra vieții sale de apoi. Se înțelege că vechile căi pur magice nu garantează succesul: „Cei care dobândesc lumi prin sacrificiu, pomană și ascetism, se transformă în fum, din fum - în noapte” (Brihadaranyaka Upanishad VI, 2,16)... Acum nu sacrificiile și misterele sunt cuprinse de cuvântul *karma* și determină calea omului, ci întregul set de fapte ale sale - inclusiv cele complet lumești.

Și oamenii din Biblie au avut dificultăți în a înțelege că „prin îndurare și adevăr este ispășit păcatul” (Proverbe 16:6).

A spune că etica a pătruns treptat în religie înseamnă a spune un adevăr pe jumătate. Adevărul este că însăși etica s-a dezvoltat în acest mediu religios. Și a avut un efect invers asupra mamei sale. Într-un anumit sens, aceasta a fost calea „profanării”: s-a descoperit că nu doar un ritual sau altul îi conferă unei persoane favoarea Cerului, ci și relațiile sale de zi cu zi cu ceilalți oameni. Mai mult, s-a descoperit că cea mai semnificativă nu este nici măcar acțiunea exterioară, ci structura secretă a inimii, motivele acțiunilor umane - „Omul se uită la înfățișarea din afară, dar Domnul se uită la inimă” (1 Samuel 16:8). În cele din urmă, Evanghelia arată că este mai bine să te îndepărtezi de pragul templului pentru a te împăca cu persoana pe care ai jignit-o...

Da, un element moral foarte puternic a intrat în religie. Dar un element este doar un element. Nu ar trebui să înlocuiască ceea ce a unit. Prezența eticii în religie nu înseamnă că religia s-a transformat în etică.

Atât yoga în sanscrită , cât și *religia* în latină înseamnă „conexiune”. Legătura omului cu Ceea ce este mai înalt decât el. Religia este un dialog între două libertăți: Dumnezeu și om. Mai mult, un dialog nici între egali, nici între egali. Profeții evrei din vechime (ca și gânditorul medieval indian Ramanuja) au proclamat ideea de „har”: în religie, se pare, există ceea ce omul pune în ea și există ceea ce Dumnezeu pune în ea. Există ceea ce omul face de dragul lui Dumnezeu și există ceea ce Dumnezeu face de dragul omului. Iar acesta din urmă este mult mai mare decât primul. Desigur, este nepotrivit să numărăm procente și „cote” aici. Dar cu cât intuiția mistică a unei persoane este mai dezvoltată, cu atât ea o experimentează mai mult ca pe un „dar” primit, și nu câștigat de ea.

Așadar, ritul este modalitatea de a primi Darul. O persoană dăruiește scoica („veșmântul”), iar Dumnezeu pune în ea conținutul dorit, darul Său - pe Sine Însuși. Aceasta este unicitatea creștinismului: alte religii ale lumii vorbesc despre ce jertfe ar trebui să aducă oamenii zeilor, iar numai Evanghelia vorbește despre ce jertfă a adus Dumnezeu oamenilor. Și, prin urmare, a fi creștin înseamnă a putea accepta acest Dar. Întrucât Jertfa lui Hristos este jertfa Sângelui Său, atunci nu poți fi creștin fără a te împărtăși cu sacramentul Sângelui Său, adică fără Liturghie.

Acolo unde are loc etizarea supremă a religiei – în Evanghelii – se afirmă destul de clar că Dumnezeu ia inițiativa pentru mântuirea (și nu doar pentru îmbunătățirea morală) oamenilor în propriile Sale mâini.

Evanghelia este suficient de delicată încât să nu dizolve religia în etică. Și Hristos este Cel care stabilește criterii neetice, pur religioase pentru mântuire: mărturisirea numelui Său (și nu a vreunei alte zeități); botezul (din nou - în numele Său) și împărtășania (cu Sângele Său)... Da, aceste condiții vor fi insuficiente dacă o persoană nu are dragoste pentru oameni și pentru Hristos. Dar și opusul este adevărat: cele mai blânde gânduri, fapte și experiențe („tânărul bogat" din capitolul 19 din *Matei* le avea pe toate) nu sunt suficiente dacă aceste „formalități" nu sunt îndeplinite: „Cine crede și se botează va fi mântuit, dar cine nu crede va fi osândit" (Marcu 16:16). Aceasta nu este răzbunare sau o amenințare. Acesta este un diagnostic religios serios și onest.

Toate religiile lumii cred în ierarhia lumilor. Toate plasează omul la granița dintre inferior și superior. Toate diagnostichează susceptibilitatea omului la boală, suferință și moarte, orbirea spirituală și lipsa totală de libertate (în special dependența spiritului de trup, inclusiv dependența sexuală) ca simptome ale bolii. Toate experimentează de-divinizarea actuală a omului ca pe o ruptură dureroasă cu Sursa vieții. Toate cred că depășirea acestei rupturi este posibilă doar prin hrănirea țesăturii existenței umane cu curenți din Principiul Superior.

Aceasta este sarcina religiei: depășirea morții prin comuniunea cu Eternul. Etica pe calea către acest scop este doar un mijloc. Am văzut că nu toate religiile se îndreaptă spre ea. Dar chiar și cele care o fac nu pierd din vedere scopul lor final. Există religii în care „păstrarea conștiinței" este percepută ca fiind calea către „mântuirea sufletului", dar inversul nu este niciodată cazul.

Dacă Dumnezeu spune că nu va ieși din invizibilitatea Sa de dragul celor „care își urăsc fratele pe care îl văd" (vezi 1 Ioan 4:20), atunci etica devine un fel de acordare la consonanță, un preludiu la Întâlnire. Întrucât asemănătorul este cunoscut prin asemănător, iar Dumnezeu este iubire (aceasta este o banalitate, dar o banalitate specific creștină: Platon asociază numele lui Dumnezeu în primul rând cu prudența și, prin urmare, crede că tocmai prin prudență trebuie să-L imităm pe Dumnezeu - Legile 716a), atunci cel care vrea să întâlnească Iubirea cea mai înaltă trebuie să ia o decizie: „Îmi voi acorda inima la iubire". Acesta este egoismul cel mai înalt, religios: să-ți iubești aproapele pentru a fi vrednic de iubirea lui Dumnezeu. După cum spunea Mihail Bakhtin, „ceea ce ar trebui să fiu pentru altul, aceea este Dumnezeu pentru mine" [533] .

Vedeți, pentru o persoană religioasă, bidimensionalitatea sa este realitate. El vrea să trăiască nu doar în lumea oamenilor, ci și în dimensiunea verticală. Propria sa iubire este îndreptată nu numai către oameni, ci și către Dumnezeu și așteaptă un răspuns (sau o milă anticipativă) atât de acolo, cât și de Acolo. Și așa cum o persoană care tânjește să comunice cu o altă persoană își îmbracă sentimentele și gândurile în cuvinte și gesturi, tot așa o persoană care se roagă

pune în ritual ceea ce nu mai suportă să tacă. Și, prin urmare, nu ar trebui să traducem conversația despre credință în limbajul legii și al obligațiilor. Oamenii nu sunt împărțiți în „respectanți” și „nerespectanți”, ci în sărutători și nesărutători. Cei care sărută nu sunt obligați să o facă...

Cel care refuză să înțeleagă sensul ritualului templului se înșeală pe sine însuși în trei feluri. În primul rând, se înșeală pe sine crezând că el însuși a „depășit” „mulțimea” îngenuncheată. În al doilea rând, se înșeală pe sine spunând că nu are nevoie de aceste forme exterioare și cârje pentru rugăciunea sa – pentru că, cel mai probabil, nu se roagă acasă sau cu propriile cuvinte. În al treilea rând, pentru că asigură că „Dumnezeu este în sufletul său” (mă întreb cum a ajuns acolo, dacă acest suflet nu L-a invitat niciodată pe Domnul să intre în rugăciune și doar hoții intră fără să întrebe?). Iar cerințele persistente ale ateilor de astăzi fac o impresie complet uimitoare: noi nu credem în Dumnezeul vostru creștin, dar ne promiteți că El ne va mântui oricum.

Și, din moment ce am ajuns deja la cuvântul cheie al dicționarului religios – „mântuire” – merită menționat că imaginea religioasă a lumii este tragică. Se spune că viața pământească a omului este trecătoare. Și omul a căzut din eternitate. În același timp, homo nu este singura creatură existentă căreia i se poate aplica definiția de sapiens – „lumea spiritelor este aproape, ușa nu este încuiată”. Și așa cum ecologiștii insistă astăzi că omul ar trebui să stabilească relații bune nu numai cu vecinii săi din metropolă, ci și cu natura, tot așa predicatorii religioși vorbesc despre o bună vecinătate cu invizibilul. Omul ar trebui să fie în pace – cu sine însuși, cu vecinii săi, cu natura și... cu Dumnezeu.

Dumnezeu (cel puțin cel în care cred creștinii) nu poate pătrunde în suflet. Dar consimțământul sufletului nu este altceva decât deschiderea unui lacăt. Apoi, prin ușa deschisă, trebuie să se aducă ceea ce se afla în spatele pragului: puterea ontologic reală, energetică a Divinității. Aceea care nu este supusă coroziunii și care îi poate da omului nu „ideea de nemurire” sau „ideea de bine”, ci însăși nemurirea. Se așteaptă de la om să poată accepta acest dar. De aceea, un creștin merge la biserică nu pentru a aduce ceva al său Creatorului (se poate ruga acasă), ci pentru a accepta acolo ceea ce omul nu poate face singur în propria casă: „aici Eternul devine otrăvitor” (Rilke).

Am demonstrat cu acest raționament că trebuie să mergi la biserică? Bineînțeles că nu. Sarcina mea nu era să demonstrez, ci să explic: să explic de ce creștinii fac ceea ce fac. Există multe lucruri în religie care nu pot fi dovedite, dar nu este nimic lipsit de sens în ea. Un ritual, o dogmă, goală pentru ochiul unui străin, este totuși semnificativă pentru cineva care trăiește în cadrul tradiției. Din exterior, se pare că religia îi poruncește credinciosului: „Trebuie”. Dar credinciosul însuși

experimentează acest lucru diferit: poți, ai dreptul; ți se permite să-i spui „Tu” Creatorului universului și să-L nedumerești pe Domnul lumilor cu rugăciunea ta.

Este foarte bine dacă o persoană nereligioasă se menține în ordine morală (deși este ciudat dacă vorbește public despre asta). Dar oare această ordine îi garantează mari descoperiri științifice sau cel puțin un bun gust jurnalistic (iar repetarea clișeului banal despre ipocriții care se presupune că fac „semne de cruce ample, ca de actori” este tocmai de prost gust)? Și așa cum chiar și o persoană foarte conștiincioasă poate totuși să nu devină campioană mondială la dame, tot așa o persoană dotată moral se poate dovedi a fi netalentată din punct de vedere religios. La urma urmei, el nu a cerut ACEST dar.

Note

1. Gugel A. Anul „Zero” – ultimul sau primul? Să întâmpinăm apocalipsa cu entuziasm, numește celebrul galerist Marat Gelman // Vek. 1999, nr. 34 (349). Gelman își pregătește și propria expoziție pentru începutul noului mileniu. Una dintre părțile acesteia este „un studiu al Bibliei din punctul de vedere al Codului Penal”. Și de ce să ne fie jenă – „acest super an nou este de fapt o întreprindere comercială la modă, o șansă de a câștiga bani care este dată o dată la un mileniu”

2. Aș dori să atrag atenția cititorilor ortodocși asupra faptului că și Sfinții Părinți din vechime considerau normal să prezinte ochilor cititorului, fără retușuri, paginile împuțite ale teoriilor și practicilor eretice și păgâne. „Epifanie atribuie vicii deosebit de murdare sectei egiptene a gnosticilor - fivioniții sau varveliții (unele dintre aceste descrieri sunt, prin urmare, omise în traducerea rusă)” (Ivantsov-Platonov A. M. Erezii și schisme ale primelor trei secole ale creștinismului. Moscova, 1877, p. 295).

3. Eschil. Prometeu legat // Dramă antică. Moscova, 1970, p. 83.

4. Trubețkoi S. N. Păgânism imaginar sau creștinism fals? // Opere complete Vol. 1. Moscova, 1907. Articole publicistice din 1896-1905. P. 163.

5. Turaev B. A. Istoria Orientului Antic. L., 1935. V.1. P. 124.

6. Poezie și proză din Orientul Antic. Moscova, 1973. P. 246.

7. Vezi: Eliade M.Histoire des croyances et des idees religieuses. De l'age de pierre aux mysteres d'Eleusis. Paris, 1976. p. 167.

8. Eliade M. Tratat de istoria religiilor. Sankt Petersburg, 1999, vol. 1, pp. 111-112.

9. Misticismul cabalistic, apropo, gândește diferit: „Există oare creația? Dacă privim «dinspre Dumnezeu», atunci nimic nu există în afară de El” (Rabinul Șneur Zalman din Liadi. Likutei Amarim (Tanya). Vilnius, 1990. Pagina 345).

10. Aceasta este ceea ce spune tratatul „Aum” din seria „Agni Yoga” a lui Roerich (Aum, 242).

11. Conform lui Blavatsky, proprietățile Absolutului sunt „Non-existența absolută și Inconștiința” (Blavatsky, H.P. Comentarii la „Doctrina Secretă”. Moscova, 1998, p. 71) iar despre voința divină „nu se poate spune că aceasta acționează cu înțelegere” (Ibid., p. 127). „Cum se poate presupune că Absolutul gândește, adică are o relație cu ceva limitat, finit și condiționat? Aceasta este o absurditate filozofică și logică. Chiar și Cabala evreiască respinge această idee” (Blavatsky, H.P. Cheia Teosofiei. Moscova, 1996, p. 77).

12. „Umanitatea este un mare orfan” (Scrisori ale Mahatmașilor. Samara, 1993. p. 67). Cf. Platon: „Creatorul și Părintele acestui Univers este greu de găsit…” (Timeu 28c).

13. Blavatsky H. P. Doctrina secretă: Sinteza științei, religiei și filosofiei. Novosibirsk, 1993. Vol. 3. P. 186. Nici Hristos nu se poate baza pe acest rang: „Statutul pe care Ei (Mahatmașii – A.K.) l-au definit pentru Isus este acela de om mare și pur, care ar fi trăit cu bucurie, dar a fost forțat să moară pentru ceea ce considera cel mai mare drept inalienabil al omului – libertatea absolută a conștiinței; un adept care a predicat o religie universală ce nu recunoaște niciun alt «templu al Domnului» în afară de omul; «nobilul Învățător al adevărurilor ezoterice, pe care nu a avut timp să le explice, care a preferat moartea în locul divulgării secretelor inițierii».” Și, în final, cel care a trăit cu o sută de ani înainte de începutul așa-numitei cronologii creștine, general acceptate (Blavatsky H.P. Note despre articolul „Statutul lui Isus // Blavatsky H.P. Moarte și nemurire. Moscova, 1998, pp. 401-402). Asta e tot - Hristos nici măcar nu a crescut până la nivelul de „dhyan-kohan” din punctul de vedere al „creștinilor spirituali”...

14. „Când privești o casă mare și frumoasă, nu poți, chiar și fără să-l vezi pe proprietar, să concluzionezi că această casă nu a fost construită pentru șoareci și rândunele? Dar nu ar fi o nebunie pură din partea ta să crezi că splendoarea lumii este o locuință pentru tine și nu pentru zeii nemuritori?” (Despre natura zeilor. 2.17). Ar fi nedrept, însă, să presupunem că aceasta era credința tuturor păgânilor. În Egipt, „Cartea cunoașterii creațiilor lui Ra” (așa-numita „Cosmogonie heliopolitană”), folosind un joc de cuvinte (remit – lacrimi; remet –

oameni), pune în gura lui Ra mărturisirea că „oamenii au apărut din lacrimile mele” (Matieu M.E. Lucrări alese despre mitologia și ideologia Egiptului antic. – M., 1996. Pp. 230 și 296). Un alt text despre Ra spune că „El a creat cerurile și pământul pentru inimile lor (ale oamenilor). El a creat suflarea vieții pentru nările lor. Ele sunt chipul Lui, ieșind din trupul Lui. El se înalță pe cer pentru inimile lor. El a creat pentru ei plante, animale, păsări și pești pentru a-i satisface” (ibid., p. 176)

15. Sfântul Ciprian al Cartaginei. Scrisoare către Fortunatus despre îndemnul la martiriu // Părinți și învățători ai Bisericii din secolul al III-lea. Antologie. v. 2. – M., 1996, p. 333.

16. „Romanului i se părea că, permițând tuturor să creadă în adâncul sufletului său în orice zeu dorea sau să nu creadă deloc, îi dădea individului toată libertatea de conștiință pe care și-o putea dori. Își putea imagina un simplu credincios, făcând sacrificii și oferind tămâie din toată inima; își putea imagina un «intelectual» necredincios făcând același lucru doar de dragul formei; dar nu-și putea imagina o stare de spirit care să interzică unei persoane să facă acest lucru nici măcar de dragul formei... Mulțimea păgână credincioasă îi vedea pe creștini ca atei; iar adevărații atei, intelectualii necredincioși și acea parte a clasei conducătoare pentru care toate vechile religii erau superstiții învechite, vedeau, pe bună dreptate, în noua religie doar o nouă «superstiție, grosolană și incomensurabilă» (Pliniu, Tacit, Lucian, Celsus). Văzând pe bună dreptate în creștinism cea mai puternică manifestare a credinței și entuziasmului religios din vremea lor, aceste elite considerau chiar acest entuziasm drept principalul rău. Creștinismul i-a jignit nu prin faptul că a desființat vechile religii, ci prin faptul că a făcut acest lucru” „din nou în numele religiei; prin faptul că, distrugând religiile, a restaurat religia. Astfel, materialiștii și ateii de la Reformă până în zilele noastre văd în Reformă un rău mai mare decât catolicismul împotriva căruia a luat armele” (Melioransky B. M. Din prelegerile despre istoria și doctrina Bisericii Creștine Antice (sec. I-VIII). Numărul 1. Sankt Petersburg, 1910, pp. 63 și 65). „Religia oficială consta exclusiv din rituri externe, cărora majoritatea le acorda atât de puțină importanță încât nu-și puteau imagina că îndeplinirea lor ar putea tulbura conștiința” (Boissier G. Prăbușirea păgânismului. Un studiu al ultimei lupte religioase din Occident în secolul al IV-lea. Sankt Petersburg, 1998, p. 217).

17. „De dragul salvării sufletului său” (Platon. Legile. 909a) un predicator al cultului oficial va veni zilnic la prizonier. „Platon vrea de fapt să învie procesele ereticilor care au avut loc în secolul al V-lea (el precizează că l-ar fi condamnat și pe Anaxagora dacă nu și-ar fi schimbat opiniile... Faptul că soarta lui Socrate nu l-a învățat pe Platon consecințele periculoase ale unor astfel de măsuri poate părea ciudat” (Dodds E.R. Grecii și irațионalul. Sankt Petersburg, 2000, p. 323).

18. Boissier G. Prăbușirea păgânismului. Un studiu al ultimei lupte religioase din Occident în secolul al IV-lea. Sankt Petersburg, 1998, p. 144.

19. „Oroarea pe care a provocat-o pretutindeni arată că toată lumea considera execuția ca o inovație dezgustătoare. Când Priscillian, condamnat de tiranul Maximus la Trier, a fost torturat și executat împreună cu șase dintre discipolii săi, iar restul au fost exilați în insule, spre Bretania, un strigăt puternic de indignare s-a auzit în toată Europa. Dintre cei doi episcopi care l-au persecutat pe Priscillian, unul a fost alungat din scaunul său, iar celălalt s-a retras. Sfântul Martin de Tours, care a făcut tot posibilul pentru a împiedica această decizie crudă, a refuzat să aibă comuniune nu numai cu acești episcopi, ci și cu cei care erau în contact cu ei... Sfântul Ambrozie l-a excomunicat pe Maximus” (Li G. Ch. Istoria Inchiziției în Evul Mediu. Moscova, 1994. Vol. 1. Pp. 135-136). Cu toate acestea, din cele publicate în secolul al XIX-lea. Este clar din cărțile lui Priscillian că el însuși crede că adversarii săi merită moartea pentru opiniile lor.

20. Melioransky B. M. Din prelegeri despre istoria și doctrina Bisericii Creștine antice din secolele I-VIII. Sankt Petersburg, 1910. Numărul 1. P. 87.

21. Citat din: Grigorenko A. Căutări spirituale în Rusia la sfârșitul secolului al XV-lea. Sankt Petersburg, 1999. P. 19.

22. Boissier G. Prăbușirea păgânismului. Un studiu al ultimei lupte religioase din Occident în secolul al IV-lea. Sankt Petersburg, 1998. P. 81.

23. Preotul Pavel Florensky. Microcosmos și Macrocosmos // Lucrări teologice. Colecția 24. Moscova, 1983, p. 234.

24. Sfântul Macarie al Egiptului. Conversație 43.7 // Sfântul Macarie al Egiptului. Conversații spirituale, Epistolă și Cuvinte. – M., 1880, p. 365.

25. Sfântul Grigorie Teologul. Cuvântul 45 // Opere. Lavra Sfântei Treimi a Sfântului Serghie, 1994. Vol. 1. P. 665. și Poezie despre smerenie, castitate și abstinența // Ibid. Vol. 2. P. 179.

26. Citat din: Arhiepiscopul Vasile (Krivoshein). Învățătura ascetică și teologică a Sfântului Grigorie Palama // Arhiepiscopul Vasile (Krivoshein). Lucrări teologice 1952-1983. Articole, rapoarte, traduceri. – Nijni Novgorod, 1996, p. 120.

– totalitatea epocilor, lumilor, eonilor.ανωια νοτ ατναπμυσ27. Lume – ebr. olam, plenitudinea universului; greacă

28. Venerabilul Macarie al Egiptului. Conversații spirituale, mesaje și cuvinte. Moscova, 1880. Pp. 156-157.

29. Sfântul Vasile cel Mare. Conversații despre Hexaemeron, 3. // Opere. partea 1. – M., 1845, p. 1 39.

30. Lewis K. S. Povara gloriei // Operele. Minsk-Moscova, 1998. T.2. P. 275.

31. Ibidem, p. 276.

32. Lewis K.S. Colectivul și corpul mistic // Opere, vol. 2. P. 304-305.

33. Vezi Dipticul tăcerii din Khorujî, S.S. – M., 1991, p. 88.

34. Gershenzon M., Ivanov V. Corespondență din două colțuri. – M., 1991, p. 9.

35. Herzen A. I. Scrisori despre studiul naturii, 5 // Herzen A. I. Operele. Vol. 2. Moscova, 1986, pp. 333-334.

36. Blavatsky E. P. Comentarii asupra Doctrinei Secrete. Moscova, 1998. P. 120.

37. Scrisorile Elenei Roerich – 1932-1955… Novosibirsk, 1993. P.173.

38. Aceeași onestitate răsună un secol mai târziu în mărturisirea Sfântului Grigore cel Mare: „Ne rugăm pentru viața dușmanilor noștri și totuși ne temem că Dumnezeu ne va auzi” (Omilia 27, 8).

39. Scriu acest cuvânt cu o oarecare ezitare, lucru perfect explicat prin gluma mea profesională (gluma este aproape despre mine). Așadar, imaginați-vă că un misionar ortodox vorbește unui public universitar educat și inteligent. Și în cursul discursului său, ajunge în punctul în care trebuie să folosească un cuvânt indecent - „demon”. Nu este prima dată când misionarul comunică cu un astfel de public, îi cunoașteți obiceiurile, gusturile și slăbiciunile. El înțelege că această mulțime nu a învățat încă să înțeleagă corect cuvântul „Dumnezeu”. În mediul educat post-sovietic, în loc de acest cuvânt de neînțeles, se obișnuiește să se folosească ceva mai simplu - să zicem, „Câmpul informațional bioenergetic al Universului”. Și este clar că dacă în acest public se străduiesc să înlocuiască cuvântul Dumnezeu cu un presupus sinonim (îl vor numi „noosferă”, apoi „Cosmosul” sau chiar „sinele meu superior”), atunci cuvântul „demon” este cu atât mai garantat să provoace indignare în rândul publicului iluminat. Misionarul știe câtă dreptate are Dmitri Merejkovski: „Diavolul este viclean: îi face ridicoli pe cei care arată spre el” (citat din: preotul Sergii Jeludkov. De ce sunt creștin. Sankt Petersburg, 1996, p. 118). Și atunci misionarul decide să se exprime mai

clar, adică în jargonul ascultătorilor săi. Și spune: „Și în acest moment, răul totalitar transcendental-personal ontologic-ipostatic mondial se adresează unei persoane”... Atunci demonul iese de sub amvonul său și întreabă din nou: „Ce, cum m-ai numit? Repetă, nu am auzit!”

40. Rev. Ioan Climacus. Scara. Sergiev Posad, 1908. p. 83.

41. Ibidem, p. 132.

42. Ibidem.

43. Zelinsky F. F. Rivalii creștinismului. Sankt Petersburg, 1995, p. 357

44. Rev. John Climacus. Scară. Cu. 73.

45. Venerabilul Ioan Climacus. Scara. P. 87.

46. Patericonul antic. Moscova, 1899. p. 84. „Domnul are diferiți sfinți: unul vine la El cu bucurie, altul – cu severitate; iar Dumnezeu îi primește pe amândoi cu dragoste” (Sfântul Macarie cel Mare. Citat din: Mitropolitul Beniamin (Fedchenkov). Poporul lui Dumnezeu. Moscova, 1991, p. 27).

47. Solovyov V.S. Trei conversații despre război, progres și sfârșitul istoriei universale. // Opere. Vol. 2. Moscova, 1988, pp. 674-676.

48. Karsavin L. P. Fundamentele religiozității medievale în secolele XII-XIII, în principal în Italia. Pg., 1915. pp. 65-66.

49. „Xerxes a ordonat ca Hellespontul să fie biciuit, pedepsit cu trei sute de lovituri de bici și apoi cufundat în larg cu o pereche de lanțuri. Regele a ordonat călăilor să biciuiască marea, rostind cuvinte barbare și impie: «O, tu, umezeală amară a Hellespontului! ... După cum meritele tale, nimeni nu-ți va aduce jertfe ca apei noroioase și sărate»” (Herodot. Istorie, 7, 35)

50. Kant I. Critica rațiunii practice // Opere. Moscova, 1965. Vol. 4. Partea 1. P. 458. Pentru mai multe detalii, vezi cartea mea Filosofia creștină și panteismul (Moscova, 1997. Pp. 120-128).

51. Kant I. Critica rațiunii pure // Opere. Vol. 3. – M., 1964, pp. 487-488.

52. Scrisorile Elenei Roerich, 1929-1938. Minsk, 1992. Vol. 2. P. 334.

53. Totuși, trupurile tinerilor au stârnit emoții foarte violente și în Socrate (sau Platon, scriind în numele său): „Charmides s-a așezat între mine și Critias. Și din

acel moment, confuzia m-a cuprins și curajul cu care intenționasem să port o conversație cu el atât de ușor a dispărut imediat. Când a făcut o mișcare, ca și cum ar fi vrut să-mi adreseze o întrebare, am văzut ce se ascundea sub veșmântul său și am fost cuprins de flăcări: eram uluit” (Charmides, 155cd)

54. „În acele vremuri ale zeilor, regele era înflăcărat de pasiune pentru Ganimede frigianul” (Ovidiu. Metamorfoze. 10.155). Vezi și: Homer. Iliada. 20.232.

55. Vezi: Clement din Alexandria. Îndemn către neamuri. Moscova, 1999. p. 170.

56. Guseinov E. Căsătoria fără Figaro. Stânga din Franța și-a îndeplinit promisiunea față de homosexuali // Izvestia. Moscova, 1999. 20 octombrie…

57. Antes R. Mitologia în Egiptul antic // Mitologii ale lumii antice. Moscova, 1977, pp. 72-73.

58. citat din: Rak I. V. Mituri ale Egiptului Antic. Sankt Petersburg, 1993. p. 245.

59. citat din: La Creation et le Deluge d'apres les textes du Proche-Orient ancien. Supliment au Cahier Evangile, 64. p. 96. Cu toate acestea, semiții aveau și versiuni ale autofecundării originale a zeității: „fenicienii, dacă e să-l credem pe Filon, aveau o imagine similară: un șarpe care se mușca pe sine era înțeles ca un simbol cosmogonic: spiritul original se îndrăgostia de propriile începuturi și, unindu-se cu sine însuși, producea un anumit început noroios, din care totul a luat ființă” (Tsirkin Yu. B. Cartagina și cultura sa. Moscova, 1987, p. 170).

60. Citat din: Antes R. Mitologia în Egiptul Antic // Mitologii ale lumii antice. Moscova, 1977, pp. 97-98.

61. „Două lucruri umplu sufletul cu o uimire și o venerație mereu noi și tot mai puternice, cu cât reflectăm mai des și mai continuu asupra lor: cerul înstelat de deasupra mea și legea morală din mine” (Kant I. Critica rațiunii practice. P. 499).

62. „În Egipt, chiar și în epoca arabă, exista obiceiul de a sacrifica o fată Nilului în caz de inundații târzii sau insuficiente, care era numită mireasa Nilului. Și așa cum șarpele sudanez, într-o legendă similară, primind o mireasă, dă apa necesară vieții oamenilor, tot așa șarpele Nilului, primind un sacrificiu de mireasă, își celebra căsătoria și, redând viața naturii și oamenilor, inunda pământurile cu umezeala sa fertilizantă” (Matieu M.E. Lucrări alese despre mitologia și ideologia Egiptului antic. – M., 1996, p. 184).

63. „Dumnezeu a zis: «Acesta este semnul legământului pe care-l fac între Mine și voi și între orice făptură vie care este cu voi, pentru generațiile veșnice. Pun curcubeul Meu în nor și el va fi semnul unui legământ veșnic între Mine și pământ. Când voi aduce nor peste pământ, curcubeul se va vedea în nor. Și Îmi voi aduce aminte de legământul Meu care este între Mine și voi și între orice făptură vie, din orice făptură; și apele nu se vor mai face un potop, ca să nimicească orice făptură. Curcubeul va fi în nor; Eu îl voi privi și Îmi voi aduce aminte de legământul veșnic dintre Dumnezeu și orice făptură vie, din orice făptură, care este pe pământ. Dumnezeu a zis lui Noe: «Acesta este semnul legământului pe care l-am făcut între Mine și orice făptură care este pe pământ»” (Geneza 9:12-17).

64. Matie M. E. Lucrări alese despre mitologia și ideologia Egiptului antic. – M., 1996, p. 182.

65. Zelinsky F. F. Rivalii creștinismului: Articole despre istoria religiilor antice. Sankt Petersburg, 1995. P. 105.

66. Roerich N.K. Altai-Himalaya. Jurnal de călătorie. Riga, 1992. P. 252.

67. „Anaxagoras spunea că soarele este un bloc de foc și de aceea pe înțelept îl aștepta pedeapsa cu moartea. Pericle și-a salvat prietenul, dar el, din slăbiciune de spirit, și-a luat viața – înțelepciunea nu l-a salvat” (Diogenes Laërtius. Viețile filosofilor. 2,3.)

68. Cuvântul împăratului Justinian, trimis patriarhului Mina împotriva nelegiuitului Origen și a opiniilor sale obscene. // Actele Sinoadelor Ecumenice. Vol. 3. Sankt Petersburg. 1996, p. 537.

69. „Condamnarea tezelor averroist-tomiste de către episcopul parizian E. Tampier a dat impuls dezvoltării unor noi abordări ale înțelegerii lumii” (Vizgin V.P. Hermetism, experiment, miracol: trei aspecte ale genezei științei moderne // Originile filosofice și religioase ale științei. Moscova, 1997, p. 117).

70. „Un alt tip de certitudine se obține atunci când credem că un lucru nu poate fi altceva decât ceea ce judecăm noi că este. Acest tip de certitudine se bazează pe poziția metafizică incontestabilă conform căreia Dumnezeu este Sursa Atotbună a adevărului și că, din moment ce am fost creați de El, capacitatea de a distinge adevărul de fals, pe care El ne-a dat-o, nu ne poate induce în eroare, dacă o folosim corect... Aceasta este certitudinea demonstrațiilor matematice” (Descartes R. Principiile filosofiei // Opere. Moscova, 1989. Vol. 1. P. 421.

71. Vezi: Kirsanov V. S. Revoluția științifică a secolului al XVII-lea. Moscova, 1987. p. 103.

72. Citat din: Filosofia epocii primelor revoluții burgheze. Moscova, 1983. p. 85.

73. Vezi: Kirsanov V.S. Revoluția științifică a secolului al XVII-lea. P. 150.

74. Vezi Experimente de teodicee despre bunătatea lui Dumnezeu, libertatea umană și originea răului // Leibniz G.V. Operă în 4 volume. Vol. 4. Moscova, 1989.

75. Vezi Dmitriev I. S. Newton necunoscut. Siluetă pe fundalul epocii. Sankt Petersburg, 1999.

76. Gaidenko P. P. Creștinismul și geneza științelor naturale europene moderne // Originile filozofice și religioase ale științei. Moscova, 1997, p. 61.

77. Descartes R. Operele v. 2. M, 1994. Pp. 489-541.

78. Kosareva L. M. Geneza imaginii științifice a lumii. Moscova, 1985, p. 44.

79. Roerich E. I. Scrisoare către Harbin, primită acolo la 17.11.1953. // Roerich E. I. Focul nearzător. Moscova, 1992. P. 76-77.

80. „Leadbeater se interesa personal de soarta pupililor săi și, de regulă, erau cu el unul sau doi băieți tineri, încredințați lui de părinți pentru educație. Acești băieți au devenit cauza căderii sale. Pe 25 ianuarie 1906, când Leadbeater era în culmea popularității sale în Societatea Teosofică, doamna Helen Dennis din Chicago, mama unuia dintre favoriții lui Leadbeater, Robin Dennis, i-a scris lui Annie Besant, acuzându-și partenerul că îi învață pe băieți să se masturbeze sub pretextul exercițiilor oculte și insinuând că această masturbare era doar un preludiu la satisfacerea poftei homosexuale. Un băiat a spus despre asta: «Cred că cel mai rău lucru este că m-a făcut cumva să cred că toate acestea erau Teosofie»... Când doamna Besant a fost întrebată de ce puterile ei oculte nu o avertizaseră împotriva lui Leadbeater, ea a menționat fără succes faptul că H. Blavatsky însăși îl invitase odată pe Oscar Wilde să se alăture Societății Teosofice, nebănuind pasiunea lui pentru tineri. Dacă chiar...” Puterile oculte ale lui Blavatsky eșuaseră, a întrebat Annie Besant, de ce ar trebui să fie propriile ei puteri infailibile?... Timp de câțiva ani, Besant, împreună cu Leadbeater, i-a vizitat în mod regulat pe Maeștri noaptea în corp astral. Multe momente importante au fost legate de aceste vizite, deoarece toate deciziile serioase din Societatea Teosofică trebuiau să primească aprobarea Maeștrilor. Annie se referea adesea la aceste sancțiuni. Dar, conform doctrinei teosofice, numai

oamenii puri puteau deveni Inițiați, cu suflet și corp; și numai Inițiații puteau comunica cu Învățătorii. Dacă Leadbeater era păcătos, nu putea deveni Inițiat, iar dacă nu era Inițiat, nu puteau exista vizite la Învățători. Ce însemnau atunci amintirile colorate ale lui Annie despre conversațiile ei și ale lui Leadbeater cu Învățătorii?! Leadbeater a susținut că, explicând problemele sexuale, intenționa să păstreze castitatea pupilelor sale, să le redirecționeze energia erotică către un plan spiritual superior și să îi elibereze de vinovăție. După ce l-a condamnat pe Leadbeater,... Olcott și-a regretat curând decizia pripită, iar Frăția Învățătorilor a cerut în unanimitate... „...l-au îndemnat să se pocăiască. Koot Hoomi, Morya și Serapis au venit la patul bolnavului nu numai când era singur, ci și în prezența lui Annie, a doamnei Russak și a domnișoarei Renda. Învățătorii l-au sfătuit pe Olcott să-l ierte pe Leadbeater și chiar i-au dictat o scrisoare care poate fi numită o capodoperă a evaziunii și a nebuloaselor" (Washington P. Babuinul Madamei Blavatsky. Istoria misticilor, mediumilor și șarlatanilor care au adus spiritismul în America. Moscova, 1998, pp. 146-149).

81. Un exemplu din viața reală: un vindecător „ortodox" sfătuiește insistent un pacient ortodox să practice urinoterapia (tratament cu urină). Ca răspuns la obiecția timidă a pacientului - „Preotul de la biserică nu mi-a permis să beau urină, spune că este păcat și păgânism" - „vindecătorul" răspunde cu răbdare: „Preotul nu are chiar dreptate. Poți folosi urina, trebuie doar să o lași să curgă peste o cruce sau o icoană."

82. Despre viitoarea persecuție a creștinilor – cartea mea „Despre înfrângerea noastră" (Moscova, 1999) și capitolul „Comunismul ocult" din primul volum al cărții „Satanismul pentru intelectuali" (Moscova, 1997).

83. Lewis K.S. Cronicile din Narnia. M., 1993. P. 452.

84. Murashkina T. I. Să apărăm Marile Nume ale Roerichilor și E. P. Blavatsky // Noua Eră. Probleme. Căutări. Cercetare. M., Riga, 2000, nr. 1 (24), p. 10.

85. Citat din: Bottero J. Nașterea lui Dumnezeu. Biblia prin prisma istoriei. Moscova, 1998, p. 76.

86. citat din: Jacobsen T. Treasures of Darkness. Istoria religiei mesopotamiene. – M., 1995, p. 260. Pentru a fi corect, voi menționa că aceasta a fost o perioadă de criză profundă în tradiția religioasă sumeriană-babiloniană, când influența practicilor și credințelor oculto-magice era în creștere.

87. Murashkina T. I. Să apărăm Marile Nume ale Roerichilor și E. P. Blavatsky // Noua Eră. Probleme. Căutări. Cercetare. M., Riga, 2000, nr. 1 (24), p. 10.

88. Pentru Platon, Dumnezeu este în primul rând Rațiunea: „Dumnezeu să fie măsura tuturor lucrurilor, mult mai mult decât orice om, așa cum susțin unii. Prin urmare, oricine vrea să fie plăcut lui Dumnezeu trebuie în mod necesar să devină cât mai asemănător cu El. În virtutea acesteia, oricine dintre noi este înțelept este plăcut lui Dumnezeu, căci este asemenea Lui" (Platon. Legile 716a).

89. vezi Levi-Strauss K. Antropologie structurală. M., 1983, pp. 154-156.

90. Kreinovich E. A. Nivkhgu. Locuitori misterioși din Sahalin și Amur. – M., 1973, pp. 448-449.

91. În prezentarea credințelor șamanismului, urmez cartea lui A. B. Zubov, „Istoria religiilor. Cartea 1. Religii preistorice și non-istorice. Curs de prelegere" (Moscova, 1997, pp. 302-309). Vezi și: Eliade M. Șamanismul: Tehnici arhaice ale extazului. Kiev, 1998; Eliade M. Mituri. Vise. Mistere. Moscova, 1996.

92. „Dumnezeu fuge de viteza minții care se apropie de El, anticipând întotdeauna orice gând, astfel încât în dorințele noastre să ne întindem continuu spre noi înălțimi" – Sfântul Grigore Teologul. Lauda Fecioriei. // Opere. vol. 2. Sankt Petersburg, 1994, p. 133. Vezi și vol. 1. p. 440. Vezi și Tertulian. Către neamuri. 2:4; Eusebiu din Cezareea. Pregătirea Evangheliei. 11:19. Această etimologie – deși cu o explicație diferită – datează de la Platon (Cratilus 397d): „Primii oameni se închinau doar acelor zei pe care mulți barbari îi venerează și astăzi: Soarele, Luna, Pământul, Stelele, Cerul. Și pentru că au văzut că toate aceste lucruri alergau mereu, făcând un cerc. Din această natură a alergării li s-a dat numele de zei."

93. Sfântul Grigorie Teologul, după ce citează aceste cuvinte ale lui Platon, le definește și mai dur sensul: Dumnezeu „este imposibil de exprimat și cu atât mai imposibil de înțeles" (Predică despre teologie, 1). Dar, întâmplător, teza despre incomprehensibilitatea lui Dumnezeu este dusă la limită de Sfântul Părinte pentru a spune că Dumnezeu Însuși, totuși, „prin revărsări și transmisiuni de Lumină" intră în viața noastră" (Opere. Vol. 1. Sankt Petersburg, 1992, pp. 393 și 413).

94. Cronos, nu Zeus, este creatorul oamenilor: „În primul rând, zeii veșnic vii, proprietarii locuințelor olimpice, au creat generația de aur a oamenilor. Cronos, conducătorul, era și stăpânul cerului pe atunci…" (Hesiod. Munci și zile, 109-111).

95. Dante a împrumutat această imagine celebră de la Boethius. Replicile lui Boethius sunt: „O, neam omenesc, vei fi fericit dacă iubirea, care mișcă cerul, va stăpâni sufletele oamenilor" (Boethius. Consolarea filosofiei 2, 9). Dante le citează în „Monarhia" (1, 9) și le traduce în versul final al „Divinei Comedii".

96. Losev, A.F. Estetica elenică și romană a secolelor I-II. Moscova, 1979, pp. 35–37. Cf. cuvintele înțeleptului chinez Confucius: „A-ți dedica toată puterea slujirii oamenilor, a venera spiritele și a te depărta de ele – aceasta este înțelepciunea” (Citat din: Malyavin, V.V.M., 1992, p. 202).

97. Dodds E. R. Grecii și iraționalul. Sankt Petersburg, 2000, p. 60. Această idee este însă contestată în articolul: Scheid J. Religia și spiritualitatea romană // Buletinul de istorie antică. Moscova, 2003, nr. 2.

98. Klochkov I. S. Cultura spirituală a Babiloniei: omul, soarta, timpul. – M., 1983, p. 115.

99. Povestea lui Atrahasis, 175-190 // Afanasyeva V.K. Îți voi dezvălui un cuvânt secret. Literatura Babiloniei și Asiriei. Moscova, 1981.

100. Kramer S. N. Istoria începe în Sumer. Moscova, 1991, pp. 119-120.

101. Blavatsky, H. P., Doctrina secretă. Vol. 2, Riga, 1937, p. 630. De altfel, svastica ocultă și fascistă, care demonstrează vizibil egalitatea tuturor direcțiilor, avea și o semnificație care indica credința ocultă fundamentală în egalitatea dintre „sus” și „jos”. Vezi Vorobyevsky, Yu. Misticismul fascismului. // Rusia. 12-18 aprilie 1995.

102. Frankfort G., Frankfort G. A., Wilson J., Jacobsen T. În pragul filosofiei. Căutări spirituale ale omului antic. Moscova, 1984, p. 77.

103. vezi: Disputa dintre Horus și Seth // Matie M.E. Lucrări alese despre mitologia și ideologia Egiptului antic. Moscova, 1996. p. 258.

104. Șohin V.K. Din istoria studiilor religioase indologice rusești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea // Religiile lumii. Anuar – 1985. Moscova, 1986, p. 233.

105. Citat din: Zubov A. B. Unicitatea escatologică a creștinismului. // Continent, nr. 78, p. 242.

106. Am avut șansa să văd întreaga procedură în filmul video „Faces of Death”.

107. Pascal B. Gânduri. – M., 1995, p. 137.

108. „Lumea imperfectă, creată, apare întotdeauna în ochii indianului din Evul Mediu ca un cerc dureros de complicat, nesfârșit de renașteri - samsara. Shankara și școala sa (advaita) rezolvă această problemă prin simpla anihilare a lumii ca entitate ireală, nesemnificativă; doar Absolutul etern, Brahman, este real,

adică există cu adevărat, și tot ceea ce percepem ca o existență spatio-temporală, adică lumea, este maya - o iluzie cosmică, un miraj, o ceață, care trebuie recunoscută ca atare și eliminată decisiv. Compendiile advaitiste oferă de obicei o serie de exemple (aș spune, imagini educaționale și de formare), care ar trebui să arate principiul acțiunii mayei. În anumite condiții de iluminare, de exemplu, o persoană poate confunda o bucată de sidef cu argintul sau, să zicem, poate fi speriată de o frânghie întinsă pe o potecă în amurg, crezând că este un șarpe. Cu toate acestea, o examinare mai atentă ne convinge că «nu există nici argint, nici șarpe în fața noastră; în același mod, dobândind o viziune corectă asupra lucrurilor, o persoană este convinsă că lumea, de fapt, nu există: există un singur Brahman, care apare în diverse forme. El, substratul lor, este real, dar formele în sine nu sunt. În general, nu există nimic în lume în afară de Unu; orice multiplicitate este imaginară. Prin urmare, un astfel de sistem de perspective se numește a-dvaita-vada, adică doctrina non-dualității a tot ceea ce există" (Sementsov V.S. Bhagavad Gita în Tradiție și critică științifică modernă. Moscova, 1985, p. 111).

109. Losev A. F. Spațiul antic și știința modernă. Moscova, 1927, p. 231.

110. Potrivit profesorului de engleză K. M. Robertson, în ciuda faptului că zeii greci „sunt percepuți în formă umană, divinitatea lor diferă de umanitate într-un aspect înfricoșător. Pentru aceste ființe atemporale, nemuritoare, oamenii obișnuiți sunt ca niște muște pentru copiii zbenguitori, iar această răceală este vizibilă chiar și în sculpturile lor până la sfârșitul secolului al V-lea" (Citat din: Dodds E. R. Greeks and the Irrational. St. Petersburg, 2000, p. 98). Mai reconfortantă este opinia lui Platon, care crede că zeii respectă cel puțin unele legi atunci când se joacă cu oamenii: „Întrucât sufletul este unit când cu un corp, când cu altul și suferă tot felul de schimbări, atunci acest conducător, asemenea unui jucător de dame, nu are de ales decât să mute personajul care a devenit mai bun într-un loc mai bun și pe cel care a devenit mai rău într-unul mai rău, plasându-i conform a ceea ce este potrivit pentru ei" (Legile 903d). Dar, în cele din urmă – „Omul este un fel de jucărie inventată de Dumnezeu" (Legile, 803c). Plotin mai spune: oamenii sunt „jucării vii" (Plotin, Enneade, 3.2.15.32).

111. Lossky V.N. Dominion and Kingdom (studiu escatologic) // Lucrări teologice. Colecția 8. Moscova, 1972, p. 214.

112. Blavatsky H. P. Doctrina secretă. Vol. 2. Riga, 1937, p. 201.

113. Zenkovsky V. V. Fundamentele filosofiei creștine. Moscova, 1992, p. 148.

114. Losev A. F. Filosofie. Mitologie. Cultură. Moscova, 1991, p. 130.

115. citat din: Lossky N. O. Valori și ființă. Paris, 1931, p. 131.

116. Lysenko V. G. Buddha ca personalitate sau personalitate în budism // Dumnezeu-om-societate în culturile tradiționale ale Orientului. Moscova, 1993, pp. 131 și 124-125.

117. „Cel care vede ceva similar cu diferența merge din moarte în moarte" (Brihadaranyaka Upanishad. 4,4,19).

118. Conze E. Meditație budistă: Exerciții devoționale, mindfulness, transă, înțelepciune. Moscova, 1993, p. 42.

119. Devi-Neel A. Inițiere și inițiați în Tibet. p. 159.

120. Devi-Neel A. Inițiere și inițiați în Tibet. p. 135. Cf.: „Astfel, o Subhuti, Bodhi-sattva, marea ființă, conduce ființe incomensurabile și nenumărate la eliberare. Și totuși nu există nimeni care să fie eliberat și nimeni prin care să fie condus la eliberare" (Ashtasahasrika-prajnaparamita, I).

121. Devi-Neel A. Inițiere și inițiați în Tibet. p. 138-139.

122. Vezi Sfântul Coran. Traducere semnificativă a părților 28, 29 și 30 cu comentarii de Abdurrahman Saadi. Moscova, 1999, p. 320.

123. Din păcate, tocmai această interpretare ideologică non-bisericească a Crucii Ortodoxe cu semilună a devenit larg răspândită și a provocat resentimente de înțeles în rândul musulmanilor. Iată o astfel de mărturie: „Președintele Tatarstanului, Mintimir Shaimiev, a condamnat declarația făcută de președintele Centrului Public Tătar (TPC) Zainullin ca fiind periculoasă pentru relațiile interetnice și interconfesionale. Liderul TPC a emis un ultimatum cerând ca așa-numitele cruci-ancoră să fie îndepărtate din bisericile din Kazan, văzând în ele o călcare în picioare a semilunei musulmane (semiluna a fost plasată la baza acestor cruci încă din cele mai vechi timpuri)" (Izvestia. 23.12.1998). Aceasta este într-adevăr o ancoră, un semn de speranță. Și astfel de cruci se aflau deja în catacombele romane antice, cu multe secole înainte de apariția Islamului.

124. Nu toate școlile teologice și filozofice ale Islamului consideră omul liber, argumentând că Dumnezeu este cauza directă a tuturor evenimentelor. Astfel, Al-Ghazali, în tratatul său „Învierea științelor credinței", descrie relația dintre lume și Dumnezeu astfel: „Soarele, luna și stelele, ploaia, norii și pământul, toate animalele și obiectele neînsuflețite sunt supuse unei alte forțe, precum un stilou în mâna unui scrib. Nu se poate crede că conducătorul care a semnat semnătura este creatorul semnăturii. Adevărul este că adevăratul ei creator este Cel

Atotputernic. După cum a spus El, Cel Atotputernic, „și nu voi ați aruncat când ați aruncat, ci Allah a aruncat” (Citat din: Stepanyants M. T. Tradiții filosofice ale Indiei, Chinei și lumii Islamului // Istoria filosofiei. Vest-Rusia-Est. Cartea 1. Moscova, 1995, p. 413). Omul este locul unde se aplică puterea lui Allah: „Cum crezi în Allah? „Ai fost mort și El ți-a dat viață, apoi El te va face să mori, apoi El îți va da viață, apoi la El te vei întoarce” (Coran 2:26). Afirmația Vechiului Testament este destul de clară: Dumnezeu „a creat omul de la început și l-a lăsat în mâna voinței sale” (Sir. 15:14-15).

125. Pentru mai multe informații despre religia Israelului antic, consultați capitolul „Este Vechiul Testament crud?”

126. „Știu că am atârnat în ramuri în vânt timp de nouă nopți lungi, străpuns de o suliță, dedicat lui Odin, ca jertfă pentru mine însumi, pe acel copac ale cărui rădăcini sunt ascunse în adâncurile necunoscutului” (Edda cea Bătrână. Discursuri ale Înalților, 138).

127. „Nimeni nu m-a hrănit, nimeni nu mi-a dat să beau, m-am uitat la pământ, am ridicat runele, gemând în timp ce le ridicam – și am căzut din copac… Am învățat nouă cântece… Am început să mă maturizez și să-mi sporesc cunoștințele” (Ibid., 139-141).

128. „Martiriul ritualic voluntar își propune să inducă o stare extatică în sine, adică este o formă de șamanism” (M. I. Steblin-Kamensky. Edda cea Bătrână // Beowulf. Edda cea Bătrână. Cântecul Nibelungilor. Moscova, 1975, p. 671).

129. „Nucleul ideologic al învățăturii Gitei a fost creat și consemnat sub forma unui text în secolele III-II î.Hr. Textul monumentului nu a supraviețuit în această formă originală și putem face doar presupuneri mai mult sau mai puțin plauzibile despre compoziția sa. În următorii o mie de ani - până în secolul al IX-lea d.Hr., momentul înregistrării finale a textului poemului - Gita a continuat să crească datorită inserțiilor, al căror volum și natură sunt practic imposibil de evaluat” (Semenov V.S. Bhagavad Gita în Tradiție și critică științifică modernă. Moscova, 1985, p. 15). Vezi și: Semenov V.S. Despre chestiunea epocii Bhagavad Gitei // Literatura clasică a Orientului. Moscova, 1972; retipărit în publicația: Bhagavad Gita. Traducere din sanscrită, cercetare și note de V.S. Semenov. M., 1999, pp. 243-255.

130. „Marea Ta formă cu mulți ochi, guri, o, cel cu brațe lungi, cu multe brațe, coapse, picioare, cu multe trunchiuri, cu mulți colți ieșiți în afară, văzând, lumile tremură, și eu... Toți fiii lui Dhritarashtra se grăbesc să intre în gurile Tale teribile, cu colți; îi văd pe alții atârnând între dinți, cu capetele zdrobite. Așa cum moliile, căzând într-o flacără strălucitoare, își desăvârșesc lupta cu distrugerea, așa intră

lumile în gurile Tale spre distrugere, desăvârșindu-și lupta. Tu, lingând lumile din toate părțile, le devorezi cu guri în flăcări; umplând întreaga lume cu strălucire, căldura Ta teribilă o incandesce, o, Vishnu! Spune-mi cine ești, o, cel cu formă teribilă, ai milă, o, stăpân al zeilor; nu pot înțelege. „Manifestările Tale" (11. 23-31). Răspunsul este: „Eu, Timpul, avansând, distrug lumi, crescând aici pentru distrugerea lor" (11.32; în traducerea lui V. S. Semenov: „Eu, Timpul, sunt distrugătorul etern al lumii. Am decis să distrug toți acești oameni" (Semenov V. S. Bhagavad Gita în Tradiție și critică științifică modernă. Moscova, 1985, p. 100). Totuși, trebuie să ne amintim că în fața noastră nu se află atât o descriere a unei zeități, cât o rețetă specifică pentru distrugerea stării de conștiință cotidiene a adeptului, pentru a-l plasa, după ce l-am deposedat de toate stereotipurile, așteptările și imaginile obișnuite, de cealaltă parte a tuturor diferențelor, ceea ce, în înțelegerea filosofiei indiene, este imersiunea în Absolut... V. Semenov crede (spre deosebire de krișnaiții moderni) că în Bhagavad Gita ideea lui Krishna ca Dumnezeu Bun, Bhagavan personal este oferită doar ca o cale mai ușoară și inițială către ascensiunea spirituală, în timp ce adepții mai avansați trebuie să se apropie în continuare de ideea panteistă tradițională upanișadă a Brahmanului impersonal (vezi p. 105). Astfel, Gita se dovedește a fi „yoga pentru amatori sub forma unor simpli gospodari... „care nu au avut ocazia să-și dedice tot timpul instruirii spirituale" (pp. 102 și 105). Panteismul „șterge întreaga lume a lucrurilor obiective și vrea să se consolideze în «cunoașterea» absolută. Cu toate acestea, o persoană vie, care nu a renunțat încă complet la ultimele rămășițe ale umanității sale, cu greu poate suporta temperatura perfecțiunii absolute: îi este frig și își dorește ceva mai cald. Sufletul este încălzit de imagini și, mai ales, de imaginea unei zeități blânde, milostive, care ajută și mântuiește. Prin urmare, Shankara, comentând Gita, îl lasă pe Bhagavan" (p. 111).

131. „Uciderea în luptă pentru principii religioase și sacrificarea animalelor în focul sacrificial nu sunt considerate acte de violență, deoarece sunt săvârșite pentru principii religioase și sunt bune pentru toată lumea. Un animal sacrificat capătă imediat viață în corpul uman, fără a trece printr-o evoluție lentă de la o formă de viață la alta. Ksatriya uciși în luptă, precum și brahmana care efectuează sacrificii, merg pe planetele cerești", așa a interpretat Bhagavad-gita fondatorul krișnaismului modern, „Harul Său Divin" Srila Prabhupada (Srila Prabhupada. Bhagavad-gita așa cum este. Capitolul 2. Recenzie a Bhagavad-gitei. Textul 39).

132. Trebuie remarcat faptul că în limbajul Vechiului Testament cuvântul „carne" nu are savoarea opoziției față de suflet, ca în limbajul patristic, ci înseamnă pur și simplu „ființă vie".

133. Sfântul Ioan Gură de Aur. Opere. Vol. 2, Cartea a 2-a. Sankt Petersburg, 1896, p. 664. Vezi și: Vol. 9, Cartea a 2-a, Sankt Petersburg, 1903, pp. 767-768.

134. E ciudat, dar în greacă soros este o urnă funerară…

135. O reclamă despre „Centrul Maicii Domnului" dintr-un ziar popular din Sankt Petersburg se încheie cu cuvintele: „Orice întreprindere, inclusiv în sfera spirituală, are nevoie de sprijin și ajutor" (Lavrova N. „Maica Domnului, cădem la picioarele Tale" // Smena 12.8.1992). Este vorba despre o sectă pseudo-ortodoxă (de fapt, ocultă) care îndeamnă la mame blestemate: „Scriptura dezvăluie cea mai teribilă esență păcătoasă a concepției. Mama transmite păcatele... Să ne venim în fire, să ne trezim! Moartea, catastrofele, cutremurele sunt aproape. Și le slăvim pe aceleași mame rele care acum trebuie chemate la pocăință" (Episcopul Ioan Bereslavski. Mărturisirea unei inimi rănite... Moscova, 1991, p. 145). „În subconștientul (mamei) există un singur vis: să expună organele genitale ale fiului ei în vitrina universală, ca întreaga lume să le vadă, și apoi să i le smulgă" (Ioann Bereslavsky. Mărturisirea unei generații. Moscova, 1991, p. 16).

136. Chesterton G.K. Omul etern. Moscova, 1991. p. 452. „În ceea ce privește rafinamentul spiritual, Orientul este superior Occidentului" (E.I. Roerich – V.L. Dudko. 8.6.1944 // Noua Eră. Nr. 1 (24), 2000, p. 82).

137. Kimelev Yu. A. Teismul filosofic. Tipologia formelor moderne. Moscova, 1993, p. 5.

138. Un preot pe care îl cunosc a întrebat un păcătos aflat într-o astfel de situație: „Spui că ești păcătos în toate? Și ai furat motociclete noaptea? Nu? Ei bine, atunci pocăiește-te de ceea ce ai făcut cu adevărat."

139. Eu însumi nu sunt nicidecum poliglot, dar în acel moment al conversației, părintele Oleg Stenyaev m-a ajutat foarte mult, punându-i lui Vissarion mai multe întrebări în ebraică.

140. De exemplu, vicepreședintele Teatrului Internațional Roerich, L. Șapoșnikova, confundă Evanghelia cu epistolele apostolice, citându-le pe acestea din urmă astfel: „Evanghelia, Epistola către Galateni, 5, 13-15" (vezi L. Șapoșnikova. Noua gândire planetară și Rusia // Lumea înflăcărată. 1996, nr. 3 (11), p. 17)... Nu am depășit Evanghelia, ci am căzut din leagănul Evangheliei și, lovindu-ne puternic la cap, ne-am imaginat că am depășit Evanghelia.

141. Berry G. J. Ce cred ei. Moscova, 1994, p. 158.

142. Kant I. Critica puterii de judecată, 80. // Kant I. Opere. Vol. 5. Moscova, 1966, p. 452.

143. cit. de: Bogolyubov N. Teism și panteism. Nijni Novgorod, 1899, p. 302.

144. Citat din: Eliade M. Aspecte ale mitului. Moscova, 2000, p. 95.

145. Blavatsky H. P. Doctrina secretă. T. I. Riga, 1937, p. 102.

146. Blavatsky H. P. Capitole din „Doctrina secretă" // Buletinul de teosofie. 1913, nr. 10, p. 69.

147. În traducerea sinodală: „unde Îmi veți zidi o casă?"

148. Soloviev V. S. Conceptul de Dumnezeu // Opere complete. Vol. 7. Sankt Petersburg, 1903, p. 16.

149. D. von Hildebrand. Teilhard de Chardin: Către o nouă religie. // D. von Hildebrand. Noul turn Babel. Opere filozofice alese. Sankt Petersburg, 1998, p. 104.

150. Apofatica (negativă) este o metodă de teologizare care neagă aplicarea prea pripită a categoriilor filozofice, psihologice, sociale sau moraliste umane la Dumnezeu. Teologia apofatică subliniază faptul că Dumnezeu este incomensurabil superior ideilor noastre despre El, subliniază faptul că experiența spirituală a cunoașterii lui Dumnezeu nu se încadrează în formule prea umane și, prin urmare, minimalizatoare. Este important, însă, să subliniem că apofatica nu este agnosticism. Un agnostic pur și simplu refuză să-L cunoască pe Dumnezeu, în timp ce un teolog care lucrează cu metoda apofatică face exact asta. Un agnostic se îndepărtează de soare și spune că însăși existența soarelui este de nedemonstrat și că este complet inutil să-l privești. Bogolov a observat soarele, l-a recunoscut și, într-o oarecare măsură, a fost chiar ars de el. Și astfel ia bucăți de sticlă colorate și privește soarele prin ele. Desigur, fiecare bucată de sticlă întunecă și limitează lumina soarelui. Dar, în primul rând, ar fi pur și simplu imposibil să privești soarele fără sticlă. În al doilea rând, este mai bine să privești soarele prin ochelari de soare decât să-ți trăiești întreaga viață într-o peșteră întunecată. Și în al treilea rând, fiecare nouă bucată de sticlă (adică un cuvânt sau o formulă umană) ne permite totuși să prindem o nouă nuanță a Soarelui Adevărului. Și chiar dacă evident nu este potrivită, acesta este și un rezultat: am învățat că Dumnezeu nu poate fi imaginat astfel...

151. Celebrul mit grecesc al Atenei născute din capul lui Zeus dezvăluie nu atât „impasivitatea", cât ignoranța zeilor antici. Atena se naște din capul lui Zeus

deoarece Zeus își mâncase anterior propria soție, zeița înțelepciunii Metis, care era deja însărcinată cu Atena, și a mâncat-o tocmai „pentru ca ea să-i spună ce este răul și ce este binele” (Hesiod. Teogonia, 900). Zeii înșiși nu cunosc diferența dintre bine și rău și trebuie să învețe să o facă.

152. de Unamuno M. Despre sensul tragic al vieții în oameni și națiuni. Agonia creștinismului. Moscova, 1997, pp. 174 și 180.

153. Kant I. Critica puterii de judecată, 88 // Kant I. Opere. v. 5. Moscova, 1966, p. 492.

154. Potrivit panteistului Spinoza, credința teistă că Dumnezeu acționează în mod intenționat „distruge perfecțiunea lui Dumnezeu; căci dacă Dumnezeu creează cu un anumit scop, atunci El tinde în mod necesar spre ceea ce nu are” (Spinoza B. Etică. Cartea 1. Anexă la Teorema 36 // Opere alese. Vol. 2. Moscova, 1957, p. 397).

155. Cartea mea „Filosofia creștină și panteismul” (Moscova, 1997) este dedicată unei comparații între panteism și creștinism.

156. De două ori i-am văzut pe adepții lui Roerich împiedicându-se de fraza mea conform căreia „Frumusețea lumii nu a fost creată pentru om...” (prima dată Natalia Bondarchuk a fost cea care a fost indignată de aceasta – Ziar literar, 15.7.98; a doua oară – Ksenia Myalo în cartea sa „Steaua magilor sau Hristos în Himalaya” (Moscova, 2000, p.135). Natalia Bondarchuk citează ultima frază și exclamă: „Dacă marele Dostoievski a derivat formula «Frumusețea va salva lumea», atunci diaconul Kuraev neagă acest lucru. Dar poate, din fericire pentru noi, diaconul însuși sau sufletul său nu a realizat încă frumusețea?” Cu ce măsură de ostilitate deliberată trebuie cineva să citească cartea mea pentru a-mi atribui o poziție pe care o neg în mod clar și o contrastez cu poziția Evangheliei?!... Aici este un „Ori, ori” foarte clar. Ori acceptăm Evanghelia – ori, negând Evanghelia, va trebui să recunoaștem că lumea este inumană. Tocmai... poziția anti-Evanghelie, adică cea cu care evident nu pot fi de acord, pe care o prezintă fraza mea, avertizându-i pe roerichiți că tocmai într-o lume atât de lipsită de suflet și inumană se împing ei, urmând dogmele teosofiei. Încă o dată, vă voi reaminti cuvintele lui Blavatsky: „Gândul Divin are la fel de puțin interes personal față de ei (Spiritele Planetare Superioare-Constructori) sau față de creațiile lor, precum are Soarele în raport cu floarea-soarelui și semințele sale.”

157. Teosof nu este un epitet peiorativ. Familia Roerich, care era în general caracterizată de o insensibilitate izbitoare față de limba rusă, folosea acest cuvânt (de exemplu: „Dumneavoastră, ca un vechi teosof…” – Roerich E.I. Scrisoare către V.A. Dukshta-Dukshinskaya din 27.4.37 // Roerich E.I., Roerich

N.K., Aseev A.M. „Ocultism și Yoga”. Cronica cooperării. Vol. 2. Moscova, 1996, p. 303), fără să observe că suna destul de insultător.

158. Roerich, E. I. Scrisori 1929 – 1938. Vol. 1. Minsk, 1992, p. 439.

159. Roerich, E. I. Scrisori 1929 – 1938. Vol. 2. Minsk, 1992, p. 12.

160. Blavatsky îl neagă pe Hristos chiar și în acest fel. Pentru ea, Isus este doar un om.

161. Tareev M. M. Filosofia creștină. Partea 1. Noua teologie. Moscova, 1917, pp. 31–32.

162. Sfântul Grigore de Nyssa. Împotriva lui Eunomie. 6.3. // Opere. Partea a 6-a. – M., 1863. P. 52.

163. Vezi Dodds E.R. Grecii și iraționalul. Sankt Petersburg, 2000, pp. 76-77.

164. Tsirkin Yu.B. Cartagina și cultura sa. M…1987, p. 132.

165. Tsirkin Yu.B. Cartagina și cultura sa. M…1987, pp. 180-182.

166. Turaev B. A. Istoria Orientului Antic. T. 2. Leningrad, 1935, p. 132.

167. Chesterton G.K. Omul etern. M., 1991, p. 162.

168. Cartagina, distrusă în 146 î.Hr., a fost repopulată sub Caesar în 44, dar de coloniști romani. Cultul religios a fost romanizat.

169. Canaan este autodenumirea locuitorilor țării pe care grecii o numeau Fenicia. Latinii îi numeau punici. În Septuaginta (traducerea greacă a cărților Vechiului Testament) Cartagina este numită Carchedon; în textul masoretic (și, în consecință, în traducerea sinodală rusă) este Tarsis (vezi Isaia 23:1,6,10,14).

170. Turaev B. A. Istoria Orientului Antic. Vol. 1. Leningrad, 1935, p. 162. Mai multe detalii - Vol. 2, pp. 17-18. Faptul că autorii biblici erau familiarizați cu acest obicei fenician este demonstrat de Iosua 6:25: „În vremea aceea, Iosua a jurat și a zis: «Blestemat să fie cel ce ridică și zidește cetatea aceasta, Ierihonul! Cu întâiul său născut îi va pune temeliile și cu cel mai tânăr al său îi va pune porțile». Cf. 1 Regi 16:32-34: „A ridicat un altar lui Baal în casa lui Baal, pe care a zidit-o în Samaria. Ahab a făcut Așera; și Ahab a făcut mai mult ca să mânie pe Domnul Dumnezeul lui Israel decât toți împărații lui Israel care fuseseră înaintea lui. În zilele lui, Hiel din Betel a zidit Ierihonul; cu întâiul său născut, Abiram, i-a

pus temeliile și cu cel mai tânăr fiu al său, Segub, i-a pus porțile, după cuvântul Domnului, pe care l-a rostit prin Iosua, fiul lui Nun.

171. „Și flori, și bondari, și iarbă, și spice de porumb,

172. Întrucât primele cărți ale Vechiului Testament apar după ce miturile sumeriene prindeseră deja contur și fuseseră consemnate pe tăblițe de lut, acestea conțin o polemică inevitabilă și evidentă cu tradiția precedentă, adică cu aceleași mituri sumeriene – uneori destul de sarcastice. Iată un exemplu de astfel de ironie biblică: în epopeea babiloniană „Enuma Elish” se povestește că a fost construit „un turn înalt cât Apsu”, adică înalt cât zeul cerului. Biblia menționează și „un turn înalt cât cerurile”. S-ar părea că se spune același lucru. Cu toate acestea, un turn înalt cât zeul suprem babilonian, în ciuda enormității sale, s-a dovedit a fi atât de nesemnificativ pentru Dumnezeul Bibliei, Yahweh, încât Acesta a trebuit să „coboare” pentru a-l examina (Gen. 11:5). Deși turnul este „egal cu Apsu” - soțul lui Tiamat și primul zeu al teogoniei babiloniene - Yahweh este incomensurabil mai înalt. Oamenii continuă să ia cu asalt cerurile, dar numai dacă Domnul coboară - se întâlnesc față în față.

173. „De Paște, Domnul «a spart porțile de aramă» (Isaia 65:2). Nu se spune: deschise, ci: distruse, astfel încât închisoarea să devină inutilă. Așadar, când Hristos va distruge, cine altcineva va putea restaura? Ceea ce Dumnezeu distruge, cine va restaura apoi?” – Sfântul Ioan Gură de Aur. Opere. v.2. cartea 1. Sankt Petersburg, 1896, p. 433.

174. „De Paște, Domnul «a spart porțile de aramă» (Isaia 65:2). Nu se spune: deschise, ci: distruse, astfel încât închisoarea să devină inutilă. Așadar, când Hristos va distruge, cine altcineva va putea restaura? Ceea ce Dumnezeu distruge, cine va restaura apoi?” – Sfântul Ioan Gură de Aur. Opere. v.2. cartea 1. Sankt Petersburg, 1896, p. 433.

175. Sfântul Ioan Gură de Aur. Conversații despre pocăință VII. // Opere. v.2. cartea 1. Sankt Petersburg. 1896 p.365.

176. Vezi – Sfântul Ioan Gură de Aur. Conversații despre statui IV. // Opere. v.2. cartea 1. Sankt Petersburg. 1896 p.58.

177. Guardini R. Cunoașterea credinței. Bruxelles. 1955. p. 16.

178. Guardini R. Cunoașterea credinței. Bruxelles. 1955. p. 17.

179. „Când poporul evreu stătea la poalele Sinaiului”, spune Talmudul, „Dumnezeu i-a anunțat că, dacă vor refuza să-L recunoască, El va porunci

muntelui să acopere întreaga tabără evreiască cu masa sa, iar evreii, de frică, împotriva voinței lor, au fost de acord în mod prefăcut să-i slujească lui Iehova. Legea lui Moise a fost, prin urmare, o mare robie pentru israeliți" (Talmud. Shabbat. 88:1 despre cuvintele din Exodul 19:17). Dacă am fi chemați la tribunal, spune rabinul Solomon Yarchi, și întrebați de ce nu respectăm ceea ce ni s-a spus la Sinai, am putea răspunde că nu vrem să știm ce ni s-a impus." Citat din: Olesnitsky. Din Mitologia talmudică // Lucrările Academiei Teologice din Kiev. 1870, ianuarie, pp. 208-209.

180. „Evreii au fost instruiți în școala egipteană de idolatrie", spune Didyme Orba (Didyme l'Aveugle. Sur la Genese. t.1. Izvoarele lui Hristos. vol.233. – Paris, 1976. p.33).

181. „Una dintre temele preferate ale lui Ezechiel este «istoria imorală» a unui popor, al cărui trecut comun îl prezintă ca un lanț continuu de trădări, renunțări la credință cu un sfârșit inevitabil deplorabil" (Bottero J. Nașterea lui Dumnezeu. Biblia prin prisma istoriei. Moscova, 1998, p. 116).

182. Galileo G. Scrisoare către B. Castelli din 14.10.1613. Citat din: Gurev G.A. Învățătura lui Copernic și religia. Din Istoria luptei pentru adevărul științific în astronomie. Moscova, 1961, p. 108.

183. „Soma, zeul lunii, Brahma l-a făcut conducător al planetelor și stelelor... Soma a furat-o pe frumoasa Tara, Steaua, de la conducătorul planetei Brihaspati, soția sa... Și a început războiul dintre zei și asuri... Tara a născut un fiu de o frumusețe extraordinară... Soma s-a bucurat și l-a numit Budha, ceea ce înseamnă înțelept. Brahma l-a făcut conducător al planetei Budha (Mercur)... Dar Tara a rămas cu Brihaspati, iar regele Soma le-a luat ca soții pe cele 27 de fiice ale lui Daksha - cele 27 de constelații ale cerului lunar. Cea mai frumoasă dintre ele a fost Rohini, iar ea a devenit soția lui preferată. El i-a arătat constant preferință și le-a neglijat complet pe celelalte soții și, în cele din urmă, ofensate de neglijența soțului ei, acestea s-au dus și s-au plâns tatălui lor despre el... Daksha, furios, l-a blestemat pe stăpânul stelelor și i-a trimis o boală. Și Soma a început să se slăbească de la o zi la alta. A slăbit din ce în ce mai mult; strălucirea lunii devenea din ce în ce mai palidă, iar nopțile se întindeau tot mai mult..." mai întunecat... Zeii s-au dus la Daksha și au început să-l implore... Daksha a ascultat cuvintele zeilor și a spus: „Îl voi cruța, dar de acum înainte va slăbi în fiecare lună în timpul unei jumătăți și se va îngrășa din nou în cealaltă" - Temkin E.N. Erman V.G. Mituri ale Indiei Antice. Moscova, 1985, pp. 30-32.

184. Yasht. Mihr-yasht. 25 (145) // Avesta în traduceri rusești. Sankt Petersburg, 1997, p. 310.

185. Pentru a înțelege ce fel de frică respinge Profetul, voi cita Imnul Soarelui din religia hitită: „Printre zeii trecutului, tu singur, eroul regal, Soarele cel bun, săvârșești un rit pentru zei. Pentru zeii trecutului, tu singur le hotărăști corect soarta. Din nou, ieși din turnul ceresc care se deschide doar pentru tine, ieși călare pe porțile cerești, o, strălucitoare, tu singur. Zeii cerului se închină înaintea ta și zeii pământeni se închină când le vorbești, Soare. Zeii se roagă ție, închinându-se... În stânga ta, Fricile zboară pe cer, în dreapta ta, Groaza se năpustește” (Imnuri Soarelui // Poezie și proză a Orientului Antic. Moscova, 1973. pp. 232-234).

186. Tanatologia este studiul morții.

187. Percepția morții în Vechiul Testament este prezentată în capitolul „Moartea în religia lui Israel” din cartea mea „Creștinismul timpuriu și transmigrația sufletelor” (Moscova, 1998).

188. Voi cita doar un fragment, din care contrastul dintre iudaismul „ezoteric” antic și cel modern va deveni clar pentru orice persoană cu gust spiritual și care a citit Biblia: „Așa am învățat noi. În ceasul în care puternicul Șarpe de sus este trezit de păcatele lumii și se unește cu o femeie și introduce impuritate în ea, atunci Bărbatul se separă de ea pentru că este necurată și este numită necurată. Și Bărbatului nu i se permite să se apropie de ea: vai de el dacă se pângărește cu ea în momentul în care este necurată! ... 24 de tipuri de impuritate a introdus Șarpele în Femeie când s-a unit cu ea, în conformitate cu valoarea numerică a vrăjmășiei. 24 de tipuri s-au trezit de sus și 24 de jos. Și părul a crescut, și unghiile au crescut, și apoi judecățile s-au trezit în toate. Și a fost învățat. Când o femeie vrea să se purifice, trebuie să taie tot părul care a crescut în zilele necurăției ei și să-și taie unghiile împreună cu toată murdăria care este în ele. Căci este învățat în secretele de necurăție. Murdăria care este în cuie trezește o altă murdărie. Și, prin urmare, acestea ar trebui ascunse în siguranță. Căci am învățat că 1455 de feluri de rău se agață de acea murdărie pe care a condus-o puternicul Șarpe și toate se trezesc din murdăria cuielor. Și folosind ceea ce este legat de ele, oricine dorește poate aduce pagubă fiilor oamenilor. Și cel care le distruge, cum ar fi, sporește Harul în univers... Dacă rămășițele rămășițelor celei mai înalte necurății sunt astfel, atunci cu atât mai mult este femeia care a fost unită cu Șarpele și a primit de la el murdăria pe care a introdus-o în ea. Vai de universul care a primit această murdărie de la ea! Prin urmare: „Și nu te apropia de o femeie în timpul scurgerii necurăției ei” (Secretul Impurității // Rabbi Shimon. Fragmente din cartea Zohar. Moscova, 1994. Pp. 163-164).

189. J. Gordon, membru al Directoratului Curților Rabinice din Israel, scrie: „Noi, evreii, suntem creierul, capul lumii, conștiința și rațiunea ei... Sufletul unui evreu este ca un cărbune mocnit - trebuie doar să sufli în el și va aprinde puternic. Și

aceasta nu este doar o metaforă - am spus deja că sufletul unui evreu conține scântei de lumină divină... Depunând un efort, un evreu poate atinge un nivel spiritual superior unui evreu” (Gordon J. Grădina Edenului. Moscova, 1996, pp. 30, 47-48).

190. „Este remarcabil faptul că evreii, un popor monoteist, nu au un cuvânt în limba lor pentru a desemna o zeiță” (Trubetskoy S. N. Păgânism imaginar sau creștinism fals? // Opere complete ale prințului S. N. Trubetskoy. Vol. 1. Articole publicistice 1896-1905. Moscova, 1907. P. 164).

191. Iată două exemple de mitologie stelară evreiască târzie: „Când Dumnezeu a creat doi mari luminatori, Luna a spus: Doamne, este imposibil ca doi regi să poarte o singură coroană. - Du-te, - a spus Cel Preaînalt, și ea s-a smerit. - Oare pentru că am rostit un cuvânt adevărat, Doamne, îmi poruncești să mă smeresc? - s-a rugat Luna. Cel Atotmilostiv a răspuns: Fie ca stelele să-ți fie tovarășii.” Al doilea exemplu este legat de interpretarea unui verset cu adevărat misterios din Cartea Genezei, care povestește despre giganții născuți din actul sexual al Fiilor lui Dumnezeu cu fiicele oamenilor. Când unul dintre îngeri a fost captivat de o femeie, - spune Midrașul, - ea s-a dovedit a fi mai înțeleaptă decât el. „Voi fi de acord cu dragostea ta”, a răspuns Istear, „dacă îmi revelezi Shem-Gamforosh (transcrierea completă a numelui lui Dumnezeu – A.K.), pronunțându-l te vei înălța la cer oricând dorești. Îngerul i-a îndeplinit cererea. Apoi Istear a rostit Sfântul Nume și s-a înălțat la cer, păstrându-și puritatea. Ca recompensă pentru virtutea ei, Cel Atotputernic a transformat-o pe Istear într-o stea și a așezat-o în Pleiade” (Aggadah. Povești, Proverbe, Ziceri ale Talmudului și Midrashim. Moscova, 1993. pp. 10 și 18-19).

192. Olesnițki. Din Mitologia talmudică // Lucrările Academiei Teologice din Kiev. 1870, ianuarie, p. 152.

193. Lebedev A. P. Clerul Bisericii Ecumenice antice din vremea apostolilor până în secolul al X-lea. Sankt Petersburg, 1997.

194. Ibidem.

195. Pentru ambele etimologii posibile ale cuvântului Israel, vezi comentariul editorului la carte: Clement din Alexandria. Pedagog. Moscova, 1996, pp. 73-74.

196. „Așa cum o parte luată din întregul trup al lui Adam a fost aranjată într-o femeie, o parte luată din femeie a fost, de asemenea, aranjată într-un bărbat și devine noul Adam, Domnul nostru Iisus Hristos, iar din restul, adică prin trupul Învățătorului, binecuvântarea s-a transmis întregii omeniri” – Sfântul Simeon Noul

Teolog. (Citat din: Arhiepiscopul Vasili (Krivoshein). Sfântul Simeon Noul Teolog. Nijni Novgorod, 1996, p. 346).

197. Henri de Lubac. Catolicism. Milano, 1992, p. 50. Lubac își susține această judecată cu o referire la Sfântul Ilarie de Poitiers.

198. Sfântul Ioan Gură de Aur. Șase cuvinte despre preoție. Forestville, 1987, p. 72.

199. Cerniak I. „La vânătorii de capete” // Ogonyok, 1995. Nr. 20. pp. 68-71.

200. Rabindranath R. Maharaj. Moartea unui guru. – Novosibirsk, 1995. P. 12.

201. „După cum mărturisesc legendele tibetane, călătoria prințesei la Lhasa a fost lungă. A durat doi sau trei ani. În acest timp, prințesa s-a îndrăgostit de ambasadorul tibetan și i-a născut copilul” (Kychanov E.I. Savitsky L.S. Oamenii și zeii din Țara Zăpezilor. Un eseu despre istoria Tibetului și cultura sa. Moscova, 1975, p. 37).

202. Kychanov E. I. Savitsky L. S. Oamenii și zeii din țara zăpezilor. Eseu despre istoria Tibetului și cultura sa. Moscova, 1975, p. 45.

203. Vezi David-Noel A. Mistici și magicieni din Tibet. – M., 1991. p. 108

204. Scrisorile Elenei Roerich 1929-1938. Vol. 1, Minsk, 1992, p. 143.

205. Legendele tibetane vorbesc despre înfățișarea spirituală a acestui om și, în consecință, despre dispoziția spirituală ideală a unui budist, astfel: „După aceasta, Padmasambhava a venit la Tsenpo. Tsenpo din Tibet era înconjurat de curtenii săi. Guru Padmasambhava s-a gândit: „Nu m-am născut din pântecele unei femei, m-am născut magic dintr-o floare de lotus, așa cum s-a născut bodhisattva plin de compasiune Avalokiteshvara. De aceea, sunt numit «Născut în Lotus» (Padmasambhava). Sunt un rege religios care conduce țara Ujan. Și am o origine mai înaltă decât Tsenpo din această țară malefică a Tibetului. Tsenpo este foarte ignorant, iar eu sunt foarte priceput în toate cele cinci sfere ale cunoașterii. Am atins statutul de Buddha într-o singură viață, asemenea lui Shakyamuni, și nu voi mai cunoaște nașterea sau moartea. Tsenpo m-a invitat aici pentru că are mai multă nevoie de mine decât am eu nevoie de el. Prin urmare, ar trebui să mă salute respectuos mai întâi.” „Dar trebuie să răspund la salutul lui Tsenpo, iar asta va submina măreția budismului. Dacă nu răspund la salutul său, Tsenpo se va înfuria. Totuși, nu-l voi saluta pe acest mare Tsenpo!” Tsenpo Trisong Detsen, marele conducător al Tibetului, s-a gândit: „Sunt stăpânul tuturor oamenilor din Tibet. Bodhisattva mă salută primii. Și acest guru

ar trebui să mă salute și el primul.” Guru Padmasambhava, prin puterea sa magică, a recunoscut gândurile lui tsenpo și a cântat acest cântec despre puterea și tăria sa magică: „Buddhii din trecut și din prezent au apărut din pântecele unei femei, acumulând în kallas-urile anterioare, incalculabil de lungi, merite și semnificații divine. Aceasta va fi calea Buddha-ilor din viitor. Dar eu sunt un Buddha care s-a născut într-un lotus. Cunosc căile de dobândire a meritelor și posed darul perspicacității pe care l-am primit de sus. Sunt priceput în a preda canonul budist și tantrele. Sunt priceput în a povesti despre toate căile de salvare din suferință.” Eu sunt Legea, care m-am născut într-un lotus și sunt cel mai versat în practica religioasă. Port roba galbenă, șofran, a unui călugăr. Sunt cel mai mare yoghin tantric. Sunt colecția de instrucțiuni născută în lotus, inclusiv abilitatea de a pătrunde în adevărata esență a lucrurilor și în modalitățile de a face acest lucru. Mai mult: „Mai mult, cunoștințele mele sunt mai înalte decât cerul. Înțeleg cauzele și consecințele acțiunilor mai bine decât oricine altcineva. Sunt un lama născut într-un lotus, posed cunoștințele care sunt transmise în secret.” Auzind acestea, tsenpo și-a dat seama de greșeala sa și a fost primul care l-a salutat respectuos pe guru Padmasambhava” (Kychanov E. I. Savitsky L. S. Oamenii și zeii din Țara Zăpezilor. pp. 206-207). Pentru comparație: „Într-un om sfânt ar trebui să existe tot atâta sfințenie câtă neînțelegere a sfințeniei sale” (Arhiepiscopul Ioan (Șakhovskoi). Biografia tinereții. Paris, 1977, p. 143).

206. Pozdneev A. M. Eseuri despre viața mănăstirilor budiste și a clerului budist din Mongolia în legătură cu atitudinea acestuia din urmă față de popor. – Sankt Petersburg, 1887. Pp. 329-338.

207. Iuzefovich L. Autocratul deșertului. Fenomenul soartei baronului R.F. Ungern-Sternberg. – M., 1993. Pagina 152. Baronul Ungern, una dintre cele mai brutale figuri ale Războiului Civil, a fost budist și nu a fost niciodată creștin. Umbra lui încă plutește asupra Rusiei: „Un fost camarad de arme al lui Șoigu în corpul de salvare a spus: În fiecare seară, Serioja începea să vorbească despre viața baronului Ungern. Putea vorbi ore întregi și era clar că era complet «obsesat» de acest personaj... Baronul Ungern credea în alegerea sa, în magia numerelor, în misticism. Era înconjurat constant de astrologi, ghicitori, ghicitori. Șoigu este, de asemenea, încrezător în destinul său special și nu este străin de misticism. Folosește tot timpul serviciile așa-numiților «clari-văzători»” (Deich M. Pielea unui urs neucis // Moskovsky Komsomolets. 25 februarie 2000). Permiteți-mi să vă reamintesc că Serghei Șoigu este ministrul Situațiilor de Urgență, liderul partidului de guvernământ «Unitate»...

208. Burdukov A. V. Sacrificii umane în rândul mongolilor moderni // Lumini siberiene. 1927. N.3. P. 185.

209. Lomakina I. Șeful Ja-Lama // Știință și religie. 1992. Nr.1.

210. Lomakin I. Capul Ja-Lamei. – Ulan-Ude – Sankt Petersburg, 1993. Pp. 74-76. „Atât Ja-Lama însuși, cât și confidenții săi mi-au povestit despre această sărbătoare neobișnuită”, mărturisește A. Burdukov (Burdukov A.V. Sacrificii umane… P. 185), deși articolul său nu descrie ritualurile pe care I. Lomakina le citează, aparent din alte surse.

211. David-Noel A. Mistici și magicieni din Tibetul. P. 39.

212. Lomakina I. Capul Ja Lamei. – Ulan-Ude – Petersburg, 1993, pp. 6-7.

213. Iuzefovich L. Autocratul deșertului. p. 151.

214. Iuzefovich L. Autocratul deșertului. p. 91.

215. Interviu al celui de-al 14-lea Dalai Lama cu J. Avedon // Calea către sine. 1995, nr. 3, p. 9.

216. Interviu cu cel de-al 14-lea Dalai Lama // Calea către sine. 1995, nr. 4. Pp. 31 și 39. Permiteți-mi să vă reamintesc din nou cine anume este considerat protectorul credinței budiste: „Orice Bodhisattva poate fi ales ca yidam, dar când – ceea ce se întâmplă adesea – există în două ipostaze, dintre care una este bună, iar cealaltă este mânioasă, atunci, de regulă, cea din urmă este cea aleasă ca protector” (Devi-Neel A. Inițiere și inițiați în Tibet. – Sankt Petersburg, 1994. P. 51).

217. Lomakina I. Şeful lui Ja-Lama. p. 73

218. Roerich Yu. N. Mongolia. Calea Cuceritorilor // Roerich Yu. N. Tibet și Asia Centrală. Samara, 1999, pp. 307-309. Yu. Roerich, apropo, este conștient de sacrificiile făcute de Ja-lama în Khovd. Figura sa, însă, este diferită: „orașul a fost ars, iar populația ucisă. După victorie, zece comercianți locali, chinezi și musulmani, au fost capturați și, din ordinul lui Ja-lama, sacrificați într-un ritual secret. Piepturile le-au fost tăiate și inimile le-au fost smulse, iar Ja-lama a consacrat personal steagurile militare mongole cu sânge uman și a stropit trupele” (p. 310). Este demn de remarcat faptul că Bumbin Orn, site-ul oficial al Republicii Kalmykia, scrie următoarele despre Ja-Lama: „Unii budiști moderni, de exemplu, același traducător Terentyev, spun că «Ja-Lama este același tip de lama precum Stalin este un preot ortodox: amândoi au studiat cândva în școli teologice și nimic mai mult. Și fiecare dintre ei și-a justificat atrocitățile cu ideologia care le era mai convenabilă - într-un caz a fost o înțelegere primitivă a marxismului, în celălalt - șamanismul și budismul, pe care Ja-Lama le-a înțeles cam la nivelul lui A. Kuraev.” Dar este imposibil să fim de acord cu o astfel de evaluare. După cum mărturisesc contemporanii, nici măcar cei mai buni și mai

experimentați lama în meditație și dezbateri nu s-au putut apropia de Ja-Lama în înțelegerea Legii, iar el i-a învins inevitabil în disputele despre Dharma. Dacă ar fi avut o înțelegere primitivă a budismului și chiar la nivelul preotului ortodox Kuraev, atunci astfel de lucruri nu s-ar fi întâmplat niciodată. În plus, acele miracole, puteri mistice pe care Ja-lama le-a demonstrat, nici nu ne permit să-l punem la același nivel cu oamenii obișnuiți”
(http://www.bumbinorn.ru/index.php?page=96)

219. Lomakina I. Şeful lui Ja-Lama. p. 210

220. Lomakina I. Şeful lui Ja-Lama. p. 78.

221. Burdukov A. V. Sacrificiul uman. p. 186. Pe internet, adepții lui Roerich distribuie activ o monografie colectivă, „Obscurantism pentru simpli”, care critică cartea mea anti-Roerich, „Satanism pentru intelectuali”. În special, se afirmă că „afirmația lui A. Kuraev conform căreia niciunul dintre lama nu a condamnat «ritualurile» lui Ja-Lama nu este, de asemenea, adevărată. Lama s-au opus activ acțiunilor sale, condamnându-l pe Ja-Lama tocmai pentru distrugerea «credinței galbene»”. Cu toate acestea, criticii mei nu au dat niciun exemplu în care alți lama să fi condamnat nu doar orice acțiuni ale lui Ja-lama, ci în special ritualurile sale tantrice și manipulările magice cu sânge și cadavre... Un alt exemplu al pasiunii lor polemice: „Citind capitolul 12 din «Satanismul pentru intelectuali», întâlnim o descriere a utilizării pielii jupuite («tulum») ca accesoriu de rugăciune. Diaconul Kuraev evident nu a acordat atenție locului exact, potrivit lui A. V. Burdukov, unde păstra Ja-lama acest «accesoriu necesar de rugăciune». Se afla într-un depozit de iurte sau, mai simplu spus, într-o cămară. Acest lucru arată clar importanța sa pentru «ritualurile» lui Ja-lama. Dacă luăm în considerare atitudinea extrem de respectuoasă a mongolilor față de toate obiectele În ceea ce privește cultul, faptul de a plasa un „accesoriu de rugăciune” unic într-un depozit vorbește de la sine. Atitudinea lui Ja-lama față de „pielea lui Mangus” poate fi învățată dintr-un dialog cu A. V. Burdukov. Însăși întrebarea lui Burdukov este indicativă, întrebându-l pe Ja-lama de ce are nevoie de această piele. Ja-lama a răspuns calm: pielea este necesară pentru a îndeplini ritualul, dar a fost de acord că „probabil nu își are locul în cămară cu mâncarea și a ordonat imediat să fie pusă undeva”. După ce am rațional cu înțelepciune, este ușor de înțeles că pielea kirghizului avea o altă semnificație pentru Ja-lama, dar deloc ca element al ritualului, ci, cel mai probabil, ca simbol al triumfului său personal asupra unui dușman curajos. Este ciudat: Ja-lama însuși spune că „are nevoie de piele pentru a îndeplini ritualul”, iar adepții lui Roerich concluzionează din aceste cuvinte că „pielea kirghizului avea o altă semnificație pentru Ja-lama, dar deloc ca element al ritualului”...

222. Burdukov A. V. Sacrificii umane. P. 188.

223. Burdukov A. V. Sacrificii umane. P. 188; Lomakina I. Cap de Ja-lama. P. 210.

224. Burdukov A. V. Sacrificii umane. P. 189.

225. Iuzefovich L. Autocratul deșertului. P. 149.

226. „În medicina tibetană, carnea, grăsimea, craniul uman și multe alte lucruri sunt folosite ca medicamente. Carnea și grăsimea umană sunt preluate în principal de la persoanele executate” (Burdukov A.V. Sacrificii umane. p. 189.)

227. „Pentru a prelungi viața, se considera foarte util să te întinzi pe o piatră pe care erau tăiate cadavre. În acest caz, piatra de la schitul Pabongha, lângă mănăstirea Sera, era deosebit de apreciată; conform legendei, provenea din locul de naștere al budismului. Însuși Dalai Lama nu a disprețuit să se rostogolească gol pe această piatră, pătată și lustruită de cadavre” (Kychanov E. I. Savitsky L. S. Oamenii și zeii din Țara Zăpezilor. P. 238).

228. Manual de medicină tibetană. Sankt Petersburg, 1908, p. 359.

229. În acest caz, mă bazez pe cartea: Lama Anagarika Govinda, „Psihologia budismului timpuriu”, „Fundamentele misticismului tibetan”, Sankt Petersburg, 1993, p. 283. Trebuie însă luat în considerare faptul că „Lama Govinda” este european (Ernst Lothar Hoffmann; a murit în 1985) și predicator al budismului pentru europeni. El știe foarte bine la ce standarde de umanism trebuie să fie ajustat produsul pe care îl oferă. Și, prin urmare, cărțile sale (precum și predicile actualului Dalai Lama în mass-media occidentală sau prelegerile danezului Ole Nydahl) ar trebui tratate cu o doză destul de mare de precauție: să nu luăm publicitatea drept ceva ce transmite întotdeauna în mod adecvat realitatea.

230. Kychanov E. I. Savitsky L. S. Oamenii și zeii din țara zăpezilor. p. 240.

231. Lomakina I. Şeful lui Ja-Lama. pp. 208-209.

232. Kychanov E. I. Savitsky L. S. Oamenii și zeii din Țara Zăpezilor. P. 209. Ideea este că în 842 călugărul pustnic budist Lhalung Palje Dorje l-a ucis pe conducătorul tibetan, susținător al religiei Bon, Lang Darma (p. 57).

233. Iuzefovich L. Autocratul deșertului. P. 156.

234. Citat din: Iuzefovich L. Autocratul deșertului. P. 153.

235. Dmitrieva L. Karma în lumina „Doctrinei Secrete” de H. P. Blavatsky și Agni Yoga familiei Roerich. Curs special de prelegeri despre Fundamentele Filosofiei

Ezoterice, susținut la Universitatea de Stat din Moldova și la Universitatea Internațională Independentă în perioada 1993-1995. Supliment tematic la ziarul Agni Sacred. Chișinău, 1996. Conversație 9. P. 118.

236. Dmitrieva L. „Doctrina secretă" a Helenei Blavatsky în unele concepte și simboluri. Partea a 2-a. Antropogeneză. Magnitogorsk, 1994, p. 551.

237. Ossendowski F. Și animale, și oameni, și zei. Moscova, 1994, pp. 293-294.

238. Roerich Yu. N. Relațiile mongolo-tibetane în secolele al XIII-lea și al XIV-lea // Roerich Yu. N. Tibet și Asia Centrală. Samara, 1999, p. 146.

239. Kychanov E. I. Savitsky L. S. Oamenii și zeii din Țara Zăpezilor. pp. 207, 46, 205.

240. Kornev V. I. Budismul și societatea în țările din Asia de Sud și de Sud-Est. Moscova, 1987. Pp. 186-187.

241. Eliade M. Culiano I. Dicționar de religii, ritualuri și credințe M., Sankt Petersburg, 1997, p. 114.

242. Androsov V. P. Buddha Shakyamuni și budismul indian. Interpretarea modernă a textelor antice. Moscova, 2001, p. 423.

243. Ibidem, p. 426.

244. Androsov V. P. Buddha Shakyamuni și budismul indian. Interpretarea modernă a textelor antice. Moscova, 2001, p. 346.

245. Roerich Yu. N. Tibet – țara zăpezilor // Roerich Yu. N. Tibet şi Asia Centrală. Samara, 1999, p. 266.

246. Kychanov E. I. Savitsky L. S. Oamenii și zeii din țara zăpezilor. Eseu despre istoria Tibetului și cultura sa. Moscova, 1975, p. 44.

247. Ibidem, p. 56.

248. Ibidem, p. 80.

249. Ibidem, p. 146.

250. Ibidem, p. 46.

251. Șișkin O. N. K. Roerich. Puterea peșterilor. (1) // Segodnia. 12/10/94.

252. Kychanov E. I. Savitsky L. S. Oamenii și zeii din Țara Zăpezilor. P. 82.

253. Ibidem, p. 86.

254. Blavatsky H. P. New Panarion. M., 1994, p. 76.

255. Kychanov E. I. Savitsky L. S. Oamenii și zeii din Țara Zăpezilor. P. 83.

256. Ibidem, p. 85.

257. Ibidem, p. 109.

258. Ibidem, p. 88.

259. Kuznețov V. Japonia medievală // Istoria lumii. Vol. 1. Moscova, 1993, p. 453.

260. Date din cartea: Sansom GA Istoria Japoniei. Vol. 3. – Stanford, California, 1963. pp. 39-43.

261. Vezi Nagato Hiroshi. Istoria gândirii filosofice japoneze. – M., 1991, p. 69.

262. Arhimandritul Serghie (Stragorodski). Prin Japonia. Însemnări ale unui misionar. Moscova, 1998, pp. 82-83.

263. Vezi Arhimandritul Sergius Stragorodsky. Prin Japonia, p. 200.

264. Arhimandritul Teodosie (Perevalov). Misiunea ecleziastică rusă în Coreea (1900-1925). // Istoria misiunii ecleziastice ruse în Coreea. Culegere de articole. Moscova, 1999, pp. 230-231.

265. Vezi Berzin E. O. Biserica Catolică din Asia de Sud-Est în secolele XVII-XIX. Moscova, 1966.

266. Colecție completă de decrete și ordine ale Departamentului de Confesiuni Ortodoxe. Vol. 7, 2670. Citat din: Arhimandritul Guriy. Eseuri despre istoria răspândirii creștinismului printre triburile mongole. Vol. 1. Kalmyci. – Kazan, 1915, p. 169.

267. Arhimandritul Guriy. Eseuri despre istoria răspândirii creștinismului printre triburile mongole. Vol. 1. Kalmyks. Kazan, 1915, pp. 347-348.

268. Vezi Yuzefovich L. Autocratul deșertului, p. 165.

269. Agni Yoga. Revelație. 1920–1941, M., 2002, p. 263.

270. Blavatsky H. P. Isis Dezvăluită. Moscova, 1994, vol. 1, p. 52.

271. Decroa N. (Kordashevsky N. V.). Cu expediția lui N.K. Roerich în Asia Centrală. Sankt Petersburg, 1999, p. 250.

272. NG-religii 21 mai 2003.

273. Klyuev B. I. Religie și conflict în India. Moscova, Institutul de Studii Orientale, Academia Rusă de Științe, 2002, p. 47.

274. Ibidem, p. 149.

275. Alexey Lampsi. Ultima fortăreață a păgânismului. Patimile erei răspândirii creștinismului izbucnesc în India // NG-religii. 22 august 2001.

276. Prospect. 1994. Nr. 10, p. 7.

277. Site-ul internet Religia în Rusia, 4 aprilie 2002.

278. Klyuev B. I. Religie și conflict în India. Moscova, Institutul de Studii Orientale, Academia Rusă de Științe, 2002, p. 230.

279. Citat din: Klyuev B. I. Religie și conflict în India. Moscova, Institutul de Studii Orientale, Academia Rusă de Științe, 2002, p. 223.

280. Sadu Sundar Singh. Discurs la Tivoli, 6 martie 1922 // The Conciliator. Nr. 1 (2), 1992, pp. 23-24.

281. Klyuev, B. I. Religie și conflict în India. Moscova, Institutul de Studii Orientale, Academia Rusă de Științe, 2002, pp. 64 și 40.

282. Klyuev B. I. Religie și conflict în India. Moscova, Institutul de Studii Orientale, Academia Rusă de Științe, 2002, p. 73.

283. Klyuev B. I. Religie și conflict în India. Moscova, Institutul de Studii Orientale, Academia Rusă de Științe, 2002, p. 71.

284. Klyuev B. I. Religie și conflict în India. Moscova, Institutul de Studii Orientale, Academia Rusă de Științe, 2002, p. 71.

285. http://www.radonezh.ru/new/?ID=575

286. Adevăr și viață. Recenzie. Supliment la: Adevăr și viață. Revista creștină. 1999, nr. 1.

287. Creștinii indieni se simt în pericol // Adevăr și viață. Recenzie. Supliment la: Adevăr și viață. Revista creștină. 1999, nr. 1, pp. 7-8.

288. Ivanov P. Fundamentaliștii resping provocarea. A apărut o divizare în guvernul indian din cauza atitudinilor diferite față de pogromurile creștinilor // NG-Religii. 10 februarie 1999.

289. Alexey Lampsi. Ultima fortăreață a păgânismului. Patimile erei răspândirii creștinismului izbucnesc în India // NG-religii. 22 august 2001

290. http://www.ntv.ru/religy/18Jan2001/norge.html

291. Rusia Ortodoxă. Jordanville, 2002. Nr. 7.

292. Portal-Credo.Ru 25.10.2002.

293. Credincioșii nebotezați au nevoie de Hristos // Lumina Evangheliei. Ziarul catolic rus. 10 mai 1998.

294. http://portal-credo.ru/site/?act=news & id=11948 & cf=

295. Buletin informativ. Publicație a comitetului educațional al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse. Nr. 7, 1998. p. 37.

296. Klyuev, B. I. Religie și conflict în India. Moscova, Institutul de Studii Orientale, Academia Rusă de Științe, 2002, p. 85.

297. „Religia a dat naștere la mai multă impietate și acte criminale. S-a întâmplat în Aulis, unde altarul Trivia Fecioarei Iphianassina a fost profanat de sângele nevinovat vărsat de conducătorii greci – cei mai buni eroi ai armatei… Numai ea a văzut că părintele îndurerat stătea în fața altarului, iar slujitorii ascundeau cuțitul… Este josnic să fii ucis de mâna unui tată” (Lucretius. De natura lucrurilor. 1, 82-99).

298. Perșii aveau aceeași practică - „Îl aduceau pe cel mai chipeș războinic la prova navei și îl înjunghiau” (Herodot. Istorie 7,180 „Aflând că acest loc se numea Enneagoda, au sacrificat acolo același număr (adică 9) de băieți și fete dintre locuitorii locali. Îngroparea victimelor de vii este un obicei persan. Soția lui Xerxes, Amestris, ajunsă la bătrânețe, a ordonat ca 14 fii ai unor nobili perși să fie îngropați de vii, în semn de recunoștință față de zeul care trăiește sub pământ” (7,114).

299. „Libienii” sunt locuitorii Cartaginei; „Cronos” este Baal.

300. Eusebius Pamphilus. Viața lui Constantin. Moscova, 1998, pp. 251-252; surse păgâne care confirmă veridicitatea cuvintelor lui Eusebiu sunt date în comentariul la ediția citată, la pp. 343-345. Eusebius Pamphilus. Viața lui Constantin. Moscova, 1998, pp. 251-252; surse păgâne care confirmă veridicitatea cuvintelor lui Eusebiu sunt date în comentariul la ediția citată, la pp. 343-345.

301. Vezi Berdnikov I. Pacea cu zeii ca o condiție necesară pentru bunăstarea statului roman și mijloacele de menținere a acestuia din urmă // Pravoslavny Sobesednik. Kazan, octombrie 1879, p. 131.

302. Berdnikov I. Pacea cu zeii ca o condiție necesară pentru bunăstarea statului roman și mijloacele de menținere a acestuia din urmă // Pravoslavny Sobesednik. Kazan, octombrie 1879, p. 114.

303. Berdnikov I. Pacea cu zeii ca o condiție necesară pentru bunăstarea statului roman și mijloacele de menținere a acestuia din urmă // Pravoslavny Sobesednik. Kazan, octombrie 1879, p. 116.

304. „Religia greacă a apărut prin prisma clasicismului și încă le apare multora ca fiind luminoasă, lipsită de griji și veselă. Dar cei care cred că «ispita» Răstignirii este un fenomen de o cu totul altă ordine subestimează stratul mai profund ascuns în spatele imaginii vieții lipsite de griji a zeilor descrisă de Homer și prezentată în arta greacă. Dacă o persoană se poate apropia de zei, așa cum preotul Crises de Apollo sau Hector și Ulise de Zeus, este doar pentru că a «ars multe pulpe de tauri» (Iliada 1.40.22.170; Odiseea 1.66), căci acesta este actul de evlavie: vărsare de sânge, măcel – și mâncare… Închinătorul îl simte pe zeu cel mai puternic nu în evlavia modului său de viață și nu prin rugăciuni, cântece și dansuri, ci prin lovitura fatală a toporului, șuvoiul de sânge care țâșnește și arderea pulpelor animalelor” (Burkert V. Homo necans. Sacrificiul în ritualul și mitul grecesc antic // Sacrificiu. Ritual în Artă și cultură din antichitate până în zilele noastre. Moscova, 2000, p. 406).

305. Zelinsky. F. F. Religia grecească veche. – Kiev, 1993, p. 77.

306. Povestea anilor trecuți // Monumente literare ale Rusiei antice. Secolele XI – începutul secolului al XII-lea. – M., 1978, p. 97.

307. „Jertfa pruncilor nu a fost niciodată abolită, ci doar înlocuită, din milă și compasiune pentru suferința părinților. Legea instituie «bancnotele», dar există și «aur». «Dumnezeul lui Israel» a permis bancnotele în jertfe... Pe «bancnotele»

evreiești există un grăunte de aur, o pată de sânge autentic; aceasta este circumcizia. Și totuși, în practica religioasă a evreilor, un cuțit atinge corpul unui băiat evreu nou-născut și îi ia sânge... În virtutea legii lui Moise, fiecare prunc de sex masculin este sortit să fie sacrificat lui Dumnezeu; părinții săi trebuie să-l răscumpere. Acest lucru se exprima, atâta timp cât exista Templul, prin jertfă: bogatul sacrifica un miel, săracul – doi porumbei tineri" (Rozanov V.V. O întrebare istorică importantă // Rozanov V.V. Atitudinea olfactivă și tactilă a evreilor față de sânge. – Sankt Petersburg, 1914, pp. 46-54). Pentru detalii despre procedura de circumcizie în sine, vezi: Sokolov V. Circumcizia printre evrei // Interlocutor ortodox 1890–1891.

308. Talmud. Mișna și Tosefta. Per. N. Pereferkovich. vol. 5. cartea 9 și 10. – Sankt Petersburg, 1903, pp. 49-50.

309. Talmud. Mișna și Tosefta. Per. N. Pereferkovich. vol. 5. cartea 9 și 10. Sankt Petersburg, 1903, pp. 388-393.

310. Preotul Pavel Florensky. Filosofia cultului // Operele teologice. Nr. 17, Moscova, 1977, p. 97. Jertfele animale în masă de acest fel nu erau neobișnuite în lumea antică: „O hecatombă este un sacrificiu unic a unei sute sau mai multe animale. Julius Capitolinus oferă o descriere interesantă a unei hecatombe (Maxim și Balbinus. 11:5-6): „O hecatombă este numele dat unui astfel de sacrificiu: o sută de altare de gazon sunt aranjate într-un singur loc și o sută de porci și o sută de oi sunt sacrificate în fața lor. Dacă acest sacrificiu este săvârșit de un împărat, atunci o sută de lei, o sută de vulturi și o sută de alte animale sunt ucise" (Kalinin A. A. Comentarii // Eusebius Pamphilus. Viața lui Constantin. Moscova, 1998, p. 337).

311. Burkert V. Homo necans. Sacrificiul în ritualul și mitul grecesc antic // Sacrificiu. Ritual în artă și cultură din antichitate până în prezent. Moscova, 2000, p. 409.

312. Rozanov V. V. Într-un alt plan // Rozanov V. V. Atitudinea olfactivă și tactilă a evreilor față de sânge. – Sankt Petersburg, 1914, p. 92.

313. În traducerea latină a Bibliei – Vulgata: „odihnește-te de la a face răul".

314. Sfântul Grigore cel Mare. Omilia 6.1 // Opere alese. Moscova, 1999, p. 44.

315. „Cred în renașterea omului, în renașterea sufletului. Isus a vorbit despre asta. Și Origen, înainte de Primul Sinod de la Niceea, a vrut ca toată învățătura lui Isus să fie inclusă în Vechiul Testament. Dar episcopii aveau nevoie ca oamenii să meargă la biserică și să aducă bani acolo și l-au anatematizat pe

Origen” (M. Zadornov. Gânduri (ascuțite) cu voce tare // Argumente și fapte. 26 iunie 2002). Aici, fiecare frază nu este doar neadevărată, ci pur și simplu o prostie, pe cât de peremptorie pe atât de analfabetă.

316. „Poate fi considerată creștină o persoană care nu merge la biserică? – Desigur. Cum poate fi numită filantropă o persoană care iubește întreaga omenire, dar nu a făcut nicio faptă bună?” (Protopopul Alexandru Bărbați. Părintele Alexandru răspunde la întrebările ascultătorilor. Moscova, 1999, p. 55).

317. Discursul lui Meliton Filosoful înaintea lui Antoninus Caesar // Apologeții creștini timpurii din secolele II-IV. Traduceri și cercetări. Moscova, 2000, p. 146.

318. Syrkin A. Ya. Upanișade timpurii și Brihadaranyaka // Brihadaranyaka Upanishad. Traducere, prefață și comentariu de A. Ya. Syrkin. Moscova, 1992, p. 17.

319. Brihadaranyaka Upanishad. Madhu. 1,2 // Brihadaranyaka Upanishad. Traducere, prefață și comentarii de A. Ya. Syrkin. M., 1992, p. 67-69.

320. Dvoretsky I. N. Dicționar greco-rus antic. V. 2. Moscova, 1958, p. 1764.

321. Epopeea lui Ghilgameș. – M.,-Ld., 1961, p. 77.

322. Publicaţie: Aequinox MCMXCIII. – M., 1993, p.21.

323. Prometeu în Eschil își atribuie meritul salvării oamenilor: Zeus, după ce l-a răsturnat pe Cronos, „a vrut chiar să extermine oamenii pentru a ridica o nouă rasă. Nimeni în afară de mine nu i s-a împotrivit. Dar am îndrăznit. Am salvat rasa muritoare de la distrugerea din Hades. Pentru aceasta plâng cu asemenea chinuri” (Eschil. Prometeu. 230-233).

324. Origen. Despre rugăciune și îndemn la martiriu. Sankt Petersburg, 1897, pp. 217-218. Unul dintre argumentele care l-au condus pe Origen la această concluzie au fost cuvintele filosofului păgân din secolul al II-lea, Celsus, despre atracția demonilor către carne, sânge și grăsime arsă (vezi Origen. Împotriva lui Celsus. 8:60). Să observăm, de asemenea, că A) Dumnezeul Bibliei respinge întotdeauna cu vehemență presupunerea că fumul jertfelor arse în templul din Ierusalim Îi este plăcut (vezi Ps. 49:13; 1 Samuel 15:22; Is. 1:11-13; Amos 5:21). B) Din punctul de vedere al lui Origen (precum și al lui Minucius Felix, Tertulian, Sfântul Macarie Egipteanul, Augustin, Fericitul Ieronim și al altor scriitori creștini timpurii), demonii sunt îmbrăcați în corpuri subtile, ca „aerul rarefiat” (Origen. Despre principii. 1, Prefață 8). C) În tradiția ortodoxă, aerul care învăluie pământul este habitatul demonilor, motiv pentru care Apostolul Pavel îl numește

pe Satana „prințul puterii văzduhului” (Efeseni 2:2). D) În neopăgânismul și ocultismul modern, au început să se audă din nou note de flirt cu spiritele aerului: „Voi dezvălui povestea Spiritului Curajos. Spiritul străvechi a hotărât să le aducă oamenilor trei daruri. Primul este unitatea și purificarea religiilor. Al doilea este mijlocul măreției Principiului Feminin. Al treilea este înarmarea omului cu puterea aerului... Spirit străvechi, vei sosi curând!” (Roerich E. I. Experiență înflăcărată. // Roerich E. I. La pragul lumii noi. - M., 1993, p. 59). Fundamentarea filosofică a tezei, conform căreia existența zeilor este susținută de energia psihică a oamenilor, pe care o sacrifică ritualic acestor zei, este conținută în budism. Fără cunoașterea acestei laturi a filosofiei păgâne a religiei, intoleranța creștinilor față de templele păgâne va fi de neînțeles: martirii, riscându-și viața, au distrus idoli păgâni (și mai târziu acest lucru a fost făcut de poliția creștină de stat) nu pentru a-i forța pe păgâni să renunțe la credința lor, ci pentru a limita zona de influență a spiritelor păgâne asupra lumii tuturor oamenilor, deoarece din punctul de vedere atât al păgânilor, cât și al creștinilor, încetarea cultului a slăbit firele care leagă spiritele aerului („astrale”) de lumea oamenilor.

325. Gennady Kochuk. Copiii Reginei Zăpezii. Cadavrele a trei copii sacrificați zeilor acum aproape 600 de ani au fost descoperite de oamenii de știință în Anzii peruvieni // Trud. 16.4.1999.

326. Zelinsky F. F. Religia Greciei Antice. Kiev, 1993, p. 49.

327. „Dar ia aminte, te rog, la cererile tale, vezi dacă te rogi în numele lui Isus, adică ceri bucuriile Vieții Veșnice? Căci în casa lui Isus nu-L cauți pe Isus, dacă în Templul Veșniciei te rogi în nepotrivire pentru lucruri trecătoare” (Sfântul Grigore cel Mare. Conversație 27,7).

328. Ratzinger J. Introducere în creștinism. – Bruxelles, 1988. Pp. 54-55.

329. „Odată mântuit, credinciosul rămâne mântuit pentru totdeauna” (Declarația noastră de credință, 6d). Ceea ce mă împiedică să fiu de acord cu „Familia” este, de exemplu, următorul avertisment al Apostolului Pavel: „Ne-am făcut părtași lui Hristos, dacă într-adevăr ținem tare până la sfârșit începutul îndrăznelii noastre” (Evrei 3:14).

330. Citat din: Dodds E.R. Grecii și iraționalul. Sankt Petersburg, 2000, p. 448.

331. Smagina E. B. Comentarii // Kefalaya („Capitole”). Tratat copt maniheist. Moscova, 1998, pp. 300-301.

332. Dodds E.R. Grecii și iraționalul. Sankt Petersburg, 2000, p. 166.

333. Sfântul Atanasie cel Mare. Viața Cuviosului Părinte Antonie. 22 // Sfântul Atanasie cel Mare. Operele. Vol. 3. Lavra Sfântului Serghie, 1903. P. 236.

334. După toate cele spuse, este clar că pentru un creștin, cartea de vizită a spiritului care comunică cu Roerich – „Domnul Cosmosului" – pare destul de lipsită de ambiguitate. Și dacă o persoană își amintește de aceste mărturii din Noul Testament despre „prințul puterii văzduhului" și despre spiritele care vor să-l separe pe Hristos de om, nu poate să nu acorde atenție unei astfel de afirmații, de exemplu, a lui Nicholas Roerich: „Mulțimea celor care locuiesc în spații interplanetare va confirma de bunăvoie puterea cooperării mentale" (Roerich N.K. Arderea întunericului. Salutări tinerilor. // Roerich N.K. Sufletul popoarelor. Moscova, 1995. P. 101).

335. Sfântul Maxim Mărturisitorul. Opere. Partea 1. Moscova, 1993. P. 187.

336. Sfântul Ioan Gură de Aur. Operele. Vol. 2. Cartea 1. Sankt Petersburg, 1896. P. 438.

337. Sfântul Ioan Gură de Aur. Operele. Vol. 5. Cartea 1. Sankt Petersburg, 1899. P. 158.

338. Cf. „euhemerismul" radical al Sfântului Ioan Gură de Aur: „Întreaga listă a zeilor păgâni este formată din acești oameni" (Sf. Ioan Gură de Aur. Opere. Vol. 2. Cartea 1. Sankt Petersburg, 1896, p. 16).

339. Textul masoretic (ebraic) al Scripturii spune în acest moment: „Toți dumnezeii neamurilor sunt idoli, dar Domnul a făcut cerurile."

340. Centrul sectei japonezo-tibetane „Reiki", din care a fost membru cântărețul Igor Sorin (vocalistul grupului „Ivanushki International"), care s-a sinucis, se autointitulează modest „Centrul Intergalactic de Cooperare".

341. Diadoh din Damasc. Despre primele principii. Sankt Petersburg, 2000, pp. 371 și 939.

342. Sfântul Ioan Gură de Aur. Operele. Vol. 2. Cartea 1. Sankt Petersburg, 1896. P. 392.

343. Chesterton G.K. Cartea lui Iov // Opere alese în 5 volume. Vol. 5. Moscova, 1995. P. 174.

344. Literalmente, aici stă „regina cerului" – Ieremia vorbește despre venerarea Lunii (Astarteea, Junona...) ca zeitate.

345. Vezi Eisenberg J., Abecassis A. A Bible ouverte. Paris, Albin-Michel, 1978. p. 101-102.

346. Solovyov V. S. Trei conversații // Operele. T. 2. M., 1988. P. 717.

347. Ioan Moschus. Lunca spirituală. Sergiev Posad, 1915, p. 247.

348. Losev A. F. Sinele cel mai profund // Losev A. F. Mit. Număr. Esență. – M., 1994, pp. 363-367.

349. „Desigur, este absolut imposibil să înțelegem sensul jertfei răstignirii lui Hristos, așa cum este înțeleasă de unele conștiințe imature. Sensul său este că Hristos, dorind să arate puterea Duhului asupra trupului fizic, a luat paharul și a pecetluit cu sângele său Legământul adus de El: «Mai mare dragoste nu are nimeni decât să-și dea cineva viața pentru prietenii săi» (Scrisorile Helenei Roerich. 1932-1955. Novosibirsk, 1993. P. 415). Iată cuvintele Sfântului Grigorie Teologul pe această temă: „Ce motiv vedem pentru întruparea lor? Dacă este așa încât Dumnezeu, care altfel este de neînțeles, să se poată potrivi și să converseze cu oamenii în trup, ca și cum ar fi în spatele unui văl, atunci aceasta nu va fi altceva decât o mască elegantă și o interpretare spectaculoasă pentru ei.” „Ar fi putut vorbi cu noi altfel, ca mai înainte în rugul aprins și în formă omenească” (Mesajul 3, către Cledonie // Sfântul Grigore Teologul. Opere. Moscova, 1994. Vol. 2. P. 12).

350. Sokolov M. Păreri poetice ale rușilor despre istorie. Partea 1. Cercetare. M., 1999, pp. 164-165.

351. Pentru motivele persecuției creștinilor, vezi capitolul „De ce au fost persecutați creștinii în lumea păgână” din cartea mea „Satanism pentru intelectuali. Vol. 1. Religie fără Dumnezeu” (Moscova, 1997).

352. Referințe la „alți dumnezei” în Biblie: Isaia 27:1; 51:9; Psalmul 74:12-17; 89:10; 103:7; Iov 7:12; 9:13; 26:12.

353. „În noaptea de 21 martie, în centrul administrativ al Evenkiei, satul Tura, preotul parohiei locale, părintele Grigori, a fost ucis brutal. Ucigașul i-a tăiat capul preotului și l-a așezat pe altarul bisericii. Părintele Grigori a condus parohia Evenk recent - acum un an și jumătate, dar a reușit să câștige respectul locuitorilor locali. Preotul era iubit pentru bunătatea și deschiderea sa. La sfârșitul anului trecut, în Tura a apărut un bărbat pe care mulți îl considerau nebun - a ajuns în sat pe jos, singur, din regiunea Tomsk. Rătăcitorul s-a adresat părintelui Grigori pentru ajutor și l-a primit: preotul i-a găsit haine groase, adăpost și a început să-l hrănească. «Era ca un fiu pentru el», spun locuitorii locali despre

ucigaș. Seara, preotul și rătăcitorul, care s-a dovedit a fi krișnait, discutau chestiuni de credință, dar nu a existat nicio confruntare între ei, dimpotrivă, fiecare îl vedea pe celălalt ca pe un interlocutor interesant... Pe 21 martie, undeva între orele patru și șase...” Pe la ora 13:00, când noaptea se termina și se apropia dimineața, rătăcitorul - un krișnait - a venit la Părintele Grigori în templu. Acesta i-a deschis ușa. Ușa nu era forțată, ci era deschisă natural. Cum s-a întâmplat întâlnirea lor?... Krishnaitul l-a înjunghiat pe Părintele Grigori în inimă, în mijlocul pieptului, cu un electrod ascuțit. O lovitură în partea stângă și în gât, în partea stângă. Așa că a lovit cu mâna dreaptă. Părintele Grigori, se pare, a încercat să se apere - celălalt l-a lovit prin încheietura mâinii drepte. Am văzut rănile provocate de aceste lovituri cu ochii noștri. Părintele Grigori a căzut, dar loviturile cu electrodul nu l-au ucis imediat. Era încă în viață. Acest lucru este dovedit atât de ucigașul însuși, cât și de examenul medical. A existat și o lovitură cu un briceag în partea stângă a gâtului. După aceea, ucigașul a început să-i taie capul preotului cu acest briceag cât timp acesta era încă în viață. Krishnait, ucigașul intră în templu cu capul în mâini. În mijlocul templului se află un pupitru, pe el, Așa cum se obișnuiește în multe biserici în timpul Postului Mare, există o icoană a lui Hristos într-o coroană de spini. Ucigașul se plimbă în jurul pupitrului cu capul. Pe podea este un cerc însângerat. La întrebarea: „De ce ai făcut asta?”, el a răspuns: „Așa a cerut Krishna, așa trebuie să fie!” Cu capul preotului, acesta intră în altar prin ușile nordice și așază capul tăiat pe tron, între Evanghelie și crucea altarului. http://www.rusk.ru/st.php?idar=6736

354. Venerabilul Ioan Cassian. Conversație 23:15 // Scrieri ale Venerabilului Ioan Cassian Romanul. Moscova, 1892. P. 599.

355. Sfântul Isaac Sirul. Creații. Sergiev Posad, 1911.S. 582.

356. „Nu recunoaștem sacramentul transformării pâinii în Trupul lui Hristos și a vinului de struguri în Sângele Mântuitorului și că credincioșii se presupune că nu se împărtășesc cu pâine și vin, ci cu adevăratul Trup și Sânge al lui Hristos”, afirmă manualul baptist de dogmă (Dogmatics. Correspondence Bible Courses of the All-Union Evanghelical Crestini-Baptists. Moscova, 1970. P. 262). Pentru o comparație a înțelegerii protestante și ortodoxe a Euharistiei, vezi cartea mea „Către protestanți despre ortodoxie” (Moscova, 1997).

357. Ekman W. Doctrine. Fundamentele doctrinei creștine. Moscova, 1996. P. 208.

358. Zelinsky F. F. Rivalii creștinismului. Sankt Petersburg, 1995, p. 367.

359. Melioransky B. M. Din prelegerile despre istoria și doctrina Bisericii Creștine Antice (secolele I-VIII). Numărul 1. Sankt Petersburg, 1910, p. 66.

360. Pe cine are în minte Hristos? Pe cine nu au ascultat oile și, prin urmare, nu au demonstrat prudență și sobrietate spirituală? Nu rezultă oare din cuvintele Sale că predicatorul religios a cărui voce este ascultată nu este un hoț și un tâlhar? Dar apoi se dovedește că mânia lui Hristos este îndreptată împotriva acelor oameni care oricum nu au autoritate, care oricum nu au fost ascultați. Și dacă „hoțul și tâlharul" nu sunt oricum ascultați, merită oare să vorbim împotriva lui? Deci, totul este mai complicat: există predicatori, la urma urmei, pe care oamenii îi urmează – contrar voinței lui Hristos… Nu sunt „oile" din această parabolă ultima adâncime a inimii, la care doar „portarul" care a recunoscut chemarea Domnului permite acces? Numai Dumnezeu, care a creat omul, cunoaște cheia ultimei sale adâncimi a inimii. Toate celelalte subjugă voința umană într-un mod tâlharesc – nu prin har, ci prin mijloace omenești: meditații și raționament filosofic, miracole create, magie, autoritate, forță a armelor...

361. Comentariu de Vladimir Soloviov: „El a venit să aducă adevărul pe pământ, iar acesta, la fel ca bunătatea, mai întâi de toate dezbină" (Soloviov V.S. Trei convorbiri. P. 710).

362. Sfântul Iustin Filosoful. Apologia 1 // Părinții Bisericii timpurii. – Bruxelles, 1988. P. 354.

363. Frank S. L. Sensul vieții. Paris, 1925, pp. 88-89.

364. „Mâinile Tale m-au creat, adică Cuvântul și Duhul. Înțelepciunea Cuvântului m-a creat, mintea Duhului m-a creat" (Sfântul Ioan Gură de Aur. Despre credință. // Opere. Vol. 9. Cartea a 2-a. Sankt Petersburg, 1903. P. 989.

365. Pentru mai multe detalii, vezi Kartashkin A. Cronica senzației declarate // Tekhnika-Molodezhi. 1993, nr. 2.

366. Nesmelov V. I. Știința omului. v.2. Kazan, 1906, p. 354.

367. Lucrări ale apologeților creștini antici. – Sankt Petersburg, 1895, pp. 108-109.

368. Aceasta este o traducere literară și foarte liberă (Grigor Narekatsi. Cartea Plângerilor. Traducere de N. Grebnev. Erevan, 1998, p. 26). Traducerea literală sună diferit - mai reținută și „mai ortodoxă": „dar, fiindcă ziua judecății Domnului este aproape, atunci a venit la mine Împărăția Dumnezeului întrupat, Care mă va găsi mai vinovat decât edomiții și filistenii" (Grigor Narekatsi. Cartea Plângerilor. Traducere din armeana veche de M. O. Darbiryan-Melikyan și L. A. Khanlaryan. Moscova, 1988, p. 30).

369. „Când unul dintre tovarășii noștri de slujire, epuizat de slăbiciune și tulburat de apropierea morții, se ruga, aproape pe moarte, pentru continuarea vieții, un tânăr, glorios și maiestuos, i s-a înfățișat înaintea; cu oarecare indignare și reproș, i-a spus muribundului: «Ți-e frică să suferi și nu vrei să mori. Ce să fac cu tine?»... Și de câte ori mi s-a descoperit, mi s-a poruncit constant să-mi insufl în minte să nu-i jelim pe frații noștri, care, la chemarea Domnului, renunță la acest veac prezent... Trebuie să alergăm după ei cu dragoste, dar în niciun fel să-i întristăm: nu trebuie să îmbrăcăm haine de doliu când ei au deja îmbrăcat haine albe” (Sfântul Ciprian al Cartaginei. Carte despre murire // Operele Sfântului Mucenic Ciprian, Episcopul Cartaginei. Moscova, 1999, p. 302).

370. Protopopul Alexii Mechev. Orațiune funerară în memoria slujitorului lui Dumnezeu Inocențiu // Părintele Alexii Mechev. Amintiri. Predici. Scrisori. Paris. 1989, p. 348.

371. Sfântul Teofan Zăvorâtul. Opere. Culegere de scrisori. Numerele 3-4. Mănăstirea Pskov-Pecherski, 1994. pp. 31-32 și 38.

372. „Vezi, Alioșecika”, a râs brusc Grușenka nervos, întorcându-se spre el, „e doar o fabulă, dar e o fabulă bună. Am auzit-o când eram încă copil, de la Matriona mea, care acum îmi slujește ca bucătăreasă. Vezi cum e: „A fost odată o femeie foarte rea și a murit. Și nu a rămas nicio virtute după ea. Diavolii au apucat-o și au aruncat-o în lacul de foc. Și îngerul ei păzitor a stat și s-a gândit: ce virtute a ei îmi pot aminti ca să-i pot spune lui Dumnezeu? Și-a amintit și i-a zis lui Dumnezeu: ea, spune el, a scos o ceapă din grădină și a dat-o unui cerșetor. Și Dumnezeu i-a răspuns: ia această ceapă, a spus el, și întinde-o spre ea în lac, las-o să o apuce și să tragă, iar dacă o scoți din lac, atunci las-o să se ducă în rai, dar dacă ceapa se rupe, atunci femeia va rămâne acolo, unde este acum.” Îngerul a alergat la femeie, i-a întins ceapa: iată, i-a spus, femeie, apucă-o și trage. Și a început să o tragă cu grijă și deja o smulsese pe toată, dar ceilalți păcătoși din lac, când au văzut că este trasă afară, au început să o apuce, ca să fie trași și ei afară odată cu ea. Dar femeia s-a supărat foarte, foarte tare și a început să-i lovească cu picioarele: „Mă trag pe mine, nu pe tine, ceapa mea, nu pe a ta.” Imediat ce a spus aceasta, ceapa s-a rupt. Și femeia a căzut în lac și arde până în ziua de azi. „Și îngerul a plâns și a plecat” (Dostoievski F. M. Frații Karamazov. Partea a 3-a, 3 // Opere complete în 30 de volume. Vol. 14, Ld., 1976, pp. 318-319).

373. Lewis K. S. Până când am dobândit chipuri // Operele, v.2. Minsk-Moscova, 1998, p. 231.

374. „Ava Isaac din Teba a venit la mănăstire, a văzut un frate care căzuse în păcat și l-a condamnat. Când s-a întors în pustiu, Îngerul Domnului a venit, a stat

în fața ușilor lui și a spus: Dumnezeu m-a trimis la tine, zicând: întreabă-l unde îmi spune să-l arunc pe fratele meu căzut? - Avva Isaac a căzut imediat la pământ, zicând: Am păcătuit înaintea Ta - iartă-mă! - Îngerul i-a zis: ridică-te, Dumnezeu te-a iertat; dar pe viitor, ferește-te să condamni pe cineva înainte ca Dumnezeu să-l condamne" (Patericonul antic. Moscova, 1899, p. 144).

375. Sfântul Nicolae al Japoniei. Însemnare în jurnal 1.1.1872 // Viața dreaptă și lucrările apostolice ale Sfântului Nicolae, Arhiepiscop al Japoniei, conform propriilor sale însemnări scrise de mână. Partea 1. Sankt Petersburg, 1996, p. 11.

376. „Hristosul Evangheliei. În Hristos găsim sinteza unică și profundă a colipsismului etic, a severității infinite a omului față de sine însuși, adică o atitudine impecabil de pură față de sine, cu bunătate etico-estetică față de celălalt: aici a apărut pentru prima dată un eu-pentru-sine infinit de profund, nu rece, ci incomensurabil de bun față de celălalt, redând tot adevărul altuia ca atare, dezvăluind și afirmând plenitudinea specificității valorice a celuilalt. Toți Oamenii sunt împărțiți pentru El în El singur și toți ceilalți oameni, El – cel care arată milă și ceilalți – cei milostivi, El – mântuitorul și toți ceilalți – cei mântuiți, El – cel care ia asupra Sa povara păcatului și a răscumpărării și toți ceilalți – eliberați de această povară și răscumpărați. Prin urmare, în toate normele lui Hristos, eu și celălalt ne opunem: sacrificiu absolut pentru sine și milă pentru celălalt. Dar eu-pentru-mine – celălalt pentru Dumnezeu. Dumnezeu nu mai este definit în esență ca vocea conștiinței mele, ca puritatea atitudinii față de eu însumi, puritatea abnegației pocăite de tot ceea ce mi-a fost dat, Cel în mâinile căruia este teribil să cad și să-L văd pe Cel pe care intenționează să moară (autocondamnare iminentă), ci Tatăl Ceresc, care este deasupra mea și poate justifica și avea milă de mine acolo unde eu nu pot avea milă și justifica în principiu din interiorul meu, rămânând pur cu mine însumi. Ceea ce trebuie să fiu pentru altul, asta este Dumnezeu pentru mine... Ideea harului ca coborâre din exterior a unei justificări milostive și acceptarea datului, fundamental păcătos și insurmontabil din interiorul tău. Ideea de mărturisire (pocăință până la sfârșit) și de absolvire este, de asemenea, adiacentă acesteia. Din interiorul pocăinței mele există o negare a întregului meu, din exterior (Dumnezeu este celălalt) - restaurare și milă. O persoană se poate pocăi doar de sine - doar altul poate absolvi... Doar conștiința faptului că în ceea ce sunt cel mai esențial, încă nu există un principiu organizator al vieții mele din interior. Nu-mi accept starea prezentă, cred nebunește și inexprimabil în discrepanța mea cu această stare prezentă interioară. Nu mă pot număra în „toate, spunând: iată-mă în întregime și nu mai sunt nicăieri și în nimic, sunt deja în întregime. Trăiesc în adâncul ființei mele cu credință și speranță eternă pentru posibilitatea constantă a miracolului interior al unei noi nașteri. Nu pot să-mi valorizez întreaga viață în timp și să o justific și să o completez în ea în întregime. O viață încheiată temporar este fără

speranță din punctul de vedere al sensului care o conduce. Din interiorul ei este fără speranță, doar din exterior poate coborî asupra ei o justificare milostivă pe lângă sensul neatins. Până când viața nu este scurtată în timp, ea trăiește din interiorul ei cu speranță și credință în discrepanța sa cu sine, în poziția sa semnificativă în fața ei înșiși și în această viață este nebună din punctul de vedere al stării sale prezente, căci această credință și speranță sunt de natură rugătoare (din interiorul vieții doar tonuri rugător-petiționale și de pocăință)" (Bakhtin M. M. Estetica creativității verbale. Moscova, 1979, pp. 51-52 și 112).

377. Avva Dorotei. Învățături și mesaje folositoare pentru suflet. Lavra Sfântului Serghie, Sfânta Treime. 1900, p. 80.

378. Vezi, de exemplu, Patericonul antic. Moscova, 1899, p. 366.

379. Aceste rugăciuni pentru cei plecați nu există în protestantism. Drept urmare, Sfântul Nicolae al Japoniei își amintește cum a trebuit odată să participe la o slujbă de înmormântare protestantă: „Ne-am rugat pentru noi înșine, ne-am învățat singuri, am încercat să ne atingem, dar nu ne-a păsat deloc de decedată. Este adevărat, am pomenit-o de două ori în rugăciunile noastre, dar numai pentru a-i mulțumi lui Dumnezeu pentru ea și nu pentru a oferi o rugăciune pentru odihna sufletului ei. Ce răceală este într-o slujbă de pomenire protestantă! Nu degeaba acest lucru îndepărtează atâția oameni de protestantism" (Sfântul Nicolae al Japoniei. Însemnare în jurnalul său, 2.2.1901 // Viața dreaptă și lucrările apostolice ale Sfântului Nicolae, Arhiepiscop al Japoniei, conform propriilor sale însemnări. Partea a 2-a. - Sankt Petersburg, 1996, p. 20); „Așa este obiceiul protestantismului, rece și nemilos față de cei decedați" (Sfântul Nicolae al Japoniei. Însemnare în jurnal, 26.9.1901 // Ibid., p. 72).

380. Lewis K. S. Până când am dobândit chipuri // Operele, v.2. Minsk-Moscova, 1998, p. 219.

381. Ioseliani A. D. Probleme ale ecologiei în contextul religiei // Studii filosofice. 2000. Nr. 1, p. 191.

382. Fosdick Z. G. Profesorii mei. Întâlniri cu familia Roerich. Din paginile jurnalului 1922–1934. Moscova, 1998, p. 341.

383. De exemplu, un ziar liberal din Novosibirsk, de Paștele ortodox din anul 2000, a publicat un articol cu titlul: „După ce a întâlnit-o pe Maria Magdalena de Paște, chiar și oul bătrânului împărat libertin Tiberius s-a înroșit" (Novaya Sibir, 28 aprilie 2000). În aceeași ediție a apărut un alt articol pe o temă religioasă, scris într-un ton complet diferit, reverențios și respectuos. Titlul său lung reflecta intriga și concluziile sale: „În timpul sărbătorii Paștelui, una dintre cele mai

importante sărbători ale iudaismului, construcția unei sinagogi în Novosibirsk era sub amenințarea de a fi suspendată.”

384. Ioseliani A. D. Probleme ale ecologiei în contextul religiei // Studii filosofice. 2000. Nr. 1, pp. 189-190.

385. Sfântul Ioan Gură de Aur. Operele. v.2. cartea 1. Sankt Petersburg, 1896, p.126.

386. Gaidenko P.P. Evoluția conceptului de știință. Moscova, 1980, pp. 408-409.

387. Avva Dorotei. Învățături și epistole folositoare pentru suflet. Lavra Sfântului Serghie, Sfântul Treime. 1900. p. 52-53. Totuși: „Am auzit despre un frate care, atunci când venea la chilia cuiva și o vedea neîngrijită, își spunea: binecuvântat este acest frate, care a lăsat deoparte grijile legate de tot ce este pământesc și și-a concentrat atât de mult toată mintea asupra muntelui, încât nu găsește timp să-și pună chilia în ordine. Dar dacă venea la altul și își vedea chilia aranjată, își spunea din nou: precum este curat sufletul acestui frate, așa este curată chilia lui” (Avva Dorotei. Ibid. p. 180).

388. „Să vină cineva și îl voi închide într-o chilie întunecată și nu-l voi lăsa să mănânce, să bea, să doarmă, să vorbească cu nimeni, să cânte psalmi, să se roage sau să-L pomenească pe Dumnezeu nici măcar trei zile. Și atunci va ști ce vor face patimile în el” (Abba Dorotheus. Învățături și epistole benefice pentru suflet. p. 138).

389. „Să ne amintim categoriile pitagoreienilor: limită-infinit, unu-mulți; masculin-feminin, lumină-întuneric, bine-rău… Atitudinea față de infinit este și mai definită la eleatici: este redusă la statutul de non-existență. Infinitul la Platov, ca și la pitagoreieni, corespunde multiplului, mișcării, întunericului, într-un cuvânt, răului. La Aristotel, în cele din urmă, tot ce este material este și divizibil, multiplu etc., iar imaterialul este indivizibilul (întregul). În acest sens, putem spune că la greci, infinitul era în marea majoritate a cazurilor perceput și realizat ca ceva rău, ca «infinit rău» (Hegel). Se opunea limitei, unului, «întregului» ca ceva modelator, complet, datorită căruia haosul infinitului era transformat în cosmos. Se poate spune, poate, că conceptul opus «infinitului» – și anume «finit» (ca având un scop – o limită, o completare) – este un concept de valoare superioară pentru conștiința greacă.” „În modul în care grecii au văzut și au conceput cosmosul lor, se poate observa absența simțului infinitului. În imaginea lor despre lume, ei au ținut la finit, vizibil, complet...” (cercetătorul german W. Schadewaldt)” (Gaidenko P.P. Evoluția conceptului de știință. Moscova, 1980, pp. 469-470).

390. Sfântul Macarie al Egiptului. Conversații spirituale. Moscova, 1880, pp. 183 și 250.

391. Gaidenko P. P. Evoluția conceptului de știință. Moscova, 1980, p. 471.

392. Gaidenko P. P. Evoluția conceptului de știință. Moscova, 1980, p. 466.

393. Comunismul științific. Manual editat de academicianul P. N. Fedoseev. Moscova, 1981. p. 237.

394. Marx K. Manuscrise economice și filosofice din 1844 // Marx K. Engels F. Opere complete. vol. 42. pp. 123-124.

395. Lenin, V. I., Opera. Ediția a 4-a, vol. 13, p. 219.

396. Weber M. Opere alese. Moscova, 1990, pp. 80-81.

397. Ibidem, p. 89.

398. Episcopul Mihail (Gribanovski). Scrisori // Comunitatea Ortodoxă. Numărul 25, 1995, p. 79.

399. Un exemplu opus din istoria creștinismului: bătrânul Amfilohie, care a trăit pe insula Patmos (decedat în 1970), le-a dat țăranilor porunca să planteze un copac ca penitență în timpul spovedaniei. „În lunile secetoase de vară, el însuși umbla în jurul insulei, udând copacii tineri. Exemplul și influența sa au transformat uimitor Patmosul: unde în fotografiile de la începutul acestui secol, care au surprins dealurile din apropierea Peșterii Apocalipsei, vedem doar pante goale și aride, astăzi desișul pădurii face ravagii” (Episcopul Calist de Diokleia. Prin creație către Creator. Moscova, 1998, pp. 3-4).

400. Sfântul Maxim Mărturisitorul. Opere, vol. 2, Moscova, 1993, pp. 58-59.

401. Cu riscul de a provoca și mai multă nemulțumire criticilor de artă, nu pot ascunde cuvintele scriitorului creștin englez Chesterton, pe care le-a pus în gura părintelui Brown: „Dacă nu înțelegeți că sunt gata să dărâme toate bolțile gotice din lume pentru a păstra pacea chiar și a unui singur suflet omenesc, atunci știți chiar mai puțin despre religia mea decât credeți” (Chesterton G.K. Soarta malefică a familiei Darnaway // Opere alese în 5 volume. Vol. 2. Moscova, 1994. p. 150).

402. Blavatsky H. P. Doctrina secretă. Vol. 3. Novosibirsk, 1993, p. 453.

403. „Astfel, atitudinea creștinilor față de natură se împarte în două părți. În primul rând. Afirmarea semnificației teologice a tuturor ființelor vii, care sunt venerate doar pentru că sunt ființe vii. În al doilea rând. Teocentrismul este completat de antropocentrism, conform căruia o atitudine nemiloasă față de natură devine pe deplin justificată” (Ioseliani A.D. Probleme ale ecologiei în contextul religiei // Studii filosofice. 2000. Nr. 1, p. 191).

404. „Apocrifele vorbesc despre miracole indiene autentice – nu despre o minune care este dată într-o împrejurare și care se presupune că înalță, luminează sau servește la dobândirea credinței, ci despre o minune «nemaiauzită», care își propune să provoace uimire ascultătorului sau cititorului” – Garbe R. Indien und das Christentum. Tübingen, 1914, p. 19. Citat din Shokhin V.K. Influențe imaginare // Alfa și Omega. Note științifice ale Societății pentru răspândirea Sfintei Scripturi în Rusia. Moscova, 1997, nr. 14, p. 303.

405. Roerich N.K. Maitreya // Roerich N.K. Cetatea de foc. Riga, 1991. P. 188.

406. Klyuev, B. I. Religie și conflict în India. Moscova, Institutul de Studii Orientale, Academia Rusă de Științe, 2002, p. 169.

407. Notovich N. A. Viața necunoscută a lui Iisus Hristos (Legenda tibetană). Sankt Petersburg, 1910. Ediție originală franceză: Notovitc N. La vie inconnue de Jesus Christ. Paris, 1894.

408. Mitrokhin L. V. Iisus Hristos în India: legende și povești // În jurul lui Iisus. Kiev, 1993. P. 24.

409. Kozhevnikov V. A. Budismul în comparație cu creștinismul. Pg., 1916. Vol. 1. P. 18.

410. Arhimandritul Chr. Legendă tibetană despre viața necunoscută a lui Iisus Hristos: Informații preliminare // Viața necunoscută a lui Iisus Hristos… P. 11.

411. Mitrokhin L. V. Isus Hristos în India. p. 33.

412. „Din când în când aud zvonuri absurde cum că, chipurile, în timpul călătoriilor noastre prin Asia, am descoperit un fel de document autentic, aproape din vremea lui Hristos. Nu știu cine trebuie să inventeze această versiune și în ce scop…” – L. Chertkov citează prima ediție americană a lucrării „Inima Asiei” de Roerich (Chertkov L. Legenda tibetană a lui Hristos. P. 134).

413. Stelletsky N. Lucrare nouă despre viața lui Iisus Hristos: Notovitch N. Viața necunoscută a lui Iisus Hristos. Paris, 1894 // Lucrările Academiei Teologice din Kiev. 1904. P. 273.

414. Vezi: Toledot Yeshu // Isus Hristos în documentele istoriei. Compilat de B. G. Derevensky. Sankt Petersburg, 1998.

415. Stelletsky N. Lucrare nouă... p. 273.

416. Citat din: Stelletsky N. Lucrare nouă… p. 271.

417. Stelletsky N. Lucrare nouă... p. 276-277.

418. Bitner V. Prefața editorilor. // Viața necunoscută a lui Iisus Hristos. Legendă tibetană. – Sankt Petersburg, 1910, p. 3.

419. Butkevich T. Cum se umplu „lacunele” imaginare din Evanghelie. // Credință și rațiune. 1895. Nr. 22.

420. Arhimandritul Khr. Informații preliminare. P. 11.

421. Scrisorile Elenei Roerich, 1932-1955. Novosibirsk, 1993. P. 265.

422. „Am avut o ședință de spiritism minunată. N.K. «Roerich» a desenat semnul cupei, șarpelui și inelului într-un cerc. Acest semn este pentru recunoașterea prin el și semnul reciproc al altor membri din alte țări. După ce toată lumea a scris, ne-am așezat în întuneric și masa s-a învârtit foarte repede... Bătăi remarcabile în masă, ritmuri, mișcări diferite!... Seara a avut loc o conversație, apoi manifestări uimitoare ale ritmului mesei și levitației sale... Seara am avut o ședință de spiritism minunată. Ne-au spus să o chemăm pe mama pentru viziuni, iar ea a venit. După ședință, am rămas așezați în întuneric, iar E.I. «Roerich» ne-a povestit ce fenomene fizice uimitoare au însoțit primele lor ședințe de spiritism londoneze. „O ploaie de chibrituri, monede și batiste a căzut pe capetele celor care stăteau, obiecte metalice au zburat prin cameră, covoare au fost smulse din locurile lor și au zburat deasupra, masa s-a mișcat singură, tuturor li s-au dat monede talismanice. A fost dată o învățătură minunată, a existat o manifestare a unei puteri enorme.” „Au avut o sesiune intensă, în care li s-au demonstrat diferite animale. Stăteau cu toții pe canapea, în întuneric, și au auzit un câine traversând camera și bătându-și coada de podea, un cal galopând, un elefant atingând dulapul cu trompa, o vacă mergând, păsări zburând și zgâriind lucruri cu ciocurile, toate sunetele erau uimitor de distincte” (Fosdick Z. G. Profesorii mei. Întâlniri cu familia Roerich: Din paginile unui jurnal (1922-1934). Moscova, 1998. Pp. 139, 615, 375, 193).

423. Chertkov L. Legenda tibetană a lui Hristos. P. 134.

424. De exemplu, pentru povestea construcției miraculoase a unui palat pentru rege, prezentă în Faptele apocrife ale lui Toma, indologul S. Oldenburg găsește paralele indiene și vede influențe indiene în aceasta (vezi S.F. Oldenburg. Cultura Indiei. Moscova, 1991. pp. 149-151). Biserica își ia cu calm astfel de povești edificatoare pur moralizatoare – respingând cosmologia ezoterică. Această poveste a fost inclusă în Viața din Menaion (vezi Viețile pentru 6 octombrie).

425. Lebedeva I. N. Cercetare // Povestea lui Varlaam și Ioasef. Un monument al literaturii vechi rusești traduse din secolele XI-XII. Leningrad, 1985, p. 27. „Țareviciul Ioasef nu are nimic indian în afară de numele regatului său. Povestea dezvăluie familiaritatea autorului său cu Egiptul și Grecia, dar nu conține niciun nume indian pentru un oraș sau râu, nicio zeitate indiană, nu există niciun cuvânt despre brahmani, iar monumentul oferă o idee vagă despre locația Indiei însăși, numind-o Etiopia” (ibid., p. 15).

426. Roerich N.K. Florile Moryei. Căile binecuvântării. Inima Asiei. Riga, 1992. P. 173.

427. A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada. Srimad Bhagavatam. Cântul întâi. „Creația”. Partea 1. B.m. b.g. Bhaktivedanta Book Trust, pp. 141-143.

428. În apocrifele lui Notovici, de exemplu, există o polemică evidentă cu textele canonice: se pare că preoții evrei au cerut ca Pilat să-i cruțe viața lui Isus, dar Pilat a insistat asupra morții... Totuși, dacă o astfel de perversiune există, atunci înseamnă că exista deja ceva cu care să se polemizeze.

429. „Cum mulți s-au uimit de Tine, așa era fața Ta mai strâmbă decât orice om și înfățișarea Ta mai strâmbă decât a fiilor oamenilor. El va uimi multe neamuri, împărații își vor închide gura înaintea Lui... Doamne, cine a crezut în vestea noastră? Căci El s-a suit înaintea Lui ca o odraslă fragedă, ca o rădăcină dintr-un pământ uscat; n-avea nici înfățișare, nici frumusețe; L-am văzut și nu era nicio formă ca să-L dorim. El era disprețuit și lepădat de oameni, un om al durerii și obișnuit cu suferința, și ne-am ascuns fețele de El. El era disprețuit și noi L-am socotit ca o nimica toată. Totuși, El a luat asupra Lui necazurile noastre și a luat asupra Lui necazurile noastre. Dar noi L-am socotit aspru, lovit de Dumnezeu și smerit. „Dar El a fost rănit pentru fărădelegile noastre, zdrobit pentru nelegiuirile noastre; pedeapsa care ne-a dat pacea a fost asupra Lui și prin rănile Lui am fost vindecați. Noi toți am rătăcit ca niște oi, fiecare ne-am întors pe calea lui; și Domnul a făcut să cadă asupra Lui nelegiuirea noastră a tuturor.” „A fost asuprit, dar a fost năpăstuit și nu Și-a deschis gura. Ca o oaie la junghiere a fost dus și

ca un miel mut înaintea celui ce-l tunde; așa nu Și-a deschis gura. Din temniță a fost luat și din judecată; dar cine va vesti neamul Lui? I-au pus mormântul cu cei răi; pentru fărădelegile poporului Meu a fost lovit. Dar a fost îngropat cu cei bogați, pentru că nu a săvârșit niciun păcat și nu s-a găsit nicio viclenie în gura Lui" (Isaia 52:14 – 53:9).

430. Dorința pasională de a-l converti pe Isus la budism o face pe Blavatsky să proclame ca fiind budiste chiar și acele cuvinte din Evanghelie pe care le urăște absolut. De obicei, orice predică despre pocăință și iertarea păcatelor îi irită pe ocultiști. Și dintr-o dată, în capitolul „dovedind" budismul lui Hristos, citim: „Isus, când vindeca bolnavii, spunea invariabil: «Păcatele tale îți sunt iertate». Aceasta este o doctrină pur budistă" (Blavatsky E.P. Isis Revealed: The Key to the Secrets of Ancient and Modern Science and Theosophy. Moscova, 1992. Vol. 1. P. 452). Cu toate acestea, și mai interesant este mesajul lui Blavatsky conform căruia „Isus aparținea francmasoneriei acelor vremuri" (Ibid. Vol. 2. P. 388).

431. Preotul Leonid Grilihes. Reconstituirea situației comunicative a creației și funcționării inițiale a primelor două evanghelii canonice // Teologia ortodoxă la pragul celui de-al treilea mileniu. Materialele Conferinței Teologice a Bisericii Ortodoxe Ruse. Moscova, 7-9 februarie 2000. M., 2000.

432. Ieremia I. Teologia Noului Testament. Partea 1. Proclamația lui Isus. Moscova, 1999, p. 290.

433. Cuvintele polemice ale lui Hristos - „Care dintre voi, dacă are o oaie și cade în groapă în ziua Sabatului, n-o va apuca și n-o va scoate afară?" (Matei 12:11) sunt de înțeles dacă sunt comparate cu învățătura esenienilor: „Nimeni să nu ajute o oaie care fătă în ziua Sabatului. Și dacă cade în șanț sau în groapă, să n-o scoată afară în ziua Sabatului" (Documentul de la Damasc 11:13-14 // Textele din Qumran. Sankt Petersburg, 1996, p. 51). Alte cuvinte ale lui Hristos – „chiar și perii capului vostru sunt toți numărați" (Matei 10:30) au devenit, de asemenea, mai ușor de înțeles din punct de vedere istoric odată cu descoperirea Sulurilor de la Marea Moartă: aceasta este o polemică cu practica comunității din Qumran, a cărei cartă (același document din Damasc, fragmentul 4QDa 9-11) prescria rasul capului în caz de boală de piele, astfel încât preotul să poată număra numărul firelor de păr și astfel să afle cauza afecțiunii (vezi Charlesworth J. Sulurile de la Marea Moartă. Cincizeci de ani de descoperiri și controverse // Lumea Bibliei. Almanah, Numărul 6. Moscova, 1999, p. 50).

434. „Astfel de subiecte primare pentru susținătorii «rădăcinilor budiste», precum o femeie care o binecuvântează pe mama viitorului Mântuitor al lumii, mersul pe apă, înmulțirea pâinii (comentariu la Jataka «Jatakatthakatha»), două monede de cupru ale unei fete care s-au dovedit a fi mai valoroase decât jertfele bogaților

(«Kalpanamanditika» de Kumaralata), povestea «fiului risipitor» («Saddharmapundarika») apar în literatura indiană antică mai târziu decât momentul compunerii textelor Noului Testament... Având în vedere că comentariul budist la Jataka nu apare mai devreme de secolul al V-lea, conform lui R.H., iar episodul în cauză (mersul pe apă – A.K.) seamănă într-adevăr semnificativ cu Evanghelia, este dificil să abandonăm ideea că avem în față o anumită «parodie literară» care exprimă o polemică cu narațiunea Noului Testament" (Shokhin V.K. Influențe imaginare // Alfa și Omega. Note științifice ale Societății pentru distribuirea Sfintei Scripturi în Rusia. Moscova, 1997, nr. 14, pp. 292 și 296).

435. Am auzit adesea sugerându-se că opiniile mele sunt influențate de cutare sau cutare scriitor – și, în același timp, au fost menționate numele unor filosofi, ale căror cărți, din păcate, nu le-am citit... De mult timp, filologii obișnuiesc să acorde atenție bibliotecii de acasă și „cercului de lectură" al unui scriitor atunci când îi studiază opera. Faptul că scriitorul X a trăit înaintea scriitorului Y nu implică faptul că primul l-a influențat pe cel de-al doilea – decât dacă s-a stabilit că Y l-a citit pe X.

436. „Spre deosebire de tradițiile politeiste, a căror structură religioasă le permitea să împrumute elemente de panteism și idei religioase unele de la altele fără nicio dificultate, religia biblică monoteistă nu era înclinată în niciun fel să se angajeze în întâlniri «metafizice» cu alte credințe și chiar și în comunitatea creștină din Ierusalim problema convertirii misionare a păgânilor nu a fost rezolvată imediat" (Șokhin V.K. Influențe imaginare… p. 291)

437. Blavatsky H. P. New Panarion. M., 1994, p. 195.

438. Shokhin V.K. Influențe imaginare. Pp. 278 și 288. Indologul își ilustrează ultima teză cu un citat din Ashtasahasrika-prajnaparamita, 1: „Astfel, Bodhisattva conduce ființe incomensurabile și nenumărate spre eliberare. Și totuși nu există nimeni care să fie eliberat și nimeni prin care să fie condus la mântuire."

439. În India existau caste de hoți profesioniști; în general, criminalii reprezentau până la o zecime din populație (vezi Androsov V.P. Buddha Shakyamuni și budismul indian. Interpretarea modernă a textelor antice. Moscova, 2001, p. 402).

440. Apropo, din același pasaj din opera lui Clement rezultă că acesta cunoaște credința hindușilor în „renașterea sufletului".

441. Androsov V. P. Buddha Shakyamuni și budismul indian. Interpretarea modernă a textelor antice. Moscova, 2001, p. 122.

442. „Romanii, încetând să mai creadă în zei înșiși, au înlocuit respectul pentru zei cu respectul pentru cultele consfințite de antichitate” (Melioransky B. M. Din prelegeri despre istoria și doctrina Bisericii Creștine Antice (secolele I-VIII). Numărul 1. Sankt Petersburg, 1910, p. 56).

443. citat din: Kostomarov N. I. Istoria Rusiei în biografiile principalelor sale figuri: În 7 numere. Sankt Petersburg, 1874. Secțiunea 2. Numărul 5. P. 527.

444. „Căci, deși în această viață există mari alinare în medicamente prin obiecte sacre și oameni sfinți, totuși astfel de favoruri nu sunt întotdeauna comunicate obiectelor în acest fel, astfel încât oamenii nu ar trebui să caute religia din acest motiv, ci mai degrabă de dragul celeilalte vieți” (Augustin. Cetatea lui Dumnezeu. 22,22). Cf. motivația păgână: „Însetat de cai, o, generosule Indra, însetat de vaci, noi, luptătorii pentru premiu, te chemăm” (Rig Veda 7,32,23); „Însetat de vaci, însetat de cai, însetat de pradă, inspirații îl chemăm pe Indra taurul pentru prietenie, însetat de femei – cel care dăruiește femei, cel al cărui ajutor este indestructibil, îl atragem la noi, ca o găleată într-o fântână” (Rig Veda 4,17,16).

445. „Nous croyons des temoins qui se sont fait egorger” (Pascal B. Gânduri. Ed. a 3-a M., 1905. P. 235).

446. Gasparov M. L., Yarkho V. N. Note // Euripide. Tragedii. În 2 vol., vol. 1. M., 1999, p. 601.

447. Tronsky I. M. Cornelius Tacitus // Cornelius Tacitus. Lucrări în două volume. V. 2. Istorie. Leningrad, 1970, pp. 240-241.

448. Yarkho V. N. Note // Aristofan. Comedii. Ghiduri de conversație. Moscova, 2000, p. 961.

449. Stratanovsky G. A. De la traducător // Thucydides. Istorie. Leningrad, 1981, p. 404.

450. Boruhovici V. G. Frolov E. D. Note // Xenophon. Cyropedia. M., 1976, S. 289.

451. „Matematicienii antici (Euclid, Ptolemeu) au fost printre primii transliterați în secolele IX-X, când restaurarea patrimoniului literar clasic abia începuse” (Kazdan A.P. Nicetas Choniates and His Time. Sankt Petersburg, 2005, p. 205)

452. Kazhdan A.P. Nicetas Choniates și timpul său. Sankt Petersburg, 2005, p. 183.

453. „Pe o lungă perioadă de timp – din a doua jumătate a secolului al X-lea până în secolul al XII-lea – manuscrisul regretatului istoric păgân Zosima, care era ostil creștinismului, a fost rescris. Este posibil ca acesta să-și fi avut originea în Mănăstirea Studion. În orice caz, crearea sa este un indicator al toleranței relative față de modul de gândire păgân care a prins rădăcini în anumite cercuri ale societății bizantine în secolele al XI-lea-al XII-lea." (Kazdan A.P. Nikita Choniates și timpul său. Sankt Petersburg, 2005, p. 187).

454. Vezi Kozarzhevsky A. Ch. Studii de surse Probleme ale literaturii creștine timpurii. Moscova, 1985, p. 20.

455. A devenit posibil să se determine trăsăturile scrisului de mână caracteristice anumitor vremuri datorită... mumiilor egiptene. În epoca elenistică, mumiile erau înfășurate nu în straturi de material textil, ci în foi de papirus. Lipite între ele, acoperite cu tencuială și vopsea, formau o carcasă de carton. Desigur, în astfel de scopuri se foloseau „hârtii" inutile, maculatură. Adică ceva scris pentru nevoi imediate, nu pentru secole. Chitanțe și documente, a căror durată de viață utilă expirase. Dar tocmai acesta este motivul pentru care o parte semnificativă a acestor texte era clar datată. Și când la sfârșitul secolului al XIX-lea aceste carcase de carton au început să se desprindă, a devenit posibil să se urmărească schimbările în stilurile de scriere și scrisul de mână de la o generație la alta (vezi Doyel L. Testamentul Eternității. În căutarea manuscriselor biblice. Sankt Petersburg, 2001, pp. 42-43).

456. Vezi Metzger B. Critica textuală a Noului Testament. Tradiția manuscriselor, apariția distorsiunilor și reconstrucția originalului. Moscova, 1996, pp. 36-37. Kryvelev I. A. Biblia: analiză istorică și critică. Moscova, 1982, p. 61

457. „A patra Evanghelie a fost probabil compusă în anii '90" – Kozarzhevsky A. Ch. Studii de surse Probleme ale literaturii creștine timpurii. Moscova, 1985, p. 55. Menaionul Slujbei datează scrierea Evangheliei după Ioan „în jurul anului 95" (Minea. Septembrie. Vol. 1. Moscova, 1996, p. 772). „Se consideră stabilit cu certitudine deplină că a patra Evanghelie a fost creată în anii 95-100" (Kosidovsky Z. Povestiri despre evangheliști. Moscova, 1987, p. 70).

458. Vezi: Thiede CP J!esus selon Matthieu: la nouvelle datation du papyrus Magdalen d'Oxford et l'origine des Evangiles: examen et discussion des derni(eres objections scientifiques. Paris, 1996.).

459. Vezi Thiede CP Jesus selon Mathieu. Noua datare a papirusului Magdalen d'Oxford și originea Evangheliilor. Paris, 1996 p. 8 și 17. Cu toate acestea, alți cercetători observă că 7Q5 este identică cu Evanghelia doar sub ipoteza că

textul a fost scris cu greșeli de tipar. Vezi Metzger B. Critică textuală a Noului Testament. p. 266.

460. Tantlewskiy I. R. Istoria și ideologia comunității Qumran. Sankt Petersburg, 1994, p. 16.

461. Cum a apărut Biblia. Bielefeld, 1992,1992. P. 93.

462. Pe lângă dovezile textuale, există și dovezi textuale ale originii apostolice a Evangheliilor. De exemplu, atenția cercetătorilor este atrasă asupra „exemplelor de vocabular și frazeologie medicală profesională găsite în textul Evangheliei după Luca și Faptele Apostolilor” (Testelec Ya. G. Rezumat: Marshall IH Evanghelia după Luca. Un comentariu la textul grecesc. Michigan. 1978 // Alfaiomega. Moscova, 2000, nr. 23, p. 27). Acest lucru este semnificativ dacă luăm în considerare mențiunea Apostolului Pavel despre tovarășul său: „Luca, medicul” (Coloseni 4:14). Magnifica limbă greacă a acestei Evanghelii, cu utilizarea unor forme gramaticale rare, puternic diferite de limba celorlalți apostoli - „pescarii” - mărturisește, de asemenea, faptul că această carte a provenit din pana unui intelectual.

463. Permiteți-mi să vă reamintesc încă o dată de uimitoarea accesibilitate a textelor biblice antice pentru cercetarea științifică, ceea ce îi încântă atât de mult pe filologii clasici: „Ca nicio altă sursă scrisă, Noul Testament a ajuns într-un număr uimitor de manuscrise. Există peste cinci mii. Pe lângă bogăția excepțională de manuscrise, intervalul scurt de timp dintre originalele ipotetice și cele mai vechi copii ale lor este izbitor. Într-adevăr, pentru operele de literatură antică, un astfel de interval, de regulă, se ridică la multe sute de ani: la urma urmei, manuscrisele sunt de obicei datate în secolele IX-XII. Iar numărul total de manuscrise care conțin operele unuia sau altuia dintre clasicii antici rareori depășește o sută. Dar manuscrisele cu operele lui, să zicem, Euripide, au supraviețuit foarte puține. Dar dacă avem încredere în mai multe manuscrise târzii ale pieselor lui Euripide, atunci ce motive există pentru a nu avea încredere în numeroasele manuscrise antice ale Noului Testament?” (Kozharzhevsky A. Ch. Sursa studiază problemele literaturii creștine timpurii. Moscova, 1985, p. 19).

464. Men A. Evanghelii // Men A. Dicționar bibliografic. Vol. 1. Moscova, 2002, p. 393.

465. Episcopul Nathanael. Note // Preotul Serghii Jeludkov. De ce sunt creștin. Sankt Petersburg, 1996. P. 316.

466. Vezi: Bogdashevsky D. Studii critice asupra Noului Testament // Lucrările Academiei Teologice din Kiev. Kiev, 1908. Vol. 1. Pp. 486-491. Pentru

argumente suplimentare „pro” și „contra” autenticității acestui fragment, vezi Testelets Ya. G. Rezumat: Cranfield Ch. J. Evanghelia după Marcu. Cambridge University Press. 1971 // Alfa și Omega. Note științifice ale Societății pentru Răspândirea Sfintei Scripturi în Rusia. Moscova, 1999, nr. 22, pp. 58-60.

467. „Și iarăși despre Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt este scris: Și aceștia trei sunt una (1 Ioan 5:7).” Ciprian din Cartagina. Carte despre unitatea Bisericii // Operele. Moscova, 1999. P. 236.

468. Vezi comentariul editorului în: Sfântul Chiril al Alexandriei. Creații ale cărții 3. Interpretarea Evangheliei după Ioan. Părțile 2–7. M., 2002, pp. 171-172.

469. Vezi Sfântul Chiril al Alexandriei. Operele din Cartea a 3-a. Comentariu la Evanghelia după Ioan. Părțile 2-7. Moscova, 2002, p. 171.

470. Evanghelistul sau tâlcuirea Sfântului Teofilact la Sfânta Evanghelie. Partea a 2-a. Moscova, 1993, p. 387.

471. În general, traducătorii ruși atenuează sistematic asprimea cuvintelor Evangheliei. În Matei 22:34 se spune că Hristos „i-a pus pe saduchei la tăcere”. Dar aceasta este o exprimare blândă (sau, mai precis, este tradusă cu blândețe). Sensul literal al cuvântului grecesc din original este „a pus o botniță” (ejimosen? din jimos - botniță).

472. Biblia explicativă. Ediția succesorilor lui A. P. Lopukhin. Vol. 9. Sankt Petersburg, 1912, p. 24.

473. Vezi, de exemplu, Gilchrist. J. Muhammad și cartea sa. Sankt Petersburg, 1999, p. 264.

474. În general, în toate cele patru Evanghelii, conștiința este menționată o singură dată – și anume de către farisei: îi condamnă (Ioan 8:9). Totuși, acesta este și rezultatul unei duble inserări: în primul rând, întreaga poveste cu femeia pe care fariseii o condamnă de adulter lipsește din cele mai vechi manuscrise. În al doilea rând, chiar și în manuscrisele ulterioare în care este prezentă această poveste, cuvintele „condamnat de conștiință” nu sunt prezente (apar doar în manuscrisele din secolul al IX-lea).

475. Gânditorul creștin al secolului al III-lea, martor al modului de viață încă tradițional păgân, Clement din Alexandria, explică sensul acestor cuvinte: „Prin cuvântul mamă, pe care trebuie să o părăsim de dragul lui Hristos, sunt desemnate alegoric patria și țara natală. Prin cuvântul tată, Scriptura înțelege rânduiala vieții private, deasupra căreia cel drept trebuie să se ridice cu

recunoștință și generozitate pentru a deveni plăcut lui Dumnezeu” (Stromata, IV, 4). „Domnul nu ne poruncește deloc să fim cuprinși de ură față de propria noastră familie. Domnul vrea să ne spună doar atât prin cuvintele sale: Nu vă lăsați duși de dorințe nerezonabile și evitați să urmați obiceiurile publice, căci o familie este formată din rude, iar o cetate din familii” (Stromata III, 15). Ideea este să fii pregătit să refuzi să urmezi prejudecățile sociale (firesc, chiar dacă aceste prejudecăți îi determină pe părinți să-și crească fiul într-un spirit de opoziție față de Evanghelie - și, prin urmare, „Să fugim de obicei: acesta strangulează un om” (Clement din Alexandria. Îndemn către neamuri. 118:1). „Ai îmbătrânit în superstiție, în timp ce ești tânăr vei ajunge la adevărata închinare a lui Dumnezeu” (Ibid., 108:3). „Există și oameni care spun: noi respectăm tot ce ne-a lăsat părinții noștri. Nu se străduiesc oare cei cărora le-au lăsat părinții sărăcie să se îmbogățească? Iar cei pe care părinții lor nu i-au educat vor să primească o educație și să învețe ceea ce părinții lor nu știau. Și de ce copiii orbilor văd, iar copiii șchiopilor umblă drept? Căci nu este bine ca un om să-și urmeze exemplul strămoșilor săi care au trăit rău. Prin urmare, examinează dacă tatăl tău a trăit bine și, dacă tatăl tău a trăit „rău, tu trăiești bine. Și plânge-l pe tatăl tău, că a trăit rău, dacă plânsul tău îl poate ajuta” (Cuvântul lui Meliton Filosoful înaintea lui Antoninus) Caesar // Apologeții creștini timpurii din secolele II-IV. Traduceri și cercetări. Moscova, 2000, pp. 148-149).

476. Sfântul Grigore Palama. Despre Sfinții Tăcuți // Filocalia. Jordanville, 1966. Vol. 5. P. 208.

477. „A îngropa un mort nu înseamnă a lupta împotriva morții” (A. de Saint-Exupéry. Citadel // Concord. N.2, 1993. p. 140).

478. „Avem un lucru în comun cu zeii și altul cu animalele mute” (Sallust. Conspirația lui Catilina).

479. Permiteți-mi să vă reamintesc că „un mit nu conține afirmații, ci doar explicații” (Bottero J. Nașterea lui Dumnezeu. Biblia prin prisma istoriei. Moscova, 1998, p. 216). Sarcina principală a unui mit este de a explica ceea ce este prezent. O conversație despre trecut este o încercare de a explica ceea ce este familiar în prezent.

480. Povestea lui Atrahasis // Afanasyeva V.K. Îți voi dezvălui un cuvânt secret. Literatura Babiloniei și Asiriei. Moscova, 1981.

481. După ce zeița sumeriană Tiamat a fost declarată nu doar precursoarea, ci și adversara noului zeu babilonian Marduk în percepția babiloniană, ea a fost demonizată. Acest eveniment s-a reflectat în percepția omului și a lumii: lumea, care este corpul lui Tiamat, era acum percepută ca ceva cu o nuanță demonică.

Lumea a devenit dual: materia ei provine de la Tiamat și ea este mai degrabă rea decât bună, dar forma ei este rezultatul isprăvii lui Marduk, iar această formă este bună. Lumea este rezultatul amestecului dintre principiul chtonic original și demonic și înțelepciunea divină creatoare a organizatorului. Dacă în Sumer omul era amestecat cu sângele zeului bun, sacrificat pentru el, atunci acum fiul lui Tiamat - Kingu - se dovedește a fi un arhidemon, conducătorul armatei de zeități și demoni, luptând împotriva lui Marduk de partea lui Tiamat. Și omul este amestecat pe sângele său. Această versiune este mult mai pesimistă decât cea sumeriană. Omul este condamnat chiar de originea sa. Doar dacă Ea nu are milă de cel căruia, în ciuda materiei sale demonice, i-a dat totuși chipul său divin (vezi: Eliade M. Histoire des croyances et des idées religieuses. V. 1. Paris, 1976. De l'ège de la pierre aux mystéeres d'Eleusis. P. 85).

482. Citat din: Klochkov I. S. Cultura spirituală a Babiloniei: Omul, destinul, timpul: Eseuri – M., 1983. P. 86.

483. Zelinsky F. F. Religia grecească veche. Kiev, 1993. P. 87.

484. „Târăște-te pe pământ, mama ta! Fie ca ea să te salveze de la neexistență!” (Rig Veda. 10, 18, 10).

485. Hook, S. G., Mitologia Orientului Apropiat. 1991, p. 94.

486. Citat din: Arhipreotul John Meyendorff. Introducere în teologia patristică. New York, 1985, p. 217. „Deși a rămas ceea ce era, a luat și ceea ce nu era” (Sfântul Grigore Teologul. Cuvântul 29, Despre teologie, a treia // Opere. Lavra Sfintei Treimi a Sfântului Serghie, 1992, Vol. 1. P. 426).

487. Sfântul Grigorie Teologul. Al cincilea cuvânt, al doilea cuvânt acuzator împotriva țarului Iulian // Opere. Lavra Sfântului Serghie, 1992, v. 1. P. 139.

488. Epistola Sfântului Chiril către Nestorie despre excomunicare // Actele Sinoadelor Ecumenice. Vol. 1. Kazan, 1859. P. 445.

489. Sfântul Maxim Mărturisitorul. Opere. Cartea a 2-a. Moscova, 1993, p. 25.

490. „Dumnezeu nu a întrebat din cauza ignoranței, ci ne-a îndemnat să fim atenți la locul unde se afla Adam când Dumnezeu nu mai era în el” (Augustin. Cetatea lui Dumnezeu. 13:15), adică „El a arătat moartea sufletului, care a survenit ca urmare a părăsirii Lui” (13:23).

491. „Plotin, filosoful timpului nostru, părea să se rușineze întotdeauna că a trăit sub forma unui trup” (Porfirie. Viața lui Plotin, 1). Aceasta este scrisă de acel

Porfirie despre care Fericitul Augustin spune: „Cel mai învățat dintre filozofi, deși cel mai mare dușman al creștinilor” (Augustin. Cetatea lui Dumnezeu 19,22).

492. „În secolul al V-lea, Pallas îi ridiculizează pe călugării creștini fără teamă – nu pentru că ar fi asceți, ci pentru că nu sunt suficient de asceți. Acest autor de versuri destul de ușoare în spirit cinic numește brusc trupul «boală», «moarte», «soartă», «povară» și «robie», «închisoare» și «chinură» pentru suflet cu atâta pasiune, vorbește cu atâta dezgust inuman despre realitatea sexului și a concepției și, într-adevăr, despre respirație însăși, încât devine clar: nu i-a fost dat acestui «ultim păgân», nici poporului său cu aceleași gânduri și fraților în spirit, să apere drepturile naturaleții înțelepte împotriva ascetismului creștin. Dacă nu au mers în deșert și nu s-au dedat ascetismului, nu a fost pentru că au tratat principiul trupesc din ei înșiși cu o veselie relaxată, ci mai degrabă pentru că, spre deosebire de creștini, nu sperau să-și curețe carnea cu vreun post” (Averintsev S.S. Poetica literaturii bizantine timpurii. Moscova, 1977, p. 25).

493. „Domnul a venit să caute și să mântuiască pe cel pierdut (Luca 19:10); căci nu trupul a pierit, ci omul întreg, unit prin suflet, a pierit… Și iarăși îi întreabă: Vă mâniați pe Mine, pentru că l-am vindecat pe omul întreg în ziua Sabatului (Ioan 7:23). Domnul a explicat conceptul de întreg în alte Evanghelii, zicând celui care a fost dat jos din pat: păcatele sunt iertate (Luca 3:20), care este vindecarea sufletului, și scoală-te și umblă (23), care se referă la trup” (Sfântul Grigorie de Nyssa. Împotriva lui Eunomie. 2:13 // Opere. Partea a 5-a. Moscova, 1863, pp. 351 și 353).

494. Sfântul Dionisie al Alexandriei. Epistola către Pavel de Samosata, 7. // Sfântul Dionisie al Alexandriei. Operele. – Kazan, 1900, p. 152.

495. Sfântul Grigore de Nyssa. Marele discurs catehetic, 27 // Opere. Partea a 4-a. Moscova, 1862, pp. 72-73.

496. „Mărturisim că Hristos a luat asupra sa toate patimile firești și fără prihană ale omului... Patimile firești și fără prihană au intrat în viața omului ca urmare a condamnării care a survenit din cauza crimei, cum ar fi foamea, setea, oboseala, munca, lacrimile, putrezirea, evitarea morții, frica, agonia morții” (Sfântul Ioan Damaschin. O expunere exactă a credinței ortodoxe. 3:30).

497. Sfântul Grigore cel Mare Dialog. Omilia 21.4 // Opere alese. Moscova, 1999, p. 185.

498. Sfântul Grigore cel Mare Dialogist. Omilia 7.3 // Opere alese. Moscova, 1999, p. 53.

499. Ibid. Cf.: „Tu singur ești Cel Unul-Născut de sus și singur ești același în destinul tău, fără mamă de sus de la Tatăl și fără tată de la mama de jos: în ea ai fost închipuit, în Cuvântul străin, sărăcindu-te, în firea mea smerită de păcat” (Canonul Sfântului Metodie al Constantinopolului (14 iunie). Theotokion după cântarea a 8-a). Și rugăciunea la îmbrăcarea episcopului (punerea pe sakos): „Hristos a luat pe umerii Săi firea rătăcită.” Atrag atenția cititorului asupra acestor texte în legătură cu faptul că într-o serie de publicații din ultimii ani judecata conform căreia Hristos și-a asumat firea umană în starea ei decăzută este considerată „eretică”. Pentru mai multe detalii despre această discuție, consultați articolul meu „Fiorul vânătorii în loc de teologie” din colecția mea „Despre înfrângerea noastră” (Sankt Petersburg, 1999).

500. Cf. adresarea liturgică către Maria: „Maică, care ai întrupat Cuvântul” – Cântarea 8 din canonul de la utrenia Rusaliilor.

501. Ieromonahul Philip Gardner. Conținutul dogmatic al Canonului Sâmbetei Mari // Buletinul Episcopiei Germane a Bisericii Ortodoxe Ruse din Afara Granițelor. München, 1998, nr. 1, p. 8.

502. Ibidem, p. 7.

503. Sinaxarul pentru Duminica Meatfare spune, de asemenea, că oamenii vor învia „cu trupurile și sufletele lor păstrate în nestricăciune” (Triodul Postului Mare. Partea 1. Moscova, 1992, p. 31).

504. Sfântul Grigore de Nyssa. Marele discurs catehetic, 35 // Opere. Partea a 4-a. Moscova, 1862, pp. 92.

505. Sfântul Grigore cel Mare Dialog. Omilia 22.7 // Opere alese. Moscova, 1999, p. 196.

506. „Euharistia este trupul Mântuitorului nostru, care a suferit pentru păcatele noastre, dar pe care Tatăl l-a înviat” (Sfântul Ignațiu Născătorul de Dumnezeu. Smirna. 7). Aceasta înseamnă că Euharistia este comuniunea nu doar a trupului lui Hristos, ci comuniunea Trupului înviat, comuniunea acelui trup care a biruit deja moartea.

507. Sfântul Grigore cel Mare Dialog. Omilia 26.1 // Opere alese. Moscova, 1999, p. 232.

508. Sfântul Chiril al Alexandriei. Comentariu la Evanghelia după Ioan. Cartea 11, Capitolul 11. // Opere. Partea 15. Sergiev Posad, 1912, pp. 105-106.

509. Vezi despre asta în capitolul „De ce să merg la biserică dacă Dumnezeu este în sufletul meu?”

510. Acest cuvânt al Sfântului Vasile cel Mare a fost păstrat de Grigore Teologul (Sf. Grigore Teologul. Cuvântul 43. // Opere, t. 1., Sankt Petersburg, nr. cit., p. 633).

511. A. de Saint-Exupéry. Cetate // Consimțământ. 1993, nr. 2, p. 119.

512. Mărturisirea de credință baptistă 1689: Treizeci și două de articole de credință și practică creștină. Londra, B.G. pp. 64-65.

513. Luther M. Către consilierii tuturor orașelor din ținutul german. Să înființeze și să sprijine școli creștine. // Luther M. Timpul tăcerii a trecut. Lucrări alese din 1520-1526. Harkov, 1992, p.P. 165.

514. Pentru o explicație a acestui lucru, vezi capitolul „De ce nu există mântuire în afara Bisericii?” din cartea mea „Dacă Dumnezeu este iubire” (ediția a II-a, corectată și completată. Moscova: Blagovest, 1998).

515. Luther M. Către consilierii tuturor orașelor din ținutul german. Ca să înființeze și să sprijine școli creștine // Luther M. Timpul tăcerii a trecut: Lucrări alese, 1520-1526. Harkov, 1992. P. 160.

516. Jataka 96. Despre ceașca plină cu unt // Buddha. Povești despre renaștere. Moscova, 1991, p. 64.

517. Sfântul Teofan Zăvorâtul. Ce este viața spirituală și cum să te conectezi la ea. – M., 1914. p.121.

518. „Când un lucru stă mult timp sub razele soarelui, devine foarte fierbinte: așa va fi și cu tine. Ținându-te sub razele amintirii lui Dumnezeu și sub sentimentele în relație cu El, te vei încălzi din ce în ce mai mult de o căldură nepământeană, și apoi vei deveni complet fierbinte, și nu numai fierbinte, ci arzător” (Sfântul Teofan Zăvorâtul. Ce este viața spirituală și cum să te acordezi la ea. - M., 1914. pp. 188-189.

519. Tertullian. Despre ornamentele femeiești // Opere. Partea a 2-a. Sankt Petersburg, 1849, p. 192.

520. Sau: „Suntem proști, amuzându-ne cu băutură, desfrâu și succes, când ni se pregătește o mare bucurie; ca un copil care se joacă într-o baltă, fără să-și

imagineze că mama sau tatăl său vor să-l ducă la mare” (Lewis K.S. Povara gloriei // Opere, v. 2. Minsk-Moscova, 1998, p. 269).

521. Sfântul Simeon Noul Teolog. Cuvinte. Moscova, 1892, p. 240.

522. Patericon antic. M.1899. p.16.

523. Formula lui V. A. Jacobson din postfața cărții sale: Hook S. G. Mitologia Orientului Mijlociu. M., 1991, S. 175.

524. „În general, în cele mai vechi mituri, contrar credinței populare, problemele etice nu sunt aproape niciodată abordate, nici direct, nici indirect” (Jacobson V.A. Postfață // Hook S.G. Mitologia Orientului Mijlociu. Moscova, 1991, p. 179).

525. Zelinsky F. Charita. Ideea de har în religia antică // Logos. Vol. 1. numărul 1. Sankt Petersburg, Moscova, 1914, p. 140.

526. Andreev Yu.V. Apologia păgânismului sau despre religiozitatea grecilor antici // Buletinul de istorie antică. 1998, nr. 1, p. 129

527. Rak I. V. Mitologia egipteană. Sankt Petersburg, 2000, pp. 339-340. În traducerea rusă a cărții lui Budge în limba engleză, ultimele sale merite sunt următoarele: „Nu i-am lipsit pe zei de carnea adusă lor ca dar, nu am furat vitele sacre, nu l-am respins pe Dumnezeu în diferitele sale încarnări” (Budge E. A. W. Călătoria sufletului în Regatul Morților: „Cartea morților” egipteană. Moscova, 1997. P. 93; vezi și P. 274-275). În traducerea lui B. Turaev, este menționat un alt păcat: „Nu am dat ordine să muncesc mai mult pentru mine în fiecare zi” (Lumea antică. O colecție de surse despre istoria culturală a Orientului, Greciei și Romei. Editat de B. A. Turaev și I. N. Borozdin. Partea 1. Orient. Moscova, 1915, p. 9).

528. Turaev B. A. Literatura egipteană. Moscova, 1920. Vol. 1. Eseu istoric despre literatura egipteană antică. P. 137.

529. Antes R. Mitologia în Egiptul antic // Mitologii ale lumii antice. Moscova, 1977. P. 91.

530. Vezi: Budge W. Călătoria sufletului în Împărăția morților: „Cartea egipteană a morților”. p. 65 și 187.

531. Vezi: Ibidem, p. 94.

532. Doyel L. Testamentul Eternității. În căutarea manuscriselor biblice. Sankt Petersburg, 2001, p. 130.

533. M. Bakhtin. Estetica creativității verbale. Moscova, 1979, p. 52.